

Эркин Усмонов

АЖАЛ ХИЁБОНИ

*(Саргузашт-детектив
қиссалар ва ҳикоялар)*

**“ШАРК” НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАХРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ – 2008**

Олдиндан айтиб қўяй, саргузашт детектив ёзувчили гига даъвоим йўқ. Аммо, Эдгар По, Артур Конан-Дойл, Агата Кристи, Жорж Сименон ва ака-ука Вагнерларнинг асарларига бўлган болаликдаги ҳавас ҳали-ҳамон мени тарк этмай келади. Қолаверса, кутилмаган ҳодисалар, мураккаб тақдирлар, чигал муаммолару хоёлга ҳам келмайдиган ечим лар ва бу жанрнинг ўзига хос шиддати ҳар қандай кишини ўзига мафтун этиб қўяди.

Шу маънода, мен ҳам ана шу жанрда ўзимни бир синаб кўргим келди. Ўқидим, қизиқдим, ўргандим, изландим ва охир-оқибат қатор машқларим “Конун ҳимоясида” журнали, “Ҳуқуқ”, “Сухбатдош”, “Адолат кўзгуси” сингари газета лар саҳифаларида чоп этилди. Энг муҳими, мен шу аснода ҳуқуқ органлари ходимларининг меҳнати қанчалар оғир ва мураккаб, айнаи чоғда халқ манфаати ва юрт фаровонлиги йўлидаги фаолияти қанчалар масъулиятли эканлигига яна бир бор амин бўлдим.

Барча воқеа-ҳодисаларни бир ерда хизмат қиладиган ҳуқуқ идоралари ва ички ишлар ходимларининг машаққатли иш фаолияти асосига қуришга ҳаракат қилдим.

Бунга қанчалар эриша олдим, энди бу ёғи сизнинг ҳук мингизга ҳавола, азиз китобхон!

Муаллиф

Усмонов, Эркин

Ажал хиёбони: Саргузашт детектив қиссалар ва хикоялар. – Т. “Шарк”, 2008 – 384 б.

ББК. 84 (5Ў)6

ISBN 978-9943-00-230-2

ҚИССАЛАР

АЖАЛ ХИЁБОНИ

*...У (Аллоҳ) ўлимни ва ҳаётни
сизлардан ким яхши амаллар
қилишини синаш учун яратди.*

Куръони каримнинг
«Мулк» сурасидан

Тезкор жиноят-кидирув гуруҳининг терговчиси, катта лейтенант Азаматовнинг боши қотиб қолди.

У ўзига топширилган янги «жиноий иш» билан яна, ким билсин, нечанчи марта танишиб чиқаркан, бу сафар ҳам, худди боши берк кўчага кириб қолгандек хис қилди ўзини.

Қўлидаги ҳужжатлардан маълум бўлишича, ўзига қарашли худудга жойлашган, кейинги пайтда қаровсиз қолган хиёбондан бир ҳафта ичида кетма-кет учта одамнинг ўлиги топилган. Бири — таникли киноактёр. Иккинчиси — бозор директори. Учинчиси — вақтинча ҳеч қаерда ишламаётган, собик ўқитувчи. Ҳаммаси уй-жойли, бола-чакали, қап-катта одамлар...

Жиноят-кидирув гуруҳини ажаблантирган нарса шуки, бу ходисаларнинг ҳеч бирида жиноят изи кўринмасди, тўғрироғи, бу ерда на қасддан одам ўлдириш, на босқинчилик белгилари кўринар, изкуварлар тили билан айтганда, «қон хиди» йўқ эди.

«Хўш, унда ўша фуқаролар қай тарзда ўлдирилган?» деган савол туғилиши мумкин. Азаматовни ўйлантириб қўйган муаммо ҳам шунда эди. Пичок урилмаган, захарланмаган, отиб ташланмаган, бўйнига арқон ташлаб бўғилмаган. Ажабланарлисиз шундаки, марҳумларнинг танасида ҳам биронта тирналган ё кесилган ери кўзга ташланмас эди.

Азаматов бир хафта бурун суд-тиббиёт эксперти билан «ўликхона»га борганида ҳам бундан хайрон колган, ҳамрохи мархумларнинг вафоти хақидаги хужжат ва маълумотлар билан таништириб, уларнинг ҳеч бири бирон жиддий хасталик билан оғриганини айтганида баттар таажжубланган эди.

Мана энди, хужжатларни кавлаштирганча, сигарет тутунига кўмилиб ўтираркан, нимадир ёдига тушди шекилли, беихтиёр телефон гўшагини кўлига олди ва ракамларни терди.

— Ассалому алайкум, Бурхон ака, хорманг, чарчамаяпсизми? — деди сигарет қолдигини кулдонга эзиб ўчираркан. — Мени олдимга бирров кириб кетолмайсизми? Ҳа, маслаҳатли бир иш чиқиб қолди.

Азаматов гўшакни жойига қўйиб, асабий ҳаракатлар билан хонада у ёқдан бу ёққа юрди-да, дераза ёнида тўхтади.

Ташқарида, ёзги сукунат чекиниб, кузнинг илимилиқ кунлари бошланганига қарамай, ҳамон дарахтлар япроқларини тўкмаган, бандини тарк этиб ерга ўзини ташлаган битта-яримта шошқалок, заъфарон барглари айтмаса, кузга ҳам ўхшамасди.

Ёшиқ охишта чертилди ва аста очилиб, ичкарига сийраклашган сочлари оппоқ оқарган, тарашадек озгин киши кириб келди.

— Кечирасиз, Бурхон ака, ишдан қўймадимми? — деди Азаматов уэрхохлик билан.

Эксперт «ҳечкиси йўқ» дегандек бепарво қўл силқиб қўйди ва девор тагидаги оромкурсига ўтирди.

— Ўзим бир чиқиб, шахмат суришиб келсамми, деб ўтиргандим. Хўш, нима гаплар Рустам Турсунович, янгиликлар борми?

— Йўқ, Бурхон ака, ҳеч гап йўқ, — чуқур тин олди Азаматов, — биласизми, мен сизни безовта қилганим, бир нарса сўрамоқчи эдим?

— Мархамат, қуловим сизда, — деди эксперт тилла гардишли кўзойнагининг ойнасини «кух-кух»лаб рўмолчаси билан артаркан.

— Шу ... кайси кунни «морг»га борганимизда, сиз сездингизми-йўқми, ўликларнинг юз-кўзларида оғриқми, азоб белгилари қотиб қолгандек туюлди менга...

Эксперт Умаров ялт этиб суҳбатдошига каради:

— Тўғри пайқабсиз. Ўша кунни бу ҳақда сизга айтгандим, негадир унчалик эътибор бермагандингиз. Мурдалардаги ўша ҳолатни мен ҳам сезгандим. Лекин, улар билан ҳеч нима содир бўлмаган-ку? Қандайдир, ғайритабиий, сирли равишда жон беришгандек...

— Агар ихтисосингиздан келиб чиқалиган бўлсак-чи? — унинг сўзини бўлди Азаматов.

— Тиббиёт нуқтаи назаридан айтадиган бўлсак, учовиям патологик ўлимга дучор бўлган. Буни экспертиза ҳам тасдиқлади. Масалан, халиги артист бор-ку, Шариповмиди?

— Ҳа, — деди Азаматов гап давомини кутиб.

— Ўшани жуда азобда жон бергани кўриниб турибди. Қон-асаб томирлари бўртиб чиқиб қотиб қолган, тўқималари жуда тез бузилган, очик қолган кўзларида ҳам оғриқ, ҳам азоб аломатлари бор. Бунга, унинг қони таркибида аниқланган наркотик модда сабаб дейиш мумкин. Лекин бу ҳам камлик қилади. Чунки, у гиёҳвандлардан ҳам баттар ахволда жон берган... Анави, ўқитувчига келсак, қўлоёқлари бутунлай акашак бўлиб қолган. Шимолий муз океанида яхлаб қолган одам ҳам бундай ҳолатга тушибди кийин. Буни устига хали кунлар иссиқ. Халиги, учинчиси ким эди? Тижоратчими?

— Ҳа, бозор директори, — деди Азаматов яна беихтиёр сигарет қутисига кўл чўзиб.

— Уям анча қийналган. Текширув хулосаларига кўра, унинг ўлигини хиёбондан чиқаверишдаги ариқ ичидан топишган. Гўё уни кимдир таъқиб этгану, у кочишга урингандек... Бўлмасаку, шундок шаҳар маркази. Ўша ариқ билан катта кўча орасидаги масофа бор-йўғи йигирма-ўттиз метр, холос...

— Ўша кунни у хиёбон якинида ким биландир учрашиши керак бўлган, — унинг сўзини бўлди Азаматов. — Хабарингиз бор, машинасидан тушиб шу хиёбон тарафга юрган. Кимнидир кутган. Учрашганми-йўқми, номаълум.

— Хўп, ана, ким биландир учрашган, ё биров уни қувиб келган бўлса ҳам кимдир кўриши, бозор директорининг ёрдам сўраб бакириб-чакирганини битта-яримта эшитиши керак эди-ку? — кизишди Умаров. — Лекин, бундай бўлмаган. Энг кизиги, сўнгги дақиқаларда унинг юраги ёрилиб ўлган! Ё нимадандир каттик кўрқиб кетган, ё чўчиган!

Шундай бўлиши мумкин, — суҳбатдошига синчковлик билан тикилди Азаматов. — Тергов натижаларига кўра, у ўша кунни стресс ҳолатида бўлган. Кейинги пайтларда унинг ишда қолиши ё қолмаслиги масаласи кўрилаётган экан. Балки, чўкаётган одам хасга ёпишгани каби, у ҳам ўша нотаниш одам билан учрашувдан нажот кутгандир?

Бунисини худо билади, — елка қисиб қўйди Умаров. — Лекин, барибир юрак ёрилиб ўлиши учун жиддий сабаб бўлиши керак. Ишдан бўшаётганлар сон мингта, аммо ҳаммаси ҳам бунақа ахволга тушавермайди. Ўша бозор директорини ўзингиз кўрдингизку, девдек бақувват, тоғни урса талкон қиладиган, соғлом йигит бўлган. Мен атрофлича танишиб чикдим. Умрида бир мартагина касалхонага иши тушган, холос. Уям бўлса, болаликда кўричаги операция қилинган экан. Бошқа дарди бўлмаган. Боз устига, ичмаган-чекмаган. Юраги у ёқда турсин, «қасаллик тарихида», хатто шамоллагани хақида икки оғиз гап ҳам йўқ.

— Ҳамма гап шунда-да, Бурхон ака, — деди Азаматов ва ўйчан тарзда қўшиб қўйди. Бошим котиброқ қолди. Агар биронтасининг юраги ё жигари оғир касал эди, десак, бошқа гап эди. Агар бу уюштирилган жиноят десак, бунга ҳам ўхшамайди.

— Гувохлар бор эди-ку? — сўради Умаров, — улар нима дейишяпти?

— Тайинли гап йўк, — деди Азаматов мужмал қилиб. — Қайси куни ўқитувчи Фанихўжаевнинг уйига бордим. Жуда бечорахол одам экан. Кекса ота-онаси, хотини, бешта боласи бор экан. Эрдан қайтган синглиси ҳам иккита боласи билан уларни-кида яшаркан. Маҳалла-кўйдан ҳам суриштирдик. «Жуда яхши йигит эди. Факат кейинги пайтларда ичкиликка берилиброк кетганди. Кўп гапирдик, тан-бех бердик, панд-насихат қилдик, қор қилмади», дейишди. Кейин, мактабдан, ишдан бўшатишибди...

— Мактабга ҳам арок ичиб бораверган бўлса керак-да? — луқма ташлади Умаров.

— Ха, шунга ўхшаш бир гап, — давом этди Азаматов. — Кейин Эски шаҳарда мардикорчилик қилиб юрибди. Қўлида тузук-қурук касби-хунари бўлмаган одам нимаям қила оларди. Чорсу бозорида арава судраб, юк таширкан. Топганини ичаркан. Охир-оқибат уйига ҳам келмайдиган бўлиб қолибди. Охирги марта уни катта қизи вокзалда бошпанасиз дайдилар орасида кўрган экан. Йиғлабди-сикгабди, ялинибди-ёлворибди, «уйга юринг» дебди. Ҳарҳолда, нима қилсаям ота-да! Фанихўжаев бўлса сўкиб, хайдаб юборибди. Ўшандан кейин икки кун ўтгач, хиёбондан ўлиги топилди. Бу ёғини биласиз...

— Қолганлари-чи? — қизиксинди Умаров.

— Улар хақида ҳам бир нима дейиш қийин, — деди Азаматов ва бир нарсани эслагандек қўшиб қўйди, — кеча актёрнинг уйига боргандим...

Хўш, хўш? — ажабланганини яширмади Умаров.

— Ха, шунчаки ўзим, ўша тарафга йўлим тушиб қолганди, — давом этди Азаматов. — Актёрнинг жасадини аллақачон туғилган қишлоғига, Бекободга олиб кетишганидан хабарим бор эди. Шунга қарамай, негадир унинг уйига бир мўралаб ўтгим кел-

ди. Хуллас, эшик кўнғироғини босдим. Ҳеч ким очмади. Энди орқага қайтмоқчи эдим, шу пайт ичкаридан шип-шип кадам товушлари эшитилгандек бўлди-ю, ўша захоти тинди. Хайрон бўлдим. Назаримда, ичкарида кимдир борга ўхшади. Яна эшикни такиллашиб кўрдим. Очилмади. Ташқарига чиқдим. Актёр яшаган учинчи қават деразасини санаб, тахминан топдим... Ва шу пайт кутилмаганда, ўша хона деразасининг тавақалари аста-секин очилаётганини кўрдим, қандайдир одамнинг шарпаси ҳам кўзга ташлангандек бўлди... Югуриб оркамга қайтдим, яна эшик кўнғироғини босдим. Ниҳоят, эшик кулфи шиқирлаб аста очилди...

Катта лейтенант Азаматов ўз соҳасида суяги қотган, тажрибали эксперт-криминалистнинг шу топда камоли хайрат ичра ўзига тикилиб ўтирганини кўриб, негадир кулгиси кистади, лекин буни сезди-масликка ҳаракат қилди ва беихтиёр ўзи ҳам, ўша кунги манзарани кўз олдига келтиришга уринди...

... Шундай қилиб, сиртига қизғиш чарм қопланган темир эшик аста-секин очилди ва остонада эгнига парча гулли хаворанг халат кийиб олган, тўлкин-тўлкин сочлари нозик елкалари узра паришон ёйилган, шахло кўзларида алланечук кўркув ва хавотир аломатлари муҳрланиб қолган хушқомат аёл пайдо бўлди.

Катта лейтенант Азаматов уни таниди. «Морг»га боришганда кўрганди. Ўшанда қоп-қора рўмолу кўйлақда бўлгани учунми, унчалик эътибор бермаган экан. Дарров таниди. Қаршисида турган бу дўндиккина жувон, шоирлар «малаксийрат» деб таърифлайдиган, ўзининг ҳусни латофати билан ўз вақтида кўпларни қуйдирган, аммо кейинги пайтларда кўринмай қолган машҳур раққоса эди. Аёл эса гўё рўпарасида турган одамни кўрмаётгандек, гўё

бўшлиққа тикилиб қолгандек туюлди Азаматовга. Йўк, раққоса тезгина ўзини қўлга олволди.

— Ў, ў, сизмидингиз, лейтенант? — деди у товушининг титраб кетганини, ўзининг нимадандир безовта эканлигини яширишга уриниб. — Келинг!

Кечирасиз, бемавруд келиб қолдим, шекилли-а? — деди Азаматов хиёл ўнғайсизланиб.

Йўк, нега? — ширин жилмайди аёл. — Сиз мени кечиринг, ухлаб қолибман. Қўнғирок товушини эшитмабман.

Ичкарига, дид билан безатилган, аммо кўпдан бери қаровсиз қолганлиги шундоққина кўриниб турган мўъжазгина хонага киришди. Гулқоғоз елимланган деворларига ранг-баранг фотосуратлар, афишалар ёпиштириб ташланган. Қандайдир хайкалчалар биллур идишларга тўла бурчаклаги баҳайбат жавону пианино, «Филлипс» телевизори-ю видеоманитофон устини ҳам чанг, ис босиб ётарди. Шоҳи дастурхон ёзилган стол устидаги нозиккина гулдонга солинган чиннигуллар эса, буларнинг акси ўларок худди ҳозир узиб олингандек яшнаб турарди. Азаматов аввалига бунга хайрон бўлди, яқинроқ бориб қарагандан кейингина пластмассадан ишланган сунъий гуллар эканлигини кўрди.

Кофеми, чойми? — деди аёл ясама жилмайиб.

Йўк, раҳмат, ҳеч нимага овора бўлманг, — деди Азаматов. — Ҳозир кетаман. Шў ердан ўтиб қолгандим, бир хабар олиб ўтай деб...

«Мени ҳам йўклагудек бир замон яхши», дея сунъий хитоб қилди аёл на кафтларини жуфтлаб хиндча таъзим қилди, — ташаккур, лейтенант! Мен ҳозир...

Ва зум ўтмай ичини чирк босган стаканда канд на бир паррак лимон солинган чой қўйиб келиб сохта тавозе билан унга узатди. Азаматов ноилож олди-ю, стол четига қўйди, лекин ичгиси келмади. Стакан-

нинг доғ-дуғлиги ёқмади. Шу топда унинг диққати-ни бутунлай бошқа нарса, хонага ўрнашиб қолган қандайдир қўланса, ачимсик, айнаи чоғда бошни айлантиргувчи бир хид ўзига тортган эди...

— Биласизми, у ниманинг хиди эди, Бурхон ака? — сирли кулимсираб қўйди Азаматов.

— Кўкнорими? — ўсмоқчилаб сўради эксперт Умаров.

— Йўқ. Наша хиди эди. Жудаям бошқачаси... Мен бунни дарров пайкамаганимга аввалига хайрон ҳам бўлдим. Кейин раққоса ҳам эшикни дарров очмагани ва мен кетгач, дархол дераза тавақаларини очиб ташлагани, артистлик қилиб мени чалғитишга уринаётганининг боисини тушуниб етдим. «Хонима хоним» мен келган пайтда наша чекиб кайф қилиб ётган экан.

— Э, кайфини бузиб қўйибсиз-да? — илжайди Умаров.

— Ҳа, шунака деса ҳам бўлади, — уни маъқуллади Азаматов.

— Э, тавба! Хотининиям худо уриб қўйган экан-да?! — хитоб қилди Умаров надомат билан, — Хўш. Хўш, кейин-чи? Кейин нима бўлди?..

... Катта лейтенант Азаматов шундан кейин раққоса хоним яқингинада чеккан наша унга энди таъсир кўрсата бошлаганини сезди-ю, индамай ўтираверди. Уй бекаси анчайин устомон аёл экан. Аммо у хар қанча «артистлик» қилмасин, ранг-қути ўчиб, гезариб, қурукшаб бораётган лаблари унинг ахволи руҳиясини ошқор қилиб турарди.

У аввалига «бошим оғриброқ турибди, ахамият берманг» деб кўрди. Сал ўтмай «кўнглим айнияти» деб ташқарига чиқиб келди, «ўзимни ёмон хис

киляпман» деб оромкурсига чўкди, чиройли, текис оёқларини чалиштирган кўйи, кафтини пешонасига босиб бир оз паришон киёфада ўтирди, кейин кутилмаганда кўзларини йириб очганча Азаматовга қараб турди-да, бирдан елкалари силкиниб йиғлаб юборди...

Айни чоғда унинг ҳолати яна ўзгарди. Тирсакларини тиззаларига тираганча, кафтлари билан бошини чангаллаган кўйи тебраниб, «Мендан мени сўрама» дея таниш бир ашулани хиргойи қила бошлади...

Катта лейтенант Азаматов унга бепарво қараб кўйди-ю, кейин ошхонадан муздек сув олиб чикиб ичирди. Раккоса эса худди эси оғиб қолгандек яна бир неча сония тебраниб ўтирди-да, кейин яна хўнграб йиғлаб юборди.

— Анчадан берими? — деди Азаматов гўё «хаммасидан хабарим бор» дегандек хотиржам оҳангда.

Аёл эса бу гапни кутмаган экан шекилли, бирдан тиз чўкиб унинг кўлларига ёпишиб олди.

— Йўқ, бу мен эмас, лейтенант! Ўша... ўша сволоч мени шу нарсага ўргатиб кетди, — деди калтираб. — Мен чекмасдим. У чекарди, томиридан ҳам оларди. Шериклариям шунақа одамлар эди. Улар ифлос, бузук одамлар эди, лейтенант! Хаммаси, хаммаси!

Катта лейтенант Азаматов ўзининг терговчилик фаолиятида бунақа зору тазарруларни кўп кўргани, кўп эшитгани ёхуд ўзи табиатан анча лоқайд одам бўлгани учунми, аёлнинг дийдиёларига ортиқча эътибор бермади, индамай ўтираверди.

— У эса, — майин патгилам устида этаклари таранг сонларигача очилиб қолганига ҳам парво қилмай тиз чўкиб ўтирган аёл худди ўз-ўзи билан гаплашаётгандек давом этди, — у ўлиб кутилди. Мен-чи? Мени азобда қолдириб кетдику, аблах! Ух, қани энди, қўлимдан келса-ю, гўридан чиқариб олиб, бурда-бурда қилиб ташласам!

— Ўлганлар хақида бундай дейиш яхши эмас, — бош чайкади Азаматов.

— Ўлган?! — аёлнинг чехраси бирдан ўзгарди-ю, кейин пикирлаб кулиб юборди. — Вой, манави гапни каранглар! Ўлган эмиш! У аллақачон ўлиб бўлган эди-ку? Беш йилдан бери наркоман эди. Роллариниям ичиб, чекиб ўйнарди. Газета-журналларда эса уни «мард, довжурак актёр, хар қанақа трюкларни, машинадан сакраб тушиб қолиши, юриб бораётган поездга осилиши, хаммасини дублёрсиз ўзи бажаради» деб ёзишарди. Билишмасдики, у бу трюкларни «допинг» билангина бажарарди. Кайфда шер бўлиб кетарди-да! Уни ҳеч ким бу йўлдан қайтаролмасди. Буни режиссёр, оператор оғайнилари билишарди-ю, сир сақлашарди. Факат кўғирчоқ қилиб ўйнатишарди, холос. У улар учун пул, шон-шуҳрат манбаи бўлиб қолганди...

Катта лейтенант Азаматовни ўрнидан турганини кўрган аёл яна унинг оёқларига ёпишди.

— Илтимос, бирон нима десангизчи, лейтенант? — ёлворди у. — Мен нима қилай? Агар ёрдам бермасангиз, ўзимни деразадан ташлайман, ё мана шу харом уйга ўт қўйиб юбораман. Тупураман хаммасига! Менга унвону нишонлар хам керакмас, лейтенант! Айтинг, менга соғлиғимни, ёшлиғимни қайтариб беришсин? Бу худо қарғаган уй. Бу — уй фоҳишахона. Бу ерда наркомания хукмрон эди!..

Ана шу ерга келганда Азаматов бирдан хушёр тортди ва кизиксиниб аёлга каради. Аёл буни сезди шекилли, унинг кўзларига сархуш назар ташлади ва аламли жилмайди.

— Ха, буни хамма биларди, — деди секин, — биларди-ю, миқ этмасди. Ким билсин, балки машхур киноактёр билан кетворган раққосани авайлашгандир-а, лейтенант? Гапирсангизчи! Мана, мен сизга хаммасини айтдим. Сиз нима дейсиз ё бошингизни қотириб ўтирмай шартта турмага тикиб қўя қола-сизми?

Боядан бери тилига тушов тушгандек гаранг турган Азаматов ялт этиб аёлга қаради:

— Нега энди, албатта камалишим керак, деб ўйлайсиз?

Аёл нозик елкаларини учириб қўйди:

— Ким билади, милицияда мендакаларни камашади-ку?

— Хаммани эмас, — деди Азаматов унга синовчан тикилиб, — агар мен сизга ёрдам берсам-чи?

— Ёрдам? — чиройли кўзларини пирпиратди аёл ва бирдан хонада унинг яна телбаворий кулгиси янгради. — Менга қанақа ёрдам беришингиз мумкин, лейтенант? Энди менга факат гўрков ёрдам бериши мумкин, холос. Тушунаяпсизми, гўр-ков!

Жуда унчаликмас, — кескин бош чайкади Азаматов, — ҳали яхшисиз!

— А, а, тушунарли! — чалак чалиб юборди аёл. — Демак, сизгаям ёқаман. Эркаклар мени факат тўшакда олиб ётиш учун яралган, деб ўйлашларини билардим...

— Жинилик килманг! Отланинг, кетамиз! — деди Азаматов босик оҳангда ва унга қўл чўзди.

— Менга яқинлашманг! — кўзларида совук бир ўт ялтираб кетди аёлни. — Яқинлаша кўрманг! Худди бутун «дом»ни бошга кўтараман. Додлайман! Терговчи офицер мени зўрламокчи бўлди, дейман!

— Бунга ҳеч ким ишонмайди, — совуккина қилиб деди Азаматов ва қўшиб қўйди, — наркоман хотишнинг гапларига ҳеч ким ишонмайди!

— Унда ўзимни ўлдираман! — шивирлади аёл.

Ўлдиролмайсиз! — деди Азаматов ва йўлакча чиқиладиган эпик ёнига бориб тўхтади. — Мен мана шу ерда тураман. Кўрқманг, яқинлашмайман. Бир жойга борамиз. Отланақолинг, вақтим йўқ!

Аёл эса бир лаҳза хайронлик билан унга тикилиб қолди. Шу топда унинг нигоҳида хайроналик билан бирга алланечук алам ва андух, хасрат ва оғрик, хазин ва ғамбода бир паришонлик бор эди...

— Хўш, кейин нима бўлди? — сўради эксперт Умаров ҳамон катта лейтенантнинг хикоясини камоли диққат билан эшитиб ўтираркан.

— Нима бўларди? — оғир сўлиш олди Азаматов. — Раккоса хонимни «Наркология маркази»га топширдим. Кейин прокуратурага хабар қилдим. Йигитлар уйни мухрлаб келишди. Ўша атрофга кузатувчилар тайинладим. Агар актёрнинг хотини айтган гаплар рост бўлса, ўша «нашахона»га сотувчи, чопарлар ё мижозлар албатта келиши керак.

— Буни тўғри қилибсиз, — уни маъқуллади Умаров, — хўш, анави бозор директори хақида нима гаплар бор? Кўмишибдими?

Ҳа, ўтган куни чиқаришган, — лоқайдгина жавоб берди Азаматов. — Тўпланган хужжатлар ёстикдек бўлиб колди-ю, ичида тайинли гап йўқ. Бир ёқда прокурор Алиев хадеб «нима қияпсизлар?» деганидеган. Тиббий экспертиза хулосаларини олиб кириб бердим, яна унча-мунча маълумотлар йиғилган. Лекин, минг қилгандаям ёзувлару рақамлар «соқов»да! Гапирмайди.

Йўқ, гапирди. Рустам, гапирди, — кизишди Умаров, — мана кўрасиз, кўнглим сезиб турибди. Учала ўлим ҳам бир ерда содир бўлган. Учови ҳам қарийб бир хил, сирли равишда хаётдан кўз юмган. Назаримда учовини боғлаб турган иш ҳам битта бўлиши керак!

— Қанақа иш? — тушунмади Азаматов.

— Биласизми, Рустам Турсунович, «бир нуктада кесишадиган чизиқлар» деган тушунча бор. Чизиқлар аниқ. Булар — жабрланган марҳумлар. Уларнинг кесишиш нуктаси ҳам аниқ. Бу — хиёбон. Фақат, ана шу чизиқларнинг бошланиши, шу нуктага бошлаб келган йўлни аниқлаш лозим.

— Ана холос! — илжайди Азаматов. — Хамирдан қил суғургандек ҳал қилиб қўя қолдингизку, Бурхон ака!

— Ҳа-да, — деди ишонч билан эксперт, — сизга кандай туюляпти билмадим, лекин мени назаримда ана шу учала жабрланувчини битта нарса боғлаб турганга ўхшайди.

Азаматов кифтини учирди.

— Боя сиз ўзингиз айтдингиз. Мархумларнинг юз-кўзларида азоб, оғрик аломатлари котиб колган, дедингиз. Уларнинг сўнгги ҳолати бир-бирига жуда ўхшаш, дедингиз. Мен айтаётган «чизиқ»лар айнан ана шу ҳолатга келиб тақалиши керак. Буни кўнглим сезиб турибди.

— Шерлок Холмс бўлиб кетинг-е! — кулиб юборди Азаматов.

— Йўқ, мен «доктор Ватсон»ман, Рустамжон, — жиддий киффада деди Умаров ва у ҳам ўзини тутолмай колди.

Кулишишди.

— Гапларингиз кизик, доктор Ватсон. Ҳа, ҳа, ҳамма нарса бўлиши мумкин, — деди Азаматов хонада у ёқдан-бу ёққа юраркан. — Уч-тўрт кундан кейин бозор директорининг уйига ўтиб келмоқчиман, ҳозир борсам бўлмас.

— Ие, нега? — ҳайрон бўлди Умаров. — Айнан ҳозир боришингиз керак. Кўнгил сўраганнинг айби йўқ. Гуруҳингиз билан дуои-фотиҳага боргандек ўтиб келаверинглар, келган-кетганларни кузатиш имконияти туғилади. Ёмон бўлмайди!

— Зўрсиз, зўрсиз, Бурхон ака, — кулимсиради Азаматов. — Буям яхши гап. Дарвоқе, сизда ўша куни хиёбонда олинган суратлар бор-а?

— Бор.

— Прокурор бир кўрсам девди.

— Парпиевми?

— Ҳа, жуда мижғов одам, — бурнини жийирди Азаматов, — бир ҳафта чўнтагига солиб юрди. Энди яна кўргиси келиб колганмиш...

— Яхши, ҳозир кизлардан чиқариб юбораман. — ўрнидан кўзғалди Умаров, — Унда менга руҳсат!

У эшик томонга юраркан, елкаси оша қараб кўз кисиб кўйди:

— Лекин барибир тайёргарлик кўриб юраверинг! Шахмат тахтасида бир эзишим бор!

— Шунча эзилиб юрганим етмагандай-а? — жилмайди Азаматов.

— Буниси ҳали ҳолва, шахмат тахтасидаги бошқача бўлади, — деди Умаров кўрсаткич бармоғи билан шифтга ниқтаб.

— Майли, нимаям деймиз, мен тайёр, — деди Азаматов қўлларини ёйиб, — енгилсангиз, ўзингиздан кўрасиз!

— Келишдик!

Эксперт чикиб кетди. Эшик ярим очик қолди...

Катта лейтенант Азаматов унга тикилганча ўтираркан, беихтиёр ўйга толди: «Худди манави лаънати «жиноий иш»ни эслатади. Ярим очик. Ярим... кизик, худди биров кириб келадигандек!..»

Шу топда, Азаматовнинг назарида ҳақиқатан ҳам кимдир кириб келадигандек эди. Бир зум эшикка, йўлакдан эшитилаётган кадам товушларига қараганча, кулоқ тутиб ўтирди. Лекин эшикдан ҳеч ким кириб келмади. Ярим очиклигича қолаверди...

Катта лейтенант Азаматов тушдан кейин ўзининг жиноят-кидирув гуруҳидан яна икки кишини олиб марҳум бозор директори Хўжаевнинг уйига кетди. «Гулзор» деган маҳалланинг этагида қад кўтарган янги иморатлар каторида экан.

Хайдовчи узоқдан эгнига тўн кийиб, бел боғлаб ўтирган ўн-ўн беш чоғли одамларни, йўл чеккаси енгил машиналарга тўлиб кетганини кўрди ва Азаматовнинг ишораси билан машинани секинлатиб, йўл чеккасига олди.

Яхшиям форма кийишмаган экан. Уларни ҳам таъзия билдириб келиб-кетиб турган одамларнинг

бири сифатида қарши олишди. Факат Хўжаевнинг укаси, кошлари мўйловдек ўсиқ, чорпахилдан келган коп-қора йигитгина Азаматовни таниб колди-ю истикболига ошиқди. Катта лейтенант уни уч-тўрт кун бурун ички ишлар бўлими бошлиғи хонасида кўрган, икки оғиз гаплашган ҳам эди.

Азаматовни бу уйга биринчи келиши эди. Шунинг учун ҳам Хўжаевнинг данғиллама иморатини, бу ердаги асъасаса-ю дабдабани кўриб, ханг-манг бўлиб колди. Йўқ, бу уй эмас, нак каср эди.

Ранго-ранг гулларга кўмилган хайхотдек ховли гир айлана икки-уч каватли иморатлар билан ўралган. Юқори каватларга чикиладиган накшинкор айланма зиналардан ташқари, эскалатор ҳам ўрнатилган эди. Уни ғириллаб ишлаганидагина пайқашди. Ховли ўртасида эса катта мармар ховуз, нилуфар гули шаклидаги фаввора тизиллаб сув пуркаб турибди. Дарахт шохларидаги катта-кичик қафасларда канарейка-ю тўтикушлар чуғурлашади. Битта поезд вагони сифадиган узун йўлак ўртасига улкан стол ясатиб кўйилган бўлиб, унинг атрофидаги бамбукдан тўкилган оромқурсиларда эса бенг-ўн чоғли киши жимгина сухбатлашиб ўтиришарди. Дастурхондаги ноз-неъматларга-ку, таъриф йўқ. Парракланган бозорнинг олд казилари-ю, писта бодомлардан тортиб, косадек-косадек олма-анорларгача нафис, қимматбаҳо биллур идишларга уйиб ташланган эди.

«Худди тўйнинг ўзи, — кўнглидан ўтказди Азаматов ғижиниб, — факат битта ашулачи етишмайди, холос».

Шериклари — лейтенант Собитов билан сержант Қорабоевлар ҳам ангроя-ангроя ичкарига ўтишди. Дастурхон ёнига ўтиришди. Жиккаккинадан келган, эчки соқолли чол қалтираган товuşда тиловат қилди. Фотиҳа ўкилгандан кейин туришмоқчи эди, кўйишмади. Чой куйиб узатишди. «Овқат тайёр эди», деб ярим коса-ярим коса сергўшт шўрва олиб келишди. Ноилож ўтириб қолишди. Бир-бирларига ҳижолато-

муз қараб кўйишди-ю, нимаям кила олишарди, таом келтирилгач, ташлаб чиқиб кетиб бўлмайди, расми шунака!

Улардан олдинроқ келиб даврада ўтирганлар бу йил кузнинг кечикаётгани, хавонинг исиб кетгани, лекин бу пахтага яхши эканлиги хақидаги суҳбатларини давом эттиришди. Азаматов ва унинг шериклари бу гапларга аралашмади. Азаматовку, далани телевизорда кўриб, ўзи шаҳарда дополик қиладиган кишиларни ёқтирмасди. Энсаси қотиб ўтираверди. Овқатдан кейин энди ўрниларидан туришаётган ҳам эдики, олдига катта дарпарда тутилган ҳашаматли айвон тарафдан кимларнингдир гўнғир-гўнғир товушлари, эркак кишининг сўкингани, оркасидан «Кетаман дедимми, кетаман» деб бақиргани эшитилди. Кейин парданинг бир чети очилиб, бошига қора дуррача танғиб олган ёшгина жувоннинг оқ-сарикдан келган юзи кўринди. У кимнидир имлаб чақирди, нимадир деб қулоғига шивирлади ва зум ўтмай эшик олдида бел боғлаб ўтирган йигитлардан иккитаси югуриб, айвондан сочлари тўзғиб, кўйлаги ёкавайрон бўлиб кетган, хушбичим мўйловли, чиройликкина йигитни қўлтиқлаб, худди омов судрагандек кўчага олиб чиқиб кета бошлашди. Йигитча эса кайф аралаш инграр, «Шунака бўлишини билардим. Тоғам одам эмас, аждахо эди, ямламасдан ютарди» деб гўлдирагани-гўлдираган эди.

Катта лейтенант Азаматовнинг ёнида ўтирган Хўжаевнинг укаси унга ўнғайсизланиб қараб, ясама табассум қилиб кўйди. Азаматов қўлларини фотиҳага ёзиб, туришга рухсат сўради. Фотиҳа ўкилди. Ташкарига чиқишди.

Эшик олдида қўл қовуштириб турган ҳассакашлар уларнинг чиқиб келаётганларини кўриб, «Уят! Ўзининг тоғасиниям шунака лейдими одам?», «Аздор ҳовлига ичиб келадими?» деб тўнғиллаб туришар, бояги ширакайф йигитча эса йиғидан қизарган юзини алам билан тимдалаганча ҳамон гувранарди:

— Мен айтгандим... Хаддингиздан ошманг тоға, дегандим. Харом юкмайди, дердим. Йў-ўқ, бу акам кучайиб кетдилар, хар гапни бирида «ғинг деганни пулни почкаси билан уриб белини синдираман» дердилар. Мана энди ўзлари синиб ётибдилар...

Катта лейтенант Азаматов, унинг шериклари ва мархум бозор директори Хўжаевнинг укаси ноқулай вазиятда остонада тўхтаб қолишди... Йигитлардан иккитаси бояги йигитчани судраб йўл чеккасидаги «Тойота» тарафга етаклаб кетишди.

— Маъзур тутасизлар, — Азаматовга юзланди қорамтир кўзойнак тақиб олган зиёлинамо одам ва хижолатомуз кулимсиради. — Қаюм рахматлининг жияни. Аламидан озгина ичиб олибди. Жигар-да! Куяди!..

Катта лейтенант Азаматов ва унинг шериклари маст йигитча тарафга караганча туришаркан, Хўжаевнинг укаси уларга яқинлашди. Азаматов унинг нимадир демоқчи эканлигини сезди-ю индамади. Улар машинага ўтиришгандагина Хўжаевнинг укаси унга энгашди:

— Бирон янгилик йўқми, командир?

Азаматов «йўқ» дегандек бош чайкади.

— Майли, майли, — деди Хўжаевнинг укаси зўрма-зўраки илжайиб. — Энди бир секретний гап... — у овозини пасайтириб тез-тез шивирлади, — эшитишимча, ўша куни Қаюм акамни кимдир кўнғирок қилиб чакиртириб, каттагина пул сўраган экан...

— Ким? — хайрон бўлди Азаматов.

— Билмасам? — елка қисди Хўжаевнинг укаси мўлтираб. — Бу ёғи энди сизларга боғлиқ. Агар бирон харажати чиқадиган бўлса, мархамат! Мен... биз Қаюм акам учун туриб берамиз! Гап бўлиши мумкин эмас!

Азаматов ижирғаниб юзини ўгирди-да, «яхши» дегандек бош ирғаб хайдовчига имо қилди. У машинани ўт олди. Катта йўлга чиқиб, шаҳар маркази

томонга боришаркан хамки, улар жимгина ўтиришар, гўё хаммаларининг хаёлидан хозиргина кўрганлари — Хўжаевнинг дангиллама уй-жойи-ю, ичиб олган жиянининг айтганлари кулоклари тагида жаранглаб турарди.

«Хаддингиздан ошманг, тоға», дегандим. «Харом юкмайди», дердим. Йў-ўк, бу акам кучайиб кетдилар. Пул билан белини уриб синдираман» дердилар. Мана энди, ўзлари синиб ётибдилар!..»

«Демак, ўртага пора аралашган кўринади, — ўйлаб колди Азаматов йўлга тикилганча бораркан, — лекин ким билан учрашиши керак бўлган? Ўша, қўнғирок килиб катта пул сўраган корчалон ким бўлдийкин?»

Шундай дейилса, ўша куни Хўжаевнинг ёнидан унака катта пул чикмаган эди-ку?.. Кизик, тўхта-чи! Чек қоғози бўлиши мумкин-ку, ахир? Эҳ, каллаварам, нега шу нарса олдинроқ хаёлимга келмабди? Хар нима бўлгандаям, Хўжаевнинг ўлими бежиз эмас кўринади?..»

У шундай хаёллар билан сигарет тутатди-да, хайдовчига каради:

— Идорага хайда! Маслахатли иш чикиб колди!..

... Пайшанба куни эрталабдан бутун гурухни прокуратура махкамасига чакиртиришди.

Катта лейтенант Азаматов қилинаётган ишлар хақида қисқача ҳисобот берди. Лекин бу гаплар на бош терговчини, на бўлинма бошлиғининг муовини, капитан Саидовни қониктирмади.

— Бунакада масалани жиддий кўриб чиқишимизга тўғри келади, Рустам Турсунович, — деди полковник Алиев асабийлашиб. — Шаҳар ичидаги кичкинагина бир хиёбондан кетма-кет учта одамнинг жасади топилса? Бунакаси бўлмаган! Агар эпполмаётган бўл-

сангизлар, гурухни четлатиб, бу ишни бошқаларга топширишимга тўғри келади!

Азаматов норози киёфада бошини эгди.

— Нима қиялпсизлар, ўзи? — аччикланди полковник Алиев. — Бу ишни ўша хиёбон сизга қарашли ҳудудда жойлашгани учун, сиз ўша ерларга масъул бўлганингиз учун топширгандик...

— Шу ҳафта ичида ҳаммасини тугатамиз, — деди Азаматов лабларини кимтиб.

Кўйсангизчи, лейтенант, — ковоғини уйиб қўл силтади полковник, — бир ҳафта ўн кундан берисига тайинли бир натижа чиқарилмаган иш бир ҳафтада битармиди?

Ҳеч ким индамади. Гурух аъзолари бир-бирларига маъноли қараб қўйишди.

— Сизда айтадиган бошқа гаплар йўқми, капитан? — ёнида ўтирган Саидовга қаради полковник Алиев.

Капитан Саидов «йўқ» дегандек бош чайқаб қўйди-да, секин қўшиб қўйди:

— Ҳар қандай жароҳат вақтида олди олинмаса, кейин газак олиб кетади, — деди у вазминлик билан. — Бу жинойий ишга жиддийроқ қараш керак. Акс холда одамлар орасида шов-шув янаям кўпайиб кетади. Шундоқ ҳам ҳаммаёқда дув-дув гап!

Катта лейтенант Азаматов унга қараб ижирғаниб қўйди, лекин индамади.

— Тўғри, ортикча миш-мишларга йўл қўймаслигимиз керак. — деди полковник Алиев ўрнидан туриб, — Бўлмаса, гап бундай. Ҳозирча, лейтенант, сизни огоҳлантириш билан чекланаман. Лекин янаги ҳафта яна кўришамиз. Қолганини ўшанда гаплашамиз. Ҳаммангларга рухсат!

Гурух аъзолари бўшашиб кўчага чиқишди. Катта лейтенант Азаматовнинг кайфияти жуда ёмон эди. Шерикларига «Юринглар, энди «огоҳлантириш»ни ювамиз, деганди, улар унашмади. «Зарур ишлар бор эди» деб тарқалиб кетишди. Азаматов ноилож

тушликни ёлғиз ўзи «Нептун» ресторанида килишига тўғри келди. Бўкиб ичди ва алламаҳалда аранг уйига етиб келди. Шу ётганча икки кун ишга бормади.

Унга алам қиларди. Ишларининг юришмаётгани, оиласидаги нотинчликлар, яна ҳам алам қиладиган ери бош терговчининг азалий душмани капитан Саидовнинг олдида уни изза қилганига сира чидаёлмасди.

«Хали кўрамиз, — дерди у ичида ёниб. — Сенлар хали Азаматовнинг совунига кир ювмабсанлар! Хали мен сизларга кўрсатиб қўяман!..»

Бир-бирини қувлаб кунлар ўтди. Жиноий-кидирув ишларида эса ҳар бир дақиқа ҳисоб-китобли, яъни ҳар бир лаҳзада қандайдир ўзгариш бўлиши мумкин. Катта лейтенант Азаматов шундан кўп сиқиларди. Назарида, ҳаммага етиб ортаётган 24 соат унга етмаётгандек туюларди. Ана шу диққинафас, асабий кунларнинг бирида у ишхонага келди. Кабулхонада сержант Қорабоев уни кутиб ўтирган экан. Ўзи айтмоқчи, «интересний» фактлар топиб келганмиш. Хонага киришди.

Маълум бўлишича, киноактёр Шарипов, собиқ ўқитувчи ҳамда бозор директори Хўжаевларнинг ўлиги топилган хиёбоннинг ўрнида беш-ўн йил муқаддам кўхна қабристоннинг бир бўлаги сақланиб қолган экан. Бир томони жарлик, бир томони аллақачонлар бузиб ташлашга мўлжалланган баландпаст, кинғир-кийшиқ уйлару жинкўчалардан иборат қадимги маҳаллада Окмомо деган бир фолбин кампир яшаган экан. Асли кимлиги номаълум, икки кўзи ожиз бўлиб қолган, ёшини яшаб, ошини ошаган бу букри кампирнинг қутичадек ховлиси хамиша келди-кетдига тўла бўларкан. Бефарзанд жувонлару, ўғил-қизи ё эри бедарак кетганлар, ишда омади юришмаган қорчалонлару оғир дардга йўлиққан бе-

морларгача ана шу ховлида навбат кўтиб, турнакатор бўлиб ўтиришаркан.

Энг кизиги шундаки, ўша фолбин кампир хузурига келган одамнинг кафтини кўлига олиб сийпалаб кўргач, ё «сиз чикиб кетинг, сизга даво йўк» деркан, ё «сиз ичкарига кириб туринг» деб хонага таклиф киларкан. Айтишларича, дунёдан ёлғиз яшаб ўтган бу кампир харом-харишга ўрганган кишиларни, бузук ва фахш кимсаларни кафтини сийпалаб туриб айтиб бера олар ва бунақа одамларга «энди қайтиб келмай кўяқолинг, бу тупрок харомни кўтармайди» деб жавобини бериб юборавераркан. Шунинг учун бўлса керак, уни ошкора ёктирмаган одамлар оркаваротдан у ҳақда «жодугар», «ялмоғиз кампир», «ўзича Ванга» деб гапириб юришаркан...

— Нега бу чўпчакларни менга айтиб ўтирибсан? — сержантнинг гапини бўлди Азаматов. Унинг бунақа гапларга на вақти, на тоби-токати бор эди.

— Йўк, сиз шошманг-да, Рустам ака, бу ёғини эшитинг! — деди сержант шошилиб. — Ҳамма гап шундаки, одамлар ўлган хиёбон ўша кампирнинг уйи атрофида барпо килинган экан.

Бўлиши мумкин, — бепарво кўл силкиди Азаматов ва асабий равишда сигарет тутатди, — буни ҳеч ажабланадиган ери йўк. Шаҳар ҳозир ўзгариб кетди. Эски шаҳар ҳам анчадан бери ободонлаштириляпти.

Лекин, ўша кампирда бирон гап бормикан, деб ўйлаб колдим-да, — кўзларини пирпиратди сержант.

— Қани ўша кампир? Бор эканми? Мабодо, тутиб олиб келмадингми? кинояли илжайди Азаматов.

— Йўк. Кексаларнинг айтишларича, у кабрстон бузилаётган пайтда...

— Кабрстон эмас! Эски кабрстоннинг ташландик бир бўлаги! — унинг сўзини тўғрилаган бўлди Азаматов.

— Ҳа энди, бутунми, бир бўлакми, кабрстон-да,

ака, — деди сержант оғриниб. — Ишкилиб, ўша ер бузилаётганда кампир тупрок уюми устига чикиб олиб, ерни муштлаб тоза қармаган экан. Кейин бир кечада ғойиб бўлиб қолибди. Қабристоннинг четини текислаб йўл ўтказган бир ишчининг оғзи кийшайиб, бульдозерчининг қўл-оёғи ишламай қолган дейишди.

— Бе, бўлмаган гап! — кулиб юборди Азаматов.

Йўқ, рост, хаммасини суриштирдим-билдим.

Қўйсангчи, — бош чайқади Азаматов ҳамон ўзини кулгидан тиёлмай, — хаммаси йўқ гап! Чуш! Мистика!

Ана шунақасиз-да, Рустам ака, — деди сержант ва кизишиб давом этди, — балки, ўша кампирни ховлисидаги булоқ якин-якингача сизиб ётганини хам мистика дерсиз?

— Ха, битта-яримта водопровод қувури тешилган бўлса, оқиб ётса ётгандир! — деди Азаматов «қўйсангчи» деган оҳангда.

— Кечирасизу, ўрток катта лейтенант, ана ўша булоқ хам бир кечада куриб қолибди. Буни кўрган-билганлар аниқ айтишди. Кечкурун жилдираб турганди, эрталаб карасак йўқ, куриб қолибди, дейишди.

Сабаб? — деди Азаматов совуққина қилиб.

— Ким билади дейсиз? Кейинги пайтларда ўша хиёбон теварак-атрофдаги кўп каватли уйлардан келадиган одамлар, ёш-яланглар билан гавжум бўлиб қолган экан. Биров итини етаклаб юраркан, биров халиги... ёзиларкан, бошқа биров юрадиган қизини олиб кириб ялашиб ўтираркан, яна бошқаси битта-яримта суюкоёк аёлни олиб келиб...

— Қўйсангчи, бунақа сафсаталарни, Тоживой, ўрнидан туриб кетди Азаматов асабийлашиб. — Хиёбон бўлгандан кейин одамлар дам олади-да! Тонг-отар гитара чалиб ўтирадим, биров яхши кўрган

кизини кучоклаб ўтирадимиз, биров овчаркасини айлантирадимиз, бу ҳар кимнинг шахсий иши. Буларни бизнинг ишимизга алоқаси йўқ!

— Майли, ўзингиз боринг-кўринг, — деди сержант Қорабоев бўшашиб, — хайрон коласиз.

— Нимасига хайрон қоламан? — чехрасида таажжуб ифодаси қалкиди Азаматовнинг.

Ҳозир ўша хиёбонга ит ҳам кадам босмас экан. Ташландик чангалзорга ўхшаб ётибди, — деди сержант.

Албатта! Кетма-кет учта одамнинг ўлиги топилгандан кейин кимнинг оёғи тортади?

— Йўқ, улар топилмасдан олдин ҳам ҳеч ким у ерга кирмайдиган, ўша ердан ўтмайдиган бўлиб қолган экан, — чуқур тин олди сержант. — Энди бўлса, одамлар худо қарғаган ўша ерни «Ажал хиёбони» деб атайдиган бўлишибди, — деди сержант «ана шунақа» деган оҳангда.

«Ажал хиёбони?» — бу сафар ажабланганини яширолмади Азаматов.

— Ха, — бош ирғади сержант.

Ха, қурмагурларей, — жилмайди Азаматов, — хўп номларни топишади-да! Нак, Конан-Дойлни ё Чейзнинг асарлариши эслатади. «Ажал хиёбони». Жуда чиройли! Бўпти, сен ана шу айтиб берган чўпчакларингни ҳаммасини қоғозга тушир, хужжатларга тиркаб қўямиз. Балки, керак бўлиб қолар?

Бошқа топшириқлар йўқми, Рустам ака? Ўрнидан кўзгалди сержант Қорабоев.

Бор. Кейин, манави фотосуратларни прокуратурага, Парниевга олиб бориб берасан! Жуда кулоқ-миямни еб юборди!..

Эрталабдан хавонинг авзойи бузилди. Чанг-тўзон кўтарилиб, шамол эсди. Йўлаклар, кўчалар баргу хазонларга тўлди. Терилмай дарахт тепасида қолиб кетган олча коқилари худди ипи узилган тасбеҳ до-

налари янглиғ ер билан битта бўлиб сочилди. Куз келгани яккол сезилди-қолди.

Аввалига шитир-шитир килиб ёға бошлаган ёмғир зум ўтмай ростмана жалага айланди. Ариқлар тўлиб, кўча юзида лойка кўлмакчалар пайдо бўлди. Устига-устак электр чирок ўчиб қолди. Катта лейтенант Азаматов пайпасланиб қоронғида гаражга кирди. Аксига олиб машинасини ўт олдириш кийин бўлди. Айнан шу бугун хаста хотинини кўлтиклаб поликлиникага олиб бориши ўзига малол келди. Айтмаса ҳам, елиб-югуриб онасига ёрдамлашаётган, укасини кийинтираётган кизига «Тезроқ кимирланглар!» деб ўдағайлади. Устма-уст сигарет тутатди.

Катта лейтенант Азаматов кейинги пайтларда уйга келса ҳам, чиқса ҳам юраги сиқиладиган бўлиб қолганди. Бунинг сабаби, касалманд хотинининг ўзигина эмасди, албатта.

Азаматов яқин ўн йилдан бери туғилган кишлоғига бормас, ёлғиз кекса отасигина хуржунининг кўзини ёнғоқ-майизга тўлдириб келиб тургувчи эди. Унинг ўлимидан кейин кишлоқдан буткул узилиб қолди. Опаси билан укасини эса анчадан буён кўрмайди. На улар келади, на Рустамнинг ўзи боради. Опаси бир-икки келганида «Сенда меҳр-оқибат йўқ, дийданг каттик» деб кўзёши килиб кетганига ҳам анча бўлди. Хеч ким ўзидан ортмайди. Бу ҳам етмагандек, уч-тўрт ойдан бери хотинининг оёқларида қандайдир шиш пайдо бўлган, кўрсатмаган докторлари, олиб бормаган касалхонаси қолмаган, пировардида, эндигина ўттизга кирган хотини кўлтиктаёқда судралиб юрадиган бўлиб қолган эди.

Бу кеча ҳам тонг оқаргунга қадар, уйда тинчлик бўлмади. Оғриқ зўрайиб кетди. Азаматов телефонда чақиртирган «тез ёрдам» эса келмади.

Мана энди бўлса, кечаси уйқусизликдан кўзлари киртайган, чекаверганидан оғзи тахир бўлиб, қуруқшаб кетган катта лейтенант ингичка лабларини мах-

кам кимтиган кўйи машина рулини асабий равишда чертиб ўтирарди.

Азаматов кўлтиктаёкка суянганча оёқларини аранг босиб келаётган хотинини кўрдию, унинг оғриқдан буришган оёғин юзини кўриб, худди жиркангандек юзини тескари бурди.

— Имилламай чика колинглар, вақтим зик, — деди тўнғиллаб ва норози оҳангда кўшиб кўйди, — поликлиникада қолдириб ўтиб кетаман. Мажлис бор. Ўзинглар таксида қайтарсизлар.

Хотини индамади. Фақат эри тарафга ғамгин нигоҳ ташлаб кўйди-да, синиқ товушда деди:

— Қизингиз билан кийналиб қолмасмикинмиз, дадаси?

— Ҳеч нима қилмайди, — ковоғини уйди Азаматов. — Агар мажлисдан эртароқ чиқсам, ўзим олиб кетарман.

Азаматов шундай деди-ю, олд ойна тепасидаги кафтдеккина кўзгудан ўзига тикилиб турган бир жуфт ғамбода кўзларга кўзи тушиб, елкаси оша қаради. Орқа ўриндиқда қисилиб-қимтиниб ўтирган хотинининг рангсиз юзида алланечук безовталиқ ва ўтинч аломатлари зохир бўлган, қизчаси билан ўғилчаси ҳам бир онасига, бир отасига қараганча мўлтираб ўтиришарди.

— Ҳа, нима бўлди яна? — ўқрайди Азаматов хотинига.

— Ҳеч нима, — кўзларини олиб қочди хотини, — докторга ўзингиз ҳам бирга кирсангиз тузук бўлармиди?

— Иложим йўқ, дедимку, Саодат, — овозини баландлатди Азаматов, — иложим йўқ! Бўпти, эшиқни ёпинглар!

Шундан кейин, бора-боргунча ҳеч ким оғиз очмади...

Катта лейтенант Азаматов йўл-йўлакай ўғилчасини мактабда қолдирди. Хотини билан қизчасини

эса поликлиника ёнига олиб бориб қўйди. Таксига деб пул берганди, хотини «ўзимда бор» деб олмади. Она-бола етаклашганча эшик тарафга кетишди. Азаматов уларнинг орқасидан қараб тураркан, бир кўнгли хотинининг зинадан кўтарилишига ёрдамлашгиси келдию, шу захоти айниди. «Баттар бўл-а, ўлакса!» дея тишларини фижирлатганича машинасини ўрнидан жилдирди.

Хакикатан ҳам, бугун унинг кўнгли безовта эди. Хакикатан ҳам бугун эрталаб идорада мажлис чакирилган, унда ўзининг ва гуруҳининг шаънига кўп аччиқ-тирсик гаплар бўлишини Азаматов ички бир туйғу билан хис қилиб турарди.

«Ўлганнинг устига тепган» деганларидек, мажлисга кеч қолди. Эшикни очиб кирмоқчи эди, минбарда гапираётган бош терговчининг «Хамманинг хаёлини бўлиб кирмай қўя қолинг, Азаматов» деганини эшитиб, худди устидан бир челак сув қуйиб юборилгандек, ғалати бўлиб кетди. Худди қулоғига ишонмаган одамдай ўнғайсиз бир ахволда қотиб қолди. Бошлиқнинг «илтимос, эшикни орқасидан ёпиб қўйинг» деганидан кейингина, ўзига келди, ранги гезариб эшикни ёпди. Титраётган бармоқларига сигарет олиб чекди ва оёқларини оғир судраб хонасига қайтди. Сигаретни бир-бирига улаб узок чекиб ўтирди. Анчагача асабий ҳаракатлар билан хонада у ёқдан-бу ёққа юрди. Оромкурсига чўкканча бошини суянчикка ташлаб, кўзларини юмди...

Орадан қанча вақт ўтди, билмайди, телефоннинг жиринглашидан кўзини очди. Истар-истамас гўшакни қулоғига тутди-ю, ғалати бўлиб кетди.

— Мен, мен эшитяпман, — деди босиқлик билан ва шу захоти кўнглидан кечди: «Қаёқдан пайдо бўлиб қолди, ялмоғиз?»

— Э, ўзларими, комиссар Жу? — гўшакдан Азаматов учун таниш ва кадрдон бўлиб қолган овоз эшитилди. — Қаёқда юрибсиз ўзи, яхши йигит?

Юрибман, Барно, — деди Азаматов куруккина килиб, — уйлар тинчми, ўзингиз қалайсиз?

— Ҳайрияте, ҳали тилингиз бор эканку, Рустам ака, — деди аёл ва эркаланиб ўпкalandи. — Яхши кўрган эркак ҳам шунақа беафо бўладими? Ишдан қачон бўшайсиз?

— Жуда бемавруд буляпти-да, хоним, — деди Азаматов тили зўрға айланиб. — Йиғилишимиз бор эди...

— Мендан ҳам мухимрокми, ўша йиғилишингиз? — деди аёл аразлаб.

Майли кўрамин, ҳаракат қиламан, — деди Азаматов нима дейишини билмай.

— Кўраманмас, бораман, денг?

Хўп, бораман! — деди Азаматов ноилож.

— Мана бу бошка гап, йигит! — аёлнинг нозли кулгиси эшитилди гўшакдан. — Агар бўшман демасангиз ҳам, гўшт қилиб ташлардим-да! — у шундай дея, паст товушда сирли қилиб қўшиб қўйди. — Демак, келишдик-а?

— Уйингизга ўтиб бораверайми? — сўради Азаматов товушини пасайтириб.

— Ха, намунча кўркиб кетдингиз? — кулди аёл. — Кўркманг, эримни оғзига пайпоқ тикиб сандикка қамаб қўйдим.

— Йўк, сиз мени тушунмадингиз, Барнохон, — чайналди Азаматов тутилиб. — Агар кўчага чиксангиз... бирон жойда марожний-парожний олиб, бирпас ўтирармидик, демоқчийдим?

— Э, ўлинге, — позланди аёл, — иссиқкина кучок турганда, муздек марожнийга бало борми?

— Хозир, хозир, йўк, ҳали кечга яқин ўтиб бораман, — мулзам бўлиб қолди Азаматов.

— Кутаман-а? — деди аёл ва гўшакдан «чўлп» этган ўлич товуши эшитилди.

«Мочағар!» — кўнглидан ўтказди Азаматов гўшакни жойига қўяркан, — кап-катта хотин, уялмай-диям! Бинойидек эри, болалари бўла туриб...»

У ўз-ўзига шундай деди-ю, дарров фикридан кайтди. «Йўк, униям тушуниш керак. Олмадек карсиллаб турган нарса, ўзидан йигирма ёш катта, шилвираб колган чолни бошига урадими? Қизик, шу пайтгача каерга гумдон бўлиб кетдийкан?!..»

Катта лейтенант Азаматов икки-уч йилдан бери ана шу Барно исмли офатижон жувон билан пинхона дон олишиб юришини ҳеч ким билмас, у хотинидан кутган ҳусну назокатни, ишва-ю муҳаббатни гўё ана шу қачонлардир ярим кечада йўлда учратиб колган ва уйигача олиб бориб қўйган, шўҳ ва шадод аёлдан топгандек эди.

Азаматов шу топда Барнонинг хумор кўзларини, келишган қадли-қоматини, таранг сийналарини кўз олдига келтирди-ю, беихтиёр юраги хапкириб кетди, мустар кўнглининг бир чеккасида йилт этган чўф пайдо бўлгандек туюлди ўзига. Барнонинг тароватли чеҳрасини, ўзига чорловчи ўтли нигоҳини кўз олдига келтирди-ю, бир юрагининг чигилини ёзгиси, ҳамма ташвишлару муаммоларни, ҳамма-хаммасини бирон соатга бўлса-да, орқага ташлагиси, оламни унутгиси, ўзи ҳам бу оламдан унут бўлгиси келди.

Қабулхонага кириб, котиба қизга «Агар сўрашса, иш юзасидан кетяпман» деб кўчага чиқди. Машинасига ўтирди. Бир хаёли чиндан ҳам, аввал «иш юзасидан», ўша хиёбонга кириб ўтсаммикан», деди-ю, айниди ва йўлни марказга, тез-тез бориб, хордик чиқариб турадиган «сауна» тарафга бурди...

... Барно билан бу сафарги учрашуви Азаматов учун унчалик кўнгилли бўлмади. Остона ҳатлаб кирмасиданок, аёл тўнини тесқари кийиб олди. Ғунча лабларини ёш кизалоклардек чўччайтириб аразлади. Кўзёши тўқди. «Сиздан бўлган хомилани олдирай» деб туғруқхонага бир ойдан бери ўғринча қатнайвериб энка-тинкам чиқиб кетди, сиз эса ўликмисан-

тирикмисан, деб бир марта кизикмадингиз хам», деб гинахонлик килди.

Азаматов уни ўпди, кучоклади. Оёқлари тагига ўзини ташлади. «Сендан бошқасини десам, тил тортмай ўлай» деб қасам ичди. Ана шундан кейингина таъна-ю надоматлар мастона шивир-шивирларга, нозу истирноларга, қайноқ бўсаларга алмашинди.

Яғир, увада булутлар орасидан мўралаб турган ой хам, гўё бу икки гунохкор банданинг қилмишларидан уялиб кетгандек, ранги бўзариб, булутлар пардасини бошига тортди...

Азаматов Барнонинг уйдан чикканида тун чўка бошлаган, этни жунжиқтирувчи муздек шамол эсиб турарди.

Машинасини юргизгунча қора терга ботиб кетди. У катта шахарнинг катта кўчалари бўйлаб бораркан, олдинда йўлчинокнинг сариқ шуъласи кўзга ташланиб турган чорраҳадан чапга бурилса, ўша сирли хиёбон яқинидан чиқиши мумкинлигини эслади ва беихтиёр рулни ўша томонга бурди...

Хиёбон жимжит эди. Гўё дов-дарахтларнинг шохлари-ю, япроқларини юлиб-юлқиб шўхлик қилиб юрган шамол хам, бу худо қарғаган жойни четлаб ўтаётгандек туюларди кишига.

Катта лейтенант Азаматов машинасини йўл чеккасида қолдириб, ўзи неон чироқлари нуридан дарахтларнинг ола-чалпак кўланкалари титраган кўйи узала тушиб ётган йўлка тарафга юрди.

Теварак-атроф алланечук совук ва сирли бир сукутга чўмган эди.

Фақат кўча томондагина йўловчи машиналарнинг узук-юлуқ шовкини кулокка чалиниб қолар, бир чакиримча наридаги кўпқаватли уйларнинг чироқла-

ри эса кўкдаги яккам-дуккам юлдузлар янглиғ ожизгина милтираб турарди.

Азаматов ғайриихтиёрий равишда янаям ичкари-рокка юрди, йўлка ўртасида тўхтаб, теварак-атрофга кулок солди, бошини кўтариб юкорига каради, лекин дарахтларнинг бир-бирига чирмашиб кетган, чигал шохлари орасидан осмон кўринмасди. Одатда бунақа хилват ва коронғи дарахтзорларга кушлар тўплангувчи ва тунагувчи эди. Лекин бу ерда кушларнинг чуғури тугул, тик этган товуш ҳам эшитилмасди.

Худди ана шу манзаралар Азаматовга унча хуш ёкмади. «Ҳақиқатан ҳам бефайз жой бўлиб қолибди», – кўнглидан кечди уни ва шу пайт бирдан оёқлари ўзига бўйсунмай бораётганини сизди. Сизди-ю яшин ургандай турган ерида қотиб қолди, туклари тикка бўлиб, юраги кўксидан отилиб чиккудек гурсиллаб ура бошлади...

Назарида, оёқлари остидаги тунроқ аста-секин чўкаётгандек, гўё аллақандай кўринмас қўллар унинг оёқларидан пастга тортаётганга ўхшарди. Жон-хोलатда катта кўча тарафга юрмоқчи эди, бўлмади. Ваҳима-ю аросат ичида бир лахза гангиб-каловланиб қолди ва шу топда мутлако ғайритабиий бир ҳолат содир бўлди.

Азаматов нафаси бўғзига тикилиб, ҳаво етишмаётганини, юраги худди капалак янглиғ сассиз-садосиз учиб, ўзидан, вужудидан узоклашиб бораётганини ички бир туйғу билан ҳис қилди-ю, кўксини вижимлади ва «Йўк! Йў-ўқ!» дея кичкириб юборди. Аммо унинг бу ваҳшиёна хайкириғини ўзидан бошқа ҳеч ким эшитмади.

... Шапалоқдаккина, кип-қизил капалак эса, хув олисда, худди бандидан узилган қонталаш япроқ янглиғ пирпираб учиб бормоқда эди...

Азаматов йўлка четидаги куриб-қовжираган дарахтнинг қийшиқ шохини чангаллаб олди ва шу захоти хаёлига келган фикрдан сесканиб кетди. Да-

рахтнинг ана шу, совуқ ва ингичка шохи ўзи ҳеч қачон кўрмаган фолбин Оймомо кампирнинг коксуяк кўллари эслатгандек бўлди унга. Ва ... башараси хунук бир тарзда кийшайиб, тили оғзига сиғмай бўғила бошлади, кўзлари дахшатли олайиб, худди чоғиб ташлангандек ўша дарахт тагига гурсиллаб йиқилди...

...Катта лейтенант Азаматовнинг шамдек қотиб қолган жонсиз танасини навбатчи-милиционерлар тонг қоронғисига топиб келишди.

...Эртасига эрталаб эса, шаҳарда «Ажал хиёбони»дан бир мелиса йигитнинг ҳам ўлиги топилибди» деган хабар тарқалди.

Бу ваҳимали гапга одатдагидек биров эътибор берди, биров йўқ. Катта шаҳар ўзининг катта-ю кичик, битмас-туганмас ташвишлари билан овора, агар икки оғиз сўз билан айтадиган бўлсак, ҳаёт ўз маромида давом этмоқда эди...

Қизиғи шундаки, бу дунёга хирс кўйиб, у дунёни унутган бозор директори, гиёҳвандлик-манманлик йўлига кириб, ўз-ўзини хароб қилган киноактёр, ҳаётда ўз ўрнини тополмаган, тақдир синовлари олдида ожиз ва ношуд кимсага айланиб қолган ўқитувчи, ниҳоят фахш ботқоғига ботиб, оиласи, фарзандлари олдида ўз бурчини унутган катта лейтенант Азаматовлар ўлимини боғлаб турган, кўзга кўринмас бир ип, у ҳам бўлса, қачонлардир қабристоннинг бир бўлағи бўлган хиёбон харом-харишни кўтара олмаганига негадир ҳеч ким етарли эътибор бермади.

Капитан Самандар Саидов эса кунлардан бир кун ўйнаб юриб, ўша кўрқинчли хиёбонга кириб қолган ва омон-эсон қайтиб чиққан жажжигина қизалоқ ҳақида эшитди-ю бир лаҳза шулар ҳақида ўйлаб қолди.

Ўшанда, у орадан кўп ўтмай, шартли равишда «АЖАЛ ХИЁБОНИ» деб номланган бу жиноий иш ўзига топширилишини хаёлига ҳам келтирмаган эди. Аммо у хали ишга киришмасдан туриб, бошқа бир кутилмаган оғир жиноят содир бўлди-ю бу иш вақтинча тўхтатилди.

Бу ёғи энди, бошқа хикоя...

«БРАССИКА» ОПЕРАЦИЯСИНИНГ СИРИ

Эгнига қора чарм куртка, бошига қора шляпа кийиб олган, чорпахидан келган, ўрта ёшлардаги киши йўл ёқасида таксидан тушди-да, иккита қарам солинган тўрхалтаси ва дипломат сумкасини кўтариб, кўчанинг у бетига ўтди. «Таксофон» деб ёзиб қўйилган будка ёнига келиб, юқларини ерга қўйди. Уша ердаги пастаккина курсида газета ўкиб ўтирган ўрис кампирдан жетон олиб телефон рақамларини терди, гўшакни қулоғига тутди.

— Ассалому алайкум, — деди хиркирок товушда, — бу Бердиевнинг уйларими?.. Э, ўзингизмисиз, Мавлонбек? Танимабман. Умрингиз узок бўларкан. Мен Қобил акангизман. Субхонов!.. Ха, хозиргина самолётдан тушдим, сизга кўнғирок қиляпман. Яхши... Айтворинг, эсда қолмабди. Склероз-да, склероз! — шундай дея симнинг у тарафидаги одамнинг сўзларини такрорлай бошлади: — «Байналмилал» кўчаси, 17 уй, 36 квартира... Яхши, хозир етиб бо-раман!..»

У гўшакни жойига илиб яна юқларини кўтарди-да, кўча юзига чикиб ўткинчи машиналарга қўл кўтара бошлади. Хали биронтаси тўхтамай туриб, ёнига милиционер формасидаги йигит яқинлашиб келиб, ҳест берди ва «Бир дақиқага четрокка ўтайлик!», деди.

Ўзини боя телефонда Субхонов деб танитган нота-ниш йўловчи хайрон бўлиб милиционерга эргашди.

— Нима гап, тинчликми, сержант? — деди йўл-йўлакай ранжиганнамо охангда. — Мен шошаётув-дим!

— Хозир кетасиз, — деди милиционер ва тўхташ-гач сўради, — хужжатларингизни бир кўриб қўйсак бўладими?

— Марҳамат, — деди йўловчи паспортини чиқа-риб.

Милиционер йигит унинг паспортини эринмай кўраркан, ер остидан унга қараб қўйди:

— Субхонов, Қобилжон... Шундайми?

Йўловчи «ха» дегандек бош ирғади.

— Воҳаданмисиз?

— Ха, хозиргина самолётдан тушдим. Фермерлик хўжалигида ишлайман, уйланганман, бола-чакаларим бор, — деди нотаниш йўловчи асабийлашиб. — Бошқа саволлар йўқми?

Милиционер йигит унга киноямуз бир нигоҳ ташлади-ю, «шошманг» дея, ўзи нарироқда тўхтаб турган машинага яқинлашди, олд эшик деразасига энгашиб нималардир деди.

— Бўлимга олиб бораверинг, — деган товуш эшитилди ичкаридан. — Ўша ерда гаплашамиз!..

Машина ўрnidан жилди. Юз-кўзларида алланечук таажжуб ва хавотир аломатлари зоҳир бўлган нотаниш йўловчи ва милиционер кейинги машинага ўтиришди...

Бердиевнинг фиғони фалакка чиққан, хонада худди қафасдаги шер янглиғ у ёқдан — бу ёққа юрар, шу топда биринчи учраган одамни нажиб ташлашга тайёрдек эди.

— Вой, аблах-ей! — дерди у муштарини кишиб. — Гўё ҳеч нима бўлмагандек, «хозиргина самолётдан тушдим» эмиш! Хойнаҳой, бу ерда унга милён-милён пулни тахт қилиб туришибдию, у олиб кетиш учун қоп ҳам кўтариб келгандир? Йўқ, сенлар хали Бердиевнинг совунига қир юлмаган кўринасанлар? Хали шундай додингни берайки, қочгани жой тополмай коласанлар! Патларингни битгалаб юлмасам, отимни бошқа қўяман!..

Бердиев хуноб бўлганича бор эди. У воҳадан ортиб жўнатилган сабзавот маҳсулотларини қабул қилиб олиш ва бозорларга таркатиш учун озмун-

ча тайёргарлик кўрмаганди. Бозорда жой хозирла, юкларни тушир, хайдовчиларни рози қил, у ёқда бозор рахбарлари-ю, милиция, санэпидстанция-ю тарозибонлардан тортиб паттачиларгача муомала қилишга тўғри келади.

Бердиев қийинчиликлардан чўчидиган одам эмас эди. Унинг соч-соқоли шу соҳада оқарганди. Шаҳар бозорларига махсулотлар осмондан тушиб келмайди. Расталарга файз бағишлаб, пештахталарни гуллайтиб турадиган анвойи мевалару сабзавотлар, дастурхонларга кўрк берадиган баргаклару майизлар, бодому писталар, у ёғи Африкаю Яқин Шарқ мамлакатларидан келтириладиган цитрус мева-чевалар, ана шунақа, Бердиев сингари ишнинг кўзини биладиган, тадбиркор кишиларнинг саъй-харакатлари сабаб пайдо бўлади.

«Олма пиш, оғзимга туш» деган билан иш битмайди. Бунинг учун фаҳм-фаросат, кунт-зеҳн, сабр-чидам ва «дипломатик» қобилият керак. Бозорда худди мазордагидек, шоху гадо баробар. У ёқда тириклару ўликлар, бу ёқда харидорлару сотувчилараро қандайдир кўзга кўринмас ўзаро муносабат бор. Бозорда пул худо, пул пайғамбар, пул авлиё! Бу ерда ҳамма нарса пулга чакилади. Сотган ҳам, олган ҳам пул дардида яшайди. Пул эса бурнига кўзойнак қўндириб олиб газета ўқийдиган зиёлиларни эмас, ишбилармон ва ақлли, эпчил ва абжир одамларни яхши кўради.

Бердиев девор бўлса ҳам кўчани кўрадиганлардан бўлиб кетган. Хар йили у ёғи Сурхондарё-ю Қашқадарё, бу ёғи Фарғона-ю Бухоро, Хоразм тарафларни бир-икки айланиб келади. Экин-тикинлар, кутилаётган ҳосил, нархунаво, қўйингчи, об-ҳаво билан ҳам қизиқади, ўрганеди, ўзи айтмоқчи, «разведка» қилиб қайтади.

Қарабсизки, бозорда бирдан пиёзнинг чўғи камроқ. Вилоятларда ҳам ҳосилнинг мазаси бўлмаган. Ҳамма ҳайрон. Худди ана шу пайтда Бердиев «лаб-

бай» дея майдонга чикиб келади. «Хўш, қайси бозорга неча тонна пиёз керак?..» Бу ёғи кетди-и!..

Чунки, у пиёзнинг фалон ойнинг ўрталарида такчил бўлиб қолишини ярим йил муқаддам билар ва бунинг тадоригини кўриб қўйган бўлади.

Бир неча йил бурун россиялик тадбиркорлар билан танишиб қолди. Уларни карам қизиқтираётган экан. Карамни эккан-ўстирганлар у ёқда қолиб, Бердиев ва унинг одамлари улокни олиб кетишди. Бердиев бир неча вилоятдаги энг сара карамларни улгуржи сотиб олиб, у ёғи Москвадан тортиб, Сибиргача етказиб турадиган бўлди.

Худо «ол кулим» деб юборса ҳеч гап эмас экан. Шундан кейин Бердиевнинг ишлари аввалгисидан ўн чандон гуллаб кетди. Хашаматли, ўн икки хонали, уч каватли иморат курдирди. Уч-тўртта енгил машина олди. Кетма-кет кизларини узатди, ўғлини уйлантирди. Шаҳарнинг манаман, деб қариллаб юрадиган қорчалонлари ҳам унга бошқачарок қарайдиган бўлиб қолдилар.

Мана энди битта қасофатнинг қасрига унинг ана шунақа гуриллаб турган ишларига кўз тегаман деб турибди.

Бердиев россиялик тижоратчи-тадбиркорлар билан ўтган йили кузда «свежий» карам етказиб бериш бўйича битим тузган, ҳатто бунинг учун отнинг қалласидек бўнак ҳам олган эди.

Вилоятдан ортиб келинадиган беш тонна карам ажратилиб, асосий қисми келишилган шаҳарларга етказилиб, қолган-қутганлари ўзимизнинг бозорларда қолдирилиши керак эди.

Шу кунни уч ой қутди. «Товар»нинг етиб келиши бўлса, атайин қилгандай ўн кунга чўзилди. Буни си энди вақтдан ютқизиш деган гап. Қолаверса, бу фаслда қарсиллаб турган, кўм-кўк карамлар қайда дейсиз? Эзилиб, ёрилганларининг ўзиёқ килоси фалон сўм. Пишиқчиликка бўлса хали анча бор. Бу карамлар Бердиевнинг буюртмасига кўра, атайлаб

махсус иссиқхонали фермер хўжалигида, плёнкалар тагида етиштирилади. Карам бизнеси шу пайтгача жуда текис давом этиб келаётган эди, бу сафар нимадир бўлди-ю, кўз тегди...

Бердиев «уф» тортиб, билагидаги катта, тилла соатига караб кошлари чимирилди.

— Мана, аҳвол-тирикчилик, — деди тишларини гижирлатиб, — фермер хўжалиги бошлиғининг «келаяпман» деб қўнғироқ қилганига ҳам ярим соатдан ошди. Бу ёқда ишни қойиллатиб қўйган бўлса ҳам майли эди. Ким билади, қаёқларда ивирсиб юрибди, галварс?!..

Бердиев асабий ҳаракатлар билан дераза ёнига келди ва ташқарига тикилганча туриб қолди...

Субҳоновни туман ички ишлар бўлимида формасиз, қорамтир ойнакли кўзойнак тақиб олган йигит қарши олди.

— Бу қанақаси? — деди Субҳонов у билан кўришаркан, «кўрқоқ олдин мушт кўтарди» қабилда зарда билан. — Йўлда келаётган одамни тўхтатиб, милиция идорасига олиб келиш қаёқдан чиқди?

— Ўзингизни босинг, акахон, ўтиринг, — деди формасиз йигит хушмуомалалик билан. — Бу ерда бир англашилмовчилик бўлиши ҳам мумкин. Агар шундай бўлиб чиқса, олдиндан узр сўраймиз. Ўзлари ким бўладилар?

— Мени фамилиям Субҳонов Қобилжон, — деди Субҳонов норози оҳангда. — Фермер хўжалигининг раҳбариман. Шаҳарга сабзавот олиб келганмиз. Шу масала юзасидан тез-тез келиб-кешиб туришимга тўғри келади. Мана ҳужжатларим.

Формасиз йигит ўзини «лейтенант Собитов» деб таништирди-да, ҳужжатларни олиб танишиб чиқаркан, кўзойнаги тепасидан суҳбатдошига қаради:

— Нима олиб келдингиз? Сабзими?

— Ҳа, сабзи. Карам ҳам бор, — тўнғиллади Субхонов.

Лейтенант Собитов Субхоновнинг оёғи тагидаги тўрхалтага кўз ташлади-ю, лабига табассум югурди:

— Қанча олиб келдинглар?.. Икки донами?

— Ҳа, йўк. Беш тонна, — деди Субхонов қовоғини солиб. — Буни... бир танишимга олволгандим. «Борщ»ни яхши кўради.

Лейтенант Собитов карамларга караганча танглайини такиллашиб қўйди:

— Зўр-ку! Эрта баҳорда бунақа карам етиштиришни ўзи бўлмаса керак?

— Ҳа, энди, ўзига яраша машаққатлари бор, — деди Субхонов энсаси қотиб. — Теплицада, плёнка тагида ўстирилади.

— Биттасини бизга сотиб қўя қолмайсизми? — аралашди боя Субхоновни йўлда тўхтатиб олиб келган сержант лейтенантга маъноли қараб.

— Э, йўк, бировга совға қилиб олиб келинаётган нарсаси, — бош чайкади лейтенант Собитов, — уят бўлади.

— Йўк, нега, олаверинглар, — деди Субхонов бепарво оҳангда. — Икковиям сизларга. Пули керакмас, «свой агарот!»

— Раҳмат, ака, раҳмат! — деди сержант тўрхалтани оларкан. — Савобга қолдингиз. Бугун навбатчи йигитларимиз бир карам шўрва ичиб, сизни дуо қиладиган бўлишди...

Сержант тўрхалтани кўтариб чиқиб кетди. Субхонов унинг орқасидан хўмрайганча қараб қолди-ю, кейин лейтенант Собитовга ўгирилиб ранжиганнамо оҳангда деди:

— Мен бир нарсани тушунмадим, ука? Мени нега бу ерга бошлаб келдинглар?

— Шунчаки текширув, — деди лейтенант жилмайиб.

— Шунчаки текширув бўлса, ўша ернинг ўзида

текшириб кўйиб юборсанглар бўларди-ку? — ажабланди Субхонов.

— Гап бундай, Кобил ака, — деди лейтенант Собитов сирли килиб, — кўпдан бери бир одам кидирилаётган эди... Йигитлар сизни ўшанга ўхшатишибди, шекилли...

— Ким экан? — ғалати караб кўйди Субхонов.

— Бунисини айтолмайман, — деди лейтенант лабига сигарет кистириб, — hozирча сир. Ҳарҳолда яхши одам эмас. Учига чиккан товламачи дейишади. Ҳозир кидирувда...

Худди ана шу пайтда сержант Қорабоев олиб кирган карамлар кўшни хоналарнинг бирида милиционер йигитлар томонидан пичоқ билан тилкалаб-бўлақлаб ташланаётган эди. Сержант стол устида уюлиб кетган карам бўлаклари-ю баргларига караганча тураркан, ёшгина милиционер йигитчага қаради:

— Буларни йиғиштириб, гузардаги ошхонага олиб чиқиб беринглар. Увол бўлмасин...

Шундан кейин у яна лейтенант Собитов билан Субхонов ўтирган хонага кирди ва лейтенантга кўзи тушиши билан ниманидир имо қилди, Собитов эса буни сўзсиз тушунди, шекилли, ўрнидан турди.

— Сизни овора қилганимиз учун узр. Кобил ака, — деди жилмайиб, — хафа бўлмайсиз. Хизматчилик!

— Тушунаман, — минғиллаб кўйди Субхонов ҳам ўрнидан кўзғалиб.

— Қайтага, баҳонада танишиб олдик, — деди лейтенант ва кўлини чўзди. — Хайр, дарвоқе, қарга бормоқчи эдингиз? Йигитлар олиб бориб кўя қолишсин. Машина бор.

— Йўқ, раҳмат, — деди Субхонов шошилиб.

— Карам учун жамоамиз номидан ташаккур, — кулди сержант Қорабоев.

— Ош бўлсин! — деди Субхонов эшикдан чикиб бораркан.

Лейтенант Собитов сержантга «бу кишини кузатиб қўйинг» деди-да, ўзи уларнинг оркасидан қаранча қолди...

Хайдовчи йигитлар хурсанд эдилар.

Кувонишмасин ҳамми? Беш тонна сабзавотни қор босган довону, қўрқинчли даралардан, тоғ-тошлардан омон-эсон олиб келиб эгасига бус-бутун топширишни ўзи бўлмайди. Мана энди, хизмат ҳақларини олиб прицепли юк машинасида оркага қайтишаяпти.

Шомурод «бир-икки кун шахар айланиб, дам олмайсизми?» дегандек гап қилганди, Дурбекка ёкмади. Сабаб, у уйга шошилаётганди. Сабаб, унинг хотини оғироёк, шу кунларда биринчи фарзандларига кўзи ёриши керак эди. Шунинг учун бесабр-безовта, ўзи бу ёқда бўлса ҳам, хаёли у ёқда эди.

Шомурод ҳам унинг ахволи-руҳиятини сезди шекилли, ортиқча тикилинч қилиб ўтирмади. Майдачўйда харид қилиб, яна кабинага ўтиришди-ю, хайёхуйт деб йўлга отланишди.

Дурбек бу йўллардан неча маротаба ўтганининг сон-сановига етолмайди. Илгари шахарлараро автобус хайдарди. Кейин таксига ўтди. Бир йил муқаддам Субхонов деган фермер хўжалиги раҳбари билан танишиб қолди-ю, у ваъда қилган мўмайгина маош учун унинг хўжалигига юк машинаси хайдовчиси бўлиб ишга ўтди. Ёмонмас. Ойда бир, баъзан икки марта келиб кетади. Гоҳ картошка-пиёз, гоҳ лавлаги, шолғом, кўпроқ қарам ташийди.

Субхонов деганлари ишнинг кўзини биладиган одам. Кам гапиради. Кам кўринади. Лекин кўп пул тўлайди. Шунинг учун бўлса керак, ундан ҳамма рози эди.

Бир неча марта у киши билан ҳам келиб кетишди.

Жуда кўли очик, мард одам эди. Пулнинг бетига карамайди. Бирга тушлик қилишди. Тўкиб ташлади. Катта «супер-маркет»га олиб кирди. «Келинимиз»га деб кимматбаҳо совға-саломлар олиб берди. Ҳар ким ҳам бунака килавермайди.

Бу сафар прицепли машинага юкларни орттириб, Дурбекни йўлга кузатдию, сизлар олиб бориб ташлаб, кайтаверинглар, мен самолётда етиб бораман... деб канақадир юмушлар билан ўралашиб қолиб кетди.

Умуман олганда, бу сафарги рейс ҳам ёмон ўтмади. Дурбек «бир ўзим зерикиб юраманми» деб ёнига шериги — Шомурод деган йигитни олволганди. Яхши қилган экан. Кела-келгунча зерикишмади. Шомурод кўнгли очик, самимий, кувноқ йигит. Латифа деган ларику, ичидан кайнаб чикади. Дурбек унинг олди-қочди, ичакузди хангомаларини эшитиб кулавериб, чакаклари оғриб кетади. Мана hozir ҳам, қаёқдаги маза-бемаза саволларни бериб борапти.

— Хўш, деганда, мулла Дурбек бойвачча, — дейди у айёрона қараб, — эр-хотин нима кутаяпсизлар? Қизми-ўғилми?

— Мен «ўғил» дейман, келинингиз «қиз» дейди, — жилмаяди Дурбек. — Худонинг бергани-да!

— Тушунарли, — дейди Шомурод билафонлик қилиб, — унақада бир йўла, бир ўғил, бир қизчалик бўларкансизлар.

— Кўйсангиз-чи, — дейди Дурбек оғайнисининг гапидан ичида суюнса ҳам.

— Кўнглим сезиб турибди, ошна, — кулади Шомурод, — мени айтди дерсиз, шунака бўлади.

— Насиб, — дейди Дурбек чуқур энтикиб.

— Келаётганимизда айтгандим, ишонмадингиз, — давом этади Шомурод йўлдан кўз узмай бораркан. — Шахарга кираверишда мелисалар тўхтатади, дедим. Тўхтатди. Тўғрими?

— Тўғри, — бош ирғади Дурбек.

— Машинани, юкларни текширишади, дедим.

Текширишди. Иннайкейин, нима дедим? — кўзларини қувлик билан кисади Шомурод.

— Нима дедингиз? — хайрон бўлди Дурбек тезликни ўзгартираркан, рулни буриб.

— Мана шунақасиз-да, — дейди Шомурод, — у кулоғингиздан кириб, бу кулоғингиздан чикиб кетади. Мен сизга нима дедим? Йўлда тўхтатган мелисаларга нрим сифатида бир челак сабзими, уч-тўртта карамми берилади, дедим. «Э, кўйинг, улар шунга зорми?» дедингиз, — мамнун илжайди Шомурод, — ана айтганим бўлдим, бўлди. Ярим қоп сабзи билан, учта карам қолдирдикми, қолдирдик. Бўлди-да!

— Шундоқ каллангиз билан нега машина хайдаб юрибсиз, хайронман? — кулиб юборди Дурбек. — Эсиз, шундай ақл, шундай истеъдо!

— Парво килманг, — деди Шомурод қўл силтаб, — яқинда Субхоновнинг муовини нафақага кетаркан. Ўрнига мен ўтсам керак.

— Қанақасига? — хайрон бўлди Дурбек, — нима киласиз у ерда?

— Нима килардим? Шунақа килиб фол очиб ўтираман, — деди Шомурод сохта жиддийлик билан. — Қачон божхона ходимлари келади, шаҳар бозорида уларни кимлар, нималар кутяпти, ҳаммасини Субхонов акамизга айтиб бериб ўтираман.

— Айтганингиз чиқмаса-чи?

— Мен унга аник айтмайман-да, — деди Шомурод, — Божхонадан шунақа буйруқ бўлиши мумкин, дейман. Тўғри чиқади.

— «Ёмғир ёғса ёғар, ёғмаса ёғмас» дегандай экан-да? — кулади Дурбек.

— Албатта, — дейди Шомурод хушчақчақ оҳангда, — ўша гапниям менга ўхшаган битта доно ўйлаб топган-да! Биласизми, нега шунақа деган?

— Нега? — шеригига қараб кўйди Дурбек.

— Сабаб, агар у ёғади деса-ю, ёғмай қолса шўри-

га шўрва тўкиларди-да! Во, масала қаерда! — дейди Шомурод такаббурлик билан.

Машина кабинаси уларнинг кулгуларига тўлади...

Лейтенант Собитовнинг боши қотиб қолди.

«Қизик бўлди-ку? — ўйларди у хаёлига чўмганча ўтираркан, — сержант Қорабоев билан аслида бошқа масалада, Қорақалпоғистондан конференцияга келган ҳамкасбларини кузатгани аэропортга чиқишганди. Ана ўша ерда иттифоко тўрхалтада карам кўтариб келаётган қора курткали, қора шляпали одамга кўзи тушган сержант ёнидаги милиционер йигитчага имо қилди.

— Уни қаранг, худди шаҳарда карам йўқдек, эринмасдан самолётда кўтариб келишини-чи?

Тўрхалта кўтарган одам майдонни кесиб ўтиб кетди. Лейтенант Собитов унга, шерикларининг гап-сўзларига унча эътибор бермади.

— Ҳарҳолда бекорга кўтариб келган эмас, — деди сержант Қорабоев худди ўз-ўзига гапиргандек. — «Бир балоси бўлмаса, шудгорда қуйрук на килур?» дейдилар.

— Бу билан нима демокчисан? — тушунмади лейтенант ва хаёлининг бир чеккасидан қайси қуни бошқармада эшитганлари лип этиб ўтди-ю, «нахотки?» деб юборишига сал қолди. Сергакланди.

— Бир қизикчиликка текшириб кўрмаймизми? — илжайди сержант Қорабоев унинг ҳолатини сезиб тургандек.

— Қанақа бўларкин? Ноқулай эмасми? — сўради милиционер йигитча.

— Бу ёғини менга қўйиб беринглар, — деди сержант кўзларини айёрона қисиб.

Улар ташқарига юришди. Бу пайтда бояги йўловчи таксига ўтираётган экан. Улар ҳам шошиб ўз машиналарига ўтиришди ва изма-из йўлга чиқипди.

Харкалай, нокулай бўлмаса-да, сал кулгилирок бўлди. Кап-катта изкуварлару милиция ходимлари йўлда жимгина бораётган бир одамни тўхтатиб, унинг тўрхалтасидаги нарсадан шубхаланиб бўлимга олиб келиб текшириб ўтиришди... Тўғри, шунақа қонда бор. Аслида, буни айби йўқ-ку-я, лекин...

Телефон жириглади. Боядан бери индамай нималардир ёзиб-чизиб ўтирган, ковоғи солиқ старшина эринибгина «Милиция участкаси эшитади» дея гўшакни олди-да, «ха, шу ерда» деб уни лейтенант Собитовга узатди.

Собитов хайрон бўлиб гўшакни олди, кулоғига тутди ва дик этиб ўрнидан турди: — Хўп бўлади, ўртоқ капитан! Яхши, — деди шошилиб ва хонадагиларга каради:

— Қорабоев! Сен йигитларни олиб шу ердан чикиб кетган бояги фермерни ушла! Сиз, старшина, туман ички ишлар бошқармасига кўнғирок килинг!

— Тинчликми? — хайрон бўлди старшина.

— Капитан Саидов кўнғирок килди, — деди лейтенант плашини кияркан, — тинчлик бўлганда, бизни кидириб топишмасди...

Сержант Қорабоев ёнига иккита милиционер йигитларни олиб чикиб кетди-ю, кўп ўтмай шалвираб қайтиб келди.

Субхонов ерга кирганми, осмонга учганми аллақачон кўздан ғойиб бўлган эди...

— Мен сизни тушунмаяпман, Мавлон Бердиевич? — деди Субхонов мезбоннинг авзойидан чўчиб.

— Мен ўзбек тилида тушунтираяпман, шекилли? — деди Бердиев унга ўқрайиб. — Ё она тилингизиям тушунмайдиган галча бўлиб қолганмисиз?

— Биринчидан, менга бунақа муомала қилишга ҳаққингиз йўқ, — деди Субхонов ковоқ-тумшуғи осилиб. — Мен сизга қарам эмасман. Иккинчидан, сиз-

дан беш-ўн ёш каттаман. Ёшимни хурмати бўлиши керак. Учинчидан. Эшикдан кириб келмасимдан, ха йўк, бе йўк, бакириб кетдингиз?

— Тўртинчидан, — деди кинояли оҳангда Бердиев, — сиз ана шу ҳамкорлигимиз эвазига жарак-жарак пул олиб турибсиз. Бир иш қилгандан кейин койиллатиб охирига етказиш керак!

— Тўғри бир ҳафта кечикдик, — гунохкорона товушда деди Субхонов, — ёмғир ҳалал берди. Бунақа пайтда биласиз, плёнкаларни очиб бўлмасди.

— Буниси сизнинг ишингиз! — овозини баландлатди Бердиев. — Менга деса тош ёрмайдими? Сизнинг вазифангиз келишилган махсулотларни ўз вақтида етказиб бериш, қолгани мени ишим.

— Олиб келиб берди-ку? — елкасини қисиб қўйди Субхонов. — Бир тонна сабзи, пиёз, шолғом... Икки тонна карам... Сиз бўлса, ҳадеб «нима иш қилиб қўйдингиз?» деб ўдағайлаб ётибсиз!

— Эътиборингиз учун, ўша икки тонна карамларингизни ичида учтаси етишмаяпти, — захарханда қилди Бердиев. — Ё бунисидан хабарингиз йўқми?

Субхоновнинг ранги бўзариб кетди.

— Қаёкка кетади? — деди кўзларини пирпиратиб.

— Бил-ма-дим? — деди Бердиев қўлларини ёзиб, — буни сиздан сўраш керак?

— Бунақа бўлиши мумкин эмас, — бош чайқади Субхонов. — Ё, сиз мени калака қиляпсиз, ё қандайдир англашилмовчилик...

— Келинг, гапни чувалаштирмайлик, ака, — деди Бердиев асабийлашиб, — биз учун махсус карамлар неча бош эди?

— Эллик дона, — деди Субхонов лаблари зўрға кимираб. — Узилаётганда ҳам, машинага ортилаётганда ҳам ўзим тепасида туриб, битта-битта санаб жойлаштирилган...

— Қирк еттита чикди, — деди Бердиев совуккина қилиб.

— Бўлиши мумкин эмас, — кичкириб юбораёди Субхонов.

— Бўлибди-ку? — аччик жилмайди Бердиев. — Нега мумкин эмас экан? Ана мархамат, ертўлага тушинг! Йигитлар шу ерда. Битталаб ҳаммаси кесиб чиқилди. Қирк еттитаси бутун, колгани чиқинди.

— Мени ноқулай ахволга солиб қўйяпсиз, — ўйиб оладиган оҳангда деди Субхонов тер босган пешонасини кафти билан артиб.

— Йўк, сиз мени ноқулай ахволга солиб қўяяпсиз! — ўйиб оладиган оҳангда деди Бердиев. — Сизку, маҳсулотларни бир бало қилиб, олиб келиб ташладингиз. Мен-чи? Мен энди уларни келишилган объектларга, самолётдами, поезддами, балодами-баттардами эгаларига етказишим, колган-қутганларни бозорларга чиқаришим керак. Буни тушунасизми, ўзи?

— Тушунаман, — деди Субхонов бўшашиб.

— Хеч балони тушунмайсиз, — қўл силтади Бердиев. — Мижозлар билан ўртамизда битим тузилганидан хабарингиз бор. Агар, билиб қўйинг, шу қилинган сабаб битим бузилса... Ана шу хом қаллангиз билан жавоб берасиз!

— Мени қўрқитманг! — титраб кетди Субхонов.

— Қўрқитмаяпман, огоҳлантириб қўяпман холос, — деди Бердиев. — Хайдовчи йигитларингиз қани? Балки ўшалар ўмаришгандир?

— Улар қайтиб кетишган, — деди Субхонов, — улар ишончли йигитлар...

— «Ишонган тоғда қийик ётмайди», акахон, — деди Бердиев. — Шубҳам ўшалар-да. Юқларни олиб келган ўша йигитларни топиб келинг!

— Қанакасига? — ажабланди Субхонов.

— Билмадим? — хўмрайди Бердиев. — Орқасидан борасизми, чакиртирасизми, бу сизнинг ишингиз. Лекин менга ўша уч дона карамни аниқлаб берасиз!

— Ёнимда ортикча пулим йўк, — деди Субхонов

йўғон лабларини қимтиб ва кўшиб кўйди, — ҳисоб-китобимиз нима бўлади?

— Уша карамлар аниқланмагунча, бир тийин ҳам ололмайсиз, — кўзлари совук ялтираб кетди Бердиевнинг. — Ҳозир ўзингиз «уч кило»ни эплаёлмаяпсиз, яна пул дейсиз?

— Тагимда машинам ҳам йўқ, — хафсаласизлик билан деди Субхонов.

— Майли, машина биздан, — деди Бердиев, — айтаман. Хайдовчи олиб чиқади, ёнингизга яна битта йигит ҳам кўшиб бераман.

Субхонов «хўп» дея ўрнидан туриб, оёқларини судраганча эшик тарафга юраркан, орқасидан Бердиевнинг дағдағаси эшитилди:

— Ернинг тагида бўлса ҳам топиб келасиз! Колган гапларни кейин гаплашамиз!

Эшик ёпилди...

Субхоновнинг режалари аслида бошқача эди.

Юқларни машинага ортиб юборгач, ўзи хотиржам самолётга чиқди. Тошкентга қўнгунча маза қилиб мизғиб келди. Келишув бўйича, Бердиевга қўнғирок қилиши, унинг янги уйида учрашиши, махсулотни ва уни етказиб берилгани хақини олиб қайтиши керак эди. Милиционерлар ишнинг белига тепишди. Таксидан нега ўша ерда тушди ўзи? Кўзи «таксофон» деган ёзувга тушгани учундир-да! Аэропортнинг ўзидаёқ телефон қилса бўларди-ку?..

Субхонов эса бу ёғини бошқача режалаштирганди. Бердиев билан ҳисоб-китоб қилиб, пулларни олволгач, икки-уч кун шаҳарда қолмоқчи, хилватгина «Космос» меҳмонхонасигача бориб, ўзининг «пинхоний номери»га тушмоқчи, шу ерда, фойедаги атторлик дўкончасида ишлайдиган Зумрадхон деган дўндик жувон билан бир дам олиб кетиш ниятида эди, ҳаммаси чиппакка чиқди.

Бу лаънати карамлар каёқда колган бўлиши мумкин? Ахир хаммасини битта-битталаб текшириб жойлаштирганди, бошқаларига аралашиб кетмасин, деб сувқоғоз билан ўртасидан ажратиб қўйганди-ку?!

Субҳонов кўпдан бери бунақа ноқулай аҳволга тушмаганди. Хамиша ишлари беш, койилмаком эди.

Қайси бир йили Зоминда, санаторийда дам олиб ётган кезлари Бердиев билан танишиб колди.

Қўлини узатса ойга етадиган, бу учар ва ишбилармон йигитга ҳаваси келди. Гўё бутун санаторий ёлғиз ана шу бойвачча йигитга хизмат қилаётгандек туюлди унга. Худо ҳусндан ҳам, гавдадан ҳам қисмаган, мушлари гурзидек-гурзидек келадиган, оғзи тўла тилла тишли бу азамат йигитга яқинланишга ҳаракат қилди. Зиёфатлар уюштирди, овга, меҳмондорчиликларга олиб борди.

Мавлонбек Бердиев жуда камгап йигит эди. Бошқалар хахолаб кулганда мийғида кулимсираб қўяр, одамлар гапиравериб оғзи кўпириб кетганда, бирикки оғиз лукма ташласа ташлар, бўлмаса жим ўтираверарди.

Субҳоновга унинг ана шу оғир-вазминлиги, жиддийлиги ёқди ва «бу йигитда гап кўп кўринади» деб қўйди ичида.

Адашмаган экан. Кўп ўтмай бу нарса ўзини кўрсатди.

Бир куни Бердиевни кўргани бир неча йигитлар келишди. Хаммаси тижоратчи, тадбиркорлар экан. Улардан бири аллақайси юртда карам ўстирилиши ва уларнинг ичига елим халтачаларда наркотик моддалар жойланиб, тегишли ҳудудларга таркатилиши ва бунинг орқасидан миллион-миллион доллар фойда кўриши ҳақида гапириб колди.

Субҳонов бунини эшитиб донг қотди қўйди. Ўйлади-ю, сира акли етмади. Сўрашга ноқулай. Лекин барибир шу фикр унга тинчлик бермай қўйди, қандай бўлмасин тагига етишга уринди.

Бир куни бассейнда Бердиев икковлари чўмилиб, «Бавария» пивосидан ичиб, офтобда тобланиб ётишганида киши билмас шундан гап очди.

— Карамнинг ичига қанақа килиб наша жойлашаркан, ақлим бовар килмаяпти? — дегандек гап килди.

Бердиев унга жавобан индамади-ю бир оздан кейин кискагина килиб, «қалови топилса, қор ҳам ёнади» деб қўйди.

... Ва ўша куни кечқурун Субхонов ўзининг боғидаги узумлардан махсус тайёрлатган мусалласни ичиб, овқатланиб ўтиришаркан, қутилмаганда Бердиевни ўзи оғиз очиб қолди...

Маълум бўлишича, махсус ажратилган майдонга февралнинг бошларида қарам уруғи экилиб, иссиқхоналарда ё плёнка остида ўстирилар, ўзаги кўриниб гулпоя чиқара бошлаган пайтда, уларнинг ўртасига эллик-юз грамм кўкнори шираси ё наша муми солинган елим халтачалар жойлаштирилиб қўйилар ва икки ойга етар-етмас қарамлар ўзини ўнглаб, пўстлоқлари ўралиб, етилиб, «дорилар» унинг барглари орасига яшириниб қоларкан. У ёғи эса кетди! Ана сизга «нарқобизнес!»

Субхонов буни эшитиб, эси оғиб қолаёзди.

— Ахир мени фермер хўжалигимда ҳам қарам ўстириладику, нега шу нарса хаёлимга келмади? — деб юборибди қутилмаганда.

— Хаёлингизга келмагани маъқул, — қулимсиради Бердиев, — бу жуда қалтис ўйин...

Шу билан суҳбат тугади. Бошқа мавзуга ўтишди. Аммо барибир Субхонов шу кеча ухлаёлмади. Эртасига яна шу ҳақда оғиз очди.

Бердиев эса дангалини айтиб қоя қолди.

— Майли, ана, қарамингиз бор, — деди секин, — лекин уларга жойланадиган «дорилар»ни қаёқдан оласиз?

— Бор, — деди Субхонов қизишиб, — тоғда

ишончли одамлар бор... Нашами, кўкнорими, етказиб беришади.

— Мени бўлса, бошқа юртлардаги бозорлар билан ҳам алокам бор, — деди Бердиев ўйланиб. — Ўйлашиб кўрайлик, балки уриниб кўрармиз... Лекин, исини чиқарманг. Яна фермер хўжалигингиз етим бўлиб қолмасин!

Кулишишди. Келишишди. Ўша йили куздан иш бошлаб юборишди. Кўкламга чиқиб, биринчи «хосил» тажриба учун Россия тарафларга жўнатилди. Натижа кутилгандан яхши бўлди.

Субхоновнинг Жинтепа адирларининг ортидаги қишлоқ этагида хуфёна кўкнори, наша ўстирилишидан озми-кўпми хабари бор эди. Ўшалар билан пинхона учрашди. Улар афюн экиладиган кўкнори кўсакчасини тилиб, ичидан оқиб чиққан сутсимон шира котгач, махсус пичоқча билан қириб олиб, кейин кичкина сувқоғоз халтачаларга жойлаб берадиган бўлишди. Уни бизда корадори, Европада «опиум» дейишаркан. Субхонов бунисини кейин билиб олди. Кейин яширинча экиладиган жойларни ҳам аниқлади. Уларнинг чангидан пластилинга ўхшаган мумсақич қилишни йўлга қўйди. Уни гиёхванд-бангилар «экстра» дейишар, у жуда «тозаси» бўлиб, харидоргир «товар» ҳисобланаркан. Ана шуларнинг ҳаммаси пакетчаларда ўсаётган қарам ўзакларига жойланиб манзилларга жўнатиладиган бўлди. Шундан кейин ўртада шартнома тузилди: «Намуна» хусусий фермер хўжалиги раҳбари Кобил Субхонов билан бозорлар бошқармаси назоратчиси, хусусий тадбиркор Мавлонбек Бердиев ўртасида. Сабзавотлар етиштириш, етказиб бериш, қисқаси, аҳоли эҳтиёжини қондириш мақсадида...

Шу-шу Субхоновнинг ишлари юришиб кетди. Данғиллама уй қурди. Қўша-қўпа машиналар олди. Кетма-кет тўйлар қилди. Икки ўғлини уйлаб, қизини чиқарди. Яна иккитаси бор. Хўжалигини, экин май-

донини яна кенгайтирди. Плёнка тагида эртапишар карам етиштиринни авж олдирди. Апрель-май ойларида бу махсулот камчил, талаб эса катта бўлгани сабабли, бозори чаккон эди.

Икковлон шуни ҳисобга олиб, ҳам бозорни, ҳам бошқа «савдо»ни ривожлантириб юборишди. Субҳоновнинг эса бир оёғи шаҳарда, бир оёғи қишлоқда бўлиб қолди. Бир кўнгли шаҳардан ҳам бир-икки хонали квартира олиб қўймоқчи бўлди-ю, шошилмади. Зеро, унинг қўнадиган жойи, кутиб оладиган мезбонлари йўқ эмасди. Уларнинг бири Зумрад эди.

Бу қўл-оёқлари келинган, шахло кўзлари ёниб турадиган, дўмбоққина жувон билан шаҳарга қатнаб юрган кунларининг бирида танишиб қолди.

Ўшанда, шаҳарда қандайдир фестивалми, нима бало муносабати билан хорижий меҳмонлар келган, меҳмонхоналар тирбанд, «отел»ларнинг ойнаванд эшикларига «бўш жой йўқ» деган эълонлар осиб қўйилганди.

Кўк юзида чакмоқ чакиб, момақалдирик гумбураб, шаррос ёмғир қуйиб турган оқшом эди.

Субҳоновнинг йўлдан хориб-чарчаб, сувга тушган мушукдек келгани ҳам бир бўлди-ю, меҳмонхона маъмурларининг «бўш хона йўқ» деб юзига эшик ёпганлари ҳам бир бўлди. Бўшашганча, фойедаги чарм креслога ўтириб қолди. Соч-соқоли ўсган, кир-чир, боз устига чарчаган, қорни оч эди. Кўзи илиниб қолибди. Бир маҳал кимдир елкасига туртгандай бўлди-ю, аранг кўзларини очиб караса, ой деса ойдек, кун деса кундек, гўзал бир аёл тепасида жилмайиб турибди. Субҳонов аввалига қаерда, нима қилиб ўтирганини ҳам туйқус идрок этолмади. «Нима гап?» дегандек мингиллаб қўйди.

— Туринг, почча, — деди аёл чиройли жилмайиб, — икки соатдан бери ухлайсиз-а? Қалла пишдимиз?

— Ҳа, энди, ит ётиш, мирза туриш-да, — деди Субҳонов норози оҳангда. — Меҳмондўст халқимиз-

нинг ахволи бу! Шундок мехмонхонада битта каталак топилмаса-я?

— Уйингизга бора қолмайсизми? Янгам кутиб қолгандирлар? — деди аёл қулиб.

— Уйимиз бу ердан кўринмайди, — деди Субхонов ҳам ўлганининг кунидан илжайиб. — Янгангиз билан хайрлашиб келганман. Командировка билан юрибман. Бир кечага жой топилмапти, ҳаво яхши бўлганда, кўчадаям ётаверардим...

— Агар жуда зарур бўлса, тўғрилаймиз, — деди аёл сирли қилиб, — факат хақи икки баравар бўлади-да!

Субхоновга жон кирди.

— Ўн баравар пулини тўлайман, — деди ҳовлиқиб. — Бир савобли иш қилинг, синглим...

Аёл секин «оркамдан юринг» деди-да, лифт томонга бошлади. Навбатчи эшик оғасига нимадир деб Субхоновни еттинчи каватга олиб чиқди. Йўлак адоғидаги бир хонани очтириб жойлаштирди.

— Сиз, ювиниб, кийиниб туринг, мен бирон егулик қараб кўраман, яна очингиздан ўлиб-пўлиб қолманг, — дея ҳазиллашиб чиқиб кетди.

Субхонов шоша-пиша ваннага кирди, соқолини олди, ювиниб-гаранди. Кейин қаравот устига сумкасини ағдариб хужжатлари, пулларини ёйиб тартибга солаётгани, қутилмаганда аёл қўлида патнисча, устида минерал сув, парракланган қолбаса, нон қўтариб кириб келиб қолди. Субхонов шошиб қолганидан қаравот устини ёпишга улгуролмади. Аёл ўрин устида ёйилиб ётган даста-даста пулларни кўриб қошларини кериб қўйди.

— Зўрсиз-ку? — деди қўлидаги нарсаларни столча устига қўяркан. — Мабодо, банк-манкни тунамадингизми?

— Йўқ, бу сафар қассани ўмардим, — қулди Субхонов.

Улар шу тахлит танишишди. Аёлнинг исми Зум-

рад, ўзи фойедаги атторлик дўкончасида ишлар, бунга кўшимча ҳафтада бир-икки мартаба шу каватда навбатчилик ҳам килиб тураркан. Эри, иккита боласи бор экан. Баъзан, ана шунака тикилинч пайтларда одамларнинг хожатини чиқариб, жой топиб бериб, беш-ўн сўм ишлаб ҳам тураркан.

У шу ҳақда гапирганди, Субхонов кулди. «Тирикчиликнинг айби йўк», деди. Сумкасидан бир шиша коньяк билан уч-тўртта олма-анор олиб столга қўйди. Ўтиришди. Ичишди. Сухбатлашишди.

Зумрад хонадан чиқиб кетаётганида, «хафа бўлмайсиз, Қобил ака, телевизор куриб кетгур куйиб қолган, чидайсиз. Зерикиб қолмассиз?» деди, кейин «ё, бир ўзингиз ётишдан қўрқасизми?» деб хазиллашди.

Субхонов ҳам бўш келмади.

— Агар сиз шу ерда, тепамда бўлсангиз, «Фарғона тонг отгунча» ухламай ўтириб чиқардим, — деди хушомад килиб.

— Афсуски, бунинг иложи йўк, — деди аёл лабларини тишлаб ва шўхчан оҳангда «хайрли тун» деб чиқиб кетди.

Субхонов бўлса, бунинг аламига босиб-босиб яна коньяк ичди. Кейин ухлаб қолибди.

... Алламаҳалда эшик секин, худди тимдалагандек тақиллади. Уйкусираб бориб очди. Қараса, бояги аёл — Зумрад. «Тезроқ эшикни ёпа қолинг!» дедида, лип этиб ичкарига кирди.

«Ҳаво совиб кетди. Аксига олиб, хоналар куриб кетгур ҳам яхши иситилмайди. Музлаб кетди, — деб қаравотга ётиб, одеялга ўралиб олди. Субхонов донг қотганча қолди. Бир оздан сўнг Зумрад ўрнидан туриб ўтирди. Коньяк ичди, олма газак қилди, сигарет чекди. Кейин тап тортмасдан «Шунака ўтираверамизми? Ё, қаравотда бирга ётишдан қўрқаяпсизми?» деб ишва қилди, уни кутиб турмай, худди эрининг олдида ечинаётгандай, кийимларини

ечиб ташлади. Субхонов каршисида турган, бу бадани мрамардек таранг, сарвкомат малакни кўриб, тушими-ўнгими — фарқлаёлмай қолди.

— Бўла қолинг, чирокни ўчиринг, — шипшиди Зумрад ўринга кираркан.

Чирок ўчди. Субхонов ҳам «кўрмаганнинг кўргани курсин» деганларидек, чала-чулпа ечиниб ўзини унинг кўйнига отди. Шу кеча улар анчагача ухлашмади...

Субхонов алламаҳалда уйғонди. Қараса, кун ёришиб, Зумрад аллақачон чиқиб кетиб бўлган экан. Ҳовлиқиб каравот тагига яширган сумкасини олди, кавлаштириб пулларини қаради, йўк, ҳаммаси жой-жойида экан...

Шу кун Субхонов Зумрадга анча-мунча пул тутказиб, ҳисоб-китоб қилди. Бунақа хотамтой мижозни учратмаган аёл ханг-манг бўлиб қолди.

Ўша-ўша Субхонов шаҳарга келди, ана шу, «Космос» мехмонхонасига кўнадиган, тунларини шу ерда, Зумрад исми йўноқи паривашнинг иссиқ кучоғида ўтказадиган бўлди.

Лекин бугун, буниям худо кўп кўрди. Зумрадхоннинг висолига етишини ҳам насиб қилмади. Йўлга чиқишга мажбур бўлди...

Капитан Саидов лейтенант Собитовнинг гапларини эшитиб ранжиди.

— Нега ўша захоти кўнғирок қилмадингиз? — деди жаҳл билан столга уриб.

— Туш кўриб ўтирибманми, Самандар ака? — деди Собитов хижолатомуз, — хаёлимгаям келгани йўк...

— Хаёлни сал йиғиштириб олиш керак, лейтенант, — деди Саидов норози киёфада, — жиноят-кидирув гуруҳининг аъзоси, тажрибали офицер қўлига тушган ўлжани чиқариб ўтирса... Ақлга сигмайдиган иш!..

Лейтенант Собитов индамади.

— Хозирок тезкор гурух билан отланинг, — деди капитан Саидов унга қарамай, — шаҳарга сабзавот ортилган машинада наркотик моддалар олиб кирилган... Бошқа ёқларга жўнатилмасдан қўлга киритилиши керак!

— Ростдан ҳам наркотика ўша карамларнинг ичига жойланган эканми? — сўради ҳамон ханг-манг бўлиб ўтирган сержант Қорабоев.

— Ха, наркобизнеснинг шунақа, кўз кўриб, қулоқ эшитмаган усуллари-ю, хийлалари бор, — деди эксперт Умаров, — карам энди барг ёзиб ўралаётганда ичига жойлаб қўйилади. Қарабсизки, икки-уч манзилда «посилкалар» тайёр бўлиб турибди-да!

— Вой, знангди! — деб юборди сержант, — аэропортда бекорга кўнглим сезмаган экан-да-а!

— Сизлар тўғри қилгансизлар, — деди капитан Саидов мураса оҳангида — лекин бир оғиз бизга кўнғироқ қилиб қўйишларинг керак эди. Ўзбошимчаликка йўл қўйгансизлар. Лейтенантни бундан хабари бўлиши керак эди!

— Милиция пунктида карамларни кесиб кўрдик, — деди лейтенант Собитов, — лекин ҳеч нарса чиқмади.

— Бу конспирация! — кулди эксперт Умаров, — Бу сизу бизни чалғитиш учун қилинган бўлиши мумкин.

— Хулласи қалом, — деди капитан Саидов жиддий тусда, — шаҳарга кираверишдаги божхона яқинида навбатчи милиционер йигитлар ҳазил-хузул билан ўша машинадан уч-тўртта карам олиб қолишган. Тушликда овқат қиламиз, дейишганми?.. Кесишса, ичидан наркотика солинган целлофан халтачалар чиққан.

— Нахотки, ўша хайдовчилар ҳам бундан беҳабар бўлишган бўлса? — таажжубини яшира олмади Қорабоев.

— Буниси бошқа масала, Тоживой, — бош чайкади Саидов.

— Демак, вақтни ўтказмай изига тушиш керак, — аралашди дераза ёнида турган Жанна Микелалзе.

— Сен Жанна, — деди капитан Саидов, — лейтенант Собитов гуруҳи билан кетасан. Сержант Корабоев...

— Эшитаман? — ўрнидан турди сержант.

— Сен милиция ва божхонадагилар билан боғланиб, хар чорак соатда биз билан боғланиб турасан. Орқанглардан биз ҳам йўлга чиқамиз! Ҳаммангларга рухсат!

Ҳамма ўрнидан қўзғалди ва бирин-кетин хонадан чиқа бошладилар.

Хонада капитан Саидов билан эксперт Умаров қолишди.

— Табриклайман, Шерлок Холмс! — деди Умаров жилмайиб.

— Нима билан? — тушунмади капитан.

— Янги ташвиш муборак бўлсин!

— Қуллук! — қўл силтади Саидов, — бунақа бепарво, лоқайд одамлар билан қанақа қилиб ишлаб бўлади, хайронман?

— Сикилманг, ҳаммаси энди бошланди, — деди Умаров жиддий оҳангда, — жуда устаси фаранг жиноятчиларга рўпара келганга ўхшаймиз. Бир тарафда йўл, бир тарафда бозорлар, бир тарафда нотаниш йўловчи, бир тарафда воҳа, экин майдонлари, бир тарафда наркотик моддалар етказиб берадиган курьерлар... Нақ, Лотин Америкаси сериалининг ўзи! Брассика!

— Нима, — хайрон бўлди капитан Саидов.

— Брассика! Лотин тилида «карам» шундай деб аталади, — кулимсиради Умаров, — бу операцияни «Брассика операцияси» деб атасак ҳам бўлади. Яъни «Карам операцияси!»

Капитан Саидов экспертга таажжуб билан қараб қолдию, кейин «э» дея қўл силтади.

— Ғалати одамсиз, Бурхон ака, — деди бош чайкаб, — ким нима ғамда-ю, сиз канақадир «брас-сика» хақида гапирасиз?

— Нима бўпти? — елка қисиб кўйди Умаров, — бу операциянинг номи холос. Унутманг, азизим! Бола туғилганда ҳам биринчи бўлиб унга исм кўйилади. «Брассика» ёки «Брассико!», Bravo! Брависсимо!

...

Капитан Саидов рўпарасидаги сийраклашган соч-лари пахтадек оппок, хўппа семиз, бу гўдақтабиат одамга қараб туриб беихтиёр қулиб юборди...

Дурбекнинг назарида вақт жуда имиллаб ўтаётгандек, йўл борган сари чўзилиб кетаётгандек туюлар, бунга сари безовталанар, сиқиларди.

Шомуроднинг эса сира чакаги тинмайди. Нақ, радиоприёмникнинг ўзи! Истаган мавзуда гапириб бо-раверади. Радиодан фарқи шуки, уни «шиқ» этиб ўчириб қўйиб бўлмайди.

Шерали Жўраевни қайси тўйда нечта ашула айт-гани борми, Юлдуз Усмонованинг янги «имиджи»ми-ей, Миржалол Қосимов охирги ўйинда нега иштирок этмаганими-ей, ўзининг бузоғи қўшнисиникига кириб сигирни эмиб қўйгани борми, гапираверади.

Дурбек қулмаса, «майли, Шомурод хафа бўлма!» деб ўзи қулиб қўяқолади.

Шу тахлит, улар шаҳар чегарасига етиб келишди. Бетон тўсиклар билан ўралган ДАН пунктининг олди машиналарга тўлиб-тошиб кетганини кўриб, Дурбек-нинг капалаги учиб кетди.

— Эх-хе, бу ерда тонготар қолиб кетмасак гўрғай-ди, — деб юборди.

Йўқ, йўл ҳаракати бир тезлашиб, бир секинлашиб машиналар ҳаракатга тушди. Улар ҳали шлагбаумга етмасданок елкасига автомат осган сержант машинани четрокка олишни буюриб, ҳужжатларни сўради.

Дурбек ноилож машинасини бурди. Тушишди. Негадир хамма ДАН ходимлари ўзларига ва уларнинг машинасига бошқачарок қараётганларини сезиб, Дурбек хайрон бўлди.

Уларни йўл четидаги хонага бошлашди. Қаердан келишган, нима олиб келишган, қаерга топширишган, қачон, қаерда, ким билан учрашишган... қисқаси, саволларни тахлаб ташлашди, хатто бу ерда Шомуроднинг махмадонагарчилиги ҳам иш бермай кўйди.

Шундан кейин, гап-сўзи ўзидан қўпол майор қаергадир қўнғирок қилиб, нималарнидир гаплашдида, уларга юзланди, «у ёқдан рухсат бўлгунча шу ерда кутиб туришни» тайинлади.

Дурбек билан Шомурод бир-бирларига анграйганича ўша хонада қолишди. Дурбек бўлса, ўша майордан рухсат олиб уйига қўнғирок қилишга уннай кетди...

Майор «хотинингиз сизсиз ҳам туғаверади» деганди, Шомурод Африкани аллақарида эр-хотин туғруқхонага бирга бориши, хотинининг кўзи ёриётганида эри ҳам бакириб-чакириб туриши хақидаги хангомаларни айтиб, хаммани кулдириб ўтирди...

У ёқда Субхоновнинг ҳам кайфияти чаток эди. Уч дона карамнинг қаёққа ғойиб бўлганини сира тушуниб етолмас, айти чоғда Бердиевнинг қазабига учрашдан ва бундан милиция хабардор бўлиб қолишдан хавотирда, Бердиевнинг ёнидаги йигитлар билан ўзи сабзавот ортиб жўнатган юк машинасининг ортидан қувиб кетмоқда эди.

У шахарга омон-эсон келиб олгани, хатто ичига ҳеч вако жойланмаган иккита карамни милиционерларга бериб уларни чув туширганидан хурсанд, бу вақтнинг ўзида Бердиевнинг қўпол муомаласи-ю ичига «дори» жойланиб ўстирилган карамларнинг

учтаси йўқолиб қолганидан жони ҳалак, машина ойнасидан бўйнини чўзиб олдинга қараганча кетиб борарди.

Нихоят, шаҳар чегарасига яқинлашгач, йўл четига олиб қўйилган прицепли таниш юк машинасини кўрди-ю, кўнгли жойига тушди. Машинани йўл четида тизилишиб турган бошқа машиналар ортида тўхтади. Субхонов «мен ҳозир келаман» дея ўзи ДАН пункти тарафга қараб кетди.

Биринчи учраган милиционердан юк машинасининг хайдовчисини сўраб, ДАНнинг кичкинагина гиштин биносига ўтди. Эшикни очиб ичкарига қаради-ю, телефон гўшагини қулоғига тутганча турган Дурбекни кўриб сергакланди, секин ичкарига кирди.

Хонада пастаккина стол ёнида нимадир ёзиб-чизиб ўтирган офицер ва дераза ёнида турган Шомурод қизиқсиниб унга қарашди.

— Ҳа-а? Тинчликми? — деди Субхонов Шомуродга хўмрайиб.

— Қўлга тушдик! — деди Шомурод илжайиб.

Субхоновнинг юраги шиф этиб кетди.

— Б... бу нима деганинг? — деди ранги ўчиб, — бу ерда нима қилиб ўтирибсизлар?

Майор бош кўтариб унга қаради:

— Кечирасиз, ўзлари?..

— Ўзлари бизни хўжайин бўладилар, — Субхоновнинг ўрнига жавоб берди Шомурод.

— Фамила Субхонов. Фермер хўжалигининг раҳбариман, — деди Субхонов офицер билан кўришиб, — тинчликми ўзи?

— Тинчлик, тинчлик, — деди майор унга бошдан оёқ кўз югуртиб. — Ҳозир жавоб бериб юборамиз. Одатдаги текширув... Қанақадир юк машинасида қанақадир нарса олиб ўтилган...

— Нимаёкан? — ўзини сезмаганга олди Субхонов.

— Ана шунинг нималигини билмай ўтирибмиз-да, — жилмайди Шомурод.

— Сендан кўраётганим йўк, — еб кўйгудек ўкрайди Субхонов. — Сен ўзинг нега ишда бўлмай, бу ёқда ўлганнинг кетидан шахид бўлиб юрибсан?

— Машинам ремонтда, — деди Шомурод совуккина қилиб, — эхтиёт қисмлар йўк. Билдиргим сизни котибангиада ётибди. Шунинг учун...

— Нима, шунинг учун? — овозини баладлатди Субхонов.

— Дурбекка ҳамроҳ бўлиб, бир «катайса» қилиб келай, деб келгандим, — деди Шомурод унга синовчан тикилиб.

— Қишлоқка қайтгин, сенга «катайса»ни ўша ёқда кўрсатаман, — пўписа қилди Субхонов, — ким нима дардда-ю, сенлар бу ёқда...

— Ҳозир махсус гуруҳ етиб келади, шуни кутаяпмиз, — унинг сўзини бўлди майор, — кейин кетаверасизлар.

Субхонов буни эшитиб пол билан шифт оралиғида муаллақ осилиб колгандай бўлди. Бу орада Дурбек уф тортиб гўшакни жойига кўйиб, Субхонов билан кўришди.

— Нима гап? — деди Субхонов унга караб.

— Уйга қўнғирок килаётгандим. Тушиб бўлмаяти, — деди Дурбек.

— Мен сендан бу ерда нима гап деб сўраяпман? — асабийлашди Субхонов.

— Билмадим, — елка қисди Дурбек, — ҳамма юк машиналарни тўхтатиб текширишяпти.

— Командир, — деди Субхонов майорга караб, — мен булар билан икки оғиз гаплашиб олай, шошиб турибман.

Гаплашаверинг! — хайрон бўлди майор.

— Ташқарида гаплашиб олсак девдим...

— Хўжайин билан қўл остидагилар диалог! — илжайди Шомурод.

— Бемалол, — деди майор бош ирғаб.

Учови ташқарига чиқишди.

Осмоннинг кунботар қисми тандирнинг оғзидек кип-кизариб турган палла эди. Ҳаво дим. Килт этган шабада йўқ. Кўча юзидаги катта-кичик машиналар ҳам сийраклашиб қолган, шлагбаум ёнида уч-тўртта ДАН назоратчилари-ю беш-олтита юк машиналари ва Субхонов келган, йўлнинг нариги бетида турган «Нексия»ни айтмаса, бу атрофда бошқа транспорт ҳам, одамлар ҳам кўринмасди.

Субхонов иккала йигитни панарокка, нарирокдаги барглари чанг босган ўрик дарахти тагига бошлади. Шомурод сигарет узатди, Дурбек билан чекинди.

— Нималарни сўрашди? — деди Субхонов безов-талигини яширишга уриниб.

— Қаердан келаяписизлар? Қаёққа кетаяписизлар? деганга ўхшаш савол-жавоблар, — деди Дурбек.

— Нима дединглар? — деди Субхонов у ёқ-бу ёққа аланглаб.

— Нима дердик? — деди Шомурод. — Шунақа, сабзавот олиб келгандик, ташлаб кетяпмиз, дедик.

— Кейин-чи?

— Кейин, мана сиз билан гаплашиб турибмиз, — кулди Шомурод хўжайинининг ранги ўчган товоқдек башарасига қараб.

— Сен майнавозчилик қилма, бола! — ўдағайлади Субхонов. — Улар нега сенларни ушлаб ўтиришибди?

— Ташқарида турсак ҳам бўларди, — деди Дурбек, — мен телефон қиламан, деб хонага киргандим. Нимагайди?

— Мен иссиқдан қочиб киргандим, — қўшилди Шомурод.

— Ҳужжатларинг ўзингдами?

— Йўқ, текширгани олишди. Ҳали беришмади, — деди Дурбек.

— Қўлига беш-ўн сўм қистириб чиқиб кета қолмадингларми?

— Ҳозир Субхонов акамиз келиб ўзлари тўлайдилар, деб ўтиргандик, — яна тегишди Шомурод.

— Сен бола, нарирокка ўт! — бакирди Субхонов, — Нега масхарабозлик қилаверасан? Ундан кўра айтинглар, йўлда кимга карам сотдинглар?

Дурбек билан Шомурод тезгина бир-бирларига караб олишди.

— Хеч кимга, — деди Дурбек ажабланиб.

— Унда нега уч донаси кам чиқибди?

— Ия, санаб солинганмиди?

— Ҳа...

— Э, бўлди, — кулиб юборди Шомурод, — йўлда келаётганимизда ГАИчилар тўхтатиб уч-тўрттасини олиб қолишганди. Эсингга тушдими, Дурбек?

Субхоновнинг устидан қайнок сув куйиб юборилгандек сесканиб тушди. Ранги қув ўчиб, дўрдок лаблари титради. Бир Дурбекка, бир Шомуродга анграйиб каради ва қандайдир ғалати товушда деди:

— Агар карам-парамдан оғиз очишса... ҳеч нарсадан хабаримиз йўқ, деб тураверинглар...

— Қайси карам? — сўради Шомурод. — Ўзингизни иссиқхонангизда етиштирилганми?

Субхонов Шомуродга караб тишларини фижирлатди:

— Катта холамникида етиштирилгани, — деди башараси хунук тус олиб. — Сенга нима алоқаси бор?

— Ҳали сўраб-суриштириб қолишса, айтиш керак-да, — деди Шомурод ўзини ёлғондан гўлликка солиб. — Ишқилиб захарланмаганмиди?

— Сен бола! Мен билан кўп ўйнашма! — деди Субхонов илондек вишиллаб.

Билиб қўйган яхши-да, — деди Дурбек оғайнисини қувватлаб.

— Дурбекни билмадим-ку, лекин мени икки марта тепишса, қўрққанимдан айтвораман, — кўзларини қувлик билан қисди Шомурод.

— Нимани айтасан? Нимани? — деди Субхонов муштларини туғиб.

— Нега бўйнингизни чўзаверасиз? — деди Шомуроднинг кулча юзи кип-кизариб. — Нега ўзингизнинг ахлатингизни тозалаб юрмайсиз? Қамалсангиз, ўзингиз кетаверинг, бизниям судраманг!

— Нималар деб валдираяпти, бу бола? — деди Субхонов шак-шак калтираб.

Дурбек уларни тинчлантирмоқчи бўлганди, Шомурод уни четга сурди.

— Менга қаранг, Кобилхон ака, — деди ўзини босишга уришиб, — бунақа дўқ-пўписангизни бошқа жойда қиласиз, хўпми? «Бошингга қилич келса ҳам ростини айт» деб қўйибдилар!

— Нимани айтишим керак? — кўзларини олайтирди Субхонов, — Гапир!

Шунақа, шунақа, яширинча ишлар қиламан, дейиш керак, — деди Шомурод.

— Канақа яширинча иш? — унга яқинлашди Субхонов, нималар деяпсан ўзи, ит?

— Эҳтиёт бўлинг, тишлаб оламан! — деди Шомурод бўғилиб. — Лекин айтиб қўяй, мен кўркадиган ёшдан ўтиб кетганман. Тоғда кўкнори ўстирадиган, наша тайёрлайдиганлар билан алоқангиз борлигини билмайди, деб ўйлайсизми? Канақа қилиб бизнес қилаётганингизни биламиз. Фақат олтита боласи бор, деб хозирча ҳеч ким индамай юрибди...

— Ўчир овозингни! — деди Субхонов ва кутилмаганда Шомуроднинг ёкасига ёпишди.

Дурбек уларни ажратишга улгуролмади. Шомурод бир мушт билан Субхоновни ерга йикитди, қўлларини қайирди. Субхонов унинг қўлидан чиқишга уришиб типирчилади.

— Қўйсангларчи, уят бўлади, — деди Дурбек уларни ажратишга ҳаракат қилиб.

Ифлос! Чўчка! — деди Шомурод Субхоновни қўйвориб ўрнидан тураркан қўлларини кокиб, — қўлни харом қилишга ҳам ярамайсан!

— Мен сен билан отделна гаплашаман, яланг-

оёк, — хириллади алам билан Субхонов кийимларини қоқаркан, хали туғилганингга пушаймон бўласан!

— Бунисини кўрамиз! — деди Шомурод ундан жиркангандек тескари қараб ва Дурбекка деди. — Юр, кетдик, Дурбек!

Иккала оғайни хали уч-тўрт кадам ҳам юришма-гандиямки, Субхоновнинг қўлида нимадир ярк этиб кетгандек бўлди-ю, Шомуродга ташланди. Дурбек нима гаплигини англаёлмай қолди. Шомурод «ух» деганча бикинини чангаллаганча орқага тисарилди. Дурбек унинг бармоқлари орасидан қон тиркираб чиқаётганини кўриб кўрқиб кетди. Субхонов эса нима қилаётганини ўзи ҳам билмай, қўлидаги тугмачали пичоқни чангаллаганча яна Шомуродга отилди, дуч келган ерига яна пичоқ урди, кейин жаҳл устида нима қилиб қўйганини сезиб, пичоқни улоқтириб ўзи катта кўча тарафга югурди.

Шомурод Дурбекни қучоқлаганча секин «ая» деди-ю, йиқилди.

— Хозир оғайни, хозир, — деди Дурбек нима қилишини билмай ва уни ерга ётқизиб жон-хололда бакирди. — Хой, ким бор? Ёрдам беринг-ла-ар!

Постда турган милиционерлар тараддудланиб қолишди. Икки-учтаси шу тарафга югурди. Ичкаридан бояги майор ховлиқиб чиқди-ю, ерда қонга беланиб ётган Шомуродни кўриб ханг-манг бўлиб қолди. Бирдан чоп-чоп бошланди.

Бу пайтда Субхонов йўлга чиқиб олган, ўзини кутаётган машина томонга югуриб борарди. Унинг авзойини ва орқасидан қувиб келаётган милиционерларни кўрган хайдовчи ялт этиб шеригига қаради ва машина шитоб билан ўрнидан кўзгалди.

— Тўх-та, ифло-ос! — бўкириб юборди Субхонов. — Тўхта, деяпман!

Машина анча нарига бориб, йўл четида тўхтади. Худди эси оғиб қолгандек у ёк-бу ёкка аланглаб, қўлларини силқиб бораётган Субхонов аранг унга

етиб олиб машина ичига ўзини урди. «Нексия» яна йўлга чиқди.

ДАН постидагилар ҳам шошиб қолишди. Дурбек бўлса, йўл четидаги машинасига чиқиб моторни ўт олдириб-ю, хайдаб кетди. Ҳамма орқасидан хай-хайлаганча колди.

Дурбек тезликни оширганча, кўп ўтмай «Нексия»га етиб олди. Орқада сирена товушлари эшитилиб, ДАН машинасининг кораси кўринди. Дурбек жон-хололда яна газни босди. Кўп ўтмай Бўзсув кўприги ёнида «Нексия»га яқинлашди ва унинг устига ўзининг бахайбат машинаси билан динозавр мисоли бостириб бораркан, орқа ойнадан кўзлари ваҳимали олайган Субхоновнинг кўзларини кўрди ва «Онагни!...» дея хайқирганча рулни буриб юборди. Юк машинаси «Нексия»ни орқа тарафдан уриб, суриб кўприкдан жарга итариб юборди. Машинанинг гумбурлаб йиқилгани эшитилди. Ҳаммаёқни бакир-чакир, машиналарнинг сигнал товушлари тутиб кетди.

Машриқда эса уфқни қонга беллаб офтоб ботиб бормоқда эди...

Ана шундоқ қилиб, «Брассика» операцияси ҳам поёнига етди, — деди эксперт Умаров кўлларини орқага қилганча хонада у ёқдан-бу ёққа юраркан.

— Йўғе, энди бошланди шекилли? — деди капитан Саидов унга қараб.

— Кимлар учундир бошланди, кимлар учундир тугади, — деди Умаров кўрсаткич бармоғини тепага ниқтаб, — шундай қилиб, гиёҳванд моддалар тайёрлаб бизнес қиладиган гуруҳ аниқланди. Қўл-оёғи синган «наркобарон» Субхонов кўлга олинди.

Уларнинг хомийси ва раҳнамоси Бердиевни чегарадан чиқиб қочиш кетгани-чи? — деди капитан Саидов.

— Ана шуниси чаток бўлди, холос, — афсусланди Умаров. — Ҳечқиси йўқ. Бузоқнинг югургани сомон-

хонагача! Лекин ўйлайманки, лейтенант Собитов билан Микеладзе уни тутиб келишади. Менга энг алам қилаётгани ҳайдовчи йигитлардан бирини бекордан-бекорга ўлиб кетгани бўлди. Гулдек йигит экан...

— Иккинчисининг хотини туғибди, — қўшиб қўйди сержант Қорабоев. — Дурбекнинг ўзини хали бундан хабари йўк...

— Умри билан берган бўлсин, — деди эксперт Умаров. — Хали хабар ҳам топади, боради ҳам, кўради ҳам, — у шундай деб семиз қорнини силаб қўйди. — Мени бўлса, шу пайтда қорним очиб қолди.

— Тушлик ҳам яқинлашиб қолди, — деди капитан Саидов девордаги соатга қараб. — Қаёққа борамиз?

— Ўзимизни ошхонада «Брассика» шўрваси бормикан? — деди Умаров шерикларига қараб.

— Ни-ма? — тушунмади сержант Қорабоев кўзларини пирпиратиб.

— «Брассика» дейман! — деди Умаров кўзларини қувлик билан қисиб.

— Тўғриси айтиб қўя қолмайсизми, Бурхон ака? — жилмайди капитан Саидов.

— Йўк! — бош чайқади Умаров. — Мен сизларга «Брассика» таклиф қиламан! Ичи тўла виж-виж витамин!

— Нима балолар деяпсиз, тушунмадим? — елкасини учириб қўйди сержант Қорабоев.

Нимасини тушунмайсиз, сержант? — жилмайди Умаров. — «Брассика!» Брассимо! Браво! Брависсимо! Ошхонага борайлик, ўша ерда тушунтириб қўяман!

— Кетдик, тезроқ қайтишимиз керак, — деди капитан Саидов. — Иш кўп.

— Кетдик, азизим, кетдик! — деди Умаров эшик тарафга юраркан.

Бошқалар ҳам унга эргашишди. Эшик очилди, ёпилди. Уларнинг қадам товушлари узун йўлак бўйлаб анчагача эшитилиб турди...

ТҰХТАБ ҚОЛГАН СОАТ

Ниҳоят, кутилган маълумот келди. Аммо, унинг маъно ва мазмуни мутлақо кутилмаган бўлиб чиқди.

Лейтенант Собитов гуруҳи аниқлаган маълумотларга кўра, жиноят қидирув бўлими томонидан кидирилаётган соатсоз уста Натан Юсуповнинг жасади Алвасти кўприк яқинидан топилган.

Аниқланишича, фуқаро Н.Юсупов беш кун аввал бедарак йўқолган бўлиб, тиббий экспертиза хулосасига кўра, унинг бош суяги ва танасининг кўкрак қисмида оғир жароҳат излари бор. Илк тахминга кўра, у аввал ўлдирилиб, кейин жарга ташланган...»

Вақт алламаҳал бўлиб қолганига карамай, жиноят-қидирув бўлими ходимларининг қарийб ҳаммаси хонада эдилар. Ҳамма жим, гўё бу кутилмаган маълумот уларга зарб бўлиб урилгану, улар худди «нокдаун» ҳолатига тушган боксчи мисоли алланечук гаранг аҳволда ўтирардилар.

— Бу ёғи қизиқ бўлди-ку? — креслони ғирчиллатиб ўрнидан турди эксперт Умаров кафтларини бири-бирига ишқаб.

— Ҳеч кутилмаган ходиса, — уни маъқуллади сержант Қорабоев.

— Йўқ, кутилмаган деб бўлмади, — бош чайқади капитан Саидов. — Пимадир бўлиши кутилаётганди. Аммо, бу даражада эмас, албатта... Фуқаро Очиловнинг уйига ўғри тушгани, профессор Исабоевнинг бесаранжомлиги бежиз эмас кўринади... Менимча Умаровнинг тахминлари тўғри чикипти. Соатсоз уста ё изни йўқотиш учун, ё атайин ўлдирилган, ё унинг ўзи ана шу жиноятга билиб-билмай аралашиб қолган...

Иш энди бошланди, капитан, — деди Умаров. — Олдиндан фол очиб ўтирмайлик. Тахминлар кўп. Аммо биз учун ҳар қандай тахмин ҳақиқатга асос-

ланган, ишончли бўлиши керак. Мен ... агар рухсат берсангиз, hozир гуруҳга икки кунлик танаффус эълон қилишни таклиф этмоқчи эдим. Дастлабки, таассуротлару, тафсилотлар бир оз тинсин... Кейин бафуржа ўтириб маслаҳатлашамиз!

— Бунақа пайтларда ҳар бир дақиқа ганимат дегувчи эдингиз-ку? — экспертга синовчан нигоҳ ташлади капитан Саидов.

— Ҳозир ҳам шу фикрдаман, — деди Умаров мийиғида кулимсираб — Майли, бошқалар ишларини бемалол давом эттираверишлари мумкин. Аммо мен ижозатингиз билан сал нафасимни ростлаб олишим керакка ўхшаяпти. Акс ҳолда асосий масала уёқда қолиб, бу ёқда ҳаммаси аралаш-қуралаш бўлиб кетиши мумкин.

— Асосий масала деганда нимани назарда тутаяпсиз, Бурхон Умарович? — сўради капитан Саидов — Агар сир бўлмаса?..

Умаров унга жавобан елка кисиб, кулимсираб қўйди.

Ҳамма унга қараб турарди...

Ёш тадқиқотчи Наримон Очилов юртига қайтишига икки кун қолгандагина Мустафо афандини топишга муваффақ бўлди.

У баланд бўйли, озғин, суяклари бузук, кўнғир мўйловли мўйсафид экан. У Очиловнинг келишидан хабардор, илмий-амалий конференция бир неча кун давом этишини билар, аммо бу анжуманнинг куни, соати ўшанда ноаниқрок бўлгани учун, кўзи ёриган кизини муборакбод этгани ва неварасини кўриб келгани Калифорнияга кетган экан. Қайта-қайта уэр сўради. Наримонни уйига таклиф килди. Аммо энди ўзининг вақти зик, ҳар бир соати, ҳар бир дақиқаси ўлчоғелик бўлгани учун ён босишга мажбур бўлди.

Улар тушлик пайти денгиз соҳилидаги «Сув па-

риси» ресторанида учрашишга келишиб, хозирча хайрлашдилар.

Хақиқатан ҳам, Наримоннинг ишлари жуда кўп эди. Очигини айтганда, бир hafta давомида у Туркияни бундок кўргандек ҳам бўлмади. Борган кунидан бери университетдан, мажлисбозликдан, кутубхона-ю, қўлёзма фондларидан чиқмади. Конференцияда тайинли бир иш амалга оширилмади-ю, аммо ўзи устози профессор Исабоев тайинлаган қўлёзмаларни топди, кўчирмалар килди, нусхалар олди. Яна айрим ўзининг тадқиқотлари учун кизиқарли маълумотларга дуч келди ва бунинг учун мутахассисларга мурожаат қилишига тўғри келди.

Факат қайси куни Тошкентга қўнғирок килаётганидагина сафари давомида доим ёнида юрган Нозли хоним уни доктор Мустафо афанди билан учрашмай кетса, қаттиқ ранжишини айтиб огоҳлантирди.

Маълум бўлишича, профессор Исабоев ўтган йили кузда ва шу йил баҳорда бу ерда хизмат сафарида бўлган. Мустафо афанди билан ҳамкорликда анча ишлар қилган ва бирмунча кадрдонлашиб қолишган экан. Аввалига бир ойга борган профессорнинг аввалги сафардан тез қайтгани ҳақида битта-яримта узунқулок гап-сўзларни эшитгандек бўлганди-ю, бунга ортиқча эътибор бермаганди.

Қолаверса, унинг ўз устозига хурмати жуда баланд, боз устига, шахсан Исабоевнинг ўзи унга албатта Мустафо афанди билан учрашишни қаттиқ тайинлаган эди.

Аммо Наримонни хайратга солган нарса шу бўлдики, профессорнинг бу туркиялик «кадрони» уларнинг этнография соҳасидан мутлақо йирок, тижорат билан шуғулланадиган корчалон бўлиб чиқди.

Наримонни айниқса, ана шу нарса хайрон қолдирди. Бирок бу ҳақда бировдан сўрашга, бировга оғиз очишга ботинолмади...

Илмий-текшириш институтининг тадқиқотчи ходими Наримон Очиловнинг хонадонига ўғри тушганлиги хақидаги хабар ички ишлар бўлимида ҳам, жиноят-қидирув гуруҳида ҳам ҳеч кимни ажаблантирмади. Улар учун бу табиий бир ҳодиса эди гўё.

— Чет элга бориб келган одамларнинг уйига ўғри тушиши одатий ҳол, — деди лейтенант Собитов хотиржам оҳангда.

— Аммо, Очиловнинг уйига бир эмас, икки марта ўғрилиққа тушишган, — аниқлик киритди эксперт Умаров.

— Нима бўпти? — елка учирди лейтенант. — Қўлга илинадиган, чет элда ишланган биронта ялтир-юлтир матоҳми, валютами олмоқчи бўлишган-да!

— Қизиғи шундаки, ўша сиз айтган ялтир-юлтир матоҳлару, валюталар ҳам жойида турибди, — деди яна Умаров маъноли кулимсираб. — Сезишимча, улар Очиловнинг уйидан бошқа нарса қидиришган кўринади.

— Нима бўлиши мумкин? — деди капитан Саидов олдидаги қоғозлардан кўз узиб. — Наркотик эмасдир ҳарҳолда?

— Бе-е, уйига бордик, — ҳафсаласизлик билан қўл силтади старшина Бобоев. — Ер китоб, осмон китоб! Бошқа ҳеч вақоси йўқ. У чанг босган китобларни ким ҳам ўғирларди.

— Лекин, эсингларда бўлса, Очиловнинг уйидаги ҳамма ғаладонлару қутичалар титиб ташланган эди, — уни тўғрилади Умаров.

— Демак, кўринадики, ўғриларга ялтир-юлтир матоҳлар ҳам, чет эл валютаси ҳам керак бўлмаган. На видео-аудио аппаратуралар, телевизору гиламлар уларни умуман кизиқтирмаган, — деди капитан Саидов ўтирганларга синовчан кўз югуртириб. — Модомики, ўғриларни ғаладонлару, қутичалар кизиқтирган экан, демак уларга кичкинароқ нарса керак бўлган...

— Кичкинарок? — хайрон бўлиб каради лейтенант Собитов.

— Ха, ха, айнан кичкина, — кулимсиради Умаров. — Ўша ғаладонлару кутичаларга сифадиган кичкинагина нарса... ҳамма гап шунда!..

Мустафо афанди айтилган пайтда етиб келди.

Кечаси ёмғир шивалаб ўтгани учунми, хаво анча салқин, денгиз соҳилида этни жунжиктирувчи муздек шабада эсиб турарди.

Чексиз-чегарасиз денгиз ваҳимали чайқалар, ўркак-ўркак тўлқинлар тепасида оқ чорлоқлар бири олиб, бири кўйиб кийкиришар, олис-олисларда худди сувга қўнган оппок капалаклар янглиғ иккита елканли қайиқ сузиб юрарди.

Наримон билан Мустафо афанди тақасимон шаклда қурилган, усти очик рестораннынг иккинчи каватига чиқиб, бурчакдаги пастаккина столча ёнига ўтиришди. Тушлик пайти яқинлашиб қолган бўлса ҳам, хўрандалар сийрак, борлари ҳам хавонинг авзойидан чўчиб биринчи каватда эдилар.

Наримон дунёнинг турли бурчакларидан ташриф буюрган, у турфа хонимлару жаноблар томонга қараб кўйди-ю беихтиёр қайси бир шоирнинг таниш бир сатрини эслади: «Сокин суҳбатларга ғарқ мехмонхоналар...»

Ҳақиқатан ҳам, ресторан шу тобда алланечук сукутга чўмганга, одамлар ҳам жимгина суҳбатлашиб ўтирганга ўхшарди.

Наримон эртанги эрталабки рейсда учиб кетишини айтганда, Мустафо афанди яна тилла узук ярақлаган қўлини кўксига қўйиб, уэрхохлик қилди. Вақтида учрашолмай қолгани, уни рисоладагидек кутиб ололмагани учун яна кечирим сўради.

Малларанг сочлари оппок елкалари узра ёйилган, дўндиккина официант жувон Мустафо афандининг

имо-ишораси билан аввал туркча дамланган хушбўй қаҳва олиб келди, кейин столча устини бошка ноз-неъматлар билан беади. Меҳмон билан мезбон анчагача гаплашиб ўтиришди. Мустафо афанди ўзбекчани бир оз талаффуз билан бўлса-да, бинойидек биларкан. Кейин, суҳбат давомида унинг ота-боболари асли Сайрам томондан бўлиб, замона зайли билан бир пайтлар шу тарафларга келиб қолганлари аён бўлди.

Мустафо афанди ўзи илм-фанга ташна, хайрихоҳ одам бўлса-да, вақтида бирон сохани мукамал эгаллай олмабди. Тирикчилик тошдан каттик бўлган замонлар экан. Ноиложликдан ўзини бизнесга урибди. Тижорат йўлида кўп азият чекибди. Бир неча йил Германияда, ўзи айтмоқчи Олмонияда, Кёln деган шаҳарда сарсон-саргардон юрибди, латта-путта ва чарм маҳсулотлари савдоси билан шуғулланибди, у ёни Бирлашган Амирикдан Шанхайгача катнабди. Америкалик тижоратчилар билан алоқа ўрнатибди. Нью-Йоркда шарқ таомлари ресторани ташкил этишда катнашибди. Наримон суҳбатдопининг Одессада, Самаркандда ҳам хусусий тижорат дўконлари борлигини эшитиб, хайрон қолди.

— Насиб қилса, келгуси сафар азиз меҳмонимиз бўласиз, афандим, — деди у оғзини тўлдириб. Бу сафар андак узрли бўлди. Боз устига, тақсирим андак шошилиброк турибдилар...

Шу тахлит улар анчагача суҳбатлашиб ўтиришди. Суҳбат давомида Мустафо афанди сумкасидан иккита катта, калин альбом-китоб олиб бирини Наримонга совға қилди, иккинчисини биродари профессор Исабоевга топширишни сўради.

Наримон бу китобларни кўриб, қувониб кетди. У Деҳлида инглиз тилида босилган, Бобурийлар сулоласига бағишланган ноёб ва нодир китоб эди.

Шундан кейин, Мустафо афанди янаги ҳафта профессор Исабоевнинг таваллуд куни эканлигини айтганида, Наримон шоён хайрон қолди, у профес-

сорга бир тилла соат совға килиб бериб юбормокчи эканлигини эшитганида эса, бу иккала мўйсафиднинг ўзи ўйлаганидан кўра, анчайин якин эканликларига ишонч хосил килди. Шу совғани берди. У 24 та раками кечаси ёниб турадиган, хар бир соат инглиз тилида эълон қилиниб туриладиган қўл соати бўлиб, орқа тарафга «Жаноб Исабоевга илтифот ила» деган сўзлар ўйиб ёздирилган эди.

Наримон соатни олиб, у ёк-бу ёғини айлантириб кўраркан, Мустафо афанди «Сизга хам бирини олиб берайми?» деб кулди.

— Йўк, кулдук, — деди Наримон қўлини кўксига қўйиб. — Мен соат такишни ёктирмайман. Унга қарасам, юрагим сиқилади, умр ўтаётгани шундок кўриниб туради. Буниси етмагандай, бу соатингиз бошга ургандай хар соатда «Хей, инсон, кўзингни оч!» дегандай чулдираб тураркан...

Кулишини.

— Албатта, профессорга топшириб қўяман, — деди Наримон ва соатнинг тилла занжирини чап билагига тақа бошлади. — Ҳозир бундок килиб занжирбанд килиб қўямиз, устознинг ўзи Тошкентда ечиб оладилар.

— Узр, жанобларини хам хизматга қўйдик, — деди Мустафо афанди хижолатли кулимсираб.

Шу куни икковлари анча гурунглашини, денгиз бўйида сайр қилишди. Шундоқкина денгиз бўйидаги «Чодир» деган ғалати қаҳвахонада ўтириб, бир қадахдан виски ичишди, сайёр хофизлару раққосаларнинг концертини томоша қилишди.

Вақт алламаҳал бўлганида Мустафо афанди такси ёллаб уни мехмонхонагача кузатиб қўйди...

Уста Патан бир вақтлар шаҳарда донг таратган қўлигул соатсозлардан бири эди.

У пайтларда ҳаёт бошқача, устанинг ошиғи олчи

турган, егани олдида, емагани кетида, кариллаб юрарди.

Кейин... Замонлар ўзгарди. Кўп миллатдошлари хорижга бош олиб кетдилар. Ким Америкага, ким Исроилга, ким Канадага...

Уста Натан эса қолди. Унинг хотини ҳам, бундан йигирма йилча мукаддам аварияда халок бўлган иккита пахлавондек ўғли ҳам шу ерда дафн этилган, ўзининг оёқларида боди бор, узокка боролмас, ёлғиз, эркатой кизи эса австралиялик канакадир бойваччага хотинми, ўйнашми бўлиб эргашиб, бедарак кетганига ҳам кўп йиллар бўлганди. Бу ерда ўзию, ёлғиз укаси Анваргина қолишди, холос...

Теварагидагилар Уста Натанни ҳам кетишга ундадилар, аммо у қўнмади. Бир кам 70 га борганда каёкка кетади? Бунинг учун орттириб қўйган маблағи ҳам йўқ, соғлиғи ҳам бир ахволда. Кўча-кўйда хор-зор бўлиб ўлиб кетиш учун хижрат қиладими? Йўқ, яхшиси шу ерда ўла қолсин. Ўша пайтлардаёқ хотини ва иккала ўғлининг ёнидан, кабристондан ер сотиб олиб қўйган, вақти-соати келиб, хаётдан кўз юмадиган бўлса, икки қулочча келадиган «бошпанаси» бор. Хозир эса, бу сўнги сафаригача вақт бор. Хали кўзлари ўткир, қўллари бақувват, соатсозлик хунари билан бир амаллаб кун кечирса бўлади. Жуда зерикиб, сиқилиб кетса, Эски шаҳарда яшайдиган ота бир, она бошқа укаси Анварникига боради. У ҳам етмишни коралаб қолди-ю, лекин хали анча бақувват. Дов-дастгоҳини йиғиштириб ташлагану, уйда иш қилади.

Заргарлик ёмон хунар эмас. Озми-кўпми, буюртмалар тушиб туради. Аслидаку, Анвар бунга унчалик мухтож ҳам эмас. Данғиллама уй-жойи, чет эл русумли машинаси бор. У ҳам аллақачон хаммасини сотиб, кўч-кўронини қўтариб, Европами Америкага бош олиб кетса бўларди, айрим нарсалар тўскинлик қилди. Биринчиси, бир вақтлар тилла олди-соттисига

аралашиб бир неча йил камалиб чиққани бўлса, иккинчиси иккита ўғли билан келишолмай қолди.

Падар лаънатиларнинг бири ўзича файласуф. Университетда дарс беради. Доцент. Чўнтакда хемири йўғу, димоғ-фироғи осмонда. Нима дермиш? «Шу юртда туғилиб, ўсдим, ўқидим, ишладим, оила қурдим, дўст орттирдим. Хеч қаёққа кетмайман» дермиш! Вой, олифталигингдан ўргилдим сени! Юрт эмиш! Қаерда яхши яшасанг, ўша юрт бўлаверади-да, калласи йўқ!..

Бу доно жияни отасига аччиқ қилиб, бир неча йил бурун икки хонали «дом» олиб кўчиб чиқиб кетган...

Бу ёқда бўлса, хайхотдек ҳовли хувиллаб ётибди. Анвар буни у дунёга орқалаб кетармиди? Бола деган жонивор тушунмаса қийин экан-да!..

Анвар иккинчи ўғли — Сулаймондан ҳам ёлчи-мади. Уч марта уйланиб, учови билан ҳам ажрашди. Катта бир автоколоннада катта механик бўлиб ишларди. Ҳадеб ичиб бораверганидан кейин, ҳамма билан жиккамушт уришаверганидан кейин ишхонасидан бўшатиб юборишди. Ўшандан бери бўкиб ичади. Униям бир хонали уйи бор. Боши оғиб отасининг олдига ҳам келиб-кетиб туради. Битта-яримтанинг машинасини тузатиб бериб пул топади, хар қалай, ишининг ҳам, ётиб-туришининг ҳам тайини йўқ.

Анварнинг ёлғиз қизигина оқибатли чиққан. Тиш дўхтири. Хусусий клиника очган. Эри бекитиқча тилла тиш ҳам ясайди. Шу қизу куёвигина, бир-иккита невараларигина Анвардан хабар олиб туришади...

Анвар ҳам раҳматли оталарига тортган. Ўлгудек қайсар, инжик. Шу сабаб бу уйни, бу қимматбаҳо машинасини ноқобил фарзандларига қолдириб кетгиси келмайди.

«Нима, улар менга бир пиёла чой дамлаб беришибдимики, мана деб мол-мулкимни тутқазарканман? ... Бошим ёстикка текканда холинг нима, деб сўрашибдим, мана деб машинамининг қалитини берсам?

Шимилдирикни ҳам ололмайдилар мендан! Биламан, бу нокас ўғиллар меининг ўлишимни кутиб юришибди. Мен эса хали-вери индамай ўлиб кетаверадиган ахмоқлардан эмасман. Керак бўлса, бутун мол-дунёмни бир кечада сотаману, кетаман-вораман!» дейди баъзан ака-ука суҳбатлашиб қолган пайтларида.

Анварнинг ана шунака — «кетвориши» кийин бўляпти. Бир неча йилдан бери ё уй-жойига муносиб ҳақ тўлайдиган харидор учрамаяпти, ё бегона одамларга ташлаб кетишга кўзи қиймаяпти. Болаларнинг аҳволи эса бу!

Уста Нағанда эса бунақа муаммолар йўқ, фақат шу, соғлиги озми-кўпми кийнаб туради. Қанд касалига йўликканига анча бўлган. Кўп даволанади, нафи тегмайди. «Чет элга борсангиз, зўр дўхтирлар бор. Кўрмагандек бўлиб кетасиз» дейишади. Натан эса боролмади. Биринчидан, аввалги куч-қуввати йўқ, иккинчидан чет элга чиқишга ва муолажаларга тўлашга пулнинг ўзи йўқ. Ўлганнинг устидан тепгандек, икки йил бурун бод касалини орттириб олган. Совук тушди, юриши кийинлашади.

Шунинг учун у бориға шукур қилиб яшайди. Бошқа иложи ҳам йўқ. Иложи бўлганидаку, ўзи биларди-я! Афсуски, осмон йироқ, ер каттик, леганларидек, ўз ёғига ўзи ковурилиб юраверади...

Наримон ҳақиқатан ҳам соат тақишни ёқтирмасди. Бу нарса унга марҳум отасидан қолган меросдек туюларди унга.

Отаси раҳматлини негадир деворға осиладиган тақвимлару соатларини кўрарға кўзи йўқ эди. Бошқа бировларниқига борганда ҳам шунақа нарсаларға тесқари қарашға ҳаракат қиларди.

Айниқса, XX аср тугаб, XXI аср кириб келаётган кезлари жуда безовталаниб қолди. Негадир юраги така-пука бўлиб, ўзини кўярға жой тополмай юрди.

У умуман ракамларни ёқтирмасди, кунлар, ойлар, йиллар ва вақт ҳисобини эшитишни ҳам истамасди, аср деган гапнику, тасаввурига ҳам сиғдира олмасди. Ажабланарли ери шундаки, у янги аср кириб келганидан кейин уч кун ўтгач, юрак хуружидан вафот этди...

Наримон эса ана шунақа тақвимсиз ва соатсиз мухитда улғайди.

Кейин-кейин, иш, хизмат юзасидан тақвимсиз бирон нима қила олишига кўзи етмай қолди. Аммо барибир ўрганган кўнгил, ўртанса қўймас деганларидек, соат тақишга кўника олмади.

Мана ҳозир ҳам билагидаги соатнинг тилла занжири унга кишандек туюлади-ю, шарт ечиб костюмининг чўнтагига солди. Соат ҳам худди шуни кутиб тургандек инглиз тилида «Соат 23 дан 15 дақиқа ўтди» дея гапириб қўйди.

Наримон шу кеча анчагача уйкуси келмади. Қоғозлари, ҳужжатларини, чемодани, буюмларини тартибга солди. Кейин тунчирокни ёкиб қўйиб, боя Мустафо афанди совға қилган китобни варақлаб ухлаб қолибди...

Наримон ҳашаматли аэропорт йўлагидан эскалаторда ўтиб, текширув жойига келиб тўхтади. Қолган юқларини багажга топширган, кўлида дипломат сумкаси бор эди, холос.

Уни тикка қўйилган тақага ўхшаш аппарат орасига таклиф қилишди. Ўтди. Нимадир жаранг-журун қилди. Назоратчи аёл кулиб, турк тилида «Чўнтагингиздаги темир буюмларни олиб қўйинг» деди. Наримон костюми чўнтагидаги тароғу калитлари, зажигалкасини олиб стол устига қўйди. Яна ўтди. Тўсик кўнғироғи яна жиринглаб кетди. Наримон хайрон бўлиб назоратчи аёлга каради. Полиция формасидаги барзанги Наримонга яқинлашиб, бошдан-оёқ шубҳаланиб каради-да, кўлидаги учида ёниб-ўчиб турадиган

чирокчаси бор калтаги билан Наримоннинг қўлидаги соатга имо қилиб илжайди. Наримон «Э, дарвоке» дея, соатни ҳам ечди. Шундан кейингина тўсиқ жим бўлди. Сумкасини эса «рентген»га ўхшаган аппаратда текшириб ўтказишди.

Наримон шу билан самолёт турган майдон томонга йиғилаётган бошқа йўловчилар томонга йўналди.

Кун тиккага келган. Аэропортнинг чексиз-чегарасиз майдони узра иссиқ ховур саробдек жимирлар, сонсиз-саноксиз кумушранг самолётлар олисдан худди шиша синиклари янглиф яраклаб, кўзни камаштириб турарди...

Бир неча кундан бери профессор Исабоевнинг тинчи бузилиб қолди.

Хорижда сафарда бўлганида орттирган таниши Мустафо афанди билан ҳамкасб шогирди Наримон Очиллов оғримаган бошини оғритиб қўйишди.

Маълум бўлишича, Мустафо Наримон оркали унга туғилган куни билан табриклар битта қўл соати совға қилиб бериб юборган. Наримон тушмагур эса, олиб келган, кейин ременини еча туриб қўлидан тушиб кетган ва соат ишламай қолган. Исабоевни олдида хижолат бўлганми, хайтовур тўхтаб қолган соатни соатсоз устага топширган... Аммо орадан икки-уч кун ўтар-ўтмас, соатсоз устанинг ўлиги жардан топилган ва ўша соат йўқолган...

Хўй, шунақа бўлса, бўлгандир! Лекин, профессор Исабоев нима қилиши керак? Нега уни безовта қилдилар? Ундан нима исташади? Ахир ўзига аталган тилла соатни қўлида ушлаш тугул, узокрокдан ҳам кўрмаган бўлса! Ўша соатсоз устани танимаса, Наримон ҳам чет элдан қайтган куни бу ҳақда тайинли бир гап айтмаган бўлса, қанақадир бегона бир кимсаннинг жардан топилган ўлигига унинг нима алоқаси бор?..

Профессор Исабоев шу хил хаёллар гирдобида бир неча кун гангираб юрди-юрди-да, кейин Наримонни чакиртирди. Кўрдикки, унинг ахволи ҳам ўзиникидан баттар бўлса борки, мактагулик эмас. Бечора довдираб-совдираб колибди. Нима бўлган, нима кўйганини аранг тушунтирди.

Мен... Туркияда Мустафо афанди билан учрашдим... Қайтаётганимда сизга бериб кўйинг деб бир тилла соат берди, — деди у хижолатдан кизариб, — ўзим хаётда соат таккан одам эмасман. Қизикмаганман ҳам... Шунинг учун бўлса керак, Тошкентга қайтиб, уйга келиб, соатнинг занжирини ечаётгандим, кўлимдан тушиб кетди. Лекин, юрмай, тўхтаб колди... Шунга хижолат бўлиб...

- Хижолатга бало борми? Олиб келавермайсизми? — деди Исабоев ўзини аранг босиб.

Энди, нокулай-да, Баходир Исабоевич, хархолда бировнинг омонати, — деди Наримон бурнининг учигача терлаб, — Бузиб кўйганим чаток бўлди... Шунинг учун устага бергандим... Бунақа бўлишини ким ўйлабди, дейсиз? — гунохкорона бош эгди Наримон, — Жуда бошим котиб колди... Ўша... сизга бериб юборилган соат устахонадан ҳам чикмаганмиш...

- Хамма айб ўзингизда! ўрнидан туриб кетди профессор Исабоев ранги оқариб, — Нега дарров милицияга югурасиз? Нега менга индамасдан ўзингизча иш қиласиз?

Мен бунга атайин қилганим йўқ, ахир, Баходир Исабоевич, — деди Наримон эзилиб, — Сизга айтмовдим... Мениям уйимга ўғрилиқка тушишга уринишбди...

Ким тушади? Нимага? — кўзларини ола-була қилди профессор.

— Билмадим? — елка қисди Наримон, — Афтидан, ниманидир қидиришган кўринади... Мен ҳам, келин-нигиз ҳам ишда... Болалар ўқишда бўлишган... Кечки пайт келсак, шу ахвол... Хаммаёқ остин-устун...

— Ҳеч нима ўғирлашмаганми? — сўради профессор хайрати ошиб.

— Йўк, — деди бош чайқаб Наримон, — Қизиги ҳам шунда. Ҳеч нарсага тегишмаган... Ўғирлайман деса ... компьютер, видео ... ул-бул нарсалар, юз долларча пул ҳам бор эди. Шундоқ, тортмада ётибди... Тегишмаган...

— Қизик! — деди профессор Исабоев ингичка лабларини қимтиб, — Тушунмадим? Нималар бўляпти ўзи, хайронман?

— Энди нима қиламиз, домла? — деди Наримон бўшашиб.

— Ўл қиласиз, дард қиласиз! — жеркиб ташлади профессор бўғилиб, — Қандай қилиб бўлмасин, ўша соат топилиши керак! Қаердан билмадим? Ернинг остиданми, осмонданми, буниси сизни ишингиз!

Наримон аранг ўрнидан туриб, оёқларини судраганча эшик тарафга юрди. Профессор Исабоев эса унинг орқасидан хўмрайганча қолди...

Рутубатли кеча эди...

Кўк юзини яғир увада мисол қорамтир булутлар босган, изғирин баргу хазонларни чирпирак қилиб учириб юрар, осмонда ҳам юлдуз кўринмас, оймома ҳам бундан хижолат чеккан каби бўзариб, юзига булут пардасини ёпган кўйи паришон киёфада турганга ўхшарди.

Худди ана шу совук кечанинг рутубатини, хунуклиги ва ваҳимасини янада чуқурлаштирмоқчидек теваарак-атрофга алланечук асабий, таранг бир сукунат чўккан, бу жимликни фақат қуюқ дарахтзор этагида тўхтаб турган «Вольво» ичидан эпитилаётган узук-юлук фўнғир-фўнғир товушларигина бузиб тургандек туюларди кишига.

Машинада икки кишининг қораси кўринади. Баланд бўйли, спортча шапка кийиб олган йигит хай-

довчи бўлса керак, ичкаридаги гапларга алоқаси йўқ-дек, чеккарокда кўлларини чарм курткасининг чўн-такларига сукканча жимгина айланиб юрарди.

Олд ўриндикда ўтирганча, чап кўлини суянчикка ташлаб, елкаси оша нималарнидир бўғилиб гапираётган қора чарм плашли, қора чарм шляпали басавлат йигит афтидан каттик хаяжонда, ё кучли хавотирда эди шекилли, асабий ҳаракатлар билан кўлларини гоҳ ёйиб, гоҳ силкиб-силкиб қўярди.

Учинчи одам эса тилла гардишли кўзойнаги ҳар бир ҳаракатида ялтираб кетаётган, сочлари оппок кинининг афти кўринмас, фақат баъзан суҳбатдошига қараб бош кўтарган ё шубҳаланиб теваарак-атрофга кўз ташлаб қўйган пайтларидагина унинг суяклари туртиб чиккан озғин ёноқлари ва бир-бирига туташиб кетган оппок кошлари кўзга ташланиб қоларди.

— Мен ёш бола эмасман, — дерди чарм шляпали йигит бўғик товушда. — Менга лўттибозлик қилманг. Ўша келишилган нарсани аслида кўкламда олиб келиб беришингиз керак эди, тўғрими?

Тилла кўзойнакли одам индамай бош ирғади.

— Биз сизни ўқимишли, зиёли одам сифатида хорижга юборгандик. Бу одамдан ҳеч ким шубҳаланмайди, бемалол бориб, топширилган вазифани ба-жариб келади, деб ишонгандик... Сиз эса, бунинг ўрнига суюқоёқ фоҳишаларни топиб олиб, маишатдан бўшамагансиз. — деди шляпали йигит, — Ана шундан кейин кўлга тушиб шармандаларча қайтиб келгансиз. Шунақами?

— Ҳа энди... Бир бўлиб қолган-да... — минғирлади тилла кўзойнакли одам норози оҳангда. — Бир нарсага ёпишиб олсангизлар сира қўймас экансизлар-да!

— Ана шу бир марта қилган аҳмоқлигингиз ўзингизниям, бизниям бир неча миллион доллардан маҳрум қилганини биласизми ўзи? — деди жаҳл билан шляпали йигит ва қўшиб қўйди. — Хўш, бу

сафар нима каромат кўрсатдингиз? Атайин, илмий конференцияга юборганингиз, арзанда шогирдингиз нимани қойиллатиб келди?

— У борди... Олиб келди ... Лекин... — чайналди тилла кўзойнакли одам.

— Э, қўйинге! Ўзингиз ҳам, шогирдингиз ҳам бир гўрсизлар! — қўл силтади шляпали йигит. — Таппи таппидан узок тушмас экан-да!

Тилла кўзойнакли одам бошини кўтарди.

— Мени ҳақорат қилишга ҳақингиз йўқ, — деди оғриниб. — Ҳарҳолда сиздан беш-ўн ёш каттаман...

— Бу ерда ёшни ахамияти йўқ, акахон, — деди шляпали йигит. — Ҳамма гап бошда. Елкангиздаги манави ковок калла ишламаса, нима қилай? «Шеф»нинг олдида, шерикларимизнинг олдида нима деб жавоб берамиз энди? Мен сизга ишониб хато қилган эканман!

— Балки... изи чиқиб, топилиб қолар, — деди кўзойнакли одам товуши пасайиб.

— Қачон? — овозини баландлатди шляпали йигит. — Туянинг думи ерга теккандами?..

Кўзойнакли одам индамай бошини эгди.

— Бу ўйиндан осонгина чиқиб кетаман, деб хомтама бўлмаг! — деди шляпали йигит сирли қилиб.

— Мени кўрқитманг! — деди тилла кўзойнакли одам.

— Кўрқитмайман. Гапнинг ўфил боласини айтиб қўя қоламан, — овозини пасайтирди шляпали йигит, — Сиз... нимагаки эришган бўлсангиз, биз орқали эришдингиз. Фан докторлиги-ю, профессорлигингиз ҳам... Унвон-пунвон, мукофотларингиз ҳам...

— Мен... — кўзойнакли одам нимадир дейишга чоғлангани, суҳбатдоши бўлди:

— Сиз, менга қаранг! — деди у таҳдидли товушда. — Сиз бир вақтлар Италияга, Ҳиндистонга юборган пайтимизда амалга оширган бунақа операцияларингизни, олиб келган контрабандаларингизни бизга

пеш қилаверманг! У сувлар оқиб кетиб бўлган. Сиз, шаҳар марказидаги беш хонали квартирангизни, хашаматли дачангизни, биттамас, учта енгил машиналарингизни ҳам институтдан оладиган ойлигимга сотиб олганман, деб ўйларсиз-а? Буларни пулга чақсангиз, биласизми қанча бўлади?

— Мен нима қилишим керак? — деди тилла кўзойнакли одам дами ичига тушиб.

— Сиз шалтоғингизни тозалашингиз керак? — давом этди шляпали йигит. — Ўша шўлтиллаган шогирдингизни уйини ҳам «обиск» қилиб чиқдик. Йўқ. Соат унинг уйдан чиқмади...

— Устага олиб бориб берган дедим-ку! — деди кўзойнакли одам.

— Хўп, унда устани ким ўлдирди? Бизни кўлимизга тегиши керак бўлган, ичига йигирма тўртта ёқут, зумрад, олмослар жойланган соат қани? Қаерга йўқолди у? Ким олди уни? Билмайсиз!

— Мен... — яна минғирлади кўзойнакли одам товуши титраб.

— Сиз ўша шогирдингиз билан қаерга борасиз, нима қиласиз, нима кўясиз, билмайман... Менга сизни огоҳлантириб қўйиш топширилган. Ўша соатни топасиз. Бу мени эмас, «шеф»нинг буйруғи. У эртага кечгача кўлимизда бўлиши керак. У ёқда харидорлар кутиб қолишади...

— Хақини тўласак бўлмайдими? — деди секин тилла кўзойнакли одам.

Чарм шляпали ўзини тутолмай кулиб юборди.

— Хо, бойвачча бўлиб қолдингизми, дейман? — деди оғзини тўлдириб. — Нима деб алжираяпсиз ўзи? Ўйлаб гапираяпсизми? Ўша соатга ўрнатилган хар битта бриллиантни қанча туришини биласизми? Авлод-аждодларингизни мол-мулкни баҳолаганда ҳам унинг хақини тўлаёлмайсиз, профессор. Хақиқатан ҳам, ўқигану, уқимаган чаламулла экансиз, акахон.

Майли, мен айтдим-қўйдим... Аммо, яна қайтараман. Бу қарзни тўлаш сизга жуда қимматга тушиши мумкин.

Йигит шундай деб лабига сигарет кистирди, за-жигалкасини ёкди. Пов этиб ёниб-ўчган шуълада йигитнинг чимирилган кошлари, вазабга тўлган совук кўзлари ярк этиб кўзга ташланди. Шундан кейин у орқасига қарамасдан паст товушда деди ва бу суҳбатга нукта қўйгандек бўлди:

— Агар бу ишни охирига етказмасангиз... бу операция барбод бўлса, ҳаётингизга ҳеч қим қаролат бера олмайди. Шуниси эсингизда бўлсин!..

Тилла кўзойнакли одам чуқур хўрсиниб ўзини суянчиққа ташлади ва букчайганча ўриндиқ бурчагига тикилиб олди.

Қора чарм шляпали йигит эса хайдовчини чақиргач, қўл телефонини чиқариб, қанақадир рақамларни тез-тез тара бошлади...

Капитан Саидов гуруҳ аъзоларини узок ушлаб ўтирмади, қилинажак ишлар ҳақида қисқача ахборот берди, тегишли топшириқларни таништирдию, ҳаммага рухсат бериб юборди.

— Бошқа янгиликлар бўлмаса, унда бизга рухсат, — деди креслода ўтирган эксперт Умаров қўларини тиззаларига тираганча ўрнidan тураркан.

— Ахволни кўриб турибсиз, Бурхон Умарович, — деди капитан Саидов. — Соатсоз ўлдирилган. Уйига ўғри тушган олим йигит негадир ўзини овсарликка соляпти. Мўлжалга қайси йўлдан боришни ҳам билмай қоларкансан киши...

— Бутун иш шубха-ю тахминларга қўмилиб қолгандан кейин, аниқ далил-исбот бўлмагандан кейин шунақа бўлади-да, деди Умаров ўйчан товушда. Қимни, нимани қидираётганларининг ўзинлар билмайсизлар!

— Жуда унчаликмас, Бурхон Умарович, — жилмайди капитан Саидов. — Жиноятчиларни-да, албатта!

— Бу умумий гап, Самандар, — деди Умаров чуқур тин олиб. — Мен бошқача йўл тутган бўлардим.

— Қанақа? — қизиксинди капитан.

— Бу ишни амалга оширганларни эмас, шундан манфаатдор кишиларни изига тушган бўлардим, — деди Умаров.

— Назаримда, биз ҳам шу йўлдан боряпмиз, — кифт учириб қўйди капитан.

— Назарингизда, амалда эмас, — давом этди Умаров. — Мени назаримда эса, кит у ёқда қолиб, майда-чуйда балиқчаларни овлаш ҳаракатида юрганга ўхшаймиз...

— Нахотки, сиз ҳаммаси ўша йўқолган соатга боғлиқ деб ўйлаясиз?

— Йўқ, бу арқоннинг бир учи холос, — деди Умаров ва вазминлик билан давом этди, — Бу мени шахсий фикрим. Боя гапларингизни эшитиб ўтириб, ўттиз йилча муқаддам эшитганим бир воқеани эсладим. Бу Италияда бўлганди шекилли?

— Италияда? — хайрон бўлди капитан Саидов.

— Ҳа. Ўша ерда полиция бир қўл соатини излаган... Тилладан ясалган соат. Аммо гап унинг тиллалигида эмас, ичида бўлган. Яъни, соатнинг ҳар бир рақамига йигирма тўртта бриллиант қадалган бўлган. Циферблатлари зумраддан ясалган ноёб соат...

— Сиз... айтмоқчисизки? — ҳайратини яширолмади капитан.

— Йўқ, мен хали ҳеч нарса деганим йўқ, — бош чайқади Умаров. — Айнан ўша соат бўлиши мумкин демокчи ҳам эмасман. Қолаверса, бунақа соатлар дунёда битта эмас. Иннайкейин, унинг марҳум соатсозни қўлига тушиб қолиши ҳам бежиз эмас. Ўша уста тошларнинг кийматини яхши билган...

— Ва шунинг учун ўлдирилган, — унинг сўзини яқунлади капитан Саидов.

— Йўк, олдиндан бир нарса дейиш кийин, — деди Умаров босик оҳангда. — Дарвоқе, профессор Исабоев нега бу масалага араллашиб юрибди? У ҳақда нималар биласиз?

— У-ми? — кулимсиради капитан Саидов. — У ўша... уйига ўғри тушган олим йигит, Наримон Очиловнинг ҳамкасби, устози. Манбашунос олим. Бир неча марта хорижда бўлган. Италияда, Хиндистонда, Амирликларда... Ёмон одам эмас. Китобдан бошқа нарсани билмайди. Бир бечораваш интеллигент!

— Ўша бечораваш интеллигентнинг данғиллама уй-жойлари, тагида чет эл русумли машиналари борлигини унутманг! — синчковлик билан капитанга каради Умаров ва қўшиб қўйди — Кейин у сиз айтганчалик фаришта эмас. Чет элда қилган ахлоқсизлиги учун меҳмонхонадан қувиб чиқарилган...

— Ҳа, — уни тасдиқлади капитан Саидов. — Лекин, Очиловни чақиртирганимизда бирга келганда кўрдим. Унақа одамга ўхшамайди. Қўйдек ювош, беозор одам кўринди...

— Қўй пўстагини ёпиниб олган бўри бўлиб чиқсачи? — кулимсиради Умаров. — Унда нима дейсиз? Менимча, ана шу «профессор» бошқа «илм»ларни ҳам сув қилиб ичиб юборганга ўхшайди. Қўзимга шубҳали одам бўлиб кўринди.

Капитан Саидов нимадир демоқчи эди, Умаров қўлини кўтариб уни тўхтатди:

— Йўк, шошманг! Хулоса чиқаришга шошилмайлик. Лекин, бир нарса ўйлантириброк қўйди. Хўш, уйига ўғри тушган Очилов у ёқда қолиб, профессор Исабоев нега бунчалик қийналиб юрибди?

— Очилов унга олиб келган соатни тузаттириш учун соатсозга берган, соатсоз эса...

— Соатсоз эса ўлдирилган, бу ёғи тушунарли, — деди Умаров. — Соат эса йўк. У қанақа соат эди?

Балки, мен юкорида эслатганим, Италияда изланган ракамлари ўрнига бриллиант қадалган соатнинг узокрок «қариндоши»дир?.. Ўша ўлдирилган уста билан Очилов ўртасида қанақа алоқа бўлиши мумкин? Буни профессорга нима дахли бор? Атайлаб ўғриликка тушган одамлар нега ҳеч нима олмай чиқиб кетишган? Профессор нега бунча бесар-безовта? Бу ерда гап фақат битта соат билангина боғлиқ эмасга ўхшайди, ҳа, ҳа, менимча шундай!..

Эксперт капитанга, капитан унга тикилганча сўз-сиз туриб қолдилар...

Наримоннинг боши қотиб қолди.

Кечаси на уйқусида, кундузи на ўнгида ҳаловат бор. Турса ҳам, юрса ҳам, ўтирса ҳам тинчи йўқ, кўнгли безовта. Мудом, хорижга сафарга боргани учун ўзини-ўзи сўқади.

«Хўп, илмий конференцияга боришгаку, бордим, — дерди у ичида жиғибийрони чиқиб. — Қанақадир чет эллик корчалон билан учрашиш, ундан кимгадир бериб қўйиш учун соат олиш шартмиди? Энди бу ёғи нима бўлади? Профессор Исабоевга қанақа қилиб тўлайди уни? Бунинг устига тўхтаб қолган соатини тузатиш учун олиб қолган устанинг ўлими-чи? Нима қилиш мумкин?.. Ўлганнинг устига тепгандек, профессорнинг илон пўст ташлайдиган гапларичи?!»

Наримон айниқса шунисига чидаёлмасди.

«Мен сизни нега конференцияга юбортирдим?» — дейди.

«Ахир мен у ерга ўйнагани ё сизга аталган тилла соатни олиб келгани бормадим» деёлмайманку, ахир?..

Ўша лаънати соатнинг орқасидан бунақа дахмазалар чиқиши кимнинг хаёлига келибди? Мана энди ўзи пиширган ошни айланиб ҳам, ўргилиб ҳам ўзи ичади!..

Наримон шу кеча ухлаёлмади. У ёкка ағдариллади, уф тортади, бу ёкка ағдариллади, уф тортади. Ахийри бўлмади, стол устини тимирскилаб сигарет олди-да, балкон тарафга юрди.

Осмон қора чодир тутилгандек зим-зиё. Йилт этган юлдуз кўринмасди.

Наримон яқин-йироқдаги кўп каватли биноларнинг битта-яримта деразаларидаги сарғиш чироқларнинг совук ялтирашига тикилганча сигарет тутатиб тураркан, негадир шу топда атрофни сонсиз-саноксиз бўрилар қуршаб олгану, очопат кўзларини хунук йилтиратиб ўзига қараб тургандек туюлди ва беихтиёр сесканиб кетди...

Кейинги воқеаларга ўтишдан аввал, бир оз чскинишга, андак орқага қайтишга тўғри келади.

Аллақайси илмий-текшириш институтида ишлайдиган Наримон Очиллов деган йигит уста соатсоз Натанни суриштириб борган кунларнинг бири эди. Ўша куни у устага тўхтаб қолган тилла соатни қолдириб кетди.

«Иложи бўлса, бугун-эрта тезроқ тузатиб берсангиз, ҳақини тўлайман» деди...

Уста Натан шу кунийёк ишга киришди. Кўзига кистириладиган ойнагини тақиб соатни қўлига олди. Айлантириб кўрди. Ниҳоятда чиройли безатилган, ош қошиқдек келадиган эркаклар кўл соати экан. Хаммаёғи тоза тилладан, корпуси ҳам, занжири ҳам. Орқа қопқоғини очиб, ичига қаради. Хаммаси жойида эди. Хайрон бўлди. Кейин олд ойнасини секин чиқариб олаётганди, ниманидир тик этиб стол устига тушганини сезди ва думалаб гиламга тушган мошдеккина ялтирок нарсани қисқич билан қўлига олди. Олди-ю, нима бўлганини тушунди. Демак, қайси бир ракам ўрнига ўрнатилган бу шишача кўчиб кетиб, соат циферблатига теккан ва оқибатда соат тўхтаб қолган.

Уста Натан кўчиб тушган ялтироқ донани қискичда оларкан, уни чирок нурида ялтирашига кўзи тушиб, хаёлига келган фикрдан ўзи ҳам кўркиб кетди.

«Нахотки, бу оддий ялтироқ тош ё рангли шиша доначаси эмас? — ўйлади у ва туйкус шошиб қолди, — Йўк, бўлиши мумкин эмас!..»

У ўрнидан сапчиб турди. Кейин соатнинг 24 та рақамлари ўрнига қадаб чиқилган, кўзни олгудек товланиб турган ялтироқ тош доналарига қаради ва беихтиёр оғзин ёноклари пир-пир учиб, тишсиз оғзи очилиб, кўз қорачиқлари кенгайиб кетди.

«Йўк, ўзингни бос, Натан, — деди у ўзини бошига уришиб, — Сен буларни нималигини қаёқдан била қолдинг? Нар и борса, бир соатсозсан-да!.. Вой-бў, бу циферблатларнинг ёнишини-чи? Нимадан ясалганидан? Лаълми, ёқутми, зумрадми бу?.. Ана холос! Йўк, буни Анварга кўрсатиш керак. У ҳар қандай ялтироқ тошни кўлига олмаёқ айтиб беради. Қиммати? Нархи? Оғирлиги? Ранги? Ҳаммасини билади?..»

Уста Натан соатдан яна иккита ялтироқ доначани кўчириб олди-да, эҳтиёткорлик билан гугурт қутичасига жойлаб чўнтагига солди, кийинди ва эшикни қулфлаб шипиллаганча йўлга чиқди.

Сулаймон аранг бошини кўтарди-ю, у ёк-бу ёкка аланглаб, қаерда ётганини англаёлмади, яна бошини қўрпачага қўйди.

Унинг боши лўкиллаб оғрир, кўнгли айнир, кўз олдида еру осмон чирпирак бўлиб айланаётгандек туюларди унга. У ичи қизиб кетаётганини, чанқаганини сезиб, яна бош кўтарди. Аранг ўрнидан туриб, гандираклаганча эшик тарафга юрди ва шундагина ўзи туғилиб ўсган уйда, ховлида эканлигини пайқади. Кечаги ичкиликбозликдан кейин уйини топиб бора олишига кўзи етмаганди. Мана ҳозир кеча қаерда, кимлар билан қимор ўйнаганини ўлақолса эслаёлмай-

ди. Демак, ё ўзи бу ерни топиб келган, ё битта-яримта оғайниси олиб келиб ташлаган...

«Кизик! — ўйланиб туриб қолди у. — Мени маст холда кўрса, хар сафар шайтонлаб қолаёзарди-ку? Ха-а, жиянлардан биронтаси эшикни очган бўлиши керак? ... Отам бўлганида ўлаколса, мени ховлига киритмасди...»

У шу хаёллар билан ташқарига чиқди. Ховли этагидаги водопроводни очиб, тўйгунча сув ичди, кейин муздек сувда юз-кўлларини ювди. Хиёл ўзига келгандек бўлди. Нарирокдаги арраланган тўнка четига бориб ўтирди. Чўнтагини тимирскилаб қутиси эзилиб кетган сигаретни олди, биттасини лабига кистирди, яна чўнтагига қўл сукди, гугурт кидирди, аммо тополмади. Яна ўрнидан турди. Гандираклаган кўйи ошхона тарафга ўтиб бораркан, отасининг пастаккина устахона-хужрасидан эшитилаётган овозларни эшитиб тўхтади.

— Йўк, булар чинакам олмос, — дерди отаси бўғик товушда. — Циферблатлари ... тўғри, зумраддан ишланган... Йигирма тўрт дона бриллиант хар битта ракам ўрнига биттадан қадаб чиқилган. Бу бебахо соат... Хар бир бриллиантнинг ўзи фалон доллар туради...

— Ана холос! — дерди унинг суҳбатдоши. — Буни каранг! Хаёлга келмаган нарса. Ўша йигит олиб келибди. Ерга тушириб юборган экан. Ишламаяпти деди. Бундоқ қарасам, ишлаш ҳам шарт эмас. Хаммаёғи тилла, зумрад, олмос. Нак, музейнинг ўзи!..

Сулаймон отасининг олдида гаплашиб ўтирган одамнинг овозидан таниди. У Натан амакиси эди. Сулаймон уни ёктирмасди. Ўлгудек латтачайнар, курумсоқ одам, деб хисобларди амакисини. Хар икки гапнинг бирида «Ичма, чекма» деявериб, кулок-миясини қоқиб қўлига беради...

Сулаймон шу тобда ҳеч кимни кўргиси, на отасига, на амакисига рўпара келишни истамасди. Аммо ичкаридагиларнинг гап-сўзлари кулоқларига ғалатирок

эшитилгандек бўлди-ю, дарпарда тутилган деразанинг четидан ичкарига мўралади.

Отасининг пастаккина заргарлик столчаси ёнида иккала мўйсафид ёнма-ён ўтиришар, олдиларида эса икки-уч дона мошдек нарсалар кўзни олгудек товланиб, ёниб турарди.

— Олмос деганлари шуми? — сўради Натан амаки столчага энгашиб қараб.

— Йўқ, буниси ёқут, — деди отаси столчага бурни теккудек энгашиб. — Жуда кимматбахо тош. Товланишини қара! Бундан нечта бор дединг?

— Билмасам, қай бири ёқут, қай бири олмос, — елка қисди Натан амаки. — Ҳаммаси йигирма тўртта...

— Зўр-ку! — илжайди отаси. — Нима қилмоқчисан энди?

— Ҳайронман? — укасига хайрон бўлиб қаради Натан амаки. — Барибир соатини тузатиб беришим керак. Салом-алигимиз бор. Яхши йигит...

— Яхши йигит дегани ҳеч нимани англамайди, — хириллаб кулди отаси. — Ниятингни ғира-шира сезиб турибман. Айтавер!

— Билмадим, Анвар? Ақлим хайрон, — деди Натан амаки овозини пасайтириб. — Шу ёқутми, олмосларни алмаштириб... — у хавотирланиб дераза, эшик тарафга қараб қўйди.

— Хавотир олма, — деди отаси. — уйда ҳеч ким йўқ. Неваралар ўқишда...

— Шу тошларни алмаштириб, — давом этди Натан амаки ютокиб. — Уларни ўрнига худди ўзига ўхшаган нарса қадаб қўйса бўлармикан?

— Бўлади, — кулди отаси. — Бу дунёда ўлимдан бошқа ҳамма нарсанинг иложи бор...

— Сен мени тўғри тушун, — деди Натан амаки қийналиб. — Ҳамма кетди. Биз қолдик... Майли, буни ўзига яраша сабаблари бор... Лекин эртага у ёқларга борганда ҳам, бошқаларнинг қўлига қараб қолмаслигимиз керак.

— Мана энди аклинг кириб колибди, Натан, — бош ирғади отаси. — Соат кани? Ёнингдами?

— Йўк, уйда.

Бўлмаса, вақтни ўтказмай олиб кел, — деди отаси. — Бунака нарса хар куни учрайвермайди. Харидорини ўзим топаман...

— Яхшиси, бизникига бораколсак-чи? — иккиланди Натан амаки.

— Мен боролмайман, — бош чайқади отаси. — Хализамон неваралар келиб қолади. Кейин ... анави итвачча Сулаймон кеча маст бўлиб шу атрофда юргандек эди... Хеч ким йўғида кириб, хонавайрон қилиб кетмасин, тағин!

— Майли, унақада уйга ров бориб кайтаман, — ўрнидан кўзғалди Натан амаки.

— Ўша гап, гап, ака, — деди отаси ҳам ўрнидан тураркан, — Ярми меники бўлади...

Сулаймон уларнинг эшикка юраётганларини сезиб, лип этиб ўзини ошхонага урди ва эшик панасига яширинди.

Ташқарида кўча эшик тарафга узоклашиб бораётган кадам товушларига кулок солганча нисиб тураркан, Сулаймон алам билан тишларини вижирлатди:

«Ўзининг ўглини итвачча, деди-я, аблах!.. Ўзинг кимсан, кўппак? Агар чўнтагимда пулим бўлганда қорамни ҳам кўрмасдинг-а! Иложини қилолганимда, ҳаммангга тупурардим, кетардим. Аллақачон Париждами-Лондонда ялло қилиб юрган бўлардим!..»

Бу ерларни Ажинатепа дейишарди.

Катта шаҳарнинг хилват бир бурчагига жойлашган бу мўъжазгина маҳалла халқ орасида «Усталар шаҳарчаси» деб аталар, хавас қилгулик даражада тинч-осуда ерлар эди.

Йнгирма йилча бурун бирдан талатўп бошланди. Бу ерда истикомат қиладиган қўлигул заргарлар,

соатсозлар, сартарошлар, сураткашлару, пойафзал таъмирловчи усталар бирин-кетин бошка ўлкаларга кўчиб кета бошладилар.

Сулаймон ўшанда ўн-ўн беш ёшлардаги ўсмир бола эди. Биз ҳам кўчиб кетамиз, деб ўйлаганди. Хаёлан денгиз соҳилларини кезиб юрар, ўша номаълум, жаннатмонанд юртларни ҳатто тушларида ҳам кўриб чиқарди.

Аммо буларнинг ҳаммаси хомхаёл бўлиб чиқди. Ҳамма кетди. Улар қолишди. Натан амаки-ку, майли, қўл учида кун кўриб юрган, ҳеч қачон бири икки бўлмаган омадсиз соатсоз. Шу ерларда қолиб, ўлиб кетмайдими! Аммо отаси, бутун оиласи билан кетсалар бўларди.

Акаси Жаъфарнику, худо урган, «бормайман» деб туриб олди. Сулаймон эса хали ёш, ҳеч ким унинг хоҳиш-иродаси билан ҳисоблашиб ўтирмасди. Ўша кезлари уйларида ҳар куни жанжал бўлиши, отасининг ғирт маст бўлиб юриши эсида. Шу-шу қолиб кетишди. Уй-жойлари ёмонмас. Аммо отасининг ҳам аввалги қариллаган даври эмас. Илгаригидек заргарларга буюртмалар йўқ. Ҳамма қорин ғамида, ялтир-юлтур тақинчоқларга кўмилиб юриш кимнинг кўнглига сиғади?

Худди шу нарса уларнинг оиласига ҳам таъсирини ўтказмай қўймади. Отаси ҳар куни, айниқса, ичиб келган кезлари «Сенларни мен туғдириб қўйибман... Сенларни деб шу қўйга тушдим. Онанг бўлса ўлиб кетди. Қирмаган кўчам қолмади. Шулар есин, ичсин деб қамоққа ҳам тушиб чиқдим», деб бўкирадиган, қилган ишларини миннат қиладиган одат чиқарди.

Жаъфар институтда ишларди. Фан номзоди, доцент. Ҳарҳолда тирикчилиги ўтиб туради. Кийинкиин Сулаймонга бўлди. Хотини билан ажрашган кезлари эди ўшанда. Қаёққа боришини, қай бир деворга бош уришини билмай қолди. Аксига олиб, ишдан ҳам бўшатиб юборишди...

Шартта ховли-жойни сотиб, чет элга кўчиб кетишлари мумкин эди, ўшанда. Лекин отаси кўнмади. Бу хонадонда отаси хон, кўланкаси майдон эди. Харидорлар чикди. Аммо нархи у кишига тўғри келмади. Сулаймон яна уйланди. Аммо бу хотини отасига ёкмади. «Башараси, қиликлари бузук хотинларга ўхшайди» деб туриб олди. Сулаймон уч-тўрт ой яшаб у билан ҳам ажрашишга мажбур бўлди. Қисқаси, хотинга ёлчимаси. Кейинги хотини тузук эди. Дорихонада ишларди. Битта киз туғиб ҳам берди. Аммо Сулаймоннинг вақти бемахал қимор ўйнаб туриши, ичиб юриши у хонимга маъқул тушмади. Ўртала-рида жанжал чикди. Бир неча марта уйга милиция чакириб Сулаймонни бердириб юборди. Охир-окибат, пичок бориб суякка қадалди, ажрашдилар. Ҳозир Қорақамишда Сулаймоннинг бир хонали уйи бор. Ҳеч ким турмайди у ерда. Баъзан, биронта оғайниси билан ичиб, карта ўйнаб ўтиргани ё жононларга илашиб қолганда олиб бориб, маишат қилишга ярайди. Баъзан эса, мана шу ховлида, отасининг ёнида қолади. У ичмаган пайтлари отаси у билан яхши гаплашади, нималарнидир маслаҳатлашади. Жиндек кайфи бўлса, тамом, итдек хор қилиб кўчага хайдаб чиқаради.

Чол бу ерда ёлғиз қолиб кетмасин, чой-нонидан хабар олиб туришсин, деб опаси иккита жиянини шу ерга олиб келиб қўйган. Улар бўлса, икковиям талаба, ўзларидан ортмайди, чолнинг на чойи, на нонига қизиқишади. Ҳозир ҳам уларга бўшатиб берилган хонанинг эшиги қулф, хойнахой ўқишда бўлишса керак!..

Сулаймон кадам товушларининг яқинлашаётгани, кейин хужранинг эшиги очилиб-ёпилганини эшитиб, отаси ичкарига кириб кетганини сезди ва илондек сирғалиб ҳовлига чикди. Ҳаммаёқнинг сув қуйгандек жимжит эканлигига ишонч ҳосил қилгандан кейингина, шоша-пиша кўча эшик тарафга юрди...

Йигит кишига савлат ҳам керак, давлат ҳам керак, деганлари рост экан.

Профессор Исабоевда униси ҳам, буниси ҳам бор эди. Айникса, иккинчисига эришиши осон кечмади. «Итни тоғам, не-не ирkit кимсаларга ялтокланиб оғам» дейишига тўғри келди.

У хақиқатан ҳам савлатидан от хуркийдиган, баланд бўйли, кийган кийими ўзига ярашадиган, кенг елкали, кўзоїнак такиб, шляпа кийса, унча-мунча одамни чўчитиб юборадиган зиёлинамо одам эди.

Институтда ўқишлари ёмон эди. Хатто бир неча марта ўқишдан ҳам хайдашмокчи бўлган эди уни. Аммо у керак бўлганда, бўридек чапдаст, керак бўлганда тулкидек айёр, ишбилармон йигит эди. Шартта уч-тўртта обрўли муаллимларнинг иинжига кириб олди. Уларнинг хизматини ётиб килди. Томоркасида ерини чопди, машинасини ювди, бозор ўчарини килиб берди, хатто сигарет чекмокчи бўлганда, гугурт ёкиб ҳам турди.

Ана шу хизматлари эвазига бўлса керак, уни институтда олиб қолишди. Хўжалик ишлари бўйича проректорга ёрдамчи бўлди. Кейинги фаолияти ана шундай бошланди. Орадан йиллар ўтди. Бундоқ караса, собик курсдошлари бири фан номзоди, бири фан доктори бўлиб кетяпти. «Мен сенлардан камми» дея, ўзиям киришиб кетди, кўп ўтмай фан номзоди бўлди. Илмий-текшириш институтига ишга ўтди. У илмда чаласавод эди. Шунинг учун яна хўжалик ишларига ўзини урди. Айникса, рахбарларнинг хоналарини безатиш, керакли мебеллар, кандиллар, телевизор, магнитофонлару гиламлар билан тўлдиришни койиллатарди. Кўп ўтмай, шу институт директорининг хўжалик ишлари бўйича ўринбосари бўлиб олди. Бундан бу ёғи кетди. Эллик ёшга тўлган кунига унга «профессор» унвонини беришди. У бўлса, «мендан нима кетди» дея, шартта шогирд-

ларига айтиб докторлик диссертациясини ёздириб, химоя қилиб ташлади.

Ўша пайтларда институтнинг бошқа мамлакатлар илмий ташкилотлари билан халқаро алоқаларига алоҳида эътибор қаратилаётган кезлар эди. Минг илми бўлгани билан олим деган жониворда савлату давлат бўлмаса қийин экан! Қарабсизки, яна Исабоевнинг бошига бахт кушт қўнди. Англияда бўлган илмий конференцияда қатнашди. Кейин ошна-оғайниларининг кўмаги билан Италияга борди. Худди ўша кезлари аэрофлотда ишлайдиган бир йигит билан танишиб қолди. Кўпинча самолётда бирга учадиган бўлишди. Ўша йигит у орқали видеоманитофон, баъзан фотоаппарат, баъзан бирон кийим-кечак бериб юборадиган, эвазига совға-саломлар, гоҳида доллар билан уни ҳам хурсанд қилиб турадиган бўлди.

Бунинг сабаби бор эди, албатта. Кўп жойларда, айниқса, текширув пунктларида, назорат бўлимларида унинг савлатидан чўчишар, қўлидаги сумка-ю кутичаларга қарашига ботинишолмас, текширмаёк ўтказиб юборишарди.

Ана шу нарса аэрофлотда ишлайдиган йигитга қўл келди. «Шеф» билан, шериклари билан таништирди. Исабоев энди бемалол чет элларга чиқиб турадиган, ноёб безаклар контрабандасига аралашиб турадиган бўлди. Фақат охирига саёхати хунук бўлди холос. Ўша қора қунни эслагиси ҳам келмайди. Ўша-ўша, йўллари тўсилиб қолди... Энди у ўзининг ўрнига муносиб ўринбосар тайёрлаши керак эди. Бунга Наримон Очилов деган илмий ходимни танлади. Аввалига унга у ёқдан нима олиб келишини тушунтириб ўтирмади, чет эллик оғайниси Мустафо афанди билан боғланиб, бриллиантлар қадалган тилла соатни ўша йигитдан бериб юборишни тайинлади, холос. Ҳаммаси ҳамирдан қил суғургандек бўлаётганди, лаънати Наримон ишнинг белига тепди...

Мана энди, бугун кечқурун айтилган муддат тугай-

ди. Исабоев беш-олти соат ичида ўша соатни топса топди, бўлмаса... Йўқ, улардан ҳамма нарсани кутиш мумкин. Худо кўрсатмасин! Қайси томондан ўқ келиб миянгнинг қатигини чиқариб юборишини ҳам билмайсан, киши... Падарлаънати Наримон бўлса, милицияга арз қилиб юрибди... Нима қилиш мумкин? Қандай қилса, бу ўргимчак уясидан чиқиб кетади? Ё, шартта милицияга шикоят қилсинми? Унда нима бўлади? Ўзиниям уларга кўшиб тикиб кўя қолишмай-дими? Кейин улар бу ёқда олмаган жонини, у ёқда олишдан ҳам тойишмайди-ку?

Профессор Исабоев балконга чиқди-ю, худди кутилмаган тарафдан биров унга қарата ўқ узадигандек кўрка-писа теварак-атрофга олазарак қараб кўйди ва шу пайт балконнинг у деворидан бу деворига чўзилган кирарқонига кўзи тушиб ўйланиб қолди ва беихтиёр орқасига тисарилди. Ранги оқариб, лаблари титради.

«Ўзинг асра, худойим», — дея шивирлади аста ва бемажол деворга суюниб қолди...

Сулаймон йўл-йўлакай гузардаги дўконга кириб, икки стакан ароқни «бош оғрик» қилиб олди-ю, сигарет тутатганча маҳалла этаги тарафга, жар томонга юрди.

Уларнинг уйига энг яқин йўл, Натан амаки қайтиб келадиган энг яқин кўча шу тарафдан ўтарди. Бир тарафи ваҳимали жарлик, бир тарафи экинзор, бедазор, жўхори... Ундан у ёғи кўшни маҳаллага уланиб кетган. Ана шу жар билан экинзор оралиғида битта арава сифадиган тупрок йўлка бор. Икки-уч маҳаллани бир-бирига боғлаб турадиган энг яқин, энг қулай йўл шу. Аммо бу хилват макондан ҳамма юрaverмайди. Кўпчилик кўркади. Фақат билганларгина ўтади. Сулаймон эсини танибдики, Натан амаки ҳам,

отаси хам бир-бирлариникига шу йўлдан бориб-келиб юришади...

Сулаймон яна сигарет тутатиб, йўл четидаги дўнглик оркасига ўтиб ўтирди. Кутди. Ярим соат ўтар-ўтмас, баргу хазонлар шитири, кимнингдир кадам товушлари кулокка чалинди. Велосипед етаклаган почтачи бола экан. Сулаймон аста ер бағирлаб бошини яширди. Почтачи ўтиб кетди. Сал ўтмай, бошқа йўловчининг кадам товушлари эшитилди. Буниси аниқ Натан амаки эди. Сулаймон боя мўлжаллаб кўйган муштдеккина чўғир тошни кўлига олиб, ўзини панага урди...

... Уста Натан «ох» дейишга хам улгуролмади. Сулаймон кўлидаги топ билан унинг миясига урган зарбдан худди кесилган дарахтдек, гурс этиб йиқилди-кўйди. Туйкус кўл-оёқлари акашак бўлиб тортишиб, кўкраги тез-тез кўтарилиб туша бошлади. Кўзлари ваҳимали олайиб кетган Сулаймон эса ҳамон кафтига каттиқ қисиб олган тош билан чолнинг юз-кўзи борми, бошими, кўкрагими, аямай уракетди. Зум ўтмай, чолнинг башараси, кўнғиз мўйлови аралаш, оғзи юзини қоплаган сарғиш соқоли кип-кизил конга беланди.

Шу топда Сулаймонни таниб бўлмай қолган, кўзлари даҳшатли олайган, важохати жуда хунук эди. У шу туришда хозир соч-соқоли ўсган пиёниста йигитдан кўра, конга беланиб мол сўяётган кассобга ўхшаб кетарди.

Сулаймон тошни улоқтириб юборди, чолнинг устига энгашди. Титроқ кўллари билан унинг чўнтақларини тимирскилади ва костюмининг ич чўнтагидан дастрўмолчага тугилган соатни топди...

Шоша-пиша очиб қаради. Соатнинг тилла занжирига, бриллиант «кўз»ларига кўзи тушди-ю, хотиржам тортиб, ўрнидан турди. Кейин аллақачон нафаси ўчган чолни оёғидан тортиб, пастда айқириб ётган жар томонга судраб кетди...

Сулаймон эшикдан кириб борди-ю, йўлакда велосипедининг оёғини осмондан килиб тўнкариб, каеринидир бураб тузатаётган жиянига кўзи тушди. Жияни унга салом берди-ю, кейин бошдан-оёқ хайрон бўлиб қараб қўйди.

— Сизга нима бўлди, тоға? — деди ўзини аранг кулгидан тийиб.

— Нима бўлиши керак эди? — деди Сулаймон ковоғини уйганча ўтиб бораркан.

— Уст-бошингиз лой, тупрок, — деди йигитча, — Бувам уйдалар, кўрсалар ёмон бўлади...

— Ҳа-а, кўчада йиқилиб тушдим, — деди Сулаймон бепарво қўл силтаб.

— Енгларингиз ҳам кон-ку? — деди жияни бу сафар хавотирланиб қараркан.

— Хечкиси йўк, — деди Сулаймон қўлини орқага яшириб, — Қўлим шилингандир-да?..

У шундай дея ичкарига ўтди, йўл-йўлакай қўйлагининг энгига қаради-ю капалаги учиб кетди. Ҳаворанг қўйлагининг энги, кўкрагига кон сачраган, кизғиш, қорамтир доғ бўлиб ётарди.

«Тфу, падарига лаънат! — деди ичида сўкиниб. — Анави искирт чолнинг кони тегибди-ку?..»

У шоша-пиша рўмолчасини водопроводда хўллаб энгини артди, кон юки кетмади. Бу ерда алмаштириб олишга қўйлаги ҳам йўқлигини, уйга етиб олгунча бутун шаҳарни босиб ўтиши кераклигини эслаб, баттар асабийлашди. Ошхонага кирди, сочиқни газ устига шакиллайтиб қайнаб турган сувга ботириб артиб кўрди, бўлмади, доғ кетмади.

«Оббо, энағар! — деди у ичида кўрқа-писа ташқарига кўз қирини ташлаб. — Ишкилиб, чолнинг ўлиги топилиб, изимга тушинмасе бас! Тезроқ бу ердан, умуман бу шаҳардан, бу юртдан чиқиб кетиш керак!... — шу топда у ўзининг мияси калькулятор мисоли тез ишлаб

кетганига ўзи ҳам хайрон қолди, — Қозоғистонга ўтиб олсам, у ёри Россия ... кейин, чолнинг соатидаги ёкуту олмослар билан бемалол Австралиягача ҳам етиб олса бўлади...»

У яна кўйлагининг енгига қараб, кўнгли хижил бўлди. Сочикни ғижимлаганча секин ташқарига чиқди. Ғаражга кираверишда турган канистрни очиб сочикни бензинга бўқтирди. Кейин енгини артди, кўйлагининг кўкрагини ишқалади. Бўлмагач, яна ошхонага қайтди. Иссик сув билан артди. Назарида, қон доғлари билан бирга кўнглидаги ғашлик ҳам хиёл тарқалгандек бўлди. Хотиржам тортиб, лабига сигарет кистирди ва гугуртни олиб чизди ва шу пайт юз-кўзи аралаш кўкрагига гуп этиб урилган алангадан ўзини орқага отди... У ўрнидан туриб қичқирганча эшикка ўзини урди...

Ҳаммаси кўз очиб юмгунча содир бўлди.

Йўлакда велосипедни созлаётган йигитча ошхона томондаги шовқинни эшитиб, илкис ўша тарафга қаради-ю, усти-боши алангага чулганган, кийимлари, сочлари, башараси олов ичида ёнаётган бир кимсаннинг худди шайтонлаб қолгандек сакраб ҳовлида югуриб юрганини кўриб, ханг-манг бўлиб қолди ва велосипедини ташлаб, жон-холатда бақирди:

— То-ға-а-а!

Жиноят-қидирув бўлими хонасининг эшиги тақиллаб очилди ва лейтенант Собитов кўринди.

— Мумкинми, ўртоқ капитан?

— Қираверинг, — деди дераза ёнида турган капитан Саидов.

Лейтенант ичкарига кирди ва креслода қандайдир қоғозларни варақлаб ўтирган кўзойнакли оксоч кишини кўриб, томоғини кириб кўйди ва салом берди.

— Хўш, лейтенант? Қанақа хушхабар олиб келдингиз? — кўзойнаги тепасидан унга қаради эксперт Умаров.

— Хушхабар шуки, Бурхон Умарович, — деди лейтенант тараддуланиб. — Заргарнинг ёниб кетган ўғли тирик... Баданининг ўттиз фоизи куйибди холос... Канистрадаги бензиндан чиққан оловдан ёниб кетган...

— Тўғри, — тасдиқлади Умаров, — у қўлидаги сочиқ ё латтани бензин билан ҳўлламоқчи бўлган.

— Нимага? — тушунмади капитан Саидов.

— У қўлига, юзига, кийимларига сачраган кон доғларини артиб тозаланоқчи бўлган ва эҳтиётсизликка йўл қўйган.

— Демак, жардан ўлиги топилган чолга алоқадор, шундайми? — сўради яна капитан.

— Албатта, — бош ирғади Умаров. — Нафакат алоқадор, балки туғишган амакисини ўлдирган. Ҳаммаси бир-бирига занжирдек боғланиб кетган савдо бу!

— Янглишмасам, сиз буларни ўзини-ўзи осиб қўйган профессор Исабоевнинг ёзиб қолдирган хатига асосланиб айтаяпсиз шекилли? — деди лейтенант Собитов.

— Фақат унгагина эмас, — деди Умаров. — Мен уста Натаннинг ўлиги топилган жойда 42-чи размерли қўпол ботинка кийган, баланд бўйли, бир одамнинг оёқ ва қўл изларини, шунингдек у асабий чекиб ташлаган «Карвон» сигарети қолдиқларини кўрган-нимни айтгандим... — у шундай дея лейтенантга ўғирилди. — Дарвоқе, ёнган йигитнинг оғзи-қулоғи бутунми?

— Ҳа, касалхонадан чикиб келаётганимда инграб, сўкиниб ётганди, — деди лейтенант.

— Унда яхши, — кулимсираб қўйди Умаров, — саволларни эшитиб, жавоб бера олади...

Таассуфки, кейинги воқеалар бошқача тус олиб кетди. Буни ҳеч ким кутмаганди. На капитан Саидов, на эксперт Умаров, на бошқалар...

Ҳамма гап шундаки, ёнган, куйган холида касалхонага олиб келинган йигит, ечинтирилиб, биринчи ёрдам кўрсатилаётганида жиноят қидирувчилар унинг кўйлак-шимларини текшириб боқишган, аммо шахсий буюмлари орасидан ҳеч канақа тилла соат чиқмаган...

Яна бир кизик ери шундаки, Сулаймонни замбилда «Тез ёрдам»га жойлаб, касалхонага олиб борган санитар йигитлардан бири негадир ўша куниёк ғойиб бўлиб қолган. Ҳеч қаерда йўқ эмиш! Сулаймоннинг чўнтагидаги рўмолчага тугилган йигирма тўртта бриллиант қадалган тилла соатни ўша санитар йигит олган бўлиши мумкин, деган тахминлар бор...

Айтишларича, ҳозир қидирув бошланган эмиш...

ҚОПҚОН ТЕВАРАГИДАГИ РАҚС

Эшик кўнғироғи ярим кечадан ошганда жиринглади.

Шу куни кўшни мавзедаги кўп каватли уйларнинг бири ертўласида сув кувури ёрилган, Санжар шериклари билан сувни тўхтатиб, таъмирлагунча тинкаси куриб, бурнига чертса йиқилгудек ҳолатда уйга қайтганди. Боз устига ўғилчаси шамоллаганми, иситмалаб ётар, хотини унинг тепасида парвона эди.

Санжар наридан-бери овқатланган бўлди-ю, телевизор кўришга ҳам ҳафсаласи бўлмаётган ўрнига кириб ётди. Энди кўзи илинган экан, эшик кўнғироғидан уйғониб кетди. У ҳам, хотини ҳам бунақа бемахал кўнғироқларга кўникиб қолишган, хали у кўшниникида водопровод ишламайди, хали бу кўшни ваннасида сув тошиб кетади, шу сабаб бу тунги йўқловдан унча ажабланмади. Нимкоронги йўлакдан ўтиб бориб эшикни очди. Очди-ю, қотди-қолди. Ўзига ишонмай, кўчаларини йириб очиб яна қаради.

Рўпарасида соч-соқоли ўсиб кетган Қурбон тиржайиб турарди.

— Ҳа-а, танимадингми, нима бало? — деди у кўришишга қўл узатиб.

Санжар истар-истамас қўлини чўзди.

— Пешиндан бери кўнғироқ қиламан, — деди Қурбон. — Телефонинг ишляптими?

— Йўқ, пули тўланмаган. Узиб қўйишди, — деди Санжар ҳафсаласизлик билан.

— Ана холос! — кулиб юборди Қурбон ўзига ярашмаган тилла тишларини ярақлатиб, — катта бир ширкатнинг катта устаси телефон пулини вақтида тўлаёлмас... жуда кизик-ку?

— Ҳа, кизик, — деди Санжар истар-истамас. — Нима хизмат?

— Хеч қанақа хизмат-пизмат йўк, — деди Курбон, — Боситхон ака соғиниб қолибди. «Тоғиб кел» деб юборди.

Санжар бу исми эшитиб бир сапчиб тушди.

— Нима иши бор экан? — деди тили зўрға айланиб.

— Унисини билмадим, — елка кисиб қўйди Курбон. — Ўзидан сўрайсан!

— Шу пайтда зарурмикан?

— Билмадим, — деди Курбон лабларини ғалати буриб. — Зарур бўлмаса юбормасди. Пастда машина кутиб турибди.

— Мен боролмайман, Курбон, — деди Санжар иккиланиб, — каттик чарчаганман... Кейин ўғилчамнинг мазаси йўк...

— Буни «Босс»нинг ўзига тушунтирасан, Санжар, — деди Курбон. — Мени вазифам сенга айтиб қўйиш...

— Мен бунақа ишларга аралашмай қўйганман, — деди Санжар қийналиб. — Боситхон аканинг ўзига ям айтгандим... Бунақа ишларни ташлаганман, дегандим...

— Буни менга қизиғи йўк, — деди Курбон бепарво охангда. — Борсанг бор, бўлмаса йўк. Қайтага вақтни ўтказаяпсан. Биласан, «Босс» бунақа гапларни ёқтирмайди...

Санжар бир лаҳза ўйланиб колди ва «мен ҳозир» деб ичкарига кириб кетди...

Ойдин кеча эди...

Кейинги икки кун давомида эринмай ёккан ёмғирдан кейин сувга бўкиб, холдан тойган дов-дарахтлар жимгина сукутга чўмган, ҳаво эндигина очилиб, осмоннинг у ер-бу ерига титилган пахта янглиғ бетартиб сочилиб ётган оппоқ булутлар орасидан чинни лагандек яраклаган ой ва митти юлдузлар милтираб

кўзга ташланиб қолган, алланечук сокин, сирли ва намхуш бир кеча эди.

Санжар ўзини олиб кетгани келган «Матиз»нинг орка ўриндиғида ўтирган кўйи ташқарига тикилганча бораркан, негадир кўнгли ғаш, ичида хадеб ўзини ўзи сўқарди.

— Минг лаънат хаммасига, — дерди у ғижиниб. — Қамалиб чиқиб ҳам кутула олмасанг! Энди оғзим ошга етди деганда, тинчгина ишлаб, одамлардек яшай бошлаганингда бало-казодек рўпарангда пайдо бўла-версалар алам киларкан кишига. Бало-казонинг ўзи! Бунини бошқача атаб ҳам бўлмайди!..

Ҳақиқатан ҳам Санжарнинг сиқилганича бор эди.

Тўғри, ўзи ҳам яқингинада уларнинг бири эди. Қолаверса, ўша «Босс» — Боситхон аканинг олдида тили қисик жойлари ҳам йўқ эмас. Бу кўргуликларнинг хаммаси учун битта-яримтанинг ёқасидан бўғиб айблаш ҳам кийин. Китобларда ёзилганидек, такдирми бу, пешонадаги ёзуғми, айтиб бўлмайди.

Эсида бор. Ўшанда, отасининг ўлиmidан кейин уйлари бутунлай алъов-далъов бўлиб кетди. Онаси бўлса отасининг йили ўтар-ўтмас бегона бир эркакка турмушга чиқди. Хаммаси шундан кейин бошланди.

Катта опаси ўша-ўша уйларига кадам босмай кўйди. Санжарнинг ўзи ҳам уйда кам бўладиган, кўпроқ кўчада юрадиган бўлиб қолди. Хунар — техника мактабидаги ўқиши чала-чулпа бўлиб қолиб кетди. Кўп ўтмай, ўзига ўхшаган қаровсиз, етим, аламзада болаларга қўшилди. Чекишни, ичишни ўрганди. Охири оқибат ўғрилик қилиб шериклари билан қўлга ҳам тушди. Болалар колониясида ўтириб чиқди. У ердан қайтгач, онаси уни эпикдан киргизмай, қувиб солди. Яна тарбияси бузук болаларга қўшилди. Уришди, сўқишди. Безорилик, ўғрилик, киссавурлик унинг учун одатий бир ҳолга айланди. Яна қўлга тушди. Бу сафар уни машина ўғрилашда айблашди. Аслида у, фақат шерикларига хусусий «БМВ» машинасининг

эшигини ва яширин қулфини очиб берганди, холос. Кесилиб кетди.

Унинг ана шу антика хунари, ҳар қандай қулфни кийналмасдан оча олиш қобилиятига эгалиги учун «Фокусчи» деб лақаб қўйишди. Зонада ўзига ўхшаганлар билан учрашди. Айниқса, Боситхон ака деган, «Босс» лақабли ашаддий ўғри билан тўқнашув унинг тақдирини мутлақо ўзгартириб юборди.

«Таржимаи холи», кўрган-кечирганлари ўзиникига яқин бўлгани учунми, «Босс» унга бошқачароқ меҳр қўйиб қолди.

— Сени ноёб хунаринг бор, — деди кунларнинг бирида. — Сен темир-терсақларнинг тилини биласан. Бунақа талант ҳар кимгаям насиб қилавермайди!..

Санжар муддатини ўтаб қайтгандан кейин ҳам «Босс» ва унинг одамлари таъсиридан қутула олмади. Не-не эшиқлар, сейфлар, темир қутилару сандиқларни очишга тўғри келди. Унга яхшигина хизмат ҳақи тўлашарди... лекин ҳар сафар қандайдир ботиний бир туйғу унга қаршилиқ кўрсатар, аммо барибир уни енгишга ўзида куч топа олмади. Ахийри, бир куни вокзалдаги юк сақланадиган темир қутилардан бирини очиб бериб, чиқиб кетаётганида қўлга тушиб қолди. Яна қамалди. Лекин на терговда, на судда шерикларини сотмади ва ўз-ўзидан аристонлар орасида обрўси ошиб кетди. Шу тахлит орадан йиллар ўтди...

Аммо шунга қарамай, унинг бу галги қамалиши ўзига жуда қимматга тушди. Ошқозони яра бўлиб, операция қилинди. Оёғига рельс тушиб тўрт ой гипсда ётди. Оқсоқланиб юрадиган бўлиб қолди. Шундан кейин, агар ана шу худо қарғаган ерлардан соғ-омон қайтса, бу беъмани ишга қўл урмасликка қасам ичди.

Бир-бирини қувалаб йиллар ўтди. Ниҳоят, қутилган кун келди. У уйга қайтди. Онасининг кўр бўлиб қолгани, ҳозирда қариялар уйида яшаётгани хақида

эшитди, аммо бормади. Бундан кўп йиллар муқаддам, совук қиш кечаларининг бирида болалар колониясидан қайтган куни онаси ўзини уйга киргизмагани, юпун ҳолида кўчага ҳайдаб чиқаргани ҳақидаги шифқатсиз хотира унинг аламзада юрагида жароҳатдек бўлиб қолган, буни сира унутолмас, ҳар сафар шуни эслаганида бутун вужуди ларзага тушиб, ўртаниб кетарди.

Аллақандай қурилиш идорасида ишлайдиган поччаси уни ёнига олди. Онасини бориб кўришга ундади. Лекин Санжар боролмади. «Қариялар уйи»нинг дарвозасигача борди, бироқ остона хатлаб киролмади.

Шундан кейин опаси, поччаси, ўзи маслаҳатлашиб қаровсиз ётган қутичадеккина ховлини сотишди. Унинг бир қисми касал онасига, бир қисми опасига ва унга тегди. Санжар шартта бир хонали уй сотиб олди. Кўчиб борди. Поччасининг ёнида ишлаб юрди. Токарлик, слесарлик ишларига укуви борлиги қўл келди. Туриш-турмуши аста-секинлик билан бўлсада, изга туша бошлади. Собиқ зонадошлари, эски оғайнилари билан учрашиб туришга ҳам қўли тегмай қолди.

Бу орада опаси бошчилигида унга бир-иккита кизларни кўрсатишди. Санжарнинг ўзига қолгандаку, уйланиш нияти йўқ, тўғрироғи, «бутун таржимаи ҳоли қорақуяга чапланган мендек бедавога ким ҳам тегарди», деган азобли фикр миясига ўрнашиб қолганди.

«Одамнинг хоҳиш-истаги эмас, Аллоҳнинг буюргани бўлади» деганлари рост экан. Опаси шўрликнинг шунча елиб-юургани бир бўлди-ю, Санжар аҳолига техник хизмат кўрсатиш ширкатида ишлаб юрган кунларининг бирида юз берган ходиса бир бўлди...

— Нималарни ўйлаб қолдинг, «Фокусчи?» — деди олд ўриндикда ялпайиб ўтирган Қурбон ил-

жайиб, — Ұйчи ўйлагунча таваккалчи ишини битирибди, дейдилар...

— Тузук, — ошкора киноя қилди Санжар энсаси котиб — Китоб ўқийдиган бўлиб қолибсан.

Курбон ҳиринглаб кулиб юборди.

— Бе-е, — деди қўл силтаб, — хаётда битта китоб ўқиган бўлсам, калламни узиб ташлайман. Газета нимага керак?.. Нарса ўрашга. Журнал, китобпитоб нимага керак?.. Носвой, писта сотадиганлар олмаса, ҳеч ким қайрилиб қарамайди. Тўғрими?

Санжар индамади. Сигарет тутатганча тиржайиб бораётган хайдовчи йигит эса «тўғри» дегандек бош ирғаб қўйди.

Санжар яна тун қўйнига чўмилган жимжит кўчаларга, узокдан шамдек милтираб кўринган симёғочлару, кўп каватли уйларнинг деразаларини ёритиб турган чирокларга кўз ташлади ва шу топда негадир Зулхуморни эслади...

Зулхуморнинг ҳам ана шунақа сокин кечаларда напармон тунчирокни ёқиб қўйиб ўқийдиган олати бор эди. Уй юмушларини қилиб, боласини ухлатиб қўйгач, ҳали навбатчиликдан қайтмаган Санжарни кутиб ўтирар ва шунақа пайтларда канақадир китобми, журналми олиб ўқишга тутинарди.

Санжар аввалига ҳеч бунга кўниқолмади. Негадир гаши келди.

— Китоб ўқишни йиғиштир, кўп ўқисанг миянг суюлиб кетади, — деди бир куни унга қараб ўтириб.

Зулхумор бунга жавобан кулимсираб қўя қолди.

Келаси сафар хотинининг қўлидаги китобни юлиб олиб, отиб юборди.

— Китобни отиб бўлмайди, Санжар ака, — деди Зулхумор йиғлагудек бўлиб. — Одамлар бир-бирига раво қўрмаган нарсаларни кўпинча китоблар беради.

— Мана сениям томинг кетиб қолибди, — деганди ўшанда Санжар кулгиси кистаб. — Нима китоб экан? Анекдотлар бўлса бошқа гап...

— «Қизил ва қора» деган китоб, — деди Зулхумор ерда ётган китобни оларкан.

— Нима, бўёқчилар ҳақидами? — деди Санжар илжайиб ва китобни олиб истар-истамас варақлади. — Нима тўғрида?

— Бир камбағал йигит бир кизга уйланмоқчи бўлади, — деди Зулхумор секин. — Лекин унинг душманлари йигитни ёмонотлиққа чиқарадилар ва бунга бош сабабчи бўлган, бир пайтлар ўзи хизмат қилган бой хонадон бекасини тўппонча билан отиб ташлайди. Камашади...

— Чўлчакка ўхшаган нарса экан, — яна хазилга олди Санжар. — Тўппонча билан бировни отиб ташлашни ўзи бўларканми?... Бунинг учун статья бор...

Санжар шундай дейишга деди-ю, лекин кунларнинг бирида хотини ишда — боғчадалигида ўша китобни топиб варақлаб кўрди ва ўзи сезмаган ҳолда ўқишга тутинди.

Зулхумор айтган ўша йигит — Жюлен Сорел тақдири уни қизиқтириб қўйди. Айниқса, унинг айтган гаплари Санжарга қаттиқ таъсир қилди.

«Жаноби маслаҳатчилар! — дейди ўша йигит судда, — сиз олдингизда ўзининг аянчли қисматига қарши исён кўтарган оддий бир фуқарони кўриб турибсиз. Мен сизлардан раҳм-шафқат сўрамоқчи эмасман... Мени ўлим кутмоқда. Мени қаттиқ жазога ҳукм қиладиган одамларни кўриб турибман. Улар йўқсулликда эзилган, лекин яхши маълумот олишга муваффақ бўлган ва шу боисдан такаббур боёнлар яхши жамият деб атайдиган муҳитга сукулиб киришга журъат этган паст табақа йигитларига ибрат бўлсин учун ҳам шундай қиладилар...»

Қисқаси, бу китоб Санжарга ёқиб қолди. Ўша йи-

гитнинг қай бир жиҳатларини ўзига ўхшатгиси келди. Унинг қора кучларга бўйин эгмаслиги, ўзини улардан паст тутмаслиги, мустикал ва мағрур ҳолда курашишига ҳавас қилди...

Ўша-ўша, Зулҳуморни ҳам, ишхонасидаги ҳамкасбларини ҳам ҳайратга солиб китоб-журнал ўқийдиган бўлиб қолди. Буниси энди, ўзи учун ҳам мутлақо қутилмаган ҳол эди...

Аслида, уларнинг танишиб қолишлари ҳам қизиқ бўлганди.

Ўшанда Санжар аҳолига хизмат кўрсатиш ширкатада навбатчи эди. Алламаҳалда телефон жириглаб, аёл кишининг ваҳимали товуши эшитилди. Болалар борчаси ётоқхонасидаги водопровод қувури ёрилиб сув тошиб кетган эмиш.

Санжар «яхши, мен дафтарга ёзиб қўяман, эрта-лаб борамиз» деб гўшакни қўймоқчи бўлганди, аёл кишининг йиғламсираб «виждонсиз одам экансиз» деган гапини эшитиб, жаҳли чиқиб кетди.

«Мен сен ойимчага виждонни кўрсатиб қўяман» деб ўша «боғча опа»ни бир сўкиб келиш мақсадида, асбоблари солинган халтасини кўтариб боғчага борди.

Боғча опа йигирма-йигирма икки ёшлардаги, ниначидек нозиккина қиз экан. Санжар қараса, қоровул чол иккови ҳали ўрин-қўрпаларни, ҳали ўйинчокларни йиғиштириб у ёқдан-бу ёққа югуриб юришибди.

Бир кўнгли эртага шерикларим билан келарман, деб қайтиб кетмоқчи ҳам бўлди-ю, ўша кизнинг кўзларида умид учқуни йилтираб кетганини сезиб айниди. Тонг оқаргунча уннаб ёрилган қувурни аранг тузатишди. Қувурлар аллақачон эскириб, хилвираб кетган экан. Бир тешигини ёпса, бошқа ёвдан тошиб чиқади.

Кузнинг изғиринли кунлари эди ўшанда. Сув совук. Қўл тегизсанг, узиб олгудек.

Санжар ўша куни совқотиб, ўлгудек чарчаб бор-

ча коровулининг хонасида ухлаб колибди. Эрталаб кечаги киз чої дамлаб киргандагина уйғонди. Печенье, сариеғ билан сийлади. Анчагача гаплашиб ўтиришди. «Кечаги гапимдан хафа бўлмадингизми?» деб узр сўради. Шу куни боғча мудираси ҳам унга алохида ташаккур билдирди. Санжар шериклари билан келиб, икки кун ичида қувурларни таъмирлаб кетишди.

Ўша-ўша Зулхумор билан кўришиб турадиган бўлиб қолишди. Бундан тиниб-тинчимас опаси ҳам аллақаякдан хабар топибди. Кўймади. «Қасрда гузаркан? Уйини айт. Совчиликка борамиз» деб туриб олди. Санжар шундоқ кизни алданган, ўз ўтмишидан уялди. Қаршилиқ кўрсатди. «У киз киму, мен кимман?» деди. Бўлмади. Опаси барибир кизниқига борди.

Зулхумор онаси эрта вафот этиб кетган, кекса, касалманд отаси ва иккита синглиси билан яшайдиган оиланинг тўнғичи экан.

Дунёнинг ишларини қарангки, девонанинг ишини худо ўнглабди, деганларидек, Санжар билан Зулхуморнинг юлдузлари юлдузларига тўғри келиб қолдими, хайтовур кўз очиб-юмгунча тўй ҳам бўлди-кетди.

Санжарга на тўй, на бошқа нарса татиди. Унинг дарди ичида, тили қисиклигидан эзилиб-ситилиб юрарди. Бир куни бўлмади. Ёрилди. Ўша куни хиёл ширакайф эди. «Шунақа, шунақа... мен қамалганман», — деб юборганини ўзи ҳам сезмай қолди.

Зулхумор «виждонсиз одам экансиз, мени алдадингиз», деб юз ўгириб чиқиб кетса керак, деб ўйлаганди. У индамади. Ёшланган кўзларини яшириб, «биламан» деб шивирлаб кўйди холос...

Санжар эса хайкалдек қотди-қолди. Бу нинчидеккина нозик қизнинг филдек сабр-бардошидан, гулдек нозик юрагидаги тоғдек қудратдан хайратга тушди...

Шундан кейин, бу мавзуга бошқа қайтишмади.

Ёпиғлик қозон ёпиқлиғича қолди. Ўша йили ўғилчали бўлишди. Қувончлари чексиз эди. Каталакдаккина хоналари ёришиб кетгандек, туриш-турмушига маза-матра киргандек, шу пайтгача ўзи англаб етмаган қандайдир маъно ва мазмун касб эта бошлагандек туюлди унга.

... Ва яна бир бор қасам ичди. Бундан кейин ўтмишидан юз ўгиришга, ўша номаъқулчиликларни такрорламасликка, бундан кейинги бутун ҳаётини ана шу мунис аёлга ва ўғилчасига бағишлайман, деб ўз-ўзига сўз берди.

Мана энди бўлса, ўша сўзидан кечиб, ўша қасамини бузиб, Боситхоннинг ёнига кетяпти.

Бормаса бўлардику! Йўқ, бўлмасди. Бунинг сабабини Санжар биларди. Зеро, шу кунларгача етиб келган, ўша мудхиш ва кўркинчли «жиноят олами»нинг сизу биз билмаган, тасаввуримизга ҳам сиғдира олмайдиган, ёзилмаган қонунлари ҳам мавжуд эди ва буни бошкалардан кўра Санжар яхшироқ билар, яхшироқ хис қиларди...

Санжар шу пайтгача Боситхон ва унинг шериклари ўзини йўқламай қўйишганидан, орқаваротдан бу жинойий гуруҳ аъзолари қидирувда эканлигини эшитгандан бери кўнгли хотиржам, тинчгина ишлаб, бориға барака қилиб, хушига келганда бир кружка пивомни, бирор стакан виномни ичиб, юрагининг тафтини босиб юрганди. Худо буниям кўп кўрди.

Аксига олиб, орқасидан уйқусираб чикқан Зулхуморга ҳам тайинли бир гап айтмади. Шунчаки, «авария бўлиб қолибди» деб қўйди, холос. Мана шу лаҳзаларда хотинини яна бир қарра алдаганидан, иситмалаб ётган ўғилчаси билан ёлғиз қолдириб, яна ўша жирканч кўчага қайта кадам қўяётганидан кўнгли раш эди.

Бир кўнгли «ўлдирса ҳам айтганини қилмайман»

дедию, кейин «кани аввал кўрайлик-чи, нима гап экан» деган қарорга келди...

Улар шаҳарнинг овлоқ бир чеккасидаги кўпдан бери ташландик бўлиб ётган хиёбон дарвозасига етиб келишганда вақт алламаҳал бўлиб қолган эди.

Боситхон уни олд эшиги очиқ машинада кутиб ўтирган экан. Нарироқдаги машина ичида яна бир неча йигитларнинг кораси кўринди. Боситхон уни ёнидаги танқўриқчиси Талъат деган барзанги йигит билан яхши қарши олди.

— Қалайсан, «фокусчи?» — деди кўриша туриб елкасига қўл ташлаб. — Ишлар тузукми?

— Ёмонмас, — Санжар бу такаллуфнинг тагида нимадир борлигини сезиб.

— Топиш-тутишинг яхшими, ишкилиб? — сўради яна Боситхон.

— Бўлади. Гох ундоқ, гох бундоқ, — деди Санжар истар-истамас. — Ойлик-да!

Талъат буни эшитиб хириллаб кулиб юборди.

— Кимсан «Фокусчи» қуруқ ойликка ишлаб юрса, уят бўлади, — деди бош чайқаб. — Оилали одамсан. Хотининг, ўғлинг бор...

«Ҳа, булар ҳаммасини биладилар, — ўйлади Санжар юраги орқага тортиб. — Ойлаб-йиллаб кўришмасанг ҳам, қаердасан, нима иш қиялсан, оиланг, туриш-турмушинг, ҳаммасидан хабардорлар... Қанчалик кўркинчли одамлар...»

Санжар шуларни кўнглидан ўтказдию, Боситхоннинг гаплари давомини кутиб индамади.

— Гап кўп, вақт оз, — деди Боситхон мақсадга кўчиб, — сенсиз битмайдиган бир иш чиқиб қолди.

— Нима иш экан? — деди Санжар сезгиси алдамаганига ишонч ҳосил қилиб.

— Ёғлик иш, — деди Боситхон қулимсираб. — Бир йўла бир йиллик ойлигингни ишлаб оласан.

— Мен... унака ишларни ташлаб юборганман, «Босс», — деди Санжар. — Бекор овора бўлиб-сиз...

— Йўк, нега? — деди Боситхон жиддий оҳангда. — Кўндан бери кўришмадик. Шу бахонада бир башарангни кўриб кўяй дедим. Йўк десанг, йўкла! Зоримиз бор, зўримиз йўк!

Ўғрибошининг гапларидаги этни сескантириб юборгучи совук оханг — «башарангни кўриб кўяй», «зоримиз бор...» кабилидаги пичингу киноялардан Санжар қийналди.

— Сиз мендан хафа бўлманг, ака, — деди товуши пасайиб, — анча бўлган... Унака ишларни қилмаяпман...

— Қилмаган бўлсанг, қиласан! — деди Талъат зарда билан.

Санжар «иложи йўк» дегандек бош чайкади.

— Ана шу эшакдек қайсарлигини билганим учун ўзим келишга мажбур бўлдим, — деди Боситхон сигарет тутатиб ва шу топда унинг олов шуъласида хунук ёниб турган совук кўзларини кўриб Санжарнинг юраги оркага тортиб кетди. Йўк, у каршисидаги бу дахшатли одамдан қўркмайди. У Санжарни ўлдирмайди. Лекин ўлгандан бешбаттар қилиш қўлидан келади. Бир қарасанг, уйингга ўт кетибди... Бир қарасанг, хотининг билан йўлда бахтсиз ходиса юз берибди... Бир қарасанг, ўғилчанг боғчада йўк, ким олиб кетган ҳеч ким билмайди... Оддийгина манзара. Лекин уни қанчалар дахшатли ва азобли эканлигини бошига тушганлар билади. «Босс», яъни Боситхон эса бунақа «ўйин»ларнинг устаси-фаранги эди.

Санжар шуларни ўйлаб, яна Боситхонга илтижо билан каради.

— Боситхон ака, — деди товуши титраб, — мени тўғри тушунинг. Мен... энди бунақа ишларни қилмайман, деб сўз берганман...

— Балки тилхат ҳам ёзиб бергандирсан? — унинг сўзини бўлди Талъат.

— Сен нарирокка ўт! — деди Боситхон жаҳл билан шеригига ўқрайиб.

Талъат хўжайинининг ғазабидан чўчиб уч-тўрт қаддам нарирокка борди.

— Фокусчи!.. — деди Боситхон вазминлик билан Санжарга яқинлашиб. — Мен ҳам туғилганимдан бери энди бунақа аҳмоқ ишларни қилмайман, деб сўз бераман. Лекин сира устидан чиқолмайман... Нега? Чунки, атрофимга қарайману, кўнглим айнайди. Нима, сен теваарак-атрофингда фақат фаришталар учиб юришибди, деб ўйлайсанми? Биздан ҳам баттар ўғрилар, каззоблар, муттахамлар йўқми? Тиқилиб ётибди. Аммо уларники кўзга кўринмайди. Улар худди мушук ўз ахлатини кўмиб яширгандек бекитиб юрадилар. Сенинг «фокусчи»лигинг уларнинг ўйинлари олдида бир пул! Мен сени бунчалик бўлиб, ҳезалакка айланиб қолгансан, деб ўйламагандим...

Ўртага совуқ жимлик чўқди. Санжар бошини гунохкорона эганча турар, шу топда бирон сўз айтишга тили бормас, айтишга ҳам ботинолмасди.

«Босс» ҳам унинг ҳолатини сизди шекилли, муроасага бориб ўтирмай, дангалига кўчди.

— Янги массивда валюта айирбошлаш шохобчаси бор, — деди Санжардан кўз узмай. — Ишончли одам хабар берди. Бугун у ерга катта миқдорда валюта тушган...

— Балки, аллақачон банкка топшириб юборишгандир? — деди Санжар аста.

— Сен олдин гапга қулоқ сол, — жеркиб берди Боситхон. — Сенга ишончли одам бор деб турибман. Ўша ерда ҳисобчи бўлиб ишлайдиган киз...

Санжар индамай гапнинг давомини кутиб тураверди.

— Эртага тушлик пайтида, яъни соат бирларга яқин уч киши ўша ерга кириб борасизлар, — да-

вом этди Боситхон, — хаммаси келишилган. Хамма пайпок-никобда бўлади. Сен сейфни очиб берасану, чикиб кетасан, вассалом! Мана бу, — чўнтагидан букланган қоғоз олиб узатди у, — ўша сейфнинг чизмаси. Анча мураккаб экан. Лекин сенга чўт эмас!

— Мени аралаштирмасанглар бўларди, Боситхон ака, — деди Санжар лабларини алам билан тишлаб, — мен бу ишни қилолмайман...

— Майли, унда ора-очди килиб кўя қоламиз, — деди Боситхон совуққина охангда.

Санжар «ора-очди» канака бўлишини биларди, шунинг учун Зулхумор билан ўгилчасини эслаб юраги зиркираб кетди.

— Майли ўйлаб кўраман, — деди аста.

— Ўйлаб кўришга вақт йўқ, — деди Боситхон ва унинг елкасига шапатилаб кўйди. — Сени таниб бўлмайдими колибди-ку? Ўзингни кўлга ол! Мен сени укам деганман-а?! Бўпти, эртагача. Қолган гапларни Қурбон сенга тушунтиради...

Шундан кейин Боситхон ва унинг хамрохлари шоша-пиша машиналарга ўтиришди ва изма-из ўрнидан кўзгалиб катта йўл тарафда кўздан ғойиб бўлишди.

Санжар боя ўзини олиб келган машинага яқинлашаркан, бўшашганча туриб қолди. Чекмоқчи бўлиб чўнтагига кўл сукқанди, хали жаҳл аралаш сигаретини пачкаси билан эзгилаб ташлаганини эслаб, Қурбонга қаради.

— Битта чекишдан ол!

— Мана бу бошқа гап! — деди Қурбон хушчақчақ охангда унга сигарет узатаркан ва кўшиб кўйди. — «Босс» билан суҳбатинглар жуда куюк бўлди шекилли-а?

— Буниси сени ишинг эмас, — деди Санжар унга қарамай.

— Сени омадинг бор, «Фокусчи», — деди яна Қурбон, — агар сендан бошқа одам «Босс»нинг гапини рад этса, хаётига нуқта кўйиб кўя қоларди.

Санжар унга ижиргангандек бир караб кўйди-да, машина эшигини очди...

Жиноят-кидирув бўлимининг торгина хонаси сигарет тутунига тўлиб кетган, аммо хар ер-хар ерда ўтирган уч-тўрт киши буни гўё сезмагандек, бепарвогина сухбатлашиб ўтиришарди.

— «Босс»нинг гурухи яна пайдо бўлиб қолгани яхши эмас албатта, — деди эксперт Умаров ўтирганларга кўз ташлаб, — яхшиликка эмас демоқчиман. Қандай бўлмасин, олдини олиш керак.

— Биринчидан, пайдо бўлганлар сизлар айтаётган гурухмас, — аниқлик киритди капитан Саидов. — «Босс» билан яна бир-иккита шотирлари бор холос. Қолганлари янги ёлланган йигитлар бўлиши керак. Лекин мени ажаблантираётган нарса, бу эмас, лейтенант Собитов «Босс»ни қанақа қилиб қўлдан чиқариб юборганини сира тушунолмаяман.

— Қўлдан чиқарганмас, «бензин қуядиган шохобча»да навбатда турганида чикиб кетаётган машинада кўриб қолган, — деди Умаров. — У то ўйлаб эс-хушини йиғиб олгунча ғойиб бўлган.

— Хўш, унақада ишни нимадан бошлаймиз? — унга саволомуз қаради капитан Саидов.

— Одатда бунақа пайтларда йирткичларга қопкон кўйилади, — деди Умаров кресло ёндорини чертганча ўтираркан, — кейин, ана марҳамат қилиб хикилдоғидан бўғиб олаверасиз!

— «Босс»ни-я? — деб юборди дераза олдида турган сержант Қорабоев. — Қўйсангизчи, Бурҳон ака. Уни ҳар қандай қопқонга чап бериб кетади дейишади-ку?

— Буниси энди қопқон ва хўракка боғлиқ, — деди Умаров жилмайиб ва капитан Саидовга маъноли караб кўйди. — Нима дейсиз, капитан?

— Бошқа йўл йўқ кўринади, — деди капитан Саидов қўлларини ёзиб. — «Раксга тушириб» кўрамиз!

— Нималар деяписизлар тушунолмаяпман, — деди сержант Қорабоев таажжубини яширолмай. — Қопкон дейсизларми-ей, хўракми, раксми-ей!

— Биз нега бу ерга йиғилиб икки соатдан бери гаплашиб ўтирибмиз? — деди эксперт Умаров. — Шу «ракс»нинг репетициясига тайёргарликда бу!

Сержант Қорабоев яна ҳеч нарсани тушунмай елка қисиб қўйди.

Эксперт Умаров билан капитан Саидов бир-бирларига маъноли қараб қулиб юборишди...

Боситхон тўғри айтган экан.

Хаммаси келишилган пайтда бўлди. Операция ҳамирдан қил суғургандек бошланди.

«Босс» билан бир неча киши ўтирган машина кўчанинг у бетида қолди. Икки йигит «валюта айирбошлаш шохобчаси»га кириб кетишди. Уларнинг изидан борган Талъат билан шериги эшик рўпарасидаги йўлкада сигарет чекиб, гўё сухбатлашаётгандек, пойлоқчилик қилиб қолишди. Шундан кейин зарур асбоблари солинган дипломатни кўтарган Санжар ўша тарафга юрди.

У пастаккина зинадан тушиб ичкарига кирганида «томоша» бошланиб бўлган эди. Иккита кассир қиз дағ-дағ калтираганча қўлларини деворга тираб орқа ўгириб туришар, ўрта ёшлардаги, кўзойнакли рус киши бўлса ёзув столи ёнида қўлларини гарданига чирмаштирганча ғужанак бўлиб ётарди.

Ниқоб-пайпоқ кийиб олган йигитларнинг ишораси билан Санжар ишга киришди. Қурбон бўлса керак, уни ниқоб киймаганидан норози бўлиб сўқиниб қўйди. Баҳайбат сейфнинг қулфи хакикатан ҳам анча мураккаб экан. Санжар анча кийналди. Қайта-қайта уриниб кўрди. Вақт эса ўтиб бормокда эди. Хар дақиқа, хар сонияда кутилмаган воқеа содир бўлиши ва бунга эшикка осиб қўйилган «тушлик» деган

картон ёзув ҳам, на ичкаридаги, на ташқаридаги йигитлар ҳам ҳеч нима қила олмасликларини сезиб, билиб турардилар. Курбон бир-икки марта Санжарнинг тепасига келиб, «тезроқ бўл» дегандек, елкасига туртиб ҳам қўйди.

Санжар шу пайтгача не-не қулфларни бузиб-очиб ҳеч қачон бунчалик қийналмаганди. Бармоқлари титраб, пешонасини муздек тер коплади...

Хаётда баъзан шундай ажиб ҳолатлар бўладики, хайрон қоласан киши. Йиллар давомида унутилиб кетётган қўплаб воқеа-ҳодисалар туйқус жонланади-ю, бир лаҳзада кўз олдиндан лип-лип этиб ўтаётганга ўхшайди.

Шу топда, Санжар ҳам қўллари ишдаю, ана шунаканги қалтис «юмуш»лар билан боғлиқ айрим лавҳалар ёдига тушиб, ана шундай ҳолатга тушгандек бўлди.

Ўтган йили бўлса керак, ғалати воқеа юз берди. Ўша куни Санжар қанақадир иш билан болалар боғчасига, Зулхуморнинг олдига борганди. Қараса, ичкарида тўс-тўполон, чоп-чоп. Боғча мудираси кабинетининг эшиги очилмай қолган, боз устига мудира шу куни ҳисоботларни олиб халқ таълими бўлимига, мажлисга бориши керак экан.

Коровул чол қўлидаги шода-шода калитларнинг бирини олиб, бирини қўйиб қулфга суккан, тарбиячи аёллардан бири эшик оралиғига пичок суқиб очишга уринган, хўжалик ишлари бўйича муовин, ўпкаси йўқроқ бақалок йигит эса қўлига болта кўтариб олиб, ҳадеб «четга ўтинглар, четга ўтинглар, бузмасак бўлмайди. Хавотир олманг, опа, бугунок бошқа қулф ўрнатиб бераман» деб у ёқдан-бу ёққа юрарди.

Зулхумор эрини кўриб, уни ховли тарафга бошлаганди, Санжар «шошма-чи» дея, эшик тарафга ўтди. Тарбиячилар хайрон бўлиб унга йўл беришди. Санжар эшик қулфига синчиклаб разм солди, кейин коровул чолнинг қўлидаги калитларни кўриб, кайтариб берди.

— Фойдаси йўк, куёв бола, — деди чол бош чайқаб. — Ҳаммасини тикиб кўрдим, очилмаяпти...

— Кулфининг тили чикиб кетибди, — деди Санжар худди беморга ташхис қўяётган врачга ўхшаб ва Зулхумордан соч қисқичини сўради.

Зулхумор хайрон бўлиб бошидан қисқичини олиб узатди. Буни кўриб хўжалик ишлари бўйича муовин — бақалоқ йигит хахолаб кулиб юборди:

— Бе-е, калит билан очилмаган, сим билан очилармиши?!

— Қани, бир уриниб кўрайлик-чи, — деди Санжар босиқлик ва чакконлик билан қўлидаги соч қисқичидан сўрок белгисига ўхшаган шакл ясади-да, кулф тешигига сукди. Бўлмади. Яна «шакл»нинг у ер-бу ерини буклади, тўғрилади. Яна сукди ва ниҳоятда эҳтиёткорлик билан, бир-иккита нозик ҳаракат билан аста буради... Кулф шиқ этиб очилди.

Тўпланиб турган аёллар кийкириб, чапак чалиб юборишди.

— Бор экансиз-ку, почча! — деб юборди шаддотроқ кизлардан бири.

Кулишишди.

— Фокусчи бўлиб кетинг-е! — деди бақалоқ муовин кўзларини хайратдан катта-катта очиб, — Қанака килиб очдингиз? Тав-ба? Акл бовар қилмайди! Шундоқ хунарингиз бор экан, нима килиб водопровод тузатиб юрибсиз?

Санжарнинг юраги орқасига бир тортиб кетди-ю, ўзини ўнглаб олди ва ҳазил аралаш «Ҳа, баъзан кулф ҳам тузатиб тураман» деб кўя қолди.

Ҳамма оғзи қулоғида хурсанд, таркала бошлашди. Бовча мудираси суюнганидан хатто уни ўпиб олди...

Кейинги яна бир ғалати воқеа кўчада юз берди.

Ўшанда Санжар бозордан ул-бул харид килиб чикиб келаётган эди. Қараса, йўл четидаги «Волга» ортида турган киши машина юкхонасини очолмай хуноби ошиб турибди. Оёғи тагида бир неча рўзғор халта.

Санжар кизиксиниб унга якинлашди ва «Тинчликми?» деб сўради.

— Падар лаънати, шу пайтда кулфланиб қолибди, — деди нотаниш киши асабийлашиб.

— Кани, бундоқроқ туринг-чи, — деди Санжар уни нарироқ суриб ва юкдон копқоғига энгашиб, кулфга каради. Кейин машина эгасидан пичокми, отвёртками борми, деб сўради.

Нотаниш киши олд эшикни очиб, бир неча нарса кўтариб келди. Санжар учи найза бигизни танлаб олди-да, «хафа бўлмайсиз» дея, унинг учини сал эгиб қийшайтирди. Кейин кулфга сукди. Бураганди, очилмади.

— Кулфни «секрети» бор, — деди нотаниш киши секин, — ўнгига эмас, тескарисига буралади. Атайин шунақа қилиб ўрнаттиргандим. Эҳтиёт шарт. Мана энди, ўзим ўнгига бураб юбориб расво бўлиб ўтирибман.

Санжар бу одамнинг соддалигидан кулгиси қистаб, бигизни яна у ёқ-бу ёққа буриб тортганди, шиқ этиб юкхона копқоғи аста кўтарилди.

— Э, қойилман! — дея хитоб қилиб юборди нотаниш киши. — Сеҳргар эмасмисиз, мабодо?

— Ҳа, циркда ишлайман, — деди Санжар кулиб.

Нотаниш киши хурсанд бўлганидан чўнтагидан пул олиб узатганди, Санжар бош чайқади.

— Яхшиси, бу пулга невараларингизни циркка олиб тушинг, — дея йўлига кетди.

Нотаниш киши анграйганча қолаверди...

Санжар мана ҳозир, шу лаҳзаларда «Валюта айирбошлаш шохобчаси»нинг шкафдек бахайбат сейфи кулфини очишга уринаркан, беихтиёр ўша ўтган-кетган воқеаларини эслади-ю, хўрсиниб кўйди. «У ишлар бошқача эди, — деди ўз-ўзига, — савоб бўлганди. Буниси эса кип-қизил ўғрилиқ, талончиликнинг ўзи!..»

Шу пайт стол устидаги телефонлардан бири жи-

ринглади. Хонага сув куйгандек жимлик чўкди. Телефон яна асабий жиринглади.

Курбон деворга караб турган кизлардан бирининг елкасига туртди:

— Сен трубкини ол, — деди шошилиб, — мени айтганларимни кайтарасан!

Тилларанг сочлари елкасига ёйилган, қирра бурунли, кўзлари катта-катта жувон секин орқага ўгирилди. Санжар хам ишдан тўхтаб у тарафга қаради.

Аёл стол ёнига келиб, трубкини қулоғига тутаркан, орқасида кичкинагина тўппончасини биқинига тираб турган никобли Курбонга кўрка-писа караб кўйди. Курбон «гапир» дегандек имо килди.

— Эшитаман? — деди аёл русчалаб, — Ха, «валюта айирбошлаш шохобчаси». ... Сизга «евро»ми, «доллар»ми? ... Бор ...

Курбон унинг елкасига туртди:

— «Хозир абед килаяпмиз» де! — деди тўнғиллаб.

— Хозир абед килаётувдик, — деди аёл унинг сўзларини такрорлаб.

— «Бугун иложи йўк» де! — яна буюрди Курбон.

— Хозир иложи йўк, — деди аёл у тарафга караб кўйиб, — билмадим, кечрок бир кўнғирок килиб кўринг!...

— Бўлди. Трубкини жойига кўй! — деди Курбон илондек вишиллаб, — нега айтилмаган гапларни сайрайсан? Бор, жойингга тур!

У шундай дея аёлни турткилаб жойига турғазди. Аёл яна кўлларини деворга тираганча жим бўлди. Курбон бўлса, Санжарга караб, «Сен имилламасдан тезлат» дея пўписа килиб кўйди-да, ўзи эшик ёнидаги шериги билан нималарнидир шивирлашиб гаплаша бошлади.

Хонага яна жимлик чўкди. Алланечук юракларни сикгувчи, совук ва таранг бир жимлик эди бу...

Санжар яна ишга тутинди. Ниҳоят, унинг сеҳрли деб таърифлашадиган бармоқлари иш берди. Сейфнинг икки каватли, қалин ва оғир эшиги ғийқиллаб аста очилди. Санжар ўрнидан турди. Шу тарафга ўқдек отилган Қурбон эса сейф ичига қаради-ю, «Тфу, чўрт!» дея қичкириб юборди.

Ҳамма сейф ичига кўз ташлади. Сейфнинг ичи бўм-бўш, атиги уч-тўрт варақ қоғозлар бетартиб сочилиб ётарди, холос.

Алдашибди! — аламли ингради Қурбон ва шошилиб эшик тарафга юраркан, қўл телефонида рақамлар териб, ким биландир «шунака, шунака ахвол» деган маънода қисқагина гаплашди. Кейин ёзув столи тагида ғужанак бўлиб ётган кўзойнакли кишининг корнига тепди:

— Бу ердаги валюталар қани?

Билмадим, — деди кўзойнакли киши товуши қалтираб.

Шу пайт ташқарида қандайдир шовқин-сурон қуллоқка чалинди. Эшик олдида турган йигит деразадан ташқарига қаради-ю, «Атас! Кетдик!» дея эшик тарафга юрди. Ҳамма бирдан оёғи куйган товукдек безовталаниб питирлаб, ҳовлиқиб қолди.

— Сенлар билан ҳали алоҳида-алоҳида гаплашамиз! — деди Қурбон кассир қизларга ўқрайиб ва эшик томонга ўтди. Туйқус эшик тарақлаб очилди ва остонада кўзларига қон қуйилган Талъат пайдо бўлди. У ҳам сейфга, ҳам у ёк-бу ёкка аланг-жалаңг қараб, ишонч ҳосил қилди шекилли, «Тез бу ердан йўқолинглар» дея ташқарига йўналди. Аммо улгуролмади. Кўча тарафдан дупур-дупур кадам товушлари ва «Тўхта, отаман!» деган бақир-чақир эшитилди.

Хонадаги йигитлар така-пука бўлиб, тараддудланиб қолишди.

Паника кўтарилмасин! — деди Талъат чўнтагидан тўплончасини чиқариб ва йигитларга қаради, — мен уларни чалғитиб тураман, сизлар чиқиб кетинглар!

Хамма бирин-кетин эшик тарафга отилди. Кас-сир кизлардан бири тугмачани босиб юборди шекилли, «сигнализация»нинг ваҳимали чинқириғи хонани тутди. Ташкарида шовқин-сурон авжига чикди. Санжар шериклари билан кўчага чиқаркан, транспортлар тўхтаганини, йўлда ҳеч кимнинг йўқлигини, пистирмада кўзга ташланаётган жиноят-кидирув ходимлари ва милиционерларнинг корасини кўриб, хайратга тушди.

– Қопкон кўйишган экан, — деди Талъат тишларини ғижирлатиб ва буталар панасига ўтиб кочишга йўл излай бошлади. Кейин «хар ким хар каекка кочсин» дея ўзи энгашганча югуриб кетди.

Бунақа манзарани одатда «сичконнинг ини минг танга» дейишади. Худди шундай бўлди. Пистирмадаги изкуварлару милиционерлар худди шикорга чиққан овчиларни эслатар, Санжар ва шериклари эса қопкон атрофида гангиб югуриб юрган йирткичларга ўхшаб қолгандилар...

Шу пайт узук-юлук отишма товуши қулоққа чалинди-ю, Санжарнинг юраги оркасига тортиб кетди, беихтиёр ўзини буталар орасидаги майсазор тарафга отди. Секин бошини кўтариб караганида, гилдирагига ўқ теккан, Боситхон ўтирган «Опел» йўл четидаги ариққа ёнбошлаб ётар, машина атрофини қуролланган милиция ходимлари ўраб олган эдилар.

Талъатнинг ҳам оёғига ўқ теккан шекилли, ғужанак бўлганча сўқиниб йўл ўртасида типирчилаб ётар, Қурбон билан бошқа йигитлар эса аллақачон қўлга олингандилар...

Аслида буларнинг хаммаси кўз очиб-юмгудек фурсатда юз берган бўлса-да, Санжарнинг назарида узок, жуда узок муддатга чўзилгандек туюлди ва ҳолсизланганча ўтлоққа чўзилиб қолди. Иккита милиционер йигит унинг қўлларини қайириб ўрнидан турғизаётганларидагина кўзларини очди. Уни ҳам судраб бориб, махсус машинага тикдилар...

Санжар жиноят-кидирув бўлиmidан қандайдир сержант йигит етовида чиқиб келаркан, йўлакда шу тарафга яқинлашаётган икки эркак ва аёлни кўриб кўзлари катта-катта очилиб кетди.

Лейтенант формасидаги тилларанг сочлари елкаси узра ёйилган, қирра бурунли, кўзлари катта-катта аёл унга жуда таниш кўринди ва уни бир неча соат бурун «валюта айирбошлаш шохобчаси»да кўрганини эслаб хайрон колди. «Кассир ҳам ўзларининг одами экан-да» дея фикр кечди кўнглидан.

— Қалай, чарчамадингизми, оғайни? — деди Саидов у билан қўл олиб кўришаркан, — зўр иш қилдингиз... Агар сиз бўлмаганингизда бу жиноятнинг олди олинмаган, боскинчилар қўлга тушмаган бўларди...

Санжар унга жавобан ҳафсаласизлик билан қўл силтади.

— Бўлди, охиргиси, — деди хиркирок товушда, — иккинчи бунақа аҳмок ишни қилмайман.

— «Сўнгги операция» денг? — жилмайди эксперт Умаров.

— Билмадим... сизларнинг тилингизда бу нима дейилади? — деди Санжар чуқур тин олиб, — лекин мен бу ишни ташлаб юборгандим... Иккинчи қўл урмайман дегандим... Мажбур бўлдим...

— Йўк, бу сафар мен сизни мажбур қилдим, Санжар, — деди капитан Саидов унинг елкасидан кучиб, — менга кўнғирок қилиб «шунақа, шунақа гап» деганингиздаёқ эҳтиёт чораларини кўриб, қопқон кўйиб, сейфни бўшатиб тайёрлатиб қўйгандик...

Санжар ўзига кулимсираб турган тилларанг сочли аёлга қараб қўйганини сезган эксперт Умаров имо қилди:

— Бу кизимизни танидингизми? Кассир. Лейтенант Микеладзе. Жанна. Сиз билан бирга қатнашди...

Санжар «ганидим» дегандек бош ирғадию, «айтиб қўймабсизлар-да» дегандек минғирлаб қўйди.

— Йўк, буни айтиб бўлмасди, Санжар, — кулимсиради капитан Саидов, — унақада табиий чикмасди. «Валюта шохобчаси»га қўнғирок қилиб Жанна билан гаплашган мен эдим.

— Гапларига эътибор бермадингизми? — деди эксперт Умаров шерикларига қараб қўйиб, — «валюта бор» деди. Бу «хамма шу ерда» дегани эди. «Кечроқ хабар олинг» деди. «Ҳозир вазият танг, шошилманглар» дегани эди...

— Бунака «сир»ларингизни қаёқдан биламан? — илжайди Санжар.

— Ўзимизга ишга ўтсангиз, хаммасини билиб олардингиз, — деди капитан Саидов хазиллашиб.

— Йўк, раҳмат, — деди Санжар, — ўзимни водопроводу қувурларимдан қўймасин. У ёқда ишларим бошдан ошиб ётибди.

— У ишингизниям турган-битгани савоб! — деди лейтенант Микеладзе ўзбекчалаб.

Санжар хайрон бўлиб қолди.

— Ўзбекчаниям биласизми? — сўради хайратини яширолмаб.

— Нафакат ўзбекчани, хатто инглизча-ю, испанчаниям биладилар, — деди эксперт Умаров.

— Менга рухсатми? — капитанга қаради Санжар.

— Рухсат, — деди Саидов унга қўл чўзиб, — керак бўлса, чакиртирамиз!

— Ўшаларнинг туркини қайта кўрмай қўя қолай дегандим, — деди Санжар бош чайкаб.

— Кўзингиз учмаётган бўлса, кўрмайсиз, — деди капитан унинг қўлини сиқиб, — лекин асосий иш битди. Мақсад бу ерда валюта эмас, кўпдан кидирувда юрган «Босс» ва бошқа хавфли жиноятчиларни қўлга олиш эди. Сизга катта раҳмат!

Санжар «э, қўйсангиз-чи» дея, эшик тарафга юрди...

Капитан Саидов, эксперт Умаров ва лейтенант Микеладзе хонага қараб йўналарканлар, сержант Қорабоев «Санжарни чиқармай ўтиришмасин, куза-тиб қўяй» дея шошилиб йўлакдан югуриб кетди...

— Қалай, «томоша»миз дуруст чиқдими? — деди Умаров оромкурсига жойлашиб ўтираркан.

— Сиз режиссёрлик қиласизу, ёмон бўладими, Бурхон ака? — жилмайди капитан Саидов, — ўзингиз айтмоқчи, нақ «қопқон теварагида рақс» бўлди.

— Менимча, бошқармага топшириладиган хисоботда ҳам бу операцияни «Қопқон теварагидаги рақс» деб қўйиш керак, — кулди Умаров.

— Концерт деб қўйиб қолайлик, — деди лейтенант Микеладзе кўзгу олдида юз-кўзларини сийпа-лаб пардоз-андоз қиларкан.

— Ха, айнан оёғи қуйган товуклар концерти, — кулиб юборди Умаров.

— Хали бу воқеаям жиянингизга айтиб берарсиз? — унга синовчан қаради Саидов.

— Қайси бирига? — ажабланди Умаров.

— Қайси бўларди? Ёзувчи жиянингиз бор-ку? — кулди капитан, — Эркинмиди исмлари? Эшитса, яна битта детектив ёзади.

— Албатта айтаман, — деди Умаров мактанган-намо охангда, — ёзади. Сарлавҳасини «Қопқон теварагидаги рақс» деб қўй дейман!

— Ўқирканмиз-да? — елкаси оша қаради лейтенант Микеладзе.

— Нафакат, ўқиймиз, Жанна, — деди эксперт Умаров хушнуд охангда, — худо хоҳласа ўзимиз ҳам ўша асарнинг иштирокчилари бўламиз, — Умаров шундай дея одатдагидек энтиқиб қўшиб қўйди, — шунақа азизларим, шунақа!..

Худди ана шу пайтда, шаҳарнинг бошқа бурчагида, сершовкин кўчалардан бирида ҳориб-чарчаган Санжар кетиб борар, ҳозир қаёққа, уйигами, ишхонаси тарафга юришини аниқ билмас, боши гаранг эди.

Хаёлларини йиғиштириб аниқ бир тўхтама келиб олиш ва шундан кейин уйига бориш учун у йўл четида бир зум тўхтаб қолди. Кейин лабига сигарет кистирди, ёқди, ҳузур қилиб чекди-да, кўчанинг у бетидаги ойнаванд деворига «Пиво» деб ёзиб қўйилган қаҳвахона тарафга бурилди...

БЕКИНМАЧОК

Комилжонни ижарада турган уйдан хайдаб чиқаришди.

У қачонлардир худди шунақа бўлишини, уй эгалари ўзини итдек кўчага қувиб чиқаришларини сезар, ички бир туйғу билан хис қилиб юрарди.

Ўша «қора кун» келди. Қишнинг қирчиллама кунларида шунақа бўлмаганига ҳам шуқур қилди. Акс ҳолда сершовкин шаҳарнинг муҳташам майдонларию, хилват хиёбонларидан бирида қачонлардир тўполонда аралашиб талабалар ётоқхонасидан қувиб чиқарилган, ўқишдан хайдалиб кетмаганига шуқур қилиб, ижарага чиқишга мажбур бўлиб, Эски шаҳардаги эски ҳовлиларнинг бирида бошпана топган ва хали-ҳамон уй эгаси — татар кампиру, уч-тўртта фандан ҳамда бир неча курсдошларидан қарзга ботиб, очин-тўкин юрган бечораваш талабага ўрнатилган «хайкал» янглиғ тош қотиб, музлаб ўтирармиди?!

Қайси бир машҳур ашулада айтилгани рост: «Бошингга не бало ёғса, бировданмас, ўзингдан кўр!»

Тўппа-тўғри айтилган. Ҳаммасига Комилнинг ўзи сабабчи.

Бир неча кун аввал кишлокдан акаси келиб кетган, ит ётиш-мирза туриш даври тугаб, шамол у ёғидан кириб, бу ёғидан чиқиб юрган чўнтаклари пулга тўлган, оғзи қулоғида, бойвачча бўлиб юрган кунлари мана энди худди ширин тушга ўхшаб қолди.

Ўша куни ўзи аҳмоқлик қилди. Ёнидаги, акаси қолдирган пулларни билиб, расамади билан сарфлаганида, қарзларидан қутулиб олганида бунақа аҳволга тушиб ўтирмаган бўларди. Мана энди, холига маймунлар ҳам йиғлагудек бўлиб турибди. Қаёққа

боради? Кимга ялинади? Қай бир эшикка бош уради?

«Бошингга не бало ёғса, бировданмас, ўзингдан кўр!»... Тўғри гап. Шу ашулани ким айтганди-я, ўзи? Шералими? Йўк. Гуломжон Ёкубовми? Бе-е!.. Равшан Комилов?.. Йўк. Камолиддин Рахимов. Буниси бўлиши мумкин...»

Шу топда Комилнинг ўзини устидан кулгиси келди. Ўзи нима гамдаю, қандайдир ашулани ким айтганини ўйлаб ўтиргани ўзига нашъа қилди.

Олифталикни ким қўйибди унга? Нега беш-олти-та курсдошларини Хадрага олиб бориб гумма билан мехмон қилди? Еган бўлишса майли, ош бўлсин. Лекин, арокка бало бормиди? Яна битта эмас, учта ичишибди. Кейин ҳаммасига минг сўмдан улашибди. Кейин бу ҳам етмагандай, машина кира қилиб, ҳаммаларини ётоққа кузатиб қўйибдими-ей! Бекатда қикирлашиб турган бегона кизларга живачка, писта олиб бердими-ей! Қандайдир нотаниш йигитлар билан пивоҳўрлик қилибдими-ей! Қачон, қай маҳалда, қай ахволда ижарада турадиган уйга етиб келганини билмайди. Вақт алламаҳал бўлиб қолган эди. Эшикни тақиллатиб кампирни безовта қилишни истамасди. «Маданият»ни қара!

Кейин... кўча тарафдаги омонат, ўзи зўрға турган девордан сакраб ошиб тушмоқчи бўлдим... у ёғини эслаёлмайди. Қисқаси, чалдеворга орқа тарафдан тираб қўйилган тирговуч чиқиб кетганми, синиб кетганми, хайтовур Тошболта ошиқ айтганидек «тарақатурук, касира-кусур, гумбур-қарс!»...

Бирпасда тўс-тўполон бошланди. Кампир додлаган. Қўни-қўшнилари шовқин-сурон кўтарган. Кимнингдир хомиладор хотини гумбаздек қорнини гижимлаб ўзидан кетган. Ён қўшнининг уч яшар боласи шайтонлаб қолган...

Мулла Комил бойвачча бўлса, ғирт маст, худди катта холалариникидек тупроққа беланиб, чўзилиб ётибдилар... Кимдир тепди, кимдир сўқди.

Яна аллақайси «мехрибон» кўшни уни судраб ховли этагидаги шалоғи чикқан раскладушкасига ётқизиб кўйди.

Комил тоғ қоронғисида аранг кўзини очди. Нима бўлганини эслаёлмайди. Кўча тарафга қарагандагина, юпка кесак девор ағдарилиб, бир машина гувала-ю, тупрок бўлиб ётганини кўргандан кейингина ёдига тушди ва секин кўч-кўронларини йиғиштиришга кириша бошлади.

Чунки, биларди, Алфия хола билан олишиб ўтиришнинг фойдаси йўқ. Уч марта эрга тегиб, учала эрини ўлдирган хотинга чумчукдек Комил нима деган нарса? Боз устига икки ойлик қарзи бор. Участка милиционерини чакириб топшириб юборишдан ҳам тоймайди.

Худди кутганидек бўлди. Уй эгаси, юз-кўзидан чак-чак захар томиб турадиган, саксовулга ўхшаган кампир унга индамади-ю, чиқиб кетаётганида тўхтатди:

— Минга қара, малай! Агар квартплатани оплатит итмасанг, диворни востановит итмасанг, посадит итам!... Паспортний даннийларинг бор минда!...

Тамом. Бу ёрига изоҳнинг хожати йўқ.

Комил ётганда устига «кўрпа», турганда «зарбоф тўн» вазифасини ўтайдиган эски чопонини юмалоқлаб, китоб-дафтарлари солинган чемодани-ю, кийимлари тикилган сумкасини кўтариб кўчага чиқди.

Бу ёри, Отабек Юсуфбек хожи ўғли айтмоқчи, «хайдалиш куйини чалингиз, ака!..»

Қисқаси, хаммаси расвои-раддибало бўлди. Хаммасига ўзи айбдор. Хаммасига ароғу, кайфи тарақлиги сабаб!..

Комил йўлга чиқдию, аввалига каёққа боришини билмай, анчагача кўчаларда садираклаб юрди. Кейин гузардаги чойхонага кириб, бир чойнак кўк чой билан тандирдан энди узилаётган «заказ» сомсадан учтасини олиб, сўрига ёнбошлаб нонунта килди.

«Камбағалнинг бир тўйгани, бой бўлганида!» Бир оз ўзига келиб олгач, чўнтагида қолган-қутган пуллари чикариб санади-ю, ранги ўчиб кетди. Ёнида нари борса, икки кути сигарету, бир марта автобустга чиқиб-тушишга етгудек пули қолибди холос.

Йиғлаб юборгудек бўлди. Шундан кейин борини ҳисоблаб чиқиб, йўлкирага ва сигаретга ажратди. Сигарет тутунига кўмилиб узок ўтирди.

Бир кўнгли «Э, ўқиш-пўқишлариниям» деб қишлоққа бош олиб кетгиси ҳам келди-ю, айниди.

Нима деб боради? «Шахарда икки йилдан бери юриб ҳолинг шу бўлдимми? — деб кулишмайдими!» — деб ўйлади. Ўзининг икки кўлини бурнига тикиб, адир ортидаги ёлғизоёқ йўлда шўлтиллаб қишлоққа кириб бораётганини кўза олдига келтириб, башарасини бужмайтирди. «Йўқ, отам, акам ё уриб ўлдиришади, ё майиб-мажруҳ қилиб қўйишади» деган хаёлларга борди.

Нихоят, бир қарорга келди-ю, автобустга чиқди. Себзорда, бола-чақалари билан ижарада турадиган ҳамқишлоғи Болтавой аканикига борди. Қулоғи яхши эшитмайди-ю, ўзи яхши одам. Нима десангиз, «яхши, яхши» деб тиржайиб тураверади. Асли, яхши рассом. Лекин, ҳозир қишлоқда иши юришмагач, шу ерга кўчиб келиб одамларнинг иморатларига нақш чизиб юрибди. Баъзан, газет-журналларда чизган қулгили суратлари ҳам чиқиб туради.

Болтавой ака унинг кўлидаги юқларини кўрди-ю, тушунди. «Киравер» деди. Комил қаёққа киради. «Даҳо рассом»нинг ўзи бир хонада хотини, тўртта боласи билан тикилиб ўтирган бўлса!

Комил «Йўқ, раҳмат, юқларим шу ерда тура турсин» дегандек кўлини кўксига қўйиб, имо-инора қилди.

Болтавой ака «Қаёққа борасан?» деганди, Комил «Мени «Интерконтинентал» меҳмонхонасига ўтказишяпти. Энди ўша ерда, ўн тўртинчими ўн бешинчи қаватда тураман. Бориб турасизлар» деб жавоб берди.

Болтавой ака эса хеч балони эшитмасам «Яхши, яхши» дея маъкуллаб кўйди.

Комил ичкарида бири йиғлаб, бошқаси эмаклаб, яна бошқаси тувакда ўтирган кора-кура болаларни кўриб, уларнинг шовкин-суронини эшитиб кулгиси кистади. «Тагин ҳам, янга бечора жинни бўлиб қолмайди, — ўйлади у, — Болтавой акага бўлса барибир. Кулоғининг тагида бомба портласа ҳам эшитмайди. Маз-за! Расмларини чизиб, «яхши, яхши» деб юраверади...»

Хуллас, Комил юкларини Болтавой аканинг «камера хранения»сига кўйиб, ўзи кўчага чикди. Қаёкка боришини билмай, бирпас гангиб турди. Кейин яна орқасига кайтди. Сумкасидан оқ шими, йўл-йўл кўйлагини олиб дазмол солди. Соқолини киртишлади. Ювинди. Кейин кора кўзойнагини бурнига кўндириб яна кўчага отланди...

Чўнтагига кўлини суқиб, қолган бир неча дона тангани шиқиллатиб кўйди.

«Бу пул билан қаёкка бориб бўларди? Ўқишгами? — ўйлади у, — ўқиш ҳам тугаган ҳисоб. Эртаиндин сессия бошланади...»

Бу пулга бўлса, фақат бир марта автобустга чиқиш мумкин холос. Бир марта, бир тарафга. Орқага кайтишга эса йўқ!..»

У шу хаёллар билан автобус бекатига бориб ўтирди. Чекди. Бир неча автобусни ўтказиб юборди. Бекатга яна бошқа йўловчилар йиғила бошлади. Яна бошқа автобус келди. Комил у тарафга юраркан, ўзидан олдин чиқаётган иккита талаба қизлардан сўради:

— Қизлар, бу автобус «Борса-келмас»га борадими?..

Қизлар бир-бирларига ғалати қараб кўйишди-ю, биттаси хайрон бўлиб деди:

— Қа... ёқ-қа?

— «Борса-келмас» бекатига, — деди Комил пинагини бузмай, — борасизу, орқага қайтолмайсиз.

— Унақа жойни билмаймиз, — нозик елкасини учириб қўйди иккинчи қиз.

— Ана холос! — илжайди Комил уларга бошдан-оёк кўз югуртириб, — унақада жуғрофиядан ишларинг чатоқ экан!..

Биринчи қиз дугонасининг кулоғига нимадир деб шивирлади-ю, кулиб юборишди. «Бу айтаётган жой хойнахой жиннихона тарафда бўлса керак» деди шекилли.

«Жиннихона бўлса, жиннихона-да! Нима фарқи бор? Қаергадир боришим керак-ку, ахир?» — деди ўз-ўзига Комил ва автобус зинасига кадам қўйди.

Эшиклар ёпилди. Автобус вағиллаганча йўлга тушди...

Топширик қиска ва лўнда, айни чоғда алланечук сирли ва чигалроқ таассурот уйғотарди кишида.

Унда келтирилишича, жанубий туманларнинг биридан қатор йиллардан бери гиёҳванд ўсимликлардан тайёрланган наркотик моддалар бошқа мамлакатларга етказиб бериб турилгани аниқланган. Наркотик моддаларнинг олди-сотдиси билан шуғулланган аксарият шубҳали шахслар қўлга олинган.

Лекин, уларга ўша оғуларни етказиб бериб юрган ва бунинг эвазига мўмайгина пул олиб турган жиний гуруҳ ҳозирча номаълум.

Душанба куни ана шулар билан учрашгани ва иш юзасидан гаплашиб олгани Самара шахридан чопар йўлланган. Дипломати тўла валюта ва пуллардан иборат бу шахснинг лақаби «Туллак». Изкуварлар уни қаерга бориши, кимларга пул топширишини аниқлаш мақсадида арқонни узун ташлаб қўйдилар. Яъни, уни кузатиб самолётда бирга учиб келдилар. «Туллак»ни ҳар кадамда қўлга олиш мумкин эди. Мақсад, уни эмас, балки ўша «наркобизнес» билан шуғулланувчилар гуруҳини жиноят устида тутиш бўлгани учун,

«Туллак» эркин кўйиб кўйилган ва фақат махсус кишилар томонидан кузатиб турилган.

«Туллак» эрта ўтиб, индинга эрталабки соат 11⁰⁰ да кўнадиган самолётда етиб боради. У ва бошқа жиноятчиларни кўлга олишда ёрдам кўрсатишингизни сўраймиз. Бу жиноятнинг илдизи чуқур кўринадди. Шунинг учун ниҳоятда эҳтиёткорлик ва хушёрлик талаб этилади...»

Ушбу билдиргининг юқорисига бошқарма бошлигининг жимжимадор имзоси билан «Жиноят-кидирув гуруҳининг раҳбари, капитан Саидов С. га» деган сўзлар ёзиб кўйилган эди.

Капитан Саидов бу ёзувларни бир неча марта ўкиб чикди. Демак, Сибирь тарафларда сотилган наркотик моддаларнинг бир илдизи бу ерларга ва дарё ортига, ундан нарига бориб тақалаяпти. Демак, пулни олиб, дипломатга солиб бу ерга келадиган «Туллак» лақабли жиноятчи кузатув остида. Лекин у сумкани кимга топшираркин? Ўша пайтда кўлга олиш керакмикан? Шошилмаслик керак кўринадди. Қани кўрайликчи, улар қаергача етиб боришаркин? Демак, мақсад майда-чуйда балиқчаларни эмас, балки бир йўла акулаларни ё китнинг ўзини кўлга олиш!...»

Капитан Саидов тезкор гуруҳни чақиртириб, уларга топширикнинг мазмуни, моҳияти ва қилинадиган ишлар хақида қисқача маълумот берди-да, ўзи хонада ёлғиз қолди. Энди қаергадир кўнғирок қилмоқчи бўлиб, гўшакни кўлига олганди хамки, эшик тақиллаб очилиб, кичик лейтенант Жанна Микеладзе кўринди.

— Мумкинми, ўртоқ капитан? — деди у воз туриб, — Самарадан лейтенант Войнаровский шериқлари билан етиб келибди. Кираверишсинми?

— Марҳамат, киришсин, киришсин! — деди капитан Саидов қаддини ростлаб.

Остонада икки-уч йигитнинг қораси кўринди. Саидов уларга пешвоз юрди...

«Хаёл бошқа, ҳаёт бошқа» деганлари рост экан.

Комил аслида бу институтга ўқишга кириш нияти йўқ эди. Акаси кўймади. «Ўша ерда танишим бор, кўллаб юборади», — деди. Комил «Йўқ, мен физкультура институтига кираман» деб туриб олди. Буни эшитиб отасиям сўқди:

«Пизкультурага ўқишга бало борми? Ана, кетмон чоп, ўт ўр, ягана қил! Ана сенга пизкультура!» деб бақириб берди.

Қисқаси, ака-ука етаклашиб шаҳарга келишди. Комил ўлганининг кунидан маданий-оқартув факултетининг режиссёрлик бўлимига хужжат топширди. Нима эмиш? Туманда, кишлокда ўтадиган байрамлар, сайлларни тайёрлайдиган режиссёр бўлармиш! Байрам қиладиган одамлар режиссёрга қараб ўтирарканми? Ким қанақа хоҳласа, шунақа ўтказаверади-да! Комил бўйнига овозни кучайтирадиган карнай осиб олиб, «Ҳамма чап тарафдан юрси-ин! Бир, икки! Му-зи-ка! Байроқларни баландроқ кўтаринг! Ҳамманинг башарасида шодлик барқ уриб турсин!» деб ўргатиб турса, одамлар кип-кизил жинни демайдими?!

Хуллас, Комил бўйнига арқон ташлагандек имтихонга кирди. «Ишкилиб, биринчи имтихонданок йиқилай» деб ният қилганди. Бўлмади. Акасининг таниши «бақувватроқ» экан шекилли, ҳеч нарса сўраб ўтирмай, «тўрт» қўйиб берди-ю, ишни расво қилди. Кейинги имтихонда «Қайси ашулачиларни яхши кўрасиз?» деб сўрашганди, «Шерали»ни деди. Имтихон олаётган хотинчалиш йигит қошларини бир чимириб қўйди-ю, «Юлдуз Усмонованинг қайси ашулаларини биласиз?» деганди, Комил қалаштириб ташлади. Ҳатто биттасининг номини тополмай, мусикасини хиргойи қилиб берганди, «слухинг яхши экан» деб шартта беш қўйиб берди.

Шу-шу Комил талаба бўлди-қолди. Икки йилдан бери шу аҳвол. Истар-истамас, институтга боради. Истар-истамас ижарада турадиган уйига қайтади.

Йўк, у спортчи бўлиб жохон чемпиони бўлмоқчи эмасди. Шунчаки, дзюдо, каратэ, айкидо, кунфу, бокс... якка курашнинг ҳамма турларини ўрганиш, ўзлаштириш ниятида эди. Ҳаммаси пуч бўлиб чиқди.

Бу орада ҳеч кимга сездирмай, шаҳар стадионидаги каратэ тўғарагига қатнаб юрадиган бўлди. Аммо шу «каратэчилиги» бир куни ўзининг бошига бало бўлди.

Ўшанда талабалар ётоқхонасида турарди.

Бир куни уч-тўртта курсдош йигит-қизлар билан ётоқхона яқинидаги танца майдонида музкаймоқ еб ўтиришганди. Шовқин-сурон, мусиқа қулоқни қоматга келтиргудек. Ўртада ўнтача йигит-қизлар оёғи куйган товукдек сакрашади. Қиёмат-қойим! Кулги-қахқаха...

Шу пайт сочи елкасига тушган, тақамўйловли бир йигит улар ўтирган столга келиб, қизлардан бирини — Зиёдани танцага таклиф қилди.

Зиёда дув қизариб бош чайқади.

— Мен... танцани билмайман, — деди уялинқираб.

— Ўзим ўргатиб қўяман, оппок қиз, — хиралик қилди тақамўйлов.

— Йўк, раҳмат, керакмас, — шивирлади Зиёда.

Тақамўйлов бўлса, тап тортмай қизнинг билагидан тортиб турғазди.

— Мен гапимни икки қилганларни ёқтирмайман, — дея Зиёдани ўртага судрай бошлади...

Ҳамма ханг-манг бўлиб қолди.

Раҳимжон деган курсдош йигит «Э, қандай одамсиз ўзи? Йўк деб турибдику?» деганди, тақамўйлов «Сен маражнийингни ялаб ўтиравер, кишлоқи» деб ҳақорат қилди. Боқивой деган бақалоқ курсдошлари нимадир деб фўлдираб ўрнидан тураётганди, тақамўйлов уни елкасига бир уриб жойига ўтказиб қўйди.

Шу ерга келганда, Комил чидаб туролмади. Шартта ўрнидан туриб, йигитга яқинлашди.

Қўлини қўйиб юборинг, — деди товуши титраб.

— Э, сен нарига ўт, найнов! — деди такамўйлов хўмрайиб, — нима, бу сени хотинингми?

— Ха, уйланмоқчиман. Нима эди? — бўш келмади Комил.

— Аввал уйлан, кейин ёнини оласан, — деди такамўйлов ўкрайиб.

Зиёда бўлса, билагини омбурдек кисиб олган такамўйловнинг кўлини силталаб чикмоқчи бўлди, кучи етмади ва йиғлаб юборди.

— Яхшиликча кўйиб юборинг! — овозини баландлатди Комил.

Такамўйлов кўзларини истехзоли сузиб, Комилга бошдан-оёк қараб кўйди.

— Хўп, ёмонликча кўйиб юбормасам нима бўлади? — деди у тиржайиб.

— Ёмон бўлади, — деди Комил муштларини тугиб.

— О, мать родная! — кийкириб кулиб юборди такамўйлов, — жуда кўрkitиб юбордингу, тараша!

Уни ўзининг новчалиги, озғинлиги устидан сурбетларча кулаётгани алам қилиб кетди ва шартта такамўйловнинг ёкасидан олди.

— Энди ўзингдан кўр, мараз!

— Қут-қа-ринг-ла-ар! — уни масхара қилаётгандек кичкириб кўйди такамўйлов ва Зиёдани кўйиб юбориб, Комилнинг башарасига мушт туширди.

Комил икки метрча нарига учиб тушди. Тўстўполон, кий-чув бошланди. Такамўйловнинг ўзига ўхшаган, олифта, ширакайф шериклари бор экан. Хаммаси ёпирилиб келди.

Комил ёрилган лабидан сизаётган конни кафтининг орқаси билан артиб ўрнидан турди. Зиёда жонхолатда унга ёпишди.

— Юринг, кетайлик, Комил ака?

Комил уни секин нари суриб, такамўйлов тарафга юрди. Такамўйлов яна унга ташланмоқчи эди, Комил «қаратэ тўгараги»да ўрганган усулларидан

бирини ишга солди. Такамўйлов буни кутмаган экан шекилли, бир коп гўштдек ерга ағдарилди.

Энди унинг шериклари хужумга ўтишди. Раҳимжон Комилга ёрдам бермоқчи эди, бўлмади. Кимнингдир мушти зарбидан панжаранинг оркасига учиб тушди. Яна қандайдир таниш талабалар аралашинди.

Қисқаси, ростмана жанг бошланди. Тасир-тусир, тапир-тупир, нима бўлаётганини ҳеч ким тушунолмай қолди. Қизлар қичкириб юборишди. Столлар ағдарилди. Стуллар учди. Қахвахонанинг ойнаси қарсиллаб синди. Тўс-тўполон авжига минди.

Комилнинг бир ўзи бояги олифталарнинг тўртта-сини чўзилтириб қўйди. Айниқса, такамўйлов тоза додини еди. Комил уни коптокдек думалатиб роса хумордан чиқди. Бошига ахлат челакни кийдириб қўйиб, кетига тепди. Яна жиблажибонга ўхшаган йигитчалар ёпишишганди, уларниям икки тарафга учириб юборди...

Кейин ҳаммалари ётоқхона тарафга қочишди. Аммо орқаларидан етиб борган такамўйловнинг ширакайф шериклари ётоқхона деразаларини тошбўрон қилишди.

Хулласи калом, иш милиция аралашуви билан тугади.

Ҳаммаларини ички ишлар бўлимига олиб кетилди. Комил икки кун ўша ерда қолди. Курсдошларининг арзу-шиқоятлари ҳам иш бермади. Комилни безориликда айблашди. Кейин ҳаммаси ойдинлашиб, унинг ҳақ эканлиги исботланди-ю, комендант билан ораларидан қора мушук ўтиб, тинчлик бермай қўйди ва охир-окибат уни ётоқхонадан чиқартириб юборишга эришди. Комилга қолганда-ку, бир йўла ўқишдан хайдаб юбориша қолгани маъқул эди. Яна акасининг «таниши» жонига оро кирди. Анча гап-сўзлардан кейин Комил ижарага чиқиб кетишга мажбур бўлди.

Энг кизиғи, ўша-ўша Зиёда билан якин бўлиб кетишди. Бирга дарс тайёрлайдиган, хиёбонларда сайр қиладиган, театр, киноларга тушиб турадиган бўлишди.

Комил илгари бу нозиккина, ёқимтой кизга унчалик эътибор бермаган экан, кейин ёқтириб қолди. Хатто уни бир кун кўрмаса, соғинадиган, халовати бузилиб, ўзини кўярга жой тополмайдиган ахволга тушди.

Зиёда ҳам уни еру кўкка ишонмас, уни «полвон», «пахлавон», «ботир» деб эркалар, у билан фахрланар, бошқа кизларнинг ўзига хавас қилишларини яшириб ўтирмасди.

Комил эса ўша-ўша институтда машҳур бўлиб кетди. Катта курслардаги айрим зўравон талабалар ҳам у билан кўшқўллаб кўришадиган бўлишди. Ўша куни қахвахонада безорилар билан Брюс Ли мисоли олишаётганини кўрганлар-ку, ҳамон хайратда юрардилар.

Шундай қилиб, ҳаммаси изига тушиб кетди. Лекин барибир, Комилни бир нарса қийнар, энди икки ўт орасига тушиб қолганди. Биринчидан, ўқишга унча қўнгли йўқ эди. Иккинчидан, энди унинг зерикарли, рангсиз-қутсиз талабалик ҳаётида Зиёда деган сохибжамол киз пайдо бўлган, Комил энди азбаройн шу киз учунгина институтга бориб туришга маҳкум этилгандек ҳис қиларди ўзини.

Комил сершовкин кўча четидаги торгина йўлкада бораркан, шу тобда Зиёдани эслаб, ғалати бўлиб кетди.

Зиёда ижарадан қувилганимни эшитса нима дейди? «Баттар бўлинг!» дермикан? Ё, «қачон сизга ақл қиради-а, Комил ака?» деб ўпкалармикан?

Харҳолда яхши иш бўлмади, энди қаёққа боради? Курсдошларининг олдида, Зиёданинг олдида нима деган одам бўлади?..

Комил шу ҳаёллар билан қандайдир хиёбон рўпа-

расидаги майдонча тарафга юрди. Чоғроқкина майдон куюк дарахтзорга кўмилган, майдонча марказидаги кўза кўтарган киз ҳайкали ҳовуз ўртасига ўрнатилган, унинг кўзасидан жилдираб сув оқиб турар, унинг теварагини ҳам кичкина-кичкина фавворачалар эгаллаган жуда баҳаво жой эди.

Комил шу ерга келиб, фаввора атрофидаги ўриндиклардан бирига бориб ўтирди.

Теварак-атроф жимжит. Кўчанинг у бетидаги хиёбон дарвозаси ёнида курт-писта, сигарет сотадиган иккита хотин эзмаланиб ўтиришар, одамлар сийрак эди. Фаввора атрофидаги ўриндикларнинг бирида эса дарсдан қочиб чиққан талабалар бўлса керак, бир йигит билан киз худди мушук болаларидек бир-бирларига суйкалашиб, ялашиб-юлкашиб ўтиришарди.

Комил яна Зиёдани эслаб уф тортди ва чўнтагидан сигарет олиб чекди. Яна хаёлларга берилди.

«Ҳозир нима қилаётганиман? — ўйлади у, — ўлиб-кутулиб имтиҳонларга тайёрланаётгандир? Хойнаҳой, кутубхонада бўлса керак? Борсаммикан?..»

Комил кутубхонанинг шаҳарни нариги чеккасида эканлигини эслаб ҳафсаласи пир бўлди. Чўнтагидаги тангалар билан у ёққа етиб бориши гумон. Кейин у нима деб ўйлайди? «Юринг, музқаймоқ еймиз, ё, юринг, кинога тушамиз», деб қолса, нима бўлади? Ўзимнинг томошам чиқиб турибдику, ҳозир?..»

— Кечирасиз, ёнингиз бўшми?

Комил рус тилида айтилган сўздан хаёли бўлиниб, қаради.

Рўпарасида, қўлида катта дипломат сумка кўтарган, жиккаккинадан келган, қўнғиз мўйловли, олифта бир одам кулимсираб турарди. Ҳаво иссик бўлишига қарамай, эгнида костюм-шим, галстук, бошида ковбойлар киядиган гардиши кенг «сомбреро» — шляпа.

Комил бу нотаниш кишининг шунча бўш ўриндиклар бўла туриб, унинг ёнига келиб ўтирмокчи

эканлигидан энсаси қотиб ва ширин хаёлларини бузганидан ғашланиб бош ирғади:

— Бемалол! Ўтираверинг! — деди сал ўрнида кимираб қўйиб.

Нотаниш йўловчи миннатдорчилик билдириб, ёнига чўкди. Рўмолчаси билан юз-кўзларини артди. Комилга синовчан қараб-қараб қўйиб сигарет тутатди.

Икковлари жимгина сигарет тутунига кўмилганча ўтиравердилар.

Хаво очик бўлишига қарамай, кўк юзида сигарет тутуни мисол олачалпак булутлар сузиб юрар, фаввора тарафдан муздек шабада эсиб қолар, дарахтзор кушларнинг чуғур-чуғурига тўлиб кетганди. Нотаниш одам яна Комилга кўз қирини ташлаб қўйди.

— Осмонда булут бор, ёмғир ёғмасмикан? — деди аста.

Комил унга қараб илжайди:

— Қозоғистон радиосида об-хаво маълумотини «жамғир жағса жоғар, жағмаса жоғмас» дейишаркан.

Нотаниш одам пиқирлаб қулиб юборди:

— Тўппа-тўғри, — деди мамнун киёфада бош силкиб, — «ёғса ёғади, ёғмаса йўқ». Бунга ҳеч ким билмайди...

Комил шу билан бу беъмани суҳбат тугади, деб ўйлаганди, йўқ, нотаниш киши ёнидаги дипломат сумкасини эҳтиёткорлик билан унга яқин суриб, атрофга аланглаб қўйди-да, сирли охангда шивирлади:

— Хайрият, сизни топдим. Бегона шаҳар қоронғи уйдек гап, — деди у тез-тез, — шанба куни кечқурун «Меридиан» ресторанида сизни кутишади. Мана бу омонатни ўша куни олиб борасиз!..

У шундай дея сомбреро-шляпасининг гардишидан ушлаб бош ирғаб қўйди-да, қандок пайдо бўлган бўлса, шундок ғойиб бўлди.

Комил бақрайганча қолди. «Ким бу одам? Жин-

ни-пинни эмасми? Канака «Меридиан» ресторани? Мени ким деб ўйлади?..»

Комил ўрнидан туриб, у ёк-бу ёкка аланглади. Ҳеч ким кўринмас, нотаниш одам худди осмонга учган, ерга киргандек кўздан йўқолган эди.

Комил хайрон бўлиб дипломатга қаради. Кўтариб кўрди. Оғиргина экан.

«Қизик! Ичида нима бор экан?» — ўйлади Комил унинг кулфини очаркан.

У сумкасининг копкоғини очди, юзига ёйиб кўйилган газетани кўтариб қаради-ю, титрок қўллари билан шоша-пиша ёпди. Кўз олди коронгилашиб, этлари жимирлашиб кетди.

Дипломат сумканинг ичи даста-даста долларлару, рублларга тўла эди...

Нотаниш йўловчи бу пайтда мехмонхона фойесидан кимгадир кўнғирок қилаётган эди.

— Бўлди, топширик бажарилди, — деди у шоша-пиша, — сумкани топширдим. Ха, ўша йигит... Оқ шим... Йўл-йўл кўйлақда... Кўзида қоракўзойнак... Яхши, мен тунги рейсда учиб кетаман. Бай-бай!..

У трубкани жойига илиб, кабинадан чиқди-да, лифт тарафга юрди. Унинг кайфияти чоғ, шу тобда формасиз ички ишлар бошқармаси ходимлари ўзини бир чеккада кузатиб турганларидан беҳабар эди...

— «Туллак» мехмонхонада қўлга олинди, — деди лейтенант Собитов эшикдан кириб коларкан.

— Шериғи-чи? — унга юзланди Саидов.

— Уни ҳам учрашув белгиланган жойда ушлашди.

— Аник ўшами? — сўради эксперт Умаров кўзойнаги тепасидан қараб.

— Ўша! — деди лейтенант Собитов, — оқ шим, йўл-йўл кўйлақли, қоракўзойнак таккан йигит!..

— Сумка-чи? Дипломат сумка? — сўради капитан Саидов.

— Йўк, — елка қисиб қўйди лейтенант Собитов, — қўлида ҳеч нима йўк эди.

— Қанақасига? — сапчиб ўрнидан турди капитан, — ахир «Туллак» сумкани унга топшириши керак эди-ку?

— Ҳеч нима бермади, — аралашди сержант Қорабоев, — орқасидан кузатиб бордик. Таксидан тушиб хиёбон ёнидаги ўриндикка ўтирганида ушладик!

— Кимни? — ўрнидан қўзғалди Умаров.

— Ўша, новча йигитни, — деди лейтенант Собитов тушунмай.

— Расво қилибсизлар! — столни муштлади капитан Саидов ва бўшашганча яна стол ёнига ўтирди...

— Ўша келишилган жойга, — деди лейтенант — Собитов хайрон бўлиб, — Самаралик ҳамкасблар ҳам бирга эдилар. Ўша хиёбон. Ўша кўча. «Кўза кўтарган қиз» фавворасининг рўпарасидаги, йўл ёкасидаги ўриндик...

— Бунақа бўлиши мумкин эмас, — бош чайқади эксперт Умаров, — бу ерда қандайдир англашилмовчилик юз берган кўринади!

Хамма бир-бирига қараганча қолди...

Комил қўлида дипломат сумка, довдираб-совдираб қолди. Кейин ўзини қўлга олиб, такси тўхтатди.

Машинада Болтавой аканикига кетяпти-ю, хаёли паришон.

«Бу сумкани нима қиламан энди? Ўша одам ким ўзи? Нега мени ёнимга келиб ўтирди? Нега ҳа йўк, бе йўк, бир дунё пулни колдириб кетди? Тўхта, тўхта! У нима деди ўзи? «Осмонда булут бор, ёмғир ёғмасмикан?» — деди. Мен унга хазиллашиб, «ёғса ёғар, ёғмаса ёғмас» дедим холос...

Шошма-чи? Бу ... парол бўлмасин, тагин? Эй, худо! Нима қилиб қўйдим, ўзи? Энди буёғи нима бўлади?»

Комилнинг боши қотиб қолди. Таксига хакини тўлаб, Болтавой аканикига қараб боряпти ҳамки шуни ўйлайди:

«Нима қилсам экан? Милицияга олиб борайми? Йўқ, кейин мени бошимни қотиришмасмикан? Қачон? Қаерда? Ким? Нега?» Энди шу етмай турганди менга!..»

Комил шу пайт хаёлига келган фикрдан ўзи ҳам кўркиб кетди.

— «Тўхта-чи! — деди ўз-ўзига, — бир тийинга зор бўлиб юргандим... Озгинасини ишлатсам нима бўпти? Худо етказди-ку, ахир? Ким билиб ўтирибди? Ахир ҳеч ким ўша одам билан учрашганимни, ундан бир сумка пул олганимни кўрмади-ку?!..»

Комил валюта алмаштириши шохобчасидан битта юз долларликни сўмга айлантириб кўчанинг нариги бетидаги дўконга кирди. Битта қатта торт олди. Беш-олтита шоколадли музқаймоқ. Учта «кола», «фанта». Патир. Хаммасини елимҳалтага жойлаб Болтавой аканикига йўналди.

Болтавой ака шўрлик уни кўриб ханг-манг бўлиб қолди. Болалари бирпасда чуғур-чуғур қилиб музқаймоқларни талон-тарож қила кетишди.

Яна бояқиш суюниб дарров дастурхон тузади. Тортни кесиб ўртага қўйишди. Чой ичишди. Бирон соатлардан кейин Комил «кетаман»га тушди. Болтавой ака «Қаёққа борасан? Қолавер» деганди, унамади. «Менга «Интерконтинентал» мехмонхонасидан алоҳида люкс хона олиб қўйишибди» деб кўч-кўронларини кўтариб, кўчага чиқди.

Яна такси тўхтатди. Эрталаб қувилган ижарадаги уйга, Алфия холаникига борди.

Кампир уни тумшайиб қарши олганди, Комил унга икки ойлик қарзи-ю, яна бир ойлик ижара

хақини куртдек санаб бергач, чехраси очилди. Комил «эртагаёк ағдарилган деворни тиклатиб кўяман», — деб катта ҳам кетиб кўйди.

Хуллас, яна ўзининг деворлардаги гулкоғозлари кўчган, каталакдек хонасига жойлашди. Ўрнига чўзилиб, сигарет тутатди, хаёлга толди.

«Хўп, кизик бўлдику? — деди кулгиси кистаб, — «девонанинг ишини худо кўллабди» деганлари шу бўлса керак-да? Ха, худо бераман деса, ҳеч гап эмас экан...»

У каттик чарчаган, ўйлайверганидан боши ғувиллар, худди уззукун кетмон чопгандек тинкаси қуриб кетганди. Шунинг учун бўлса керак, пул тўла сумкани ёстиғи тагига жойлаганча ёта-ёта ухлаб колди...

Капитан Саидовнинг кўнгли ғаш, таъби тиррик эди.

Мана бугун учинчи кун ўтяптики, ишлари юришмаяпти. Ёлғиз унигина эмас, бутун жиноят-қидирув гуруҳининг боши қотган.

«Туллак» лақабли — асли исми-шарифи Анатолий Панин деган шахс гиёҳванд моддалар етказиб бериб турадиган кишиларга ҳақ тўлаш ва бошқа айрим масалаларни ҳал қилиш учун келган. Бир неча миллион пул солинган дипломат сумкани оқ шим, йўл-йўл кўйлакли, қорақўзойнак таккан йигитга, «Кўза кўтарган киз» фаввораси ёнидаги ўриндикда колдириши керак эди.

Йигит бўлса, келишувга кўра, «ёмғир ёғармикан?» деган саволга, ҳазил қилиб, «ёғса ёғар, ёғмаса ёғмас» деб жавоб бериши керак бўлган. Парол тўғри келган...

«Туллак» меҳмонхонада ушланган. Нотаниш йигитни ҳам тутиб келишган. Аммо сумкадаги пул йўқ эди.

Ана шу масала ҳаммани ўйлантириб қўйди.

Сўроқлари терговлар ҳам ҳеч бир натижа бермади.

«Туллак» хорижий мамлакат фуқароси, уни ортиқча ушлаб туриб бўлмайди. Нотаниш йигит эса хайрон. У айтилган соатда, айтилган жойга борган. «Кўза кўтарган киз» фаввораси рўпарасидаги хиёбонга кираверишдаги ўриндиқда «Туллак» билан учрашиши керак эди. Лекин «Туллак» айтилган пайтда келмаган. Шундан кейин безовталаниб қолган. Кочишга уринганида қўлга олинган. Вассалом!

Воқеа тафсилотларини эшитган Россиялик изкуварлар ҳам нима қилишни билмай қолишди. Уларнинг «китларни ушлаймиз» деб арқонни узун ташлаб қўйганлари кимматга тушадиган бўлди.

Бир неча миллионни ташкил қиладиган, доллару рубллардан иборат бир сумка пул, ҳазил гапми?

Хуллас, жиноят-қидирув гуруҳининг ишлари мактангудек эмас эди...

Комил эртасигаёқ институтга борди. Иккала чўнтаги тўла пул. Қарз олган курсдошлари билан ҳисоб-китоб қилди. Ўзи ҳам кимларгадир қарз берди. Унинг кайфияти аъло, ҳаракатлари дадил эди.

Дарсдан кейин Зиёдани ресторанга таклиф қилди. Залнинг хилват бир бурчагидаги столни шохона қилиб безаттирди. Зиёданинг оғзи очилиб қолди. Анчагача шампан ичиб суҳбатлашиб ўтиришди.

Кўчага чикқанларидан кейин Комил таксига қўл кўтараётганида Зиёда хайрон бўлди.

— Комил ака, нима бало, ҳазина-пазина топиб олдингизми? — деди ажабланиб.

— Энг катта ҳазинам сизсиз, Зиёдахон, — илжайди Комил, — бу сарф-харажат масаласига келсак, банкни ўмардим...

— Қўйсангизчи, — қошларини кериб таажжубланди Зиёда.

— Ишонмайсизми? — кўзларини қувлик билан кисди Комил.

— Йўк, — бош чайқади Зиёда, — сиз унака одам эмассиз, Комил ака. Сиз халол, мард йигитсиз..., — у шундай дея уялинкираб қўшиб қўйди, — шунинг учун сизни хурмат киламан!

Бу сўзлар Комилнинг кулоғига «шунинг учун сизни яхши кўраман» дегандек эшитилди-ю, ғалати бўлиб кетди.

«Кизик! Зиёда нима бўлганини эшитса нима деркин? — ўйлади Комил, — «халол, мард йигитсиз» дермикан ўшанда? Йўк, ўлаколса айтмайди... Бу хам ўғрилиқ, хам номардлик дейиши турган гап!..»

— Нималарни ўйлаб колдингиз, Комил ака? — хайрон бўлиб қараб қўйди Зиёда.

— Йўк, шунчаки ўзим, — деди Комил ўзини қўлга олишга уриниб, — Театрга борамизми, киногами?

— Концертга бора қолайлик, — деди Зиёда, — «Туркистон»да Озоданинг концерти бўлаётган экан.

— Кетдик, — деди Комил.

Такси тўхтатиб йўлга чиқишди...

Йўлак тарафда эксперт Умаровнинг овози эшитилгандек бўлди. Капитан Саидов хали ўрнидан қўзғалмагани хамки, эшик очилиб унинг ўзи кўринди. Кўришишди.

— Тузукмисиз, Бурҳон ака? — деди капитан уни ўтиришга таклиф киларкан.

— Раҳмат, яхши, — деди Умаров, — кон босим сал кўтарилай деган экан. Шунга ётиб қолдим.

— Ўрнингиз дарров сезилди, — деди капитан Саидов, — ишларимиздан хабарингиз бордир?

— Ха, боя сиз йўк экансиз, йигитлар айтиб беришди, — деди Умаров оромкурсига ўрнашиб ўтираркан.

— Хўш, сиз нима дейсиз? — унга юзланди капитан.

— Нима дейман? — елка қисиб қўйди Умаров, — кўпол хатога йўл қўйилган. Англашилмовчилик бўлган...

— Қўлга олинганлар ҳаммасини бўйинларига олишди, — деди капитан Саидов, — лекин пул топилмаяпти...

— Ҳаммаси кундек равшан, — синик кулимсиради Умаров, — «Туллак» бу ернинг одами эмас. Шаҳарни билмайди. Кейин, менимча у ўзининг Самара вақти бўйича ҳаракат қилган. Вақтни бу ерга мослаштириб, соатлар орадаги фарқни ҳисобга олмаган бўлиши керак... Иннайкейин, «Кўза кўтарган қиз» фавворасининг олдидами, орқасидами, рўпарасидами... келишилган одам билан аниқ қаерда учрашиши кераклигини англаёлмаган. Оқибатда, бир сумка пул бегона одамнинг қўлида кетган...

— Шунака бўлиб чиқяпти, — дея хўрсинди капитан, — бош котиб колди. Нима деб маслаҳат берасиз?

— Менимча, шаҳарда худди қўлга тушган «чопар»га ўхшаган йигит бор. Унинг ҳам эгнида оқ шим, йўл-йўл қўйлак бўлган, қоракўзойнак таққан, — давом этди Умаров, — кизиғи шундаки, у ҳам худди ўша ердаги ўриндиқларнинг бирига бориб ўтирган. Парол ҳам тасодифан тўғри чиққан... Булут. Ёмғир ёғади, ё ёғмайди...

— Жудаям бунчалик бўлмас, — деди капитан унинг сўзини бўлиб.

— Ҳаётда ҳамма нарса бўлиши мумкин, азизим, — деди Умаров босиқ оҳангда, — шунинг учун ҳам «Туллак» шошиб колган, «ишни қойиллатдим» деб сумкани бергану, кетган-ворган...

— Энди нима қилсак бўлади? — деди капитан оғир сўлиш олиб.

— Ҳар нима бўлганда ҳам шанба куни ўша «Меридиан» ресторанига боришга тўғри келади.

— У ерга йиғиладиганлар бўлиб ўтган воқеалардан хабардор бўлишса-чи? — аралашди боядан бери жим ўтирган сержант Қорабоев.

— Менимча хабари йўқ, — деди Умаров, — бугун пайшанба. Улар шанбани кутишади. Иложи бўлса, қўлга олинган йигитни улар билан телефон орқали боғлашга уриниб кўриш керак.

— Яхши гап, — маъқуллади капитан Саидов.

— Шундан кейин, «чопар» йигит «хаммаси яхши, шанба кун ресторанда кўришамиз» дейди, вассалом! — деди Умаров ўтирганларга қараб.

— Бу шубҳа уйғотмасмикан? — деди капитан Саидов.

— Йўқ, аксинча, улар хотиржам бўлишади, — деди Умаров ишонч билан.

Эшик тақиллаб очилиб, лейтенант Микеладзе кирди:

— Ўртоқ капитан, Россиялик меҳмонлар келишди.

— Жуда яхши. Киришсин! — деди капитан ўрнидан туриб.

Комил эртаси кун дарсдан кейин Зиёдани «Миллий боғ»га таклиф қилди. Узоқ сайр қилишди. Қайиқда сузишди. Қайиқ лапанглаганича соҳилдаги мажнунтолларнинг шалола янглиғ ёйилган новдалари оралаб ўтаркан, Комил беихтиёр Зиёданинг қўлидан тутди:

— Сиздан бир нарса сўрамоқчи эдим, Зиёда?

— Нимаикан? — секин қўлини тортиб олди Зиёда.

— Мен сизни яхши кўраман... — деди Комил қўзларини олиб қочиб.

— Шумиди сўрамоқчи бўлганингиз? — жилмайди Зиёда.

— Ҳа... лекин... — чайналди Комил, — лекин мен сизга ёқаманми?

Зиёда кўзларини яширди.

— Нега индамайсиз? — деди Комил юраги кўксидан отилиб чиккудек бўлиб, — илтимос, айтинг!

— Айтаман, — деди Зиёда ва унга синовчан тикилди, — фақат сиз олдин мени битта саволимга жавоб беринг?

— Нимаикан? — хайрон бўлди Комил.

— Шунча пулни қаердан олдингиз?...

Комил товонигача музлаб кетди.

— Ўзимники, — деди дами ичига тушиб.

— Алдаяпсиз! — деди Зиёда катъият билан, — тўғриси айттинг!

Комил жим бўлиб колди-да, кейин шивирлағудек деди:

— Топиб олдим...

— Ёлғон! — овозини баландлатди Зиёда.

— Рост... Ўлай агар, — деди Комил довдираб, — ишонинг!

— Яна алдаяпсиз! — деди Зиёда овози ўзгариб, — агар тўғриси айтмасангиз... бу охириги учрашувимиз бўлади...

— Унака деманг, Зиёда, — бўшашиб кетди Комил.

— Бўлмаса, айтинг, — тикилиб колди Зиёда ва аста кўшиб кўйди, — қулоғим сизда.

Комил бошини кафтлари орасига олган кўйи энгашиб колди.

Қайик тўхтаган, сув юзида пўкакдек қалкиб, тебраниб турарди...

Комил билан Зиёдани кичик лейтенант Микеладзе бошлаб кирди.

Капитан Саидов эшикдан кириб келган, кўлида қора дипломат сумка, эгнида оқ шим, йўл-йўл кўйлак кийиб, қора кўзойнагини кўкрак чўнтагига солиб олган новча йигитни кўриб ханг-манг бўлиб колди.

Эксперт Умаров ҳам шошиб ўрнидан турди.

Комил ҳамма бўлган гапни батафсил айтиб берди. У ўша кунги учрашувнинг мутлако тасодиф эканлиги, буни ўзи ҳам кутмаганлиги, довдираб қолганини айтди. Кейин пулнинг унча-мунчасини зарурат юзасидан ишлатиб қўйгани, вақтида олиб келиб беролмагани учун кечирим сўради.

Буниси энди мутлако кутилмаган хол эди.

Йигит билан қиз дипломатдаги пулларни қолдириб, тушунтириш хати ёзиб бериб чиқиб кетишмоқчи эди, Умаров тўхтатди.

— Гап бундай, ўғлим, — деди у Комилга яқинлашиб, — кўриниб турибди, ҳалол, мард йигит экансан. Яна бир марта мардлик қилишинг керак бўлади...

Комил хайрон бўлиб унга қаради.

— Нима қилишим керак?

Шу пулларни эгасига топшириш керак, — деди Умаров вазмин оҳангда, — эртага кечкурун... «Меридиан» ресторанида...

Комил беихтиёр ўша кунги нотаниш одам айтган гапларни эслади ва Зиёдага қаради.

— Мен... уларни танитайман, — деди у елка қисиб.

— Бунисининг аҳамияти йўқ, ука, — деди капитан Саидов, — сиз шу кийимда, шу ҳолатда сумкани кўтариб ресторанга кириб борсангиз бас. Уларнинг ўзи сизни таниб олишади.

— Қанақа бўларкин? — деди Комил яна Зиёдага кўз ташлаб олиб.

— Яхши бўлади, — кулимсиради Умаров, — биз учун жуда катта ёрдам берган бўласан.

— Билишимча... сизлар... худди менга ўхшаб кетадиган, шунақа кийинган йигитни ушлагансизлар... — деди Комил.

— Хўш? — деди капитан унга синовчан тикилиб.

— Ўшанинг ўзини олиб борсанглар бўлмайдимиз, демоқчи эдим? — деди Комил лабларини қимтиб.

Капитан Саидов билан Умаров бир-бирларига маъноли караб кўйишди.

— Йўк, — бош чайкади Умаров, — биринчидан, у ўзининг қай ахволда эканини сездириб қўйиши мумкин. Киши билмас, битта имо-ишора қилиб қўйса бўлди, бутун операция чиппакка чиқади. Иккинчидан, бизни йигитлар у қўлга олинган пайтида машинада қаршилиқ кўрсатганида оғзи-бурнини сал безаб қўйишган...

Комил Зиёдага қаради.

— Бу хавфли эмасми? — қўрқа-писа сўради Зиёда.

— Йўк. Комилжон фақат кўриниш берса бас. «Меридиан» ресторани кечки пайтлар жуда гавжум бўлади, — тушунтирди капитан, — биз ҳам олдинроқ бориб ўтириб турамиз. Рестораннинг ҳамма эшик-тешиклари тўсилади. Бизга Комилни кутаётган кишилар керак холос. Истасангиз, ўзингиз ҳам боришингиз мумкин!

Зиёда Комилга «нима дейсиз?» дегандек нигоҳ ташлади.

— Майли, — деди Комил, — керак экан, борамиз!..

Шу тобда у «йўк» дейиши, бу қалтис таклифни рад этиши мумкин эди. Аммо жиноят-кидирув гуруҳининг иши унга жуда қизиқарли туюлди, ё Зиёданинг олдида «йўк» дейишга уялди, бу таклифга рози бўлди...

Очиғини айтганда, «Меридиан» ресторани унча мунча одамлар кириб ўтирадиган ресторанлардан эмасди.

Саройдек данғиллама бино. Хайхотдек зал. Ўртада мрамар ховуз. Фаввора. Саҳна. Мусикачилар. Шоҳона дастурхонлар. Ҳаммаси бир хил кийинган официант қизлар, йигитлар. Нархлар эса осмонда...

Шанба бўлгани учунми, ресторан миждозлари ҳар

сафардагидан кўра гавжумрок эди. Чет элликлар, махаллий меҳмонлар, «янги» руслару — «янги ўзбеклар», бойвачча йигит-қизлар...

Зал нимқоронғи. Сахнадаги ранг-баранг чироклар шодаси ўчиб-ёниб турар, ховуз ўртасидаги мрамар супа устида эса ярим яланғоч гўзал бир киз арабча рақс хиром этмоқда эди. Ўтирган эркакларнинг аксариятини кўзлари ўша тарафда, ана шу ширакайф ва сук нигоҳларда хис эмас, хирс жилваланиб турар, умуман бу ерга кирган ва маишат қилиб ўтирган одамларнинг кўпчилиги уларнинг турки, хатти-харакати, юриш-туришидан уларнинг туриш-турмуши бошқалардан фарқ қилгувчи оқсуяклар тоифасидан эканлиги аниқ кўзга ташланарди.

Формасиз капитан Саидов эксперт Умаров ва Зиёда ҳам шу ерда жимгина суҳбатлашиб ўтирардилар.

Залнинг у бурчагида эса лейтенант Собитов билан кичик лейтенант Жанна Микеладзеларнинг ҳам суҳбатлари куюк, аммо кўзлари кўшни столларда ўтирганларда эди. Улардан нарироқда россиялик ҳамкасблар ўтиришарди.

Эшикдан кираверишда бўлса, спортча русумли кийимда сержант Қорабоев бир неча формасиз милиционер йигитлар билан ўрнашган, улардан ташқари ресторан ховлисида, фойеда ҳам белгиланган кишилар шай бўлиб туришарди.

Лекин, дипломат сумка кўтарган, оқ шим, йўл-йўл кўйлак кийиб олган, қора кўзойнакли Комилни қайси столдагилар кутишяпти, «наркобизнес» билан шуғулланиб, кўпдан бери изкуварлар билан «бекиномачоқ» ўйнаб келаётган корчалонлар ким, буни ҳозирча ҳеч ким билмасди.

Нихоят, кутилган соатлар келди.

Эшикда Комил кўринди. Қўлида қора дипломат сумка. Эгнида оқ шим, йўл-йўл кўйлак. Кўкрак чўнтагида банди чиқариб қўйилган қоракўзойнак.

Комил шу лаҳзаларда каттиқ ҳаяжонда эди, ле-

кин буни сездирмасликка уринарди. Худди ўзи яхши кўриб томоша қиладиган детектив фильмларнинг қахрамонлари каби ранги бир оз ўчинқираган бўлса-да, лаблари маҳкам қимтилган, кўриниши жиддий ва босиқ эди.

У ваэмин кадамлар билан зал тарафга ўтди. Мармар ҳовуз ёнидан ўтиб бораётганида официант йигитлардан бири шошиб унга яқинлашди-ю, нимадир деб залнинг алохида хоналарга ажратилган тарафига бошлади.

Капитан Саидов сизди. Ўша «хосхона»ларнинг бирини шохи пардаси қия очилиб кимдир Комил томонга қараб кўйгандек бўлди.

Энди бу ёнига киришиш мумкин эди.

Акс ҳолда Комилни ўзлари кутган «чопар» — йигит эмаслигини пайқаб қолишлари ҳеч гап эмасди. Орасида дипломат кўтариб кириб келадиган йигитни шахсан танийдиганлар бўлмаслиги мумкин эмас, бундай фикрнинг ўзи ақлга тўғри келмасди.

Капитан Саидовнинг ишораси билан лейтенант Собитов ва сержант Қорабоев ўша тарафга юришди. Орқаларидан бир неча милиционерлар.

Бу ёни кўз очиб, юмгудек тез содир бўлди. Комил «хосхона» пардасини очиши билан лейтенант Собитов уни нари суриб ичкарига отилди. Кўлида тўппонча билан сержант Қорабоев, ортидан милиционерлар. Микеладзе бўлса чакконлик билан Комилнинг кўлига кишан солди-ю, бир милиционер йигит билан бирга четга олиб ўтиб кетди.

«Хосхона» ичкарисидан қандайдир норози овозлар эшитилди. Кейин ҳамма жим бўлиб қолди.

Капитан Саидов билан Умаров ўша хонага кириб боришганда ичкаридаги думалоқ стол атрофида тилла кўзойнакли, бақалоқ киши ва яна иккита, кўзлари бежо, турки совук йигитлар ўтиришарди.

Капитан аллақачон уларнинг кўлларига кишан солинганини сезиб, хотиржам тортди.

Ҳаммалари стол атрофига ўтиришди.

— Бу... провокация, — норози оҳангда тўнғиллади тилла кўзойнакли одам, — бу ерда қандайдир англашилмовчилик бўляпти.

— Бунисини бўлимга борганда аниқлаймиз, — деди капитан Саидов кўкрак чўнтагидан гувоҳнома-сини очиб-ёпиб кўрсатаркан.

— Марҳамат, — деди йигитлардан бири, — биз жимгина ўтиргандик..., — шундай деб залдан чиқиб бораётган Комилга имо қилди, — анави бола пардани очиб қаради, холос. Кимгадир ўхшатдим, кимнидир қидириб юрганмиди, тушунмадик?

— Аввал ўзингиз пардани қия очиб унинг кириб келаётганига қарагингиз шекилли? — деди капитан Саидов босик оҳангда.

— Ҳа, биз яна бир шеригимизни кутаётгандик, — деди иккинчи йигит, — ўшамасмикан, деб қараган бўлишимиз мумкин...

— Қараса ўхшамайди, шунақами? — деди Умаров кинояли кулимсираб, — афсуски, зиёфат тўхта-тиладиган бўлди, жаноблар!

— Нега, нима учун? — қўлларини ёзди тилла тишли кўзойнакли одам, — бу қанақаси? Жимгина ўтирган одамларнинг тинчини бузишга ким рухсат берди? Ўтиришимизни бузаяпсизлар!

— Энди ўтиришларингиз у ёқда давом этади, — деди капитан Саидов, — у ёқда шерикларингиз кутяпти. «Туллак»... Кейин оқ шим, йўл-йўл қўйлакли йигит...

— Нималар деяпсиз ўзи? — аччикланди йигитлардан бири, — бундок тушунтириб гапиринг! Қанақадир «Туллак», қанақадир йигит дейсизмией!..

— Ҳаммасини тушунтириб кўямиз, — деди Умаров ўрнидан тураркан, — ҳозир бу ердан шовкин солмасдан чиқишни маслаҳат бераман... Бекинмачок тугади!..

Йигит индамай бошини қуйи солди. Иккинчи йи-

гит асабий ҳаракатлар билан сигарет тутатди. Тилла кўзойнакли киши бўлса тўнғиллаб ўрнидан кўзгала бошлади.

Ичкаридагилар милиционерлар ва бошқалар курсовида залдан чиқишди. Бўлиб ўтган воқеани биров сезди, биров йўк.

— Биздан нима истаяпсизлар ўзи, тушунсам ўлай агар? — деди кўзойнакли одам машинага чиқаётганларида.

— Ўлмай туринг, биродар, — илжайди Умаров унга караб, — ҳали бизга кераксиз. Сиз билан қилдиган анча ишларимиз бор.

Уларнинг рўпарасида ўтирган кичик лейтенант Микеладзе капитаннинг ишораси билан қўлидаги дипломат сумкани очиб кўрсатди.

— Мана шу пуллар кимга тегишли? Шунини аниқлашимиз керак холос, — деди капитан Саидов.

— Бировнинг омонатига хиёнат қилиш яхши эмас, — қўшиб қўйди Умаров, — эгасининг қўлига тегиши керак! Шу масалада сизларнинг ёрдамингиз керак бўлиб қолди.

— Буни менга нима алоқаси бор? — пинагини бузмади тилла кўзойнакли одам, — эътиборингиз учун, мени бунақа «хўрак»лар билан алдаёлмайсизлар!

— Агар хато қилаётган бўлсак, олдиндан узр сўрашимиз ҳам мумкин, — деди капитан Саидов унга синчковлик билан караб.

— Узр сўраш билан қутулиб кета олмасангиз керак деб кўрқаман?! — хўмрайиб қўйди тилла кўзойнакли киши.

— Бунисини энди вақт кўрсатади, — деди Умаров ва ҳайдовчига имо қилди, — ҳайда аравангни!

Машиналар кетма-кет йўлга чиқди.

У ёғи нима бўлди, нима қўйди айтиш қийин. Лекин ана шу лаҳзаларда, улар жиноят-қидирув бўлимига кетаётган пайтда ўзларини олдинда нималар қутаётганини, «Туллак» ўзини жинни-санғиликка со-

лишини, оқ шим, йўл-йўл кўйлакли чопар йигитни кўрганлар серрайиб қолишларини, тилла кўзойнакли киши бўлса, «адвокат талаб киламан» деб шовқин-сурон кўтаришини ҳозирча ҳеч ким хаёлига ҳам келтира олмасди...

Комил билан Зиёда ички ишлар бошқармаси ёнида қолишди.

— Раҳмат сизга, Комилжон, — деди капитан Саидов унинг кўлини қисиб, — яхши ёрдам бердингиз!

— Ўзи бизда ишласа ҳам бўларкан, — қўшиб қўйди эксперт Умаров кулимсираб ва сўради, — қерда ўқияпман девдинг?

— Маданий-оқартув... режиссёрликка, — деди Комил хижолатомуз оҳангда.

— Бе, ўғил болалар қиладиган ишми шу? — юзини буриштирди Умаров, — хўп десанг, ўқишингни бошка ёкка кўчиртирамиз...

Комил ялт этиб унга қаради.

— Рост, — давом этди Умаров, — кейин ўқиб, биз билан ишлайверасан. Анча бақувват, дадил йигит экансан. Спорт билан ҳам шуғулланиб турарсан?

— Ҳа, қаратэ билан, — деди Комил секин.

— Ана! Нур устига нур! — деди Умаров ва капитанга қаради, — эрта-индин бир келсин-а, Самандар Саидович. Маслаҳатлашамиз!

— Майли, келсин-чи, — деди капитан Саидов Комилга бошдан-оёк кўз югуртиб ва парироқда турган Зиёдага имо қилди — лекин келин бола бунга нима деркинлар?

Зиёда уялиб ерга қаради. Комил ўнғайсизланиб кўзларини олиб қочди.

Улар шу ерда хайрлашдилар...

— Шунақа қилиб бизни ташлаб кетар экансиз-да? — деди Зиёда кулимсираб.

— Сизни эмас, ўқишни, — деди Комил ва кўшиб кўйди, — кўнглим бўлмаган соҳада нима қиламан? Ундан кўра, бошқа фойдалироқ иш қилганим яхши эмасми?

— Милиционер бўлиб-а? — деди Зиёда қошларини чимириб.

— Нега милиционер? — елкасини учирди. Комил ва кўзларини айёрона қисди, — сиз айтмоқчи, ҳалол ва мард йигит бўлишга ҳаракат қиламан!

— Бунисини кўрамиз, — деди Зиёда кулимсираб.

Кулишишди ва ёнма-ён катта кўча тарафга йўл олдилар.

Бу воқеалар бўлиб ўтганидан бери орадан анча вақт ўтди.

Мен ўшанда «наркобизнес» билан шуғулланиб келаётган бутун бошли жиноий гуруҳнинг фош этилишида журналист сифатида иштирок этдим. Бир-биридан қизиқ, кўп воқеа-ходисалар бўлиб ўтди. Лекин мен бу ўринда уларнинг барча тафсилотларига тўхталиб ўтириш фикридан йироқман.

Ушбу ёзувларнинг қозоғга тушишига эса бутунлай бир бошқа воқеа сабаб бўлди, дейиш мумкин.

Ёзнинг ўрталари эди. Эски танишим, жиноятқидирув гуруҳининг раҳбари, капитан Саидов мени бир ҳамкасбининг тўйига таклиф қилди. Никох тўйи экан. Энг қизиғи шундаки, мен бўлажак келин-куёвларни ғойибона бўлса-да, биларканман. Куёвболанинг исми Комил. Кичик лейтенант. Шу бўлимда ишлар, келин — Зиёда исмли нозиккина, чиройли киз эса маданий-оқартув факультетининг битирувчиси экан.

Ана шу тўй кечасида биз, капитан Саидов, эксперт-изкувар Умаров ва мен анчагача суҳбатлашиб ўтирдик. Ўтган-кетганлар, энг асосийси куёвбола хақида...

Ўша кеча уйга кайтдим, негадир уйкум қочди. Сира ухлаёлмадим. Негадир шулар хақида ёзгим келди. Ва ёзишга ўтирдим. Унга тонг қоронғисида нукта қўйилди. Сиз эса уни юқорида ўкидингиз. Бор гап шу!..

ТАҚДИРИ АЗАЛ

Акобир бу ғалати, нотаниш кимсани биринчи маротаба Университетга кириш имтихонлари топшираётган кезлари кўрган эди.

Ўша куни у имтихонлар жадвалидаги ўзгаришларни ёзиб олгани келган ва худди ўзи каби олий ўқув юртига кириш иштиёкида ёниб, кўзларида қувонч ва алланечук хавотир аломатлари сезилиб турган бир гуруҳ тенгқурлари билан гаплашиб туришарди. Нарироқда чекиб турган йигитчалардан бири улар тарафга қараб, «Орангларда Аҳмедов Акобир деган бола борми?» дея кичкирдию, унинг хаёли бўлинди. Ўша тарафга қаради.

— Сени анави ёқда чакиришаяпти, — деди йигитча.

Акобир у кўрсатган тарафга юрди. Сирли шовуллаб турган теракзор олдида ҳеч ким йўқ эди. Хайрон бўлиб энди оркасига бурилмоқчи бўлганди, кимнингдир хиркираган товушини эшитиб тўхтади:

— Мен бу ёқдаман, Акобир...

Акобир шундагина «Газ-сув» сотиладиган дўконча оркасида турган нотаниш йигитга кўзи тушди. Ич-ичига ботган кўзларими, сийрак сокол қоплаган озгин юзи, қирра бурни ё ингичка лабларими, қарларидир танишдек кўринди-ю, барибир танимади. Шунга қарамай, одоб юзасидан унга яқинлашиб салом берди. Акобир бу симёғочдек баланд бўйли, нотаниш йигитнинг косовдек қоп-қора, озгин кафтини бармоқлари орасига олди-ю, унинг темирдек совук эканлигидан сесканиб тушди. Мени чакирганминдигиз?» дейишга энди оғиз жуфтлаганди, йигитнинг ўзи гап бошлаб қолди.

— Шу ишни бекор қиляпсан, Акобир, — деди у афсусланганнамо охангда.

Акобир хайрон бўлиб унга каради.

— Шу ўқишга бекорга қиряпсан, демокчман, —
Акобирга синовчан кўз югуртди нотаниш йигит.

— Нима демокчисиз ўзи? Тушунмадим? — баттар
хайрати ошди Акобирнинг.

Нотаниш йигит лабларини қийшайтириб ғалати
кулимсираб қўйди.

— Тушунганигда кеч бўлади, оғайни, — деди у
бош чайкаб.

Акобирнинг кўзлари катта-катта очилиб кетди:

— Сиз кимсиз ўзи? Мен сизни танимасам, бил-
масам?...

— Буни ахамияти йўқ, — деди нотаниш йигит
ва хиёл оксоқланганча катта кўча тарафга кета бош-
лади.

Акобир нима қилишини, нима дейишини билмай
гарангсиб қолди.

— Тўхтанг! — кичкирди жон-холатда, — нега
менга бу гапларни айтиб кетяпсиз?

Нотаниш йигит елкаси оша каради ва совуққина
охангда деди:

— Шунчаки... огоҳлантириб қўйдим холос...

Акобир ханг-манг бўлганча қолди. Нотаниш йигит
эса худди ҳавога сингиб кетгандек кўздан йўқолди.
Акобир англаёлмади. У катта кўча тарафга юриди,
бирон машинага чиқдими ё ён-тарафдаги буталар
орасига кирдими, теракзор тарафга бурилдими,
хайтовур кўришга улгуролмади. Ҳаммаси кўз очиб-
юмгунча содир бўлди. Ўзига келиб орқасидан югур-
ганида эса, у кўздан ғойиб бўлган эди.

... Шу кеча у алламаҳалгача ухлаёлмади. Эрта-
лаб университет ховлисида кўргани нотаниш йигит
унинг тинчини бузиб қўйди. Уни қаердадир кўрган-
дек бўлаверар, биронта танишига ўхшатар, барибир
сира эслаёлмасди. Аммо унинг киёфаси, кўзларими,

юз тузилишими, аллакаерлари ўзига ниҳоятда таниш эканлигини юрак-юракдан чуқур ҳис қиларди.

«Ким бўлиши мумкин? Ким? — дерди ўз-ўзига, — Нега менга бунақа гапларни гапирди? Мен билан нима иши бор? Нима учун «шу ўқишга кирма» деб огоҳлантириб кетди? Отам бўлмаса, тоғам ё поччам бўлмаса, мен билан неча пуллик иши бўлиши мумкин?...

Акобир шу хил хавотирли, безовта хаёллар оғушида тонг отгунча тиканак устида ётгандек ўрнида тўлғаниб чикди. Туш кўрибди. Тушида ўша нотаниш йигит унинг ортидан қувиб келаётганмиш... Акобир ўпкаси оғзига тикилиб югурармиш. У эса оксоқланган кўйи, ишшайганча орқасидан қувармиш. Ахийри Акобир қандайдир чуқурга қоқилиб йиқилиб тушибди...

Ана шу ерда кичқириб, ўз овозидан ўзи чўчиб уйғониб кетди. Юраги кўксидан отилиб чиккудек гурсиллаб урар, қаро терга ботган, қўл-оёқлари дағ-дағ титрарди.

Эрталаб ювинаётганида ойна қаршисида лаблари четига учук тошганини кўриб ғалати бўлиб кетди. Аммо на ўша нотаниш йигит, на унинг гаплари, на тушида кўрганлари хақида ҳеч кимга лом-мим дея оғиз очмади. На отасига, на онасига...

«Умр — оқар сув» деганларича бор экан. Талабалик йиллари-ку, инчунун!

Акобир ўша йили кириш имтиҳонларини аълога топшириб, Университетга кирди. Ҳеч нимага қўли тегмай қолди. Ўша нотаниш йигитни ҳам, кўрган кўрқинчли тушини ҳам унутиб юборди. Нотаниш йигит ҳам ўша-ўша кўринмай кетди. Акобир бунга аввалига ажабланди. Кейин «бироп довдир, телба одам экан-да» деган фикрга келди, ҳаммаси яхшилик билан тугаганига ич-ичидан суюнди ҳам...

Афсуски, Акобирнинг севинчи узоққа бормади.

Университетни имтиёзли диплом билан тугатди, йўлланма бўйича йирик бир корхонага бўлим муди-рининг муовини бўлиб ишга кирди. У ўз омадидан маст ва масрур эди. Юрагида ёшлик ғайрати жўш урар, хали тахи бузилмаган орзу-умидлари калашиб ётарди. Шу боис, биринчи кунданок енг шимариб ишга киришиб кетди.

Бу қотмадан келган, сочлари жингалакка мойил, баланд бўйли йигитчани ишхонадагилар ҳам ёктириб қолишди. Хатто унинг ниҳоятда камгаплиги, анчайин эҳтиёткор ва такаббурлиги ҳам фазилатдек туюларди атрофдагиларга. Бир сўз билан айтганда, унинг феъ-ли сал ғалатирок эди. Яъни, ҳеч кимга яқинлашмас-ди, бошқаларни ҳам ўзига яқинлаштирмасди. Аммо унинг ишдан бўйин товламаслиги ва катталарнинг гапини икки қилмаслиги бу кусурларини пардалаб турарди.

Қисқаси, Ақобирга омад кулиб боккан дейиш мум-кин эди. Бошқачароқ қилиб айтганда, хали ҳеч бир курсдоши эришмаган мувафаккиятларга Ақобир кун сайин эришиб борарди. Аммо худойим буларни унга кўп кўрган экан шекилли, кунларнинг бирида яна ўша нотаниш йигит пайдо бўлиб қолди-ю, худди са-ратонда қор ёққандек бўлди-қўйди.

Ақобир аввалига кўзларига ишонмади. Уни сурбет-ларча, ҳеч бир илтифотсиз ичкарига кириб келганини кўргандан кейин эса буткул довдираб, ўзини йўқотиб қўяёзди.

Нотаниш йигит деярли ўзгармаган, факат оксокла-ниши янада ортиб, юз-кўзларини ажин қоплаб, жинга-лакка мойил сочлари орасида оқ толалар кўпайиброк қолгандек туюлди унга.

Ақобир худди тилига тушов тушгандек анграйган кўйи унга қараб тураверди.

— Барибир, айтганимга кўнмадинг, — деди нота-ниш йигит хўрсиниб, — майли, энди ўзинг биласан... Лекин бу ишхонадан кетишинг керак!

— Кимсиз ўзи? — тили зўрға айланди Ақобирни, — сизга нима керак?

— Кимлигимни аҳамияти йўқ, — хунук илжайди нотаниш йигит, — фақат сени оғоҳлантириб қўйишим керак.

— Мен билан нима ишингиз бор? — товуши титраб кетди Ақобирни, — сизни танимайман, танишни ҳам истамайман!

— Буниям алоқаси йўқ, — деди нотаниш йигит бепарво оҳангда, — сен бу ишхонадан шу бугунок кет! ... Кейин кеч бўлади!..

— Нималар деяпсиз ўзи, ака? — аламдан чинкириб юбораёзди Ақобир, — канақа одамсиз ўзи? Хозир милиция чақираман!

Чакиравер, — деди нотаниш йигит бирон туки ҳам қилт этмай, — фақат бўшасанг бас! Сен хозир эришаётган ютуқларингга, омадингга кўпам ишонаверма! Ҳаммаси ўтқинчи. Эрта-индин хароб бўласан. Бу ердаги кўзбўямачилик, порахўрлик, гуруҳбозлик сени еб ташлайди. Сен оёқости бўласан!...

— Оғзингизга қараб гапиринг! — деди Ақобир унга еб юборгудек тикилиб.

— Мен сенга қараб гапираяпман, — илжайиб қўйди нотаниш йигит, — гапларимни қулоғингга қуйиб ол. Тез бўшаб кетсанг, кетдинг, бўлмаса ўзингни бошингни ўзинг ейсан!

— Йў-қо-линг! — қичқириб юборди Ақобир ток ургандек титраб ва бирдан кўкрагини чангаллаб қолди.

— Бу бошланиши! — деди нотаниш йигит худди уни майна қилаётгандек истехзоли кулимсираб, — майли, мен кетаман. Лекин сен ўйлаб кўр, яхшилаб ўйлаб кўр!..

Нотаниш йигит шундай деди-ю, худди шарпадек лип этиб чиқиб кетди.

Ақобир жон-холатда орқасидан отилди. Аммо йўлак бўм-бўш, у сурбет кимса аллақачон ғойиб бўлган эди. Нотаниш йигит худди осмондан туш-

гандек кутилмаганда хонасида пайдо бўлиб қолган ўша машъум кундан эътиборан Ақобирнинг мазаси кочди. Сал нарсага асабийлашадиган, юраги санчадиган, миясида чидаб бўлмас даражада оғрик кўзғаладиган бўлиб қолди.

Бу орада ишхонада ҳам ғалати-ғалати, катта-кичик кўнгилсизликлар содир бўла бошлади. Ғийбат, бир-бирини кўролмаслик, ивир-шивир», юримсик гап-сўзлар пайдо бўлди.

Ўша кунларнинг бирида корхона тафтишчилар босди. Ҳаммаёкни ағдар-тўнтар қилиб текширувни бошлаб юборишди. Иш бор жойда озми-кўпми хатолар бўлади, албатта. Аммо, калтакнинг бир учи молиялаш бўлими мудирининг муовини Ақобир Аҳмедовнинг бошида синиши кутилмаган хол бўлди. Унга қандайдир тадбиркорнинг қандайдир фирмасига ноқонуний равишда йирик миқдордаги маблағ олишга ёрдамлашган деган бемаъни айб қўйишди. Ақобирнинг нақ эс-хонаси чиқиб кетди. Иш бошлаганига эндигина уч-тўрт ой бўлган ёш мутахассиснинг бундай жиддий жиноятга қўл уришини ҳеч ким хаёлига ҳам келтирмаганиди. Ақобир ўзига ёпиштиралаётган барча айбларни рад этди. Фақат ўша, лаънати тадбиркорнинг молиявий хужжатларини расмийлаштиришда ёрдамлашганини, тажрибасизлик қилганини бўйнига олди, холос.

Ақобир шу билан бу балодан қутуларман деб ўйлаганди. Бўлмади. Ўша жиноятнинг асоси барибир ўзига, хужжатларга чеккан имзоларига бориб тақалди. Уни бир хафта давомида ҳар куни терговга чақиртиришди. Ақобир кўрканидан ҳаммасини чалкаштириб юборди. Ҳамма айбни бошлиғига, корхона раҳбарлигига ағдаришга уринди. Ўнлаб тушунтириш хатлари, маълумотнома-ю далолатномалар ёзди. Ахийри ундан то текшир-текширлар тугамагунча шаҳардан ташқарига чиқмаслик ҳақида тилхат олиб қўйиб юборишди.

Ҳаммаси «ўзинг учун ўл етим» қабилида бўлди. Ақобирни ҳеч ким химоя қилмади, лоақал ёрдам қўлини ҳам узатмади. На корхона бошлиғи, на бўлим мудирини, на бошқа ҳамкасблар... Ҳаммалари сувдан қуруқ чиқишди. Майдонда Ақобирнинг ёлғиз ўзи қолди, холос. Ўша кезлари у ўзини шунчалар хорланган-ҳақоратлангандек ҳис қилдики, асти қўя-верасиз!

Боз устига, уни бўлим мудирини муовинлигига но-лойиқ деб лавозимидан бўшатишди, оддий ходимликка тушириб қўйишди. Ақобир индамай ишлаб юриверди. Нима ҳам қила оларди? Такдирга тан бермай бошқа илож-имкони ҳам йўқ эди. Эндиликда унинг аввалги иштиёқи сўнган, ишидан ҳам, худбин, пасткаш ва хоин ҳамкасбларидан ҳам қўнгли совуган эди.

Булар ҳали ҳолва экан. Энг дахшатлиси орадан икки ойча вақт ўтгандан кейин бошланди.

Ақобирни яна прокуратурага чакиртиришди. Борди, ва ... қайтиб чиқмади. Аниқланишича, ўша, Ақобирнинг имзоси билан банкдан катта пул олган фирманинг ҳужжатларидан тортиб, жойлашган манзилигача сохта экан. Демак, кўринадики, Ақобир билиб-билмай давлатнинг бир неча милён пулини совуришда иштирокчи бўлиб қолган. Ақобир арзимаган битта имзонинг шунчалар дахшатли оқибатларга олиб келишини етти ухлаб тушида ҳам кўрмаган эди.

Судда ҳукм ўқилаётган лаҳзаларда ўзини тутолмади. Ўқиб-ўқиб йиғлаб юборди. Ялинди, ёлворди, ҳали бу соҳада тажрибасиз эканлигини инобатга олишларини сўради. Афсуски, фойдаси бўлмади, ўша фирманинг ҳужжатларини расмийлаштириб бераётган пайтда олган юз минг сўми қимматга тушди. У уч йилга озодликдан маҳрум қилинди...

Ушбу «жинойй иш»га жалб этилган терговчи, лейтенант Қурбонов биринчи марта Ақобир билан биринчи марта худди ўша кезлари танишди. Ўша пайтларда Қурбонов ҳам ҳали ёш, тажрибасиз эди. Ўзи билан тенгкур, орзу-умидлари амалга ошиб бораётган иқтисодчининг аллақаерлари, ёшлигимини, куч-ғайратга тўлиб-тошиб юришларини, ҳамма-ҳаммаси ўзига ўхшаб кетар, аммо тақдир зарбаси қаршисида довдираб, гангиб қолаётган бу йигитчани ҳар сафар кўрганда эзилар, уни ноҳақ айбланаётгандек ҳис қилар, таасуфки, ёрдам беришга келганда ожиз эди.

Улар ана ўша кунларнинг бирида бош терговчи Алиев хонасида учрашишди. Лейтенант Қурбонов эндигина тергов гуруҳига келиб қўшилган, идоранинг ёзув-чизув ишларига ёрдамлашиб юрарди. У жимгина ўтирган кўйи сўроқ қилинаётган йигитчанинг довдирашини кузатиб ўтираркан, ичи-ичидан унга ачинар, «агар ҳақ бўлса, нега чўчийди, нимадан кўркади?» деган ўйга борар, айти чоғда уни ҳамма айбни бошқаларга тўнкаши, ёлғон гапириши, аввалги сўроқларда берган кўрсатмаларидан тониши, гоҳ ҳажиқизлардек йиғлаб-сикташи, гоҳ «берсанг ейман, урсанг ўламан, турган-битганим шу» дегандек без бўлиб олиши, гоҳ қандайдир ожиз ва нотавон кимсага, йўқ, тўғрироғи, пол латтадек шалвираб ўзини оёқости қилишига ғаш қиларди.

Ахийри бўлмади. Ўша йигитча — Ақобир Аҳмедов кесилиб кетди. Ўзини оқлаш учун ўйлаб топган важ-қорсонлари-ю, ёлғонлари, масалани чалқаптириб чигаллаштиришлари наф бермади, қайтага ўзини бошига тошдек ёғилди ва охир-оқибат чил-парчин қилиб ташлади.

Лейтенант Қурбоновни эса Ақобирга суд қарори ўқилишидан бир ҳафта бурун шошилинич равишда, Қашқадарёга хизмат сафарига юборишди ва шу билан қайта учрашишмади...

... Энди, воқеамиз аввалига қайтсак ҳам бўлади. Бирок бу ёғини хикоя қилиш ҳам, ёзиш ҳам анчайин оғир. Буни ноҳақ жабрланган, қурук тухматга учраган, кечирилмас хатога йўл қўйиб жазоланганлар, қискаси, бошига тушганлар билади.

Акобирни эса ноҳақ жабрланган, тухматга учраган деб бўлмаса-да, қилмишига яраша жазоланганлар тоифасига киритиш мумкин эди. Шундай қилиб, Акобир ҳам тақдирнинг зайли билан шунакалардан бири бўлиб қолди.

Аввалига худди қўрқинчли туш кўраётгандек ҳис қилди ўзини. Кейин ҳаммаси ўнги эканлигини кўрди-ю, ўзини тор ва совук хонанинг метин деворларига урди, бақирди, чақирди, аюханнос солди, юз-қўзларини тимдалаб сочларини юлди, йиғлади, сиктади, кулди ва хушдан кетиб йиқилди...

Одамзоднинг мучали асли тошдан бўларкан, шекилли. Акобир ўзини аввалига худо қарғаган кишидек ҳис қилди. Кейин ҳайкал мисол тош қотди. Кейинрок эса ўзи ҳам, кўзи ҳам, бир чеккасига орзулари орзулигича кўмилиб қолиб кетган қалби ҳам тошга айланди.

Умр ўтавераркан. Уйда ҳам, йўлда ҳам, кўча-кўйда ҳам... Ҳатто, ана шу, адашиб-улоққан, одамлик киёфасини йўқотган, ҳаётда бир қилган хатоси ё гуноҳи туфайли жабр чекаётган маҳкумларнинг ҳам умри ўтавераркан...

Тошдевору панжаралар ортида ҳам ҳаёт давом этмоқда эди.

Вақт ўтгани сайин Акобир ҳам кўникиб кетди. Энди унга ҳамма нарса барибир бўлиб қолган эди. Чекишни ҳам, ичишни ҳам, киморни ҳам шу ерда ўрганди. «Бир ёмоннинг яхшиси ҳам бўлади» деганларидек, шу ерда ҳунар орттирди. Шу ёшгача қўлига болға ушламаган йигит бинойидек дурадгор бўлди. Иш билан чалғиди, иш билан ўзини овутиди...

Шу тахлит, кунлар ботиб-тонглар отди.

Акобир узун кечалар баъзан оғир хаёлларга берилиб кетар, касалманд онасини, бутун умидини унга қаратган, уни қамокдан чиқариш учун ўзини ўтга ҳам, чўғга ҳам урган отаси ва онасини, яқин-йироқ қариндош-уруғлари, ошна-оғайниларини эслар, онда сонда улардан келиб турадиган хатларни қайта-қайта ўқиб, совға-саломларини кўзларига суртиб ётарди.

Ана шундай кунларнинг бирида беихтиёр ўша, бир вақтлар унинг келажagini башорат қилган нотаниш йигит ёдига тушди-ю сесканиб кетди. Гўё ўша ёвуз ниятли кимса икки тарафга икки қаватли осма каравотлар ўрнатилган нимқоронғи барак бурчагидан ўзига тикилиб тургандек, чуқур жункўрпа ичига бурканиб олди ва анчагача тик этган товушга қулоқ тутиб, дағ-дағ титраганча ётди. Кўзи илинибди. Туш кўрибди. Тушида яна ўша нотаниш йигит ортидан қувиб келаятганмиш. У бўлса жон-жаҳди билан қочар, нотаниш йигитнинг хириллаши эса тобора яқинлашиб, шундоқ қулоқлари тагида эшитилаётган эмиш. Акобир орқасига ўгирилиб уни тепмоқчи бўлибди-да, оёғини кўтариб кучи борича депсинибди...

... Акобир дахшат ичида кўзларини очди-ю, туйқусдан ҳеч нимага тушунолмади қолди. Қараса, сиймон полда чўзилиб ётибди. Манглайи шилинган, оғзи-бурни қон...

Навбатчи «чирқ» этиб чироқни ёқди. Ҳаммаёк ёришиб кетди. Кимдир норози оҳангда тўнғиллади, кимдир сўқинди. Акобирни бақириб, иккинчи қаватдаги каравотдан йикилиб тушганини кўрган баракдошлари гурр қулиб юборишди.

Акобир бўлса жункўрпасини судраб ўрнидан тураркан, «тушимда кўрган нотаниш одамни тепаман деб, ўз зарбимдан йикилиб тушдим» демади, деёлмади, аксинча «тушимда футбол ўйнаётган эканман» деб ёлғонлади ўзи ҳам беўхшов илжайиб қўйди...

Ўша-ўша унинг новчалигига ишора қилиб айтила-

диган «Симёгоч» деган лакаби ёнига энди «Футболчи» деган лакаб ҳам ёпиштирилди. Орттирилган лакабку, ўз йўлига, энг ёмони Акобир энди ана шу янги лакаби сабаб кунда-кунора ўша тунни, ўша тушини ва ўша нотаниш кимсани эслаб туришга махкум бўлиб қолди. Ана шуниси алам киларди унга...

Одатда совук тушиб, кўк юзини қора булутлар қоплаб олган, шамол дарахтларнинг у ер-бу ерида битта-яримта илашиб қолган заъфарон япроқларни чирпирак қилиб учириб юрадиган кеч куз кунлари бирмунча хунукроқ кўринади. Хавонинг қовоғи солик, эзиб-эзиб ёмғир ёғади, оёқ ости пилч-пилч лой, теварак-атрофда кўзни қувнатадиган бирон нарса кўзга ташланмаётгандек туюлади кишига.

Лекин ҳаммага ҳам шунақа бўлавермас экан. Масалан, Акобирнинг толе осмонида айни шу кунларда худди офтоб чарақлаб чиққандек, олам унинг заррин нурларига чўмилиб, яркираб кетгандек туюлди.

... Нихоят у, озодликка чиқди. Чиқди-ю, худди узок вақт кафасда сақланган қуш янглиғ қаёққа учушини билмай гарангсиброқ қолди. Уйга пошилмади. Негадир ҳамма уни «ана, камоқдан чиқибди» деб кўрсатадигандек ҳис қилди ўзини. Кун бўйи таниш-нотаниш кўчаларда, хилват боғлару хиёбонларда сандирақлаб юрди, қош қорайгандагина уйига кириб келди.

Соч-соколларига бевақт ок оралаб, чуваккина юзига ажин тўр ташлай бошлаган, ич-ичига ботган кўзларида маънос бир ифода котиб қолган бўлса-да, мажруҳ юрагининг, шикаста кўнглининг аллақайси бир бурчида ҳаётга, эртанги кунга умид учқунлари йўқолиб, йитиб кетмаган эди. Ана шу — кул остидаги чўғлар янглиғ умид учқунларигина уни яна ҳаётга қайтарди, оёққа турғазди. «у ёқда» орттириб келган дурадгорчилик касби, «бу ёқда» ҳам аскотиб қолди. Мебель фабрикасига ишга кирди. Қўлига пул, кўкрагига шамол теккандек бўлди.

Шу тахлит орадан кунлар, хафталар, ойлар ўтди.

Ёлғиз ўғиллари бошига тушган кулфатдан қаддилари букилиб, тўкилиб қолаёзган ота-онаси ва ёлғиз опаси энди азалий ораулари — Ақобирни уйлантириш тараддудига тушдилар. Аслини олганда, Ақобирнинг ҳам кўнглида шунга яқин бир ўй йўқ эмасди-ю, лекин «ким ҳам мендек бедавога тегарди» деган кўркувгина бунга монелик қилиб турарди.

Тақдир бу сафар ундан мурувватини аямади. Унга Ойгул исмли, ўзи ҳам Ойга, ҳам Гулга ўхшаган хурилиқони рўпара қилди. Илгари бир марта турмушга чиқиб, нима сабабдандир икки ой ўтар-ўтмас ажрашган бу ёшгина жувон Ақобирнинг хувиллаб қолган қалбини тўлдириб юборадигандек туюлди-ю иккиланиб ўтирмай тўйга рози бўлди.

Бўлғуси келин аллақайси мусика билим юртида ишлар, бўш вақтларини машхур оркестрлару, ансамблларнинг созандаларига нота кўчириб ёзиб бериш билан ўтказарди. Унинг бу касби ҳам Ақобирга маъқул тушди.

Ана ўша, тўй тараддуди бошланган кунларнинг бирида у бозор-ўчар қилиб уйга қайтаркан, орқасидан соядек эргашиб келаётган баланд бўйли йигитни кўриб, беихтиёр тўхтади. Аввалига ўз кўзларига ишонмади. Нотаниш йигит ўзига яқинлашгандагина таниди. У — ўша, нотаниш қимса эди.

Нотаниш йигит қарийб ўзгармаган эди. Эгнида ранги униқиб кетган, кулранг тусли рўдапо ёмғирпўш, бошида қижим шляпа, оёғида кўпол, ипсиз ботинка. Саксовулдек қорайиб кетган чуваққина юзларидаги ич-ичига ботган бир жуфт кўзларигина худди ўчиб бораётган икки дона чўғ янглиғ ожизгина йилтираб турарди.

— Хўш, ишлар қалай «футболчи?» — деди нотаниш йигит сирли кулимсираб.

— Мен сизни қайтиб кўрмасам керак деб ўйлагандим, — деди Ақобир сўлгин товушда.

Нотаниш йигит хириллаб кулди.

— Йўқ, ҳали кўп учрашамиз, — деди у яра-чака босган озгин бўйнини ёмғирпўш ёқаси билан яширишга уринаркан.

— Кимсиз, нимасиз билмайману... — деди Ақобир унга бошдан-оёқ кўз ташлаб, — лекин ... ниҳоятда ифлос, ёвуз ниятли одам эканлигингиз кўриниб турибди.

— «Аввал ўзингга бок ...» деганлар, — деди нотаниш йигит бепарволик билан.

— Агар сир бўлмаса, кимсиз ўзи? — асабий равишда сигарет тутатди Ақобир. — Нимасиз? Балоказомисиз? Ажалнинг уруғи? ...

— Балким, шунақадирман? — аччиқ жилмайди нотаниш йигит. — Балки, сен айтгандек ўлим элчиси ... балки, тақдири азалдирман?

— Мендан нима истайсиз? — титраб кетди Ақобир. — Шунча кўргуликларни бошимга солганингиз етмайдими?

— Мен сенга ҳеч канақа ёмонлик қилмадим, Ақобир, — деди нотаниш йигит хўрсиниб. — Ақсинча, факат яхшилик истадим. Ўша ўқишга кирма, дедим. Ўша ишхонадан бўша, дедим... Қулоқ солмадинг!

— Минг лаънат сизга! — кичкириб юборди Ақобир аламдан қакшаб. — Кимсиз ўзи? Фолбинми, сеҳргарми, жинми, алвастими, нима балосиз? Мен билан нима ишингиз бор? Аравангизни тортиб юрвермайсизми?

Нотаниш йигит совуққина захарханда қилди:

— Битта аравада бўлсак нима қилай, оғайни?

— Бекорнинг бештасини айтибсиз, — тишларини синдиргудек ғижирлатди Ақобир. — Ҳар кимнинг гўри бошқа бўлади!

— Тўғри, — уни тасдиқлади нотаниш йигит ва кўшиб қўйди, — лекин сен билан икковимизнинг гўримиз битта бўлади.

Ақобир ток ургандек сесканиб тушди.

— Қа ... нақасига? — деди у кўзларини катта-катта очиб.

— Шунақасига, оғайни, шунақасига, — кулди нотаниш йигит ва шивирлади. — Энди эсингни йиғиб ол! Бу дунё сен ўйлаганчалик жаннат, одамлар эса фаришта эмас!

— Ўқитмай кўя қолинг! — унинг сўзини бўлди Ақобир.

— Ўзинг биласан, мен айтдим, қўйдим, — деди нотаниш йигит унга синовчан тикилиб. — Азбаройи сенга раҳмим келганидан айтаяпман.

— Раҳмингиз келмай кўя қолсин. Мен сизни, сиз мени танитаймиз. Ўўлингиздан қолманг! — деди Ақобир бўғилиб. — Агар яхшилиқча кетмасангиз, оқибати хунук бўлади!

— Бундан баттари бўлмаса керак? — кулимсиради нотаниш йигит. — Қўлингдан ҳеч нима келмайди. Сен ожиз, қўрқок ва нотавон бир кимсасан. Сен тақдир қўлидаги бир қўғирчоқсан. Шахсинг шаклланмаган, қиёфанг йўқ. Агар шу аҳволда юраверсанг, мени ёшимга ҳам етмайсан.

— Бунисини сизга алоқаси йўқ, — деди Ақобир тутақиб.

— Афсуски ... алоқаси бор, — деди нотаниш йигит сирли қилиб.

Ақобир валати аҳволга тушиб қолди.

«Нима қилса бўлади, бу ирқит одамни? Нега менга ёпишиб олган? Нега тинч қўймайди? Нима истайди мендан? Ичавериб алжираб қолган пиёниста деса, ўхшамайди. Телба, ё тиланчи ҳам эмас. Гапидан адашмайди. Эс-хуши жойида. Ё, шайтон-пайтонмикан?»

— Қўпам ўйлаб сиқилаверма, — деди нотаниш йигит синикқина кулиб. — Қўнглингдан нималар кечаётганини сезиб турибман. Жуда сен ўйлаганчалик даҳшатли одам эмасман. Сенга яхшилиқ истайман, холос.

Ақобир шу тобда «сизни маслаҳатларингизга зор

эмасман» демокчи бўлди-ю, унинг хар сафар ҳақ бўлиб чиқаётганини эслаб тилини типлаб қолди.

— Яна бир маслаҳатим, — деди нотаниш йигит унга яқинлашиб, — Ойгулга уйланма!..

— Ни-ма? — Ақобир бошига мушт тушгандек қалқиб тушди. — Сиз ... сиз қаёқдан биласиз уни? — Буни аҳамияти йўқ, — деди нотаниш йигит. — Сен уни аввалги эридан нима учун ажрашганини билмайсан-ку, ахир?

Ақобир тош қотди-қолди...

— Сиз ... Ойгул ҳақида биласизми? — тили зўрға айланди Ақобирнинг.

— Афсуски, биламан, — деди нотаниш йигит оғир сўлиш олиб. — Эътиборинг учун, ўша, сен уйланмоқчи бўлаётган жононнинг эри уни жазмани билан ушлаб олган...

— Ёл-ғо-он! — кичқириб юборди Ақобир.

— Марҳамат, ўзидан сўраб билишинг мумкин, — елка қисиб қўйди нотаниш йигит. — Менинг вазифам сени огоҳлантириб қўйиш.

— Ким сизга мени бир умр таъқиб эт, огоҳлантириб юр, деган вазифа топширган? — деди Ақобир эзилиб.

Нотаниш йигит бир лаҳза унга тикилиб турди, турди-да, кейин кўрсаткич бармоғи билан осмонга имо қилди ва орқасига бурилди. Ақобир худди яшин урган дарахт янглиғ куйиб-ёнган қўйи йўл чеккасида қотиб қолди.

... Барибир тўй ўтди. Жуда унақа, етти махалла йиғилиб, гижбадабанг бўлмасаям, чиройли зиёфат шаклида ўтди. Ақобирнинг қариндош-уруғлари, ёр-биродарлари хурсанд эдилар. Лекин Ақобирнинг ичига чирок ёкса ҳам ёришмасди. Нотаниш йигитнинг ўша кунги бозор йўлида айтган гаплари унинг ҳаловатини бузиб қўйган, хотини ҳақидаги ўша заҳаролуд сўзларига ишонишни ҳам, ишонмаслигини

хам билмас, буни суриштириш, ошкор қилишдан эса иккиланар, шундок хам тавки-лаънат осилган бошига тушгувчи бу бешафкат зарбани отаси, энг аввало касалманд онаси кўтара олмаслигини ички бир туйғу билан ҳис этар, шубҳа-гумонлар аро икки ўт орасида ёниб, қуйиб, ўртаниб ўлтирарди.

Барибир бўлмади. Биринчи кечадаёқ келиндан сўради. Ўзи хам кутмаган холда, ўта босиклик билан, ҳалиги «маданиятли» ёхуд «одоб доирасида» дейиладими, шундай ҳолатда аввалги эри билан ажрашгани сабабини сўради. Тўғрироғи, гап орасида шунга ишора қилди. Ва ўзи учун хам кутилган, хам кутилмаган ҳодиса юз берди.

«Кўз очиб кўрган хотини» ҳеч нарсани яшириб ўтирмади. Унинг айтишича, ота-онаси сўраб-суриштирмай қандайдир чаласавод олимнинг хонадонига узатишгани, уларнинг ҳаммаси ўлгудек пасткаш, майда гап одамлар эканлиги, китоб титкилашдан бошқа нарсани билмайдиган эри эса ўта ношуд ва миждов йигит эканлиги, оила даврасида телевизорда кўрган фильмларни муҳокама қилишлари, фалон артистнинг машинаси қанақа маркалигидан тортиб, ҳокимиятдаги қайси лавозимга ким тайинланганию, аслида унга ким муносиблиги қабилидаги энсани котирадиган, кулгили ва юракларни сиқувчи мунозара-ю, муҳокамалардан зерикканлиги ҳақида гапириб берди. Кейин-кейин бунақа «оилавий давралар»га аралашмай, унчалик эътибор бермай кўйибди. Турган гап, бу муносабат аввало қайнонасига, қолаверса, қайнисингилларига унчалик хуш келмаган албатта. Шундан кейин қилдан қийик топиб, кунда-кунора жанжал чиқарадиган бўлиб қолишибди. Ҳезимкаш эри бўлса, жим. На хотинини, на онаси ва сингилларининг гапларига қўшилармиш. Хулласи, бўлмабди-да-е!..

Акобир хотинининг бу ҳикоясини худди ғамгин ва мунгли бир эртақдек эшитди-ю, эзилган ва қийналган бу гўзал аёлга нисбатан меҳри товланиб кетди. Боз

устига, шу пайтгача киз-жувонларни билагидан ҳам ушламаган, ўзи ҳам, кўзи ҳам оч йигит эмасми, бир меҳрига юз меҳр кўшилди-ю, йигитлик хирси билан уни бағрига тортди. Ойгулнинг тундек сочларига кўмилиб, унинг вужудидан таралаётган гул исига чўмилиб, бу дунёни унутди-қўйди...

«Вакт — даво» деганларича бор экан.

Кунлар кетидан ҳафталар, ҳафталар кетидан ойлар ўтгани сайин Ақобир ҳам кечаги кир ўтмишидан йироқлашиб борар, тонготардан кунботарга қадар мебель фабрикасидан чиқмас, иш билан овунар, унинг қачонлардир айбланиб камалгани ва бир неча йилларни панжара ортида ўтгазганини кўпчилик билмас, Ақобирнинг ўзи ҳам бу ҳақда бировга мик этмасди. Мик этмасди-ю, аммо сал букчайиброк юрадиган, суякларини бузук, бу одамовироқ йигитнинг озғин юзларида, ич-ичига ботган кўзларида алланечук аламми, дардга ўхшаш бир ифода муҳрланиб қолгани шундоққина сезилиб турар, бироқ ҳеч ким бу билан қизиқмас, ким билсин, балки сўраб-суриштиришга ботинолмасди. Зеро, Ақобирнинг ўзида, гап-сўзида, қўйингчи, хатти-харакатларида ҳам одамларни ўзидан узоклаштирадиган аллақандай телбаворий куч бор эди.

Ақобир ана ўша, «фақир киши панада» қабилида умргузаронлик қилиб юрган кунларнинг бирида отаси ҳовлида тийғониб кетиб, ўмров суягини синдириб олди-ю, гипсдан кейин оёқлари ишламай ётиб қолди. Қилинган дори-дармонлар ҳам наф бермади, борган сари мазаси қочди. Онаси эса ўз хасталигини ҳам унутган, туз йиғилган оёқларини аранг судраган кўйи отасининг тепасида парвона эди.

Боз устига, Ойгул уззукун уйда бўлмас, гоҳ филармонияда, гоҳ аллақайси театрларда қолиб кетар, кечалари эса алламахалгача мук тушиб олиб келган даста-даста ноталарини кўчириб ўтирарди...

Ана ўша кунларнинг бирида Ақобир ишдан эртарок қайтиб қолди-ю, ўз одатига кура, отасидан хол-ахвол сўраш учун у ётган хона томонга ўтиб бораркан, ичкаридан келаётган онасининг товушини эшитиб беихтиёр тўхтади.

— Сиз бу ёқда бунақа бўлиб ётибсиз, у ёқда бўлса Ақобир бечора тиниб тинчимайди. Қийналиб кетди, болам бояқиш, — деб хасрат қиларди онаси, — хотинини бўлса на биз билан, на эри билан иши йўқ. Кун бўйи аллақаяларда сандираклар юради. Туғақолганида ҳам майлийди, кумтош бўлиб уйда ўтирармиди? — деди яна онаси ва йиғламсираб қўшиб қўйди. — Ишқилиб, жонингиз соғ бўлсин, ўлиб-нетиб қолсангиз нақ шўрим куриб қолади-я?!

Унга жавобан отасининг хириллаган товуши эшитилди.

— Хавотир олма, ўлгудек бўлсам, сени буларга ташлаб кетмайман...

— Э, хазилингиз бор бўлсин, — гўлдиради онаси.

Ақобир ўшанда чол-кампирининг хасрат аралаш қилган хазиломуз суҳбатларини жиддий қабул қилмаган эди. Аммо ҳар қандай хазилнинг тагида жиндек бўлса-да, ҳақиқат бўларкан. Орадан бир ой ўтар-ўтмас, отаси вафот этди. Қирқи ўтмасдан туриб, онаси ҳам ҳаётдан кўз юмди. Отасининг ўзи айтмоқчи, «униям ташлаб кетмади, ўзи билан олиб кетди».

Ақобир дафн маросими куни, ўша салкам бир ой аввал тасодифан эшитиб қолган ота-онасининг суҳбатларини эслаб ғалати бўлиб кетди. «Ўлим аввалдан белги бераркан-да» дея ўйланиб қолди.

Мана энди бўлса, ҳаётхотдек ховли қандайдир бегона, хувиллаб бефайз тус олгандек туюларди унга. Аввалига опаси бир этак боласи билан келиб кетиб, Ақобирнинг иссиқ-совуғидан хабар олиб турди. Кейин-кейин у ҳам ўзидан, ўз танишиларидан ортмай қолди.

Бу орада Ақобир ишлаётган мебель фабрикаси хўжалик ҳисобига ўтди-ю, ҳаммаёқ алғов-далғов бўлиб кетди. Хомашё деярли йўқ, буюртмачилар кам эди. Буниси энди молиячилар тили билан айтганда, «тушум йўқ» деган гап. Иш ҳақининг баракаси қочган, ойлик муқофот умуман берилмай қўйилгани қўп ўтмай ўз таъсирини кўрсата бошлади.

Ойгул ўша кезлари анчайин инжиқ ва тантик бўлиб қолганди. Бу, ҳомиладорлик белгиси дейилса, бирон аломати кўзга ташланмас, бошқа бирон сабаби бордир дейилса, буниси ҳам номаълум эди. На ўзи айтарди, на Ақобир буни тушуниб етарди. Бошқачароқ қилиб айтадиган бўлсак, эр-хотин бир вагонда кетаётган икки бегона йўловчиларга ўхшаб кетишарди.

Хуллас, шу тахлит кунлар кетидан кунлар бири-бирини қувалаб ўта бошлади.

Ойгул ҳамон гўзал эди. Келишган қадди-басти, қора бахмалдан қирқилгандек қош-кўзлари қарамаганни ўзига қаратар, боз устига санъаткорлар орасида ишламайдимиз, улардан «юккан» артистнамо қилиқлари, шўх-хандон қулишлари, ноз-қарашмалари-ю, ёлғондан аразлаб чиройли лабларини чўч-чайтириб олишлари бирам ўзига ярашардики, асти қўяверасиз!

Ақобир шунақа лаҳзаларда толе барча кўргуликлари, азоб-уқубатлари эвазига ҳадя этган бу офатижон, шойишта жувон учун жони-жаҳонини ҳам беришга тайёр эди. Топган-тутганини икки қўллаб унга тутказар, худодан ёлғиз унгагина соғлиқ-омонлик тилар, зеро, бу ёруғ дунёда унинг учун Ойгулдан яқинроқ, азизроқ ва қимматлироқ киши қолмаган ҳам эди, аслида.

Ақобир пулдан сиқилиб юрган ўша кунларнинг бирида фабрикадаги ҳамкасблари унга қўшимча «иш» таклиф қилиб қолишди. Бундоқ қараса, кунда-кунора қилиб юрган иши — буюртма берган хонадонга

бориб, мебелларни йиғиб, ўрнатиб беришдан иборат экан холос. Аслини олгандаку, бу ҳам осон иш эмас. Мебелнинг хар бир бўлагини ўрни-ўрнига жойлаштириш, мурватларини бураб мустаҳкамлаш, эхтиёткорлик билан уйга ўрнатиб бериш нозик иш. Ақобир эса ишнинг ҳадисини олволган эди. Шундан кейин ҳамкасбларига қўшилиб бир-икки хонадонга борди. Қараса, ёмонмас. Умуман олгандаку, тирикчиликнинг айби йўқ. Қолаверса, фабрикада ўлиб-қутулиб ишлаб топадиган ойлигини икки кунда қуртдек санаб олапти. Бу иш ўзига ҳам маъкул тушиб қолди-ю, ўзи-ям таниш-билишларидан, мебел сотволиб ўрнатадиган мижозларни суриштириб юрадиган бўлди. Топди ҳам...

Дам олиш кунларининг бирида Эски шаҳардаги «ёйма бозор»да пармасига тиш кидириб юрганди. Қачонлардир, «у ёқда» бирга бўлган танишини учратиш қолди. Тикилинча урилиб-сурилиб ўтиб бораётганди, кимдир «ие, футболчи!» деб бўйнига осилиб олди. Қараса, хибсада бирга бўлган таниши! Ўзгариб кетибди. Ақобир дафъатан танимади. Икки юзи кипкизил, оғзи тўла тилла тиш, хатто тарвуздек қорин солибди. Етаклашиб бозор четидаги қабобхонага киришди. Тўртта пивони олдиларига қўйволиб анчагача суҳбатлашиб ўтиришди.

Маълум бўлишича, «собик қисматдоши» ҳозирда «халқа йўл»даги улгуржи бозорга ўрнашиб олган, шаҳар марказида тўрт хонали уйи, чет эл русумли автомобили бор бўлиб, яқинда Хумсон тарафга далаховли қурдирган, у ерга хорижда ишланган мебеллар мажмуи олиб бориб қўйганига бир ой бўлганига қарамай, ҳалигача ўрнатолмайд юрган экан.

Ақобир унинг гапидан суюниб кетди. Кейинги шанба-якшанба бўшлиғи, истаса биронта шеригини олволиб ўрнатиб бериши мумкинлигини айтди. Қисқаси, тижоратчи таниш шанба куни уни ва шеригини темир йўл бекатида кутиб оладиган бўлди

ва аванс тарикасида бир даста пул тутказиб Ақобир билан хайрлашди...

Ақобир танишининг дала-ховлисини кўриб хайратдан ёка ушлаб қолди. У ўтган вақт мобайнида кўплаб ховли-жойларни кўрган, аммо бунақасини тасаввурига ҳам сиғдирилмасди.

Икки каватли маҳобатли бино. Орқа тарафида мрамр ховуз. Сауна. Ишқом тагида баланд сўри. Анвойи гуллару, ажойиб дарахтлар. Ертўла, билли-ардхона. Томида шийпон. Хона ичидаги жиҳозларга-ку, гап йўк. Бу япон телевизорлари-ю, видеомантифонлар, биллур кандиллару, чўгдек гиламлар...

Ақобир билан шериги ховлидаги чет эл мебелларини очишаркан, хайратлари чандон ошди. Шунча йил мебель фабрикасида ишлаб бунақа чиройли, бежирим оромкурсиларни, шкаф, диванларни кўрмаган эди.

Таниши эса «уй хизматчиси» деб таништирган дўндиккина ўрис жувога ва яна иккита ёш йигитчаларга нималарнидир тайинлаб, қўл телефонида ким биландир овозини пасайтириб гаплашди, кейин «кечкурун қайтаман» деди-да, оппоқ «Мерседес»ига ўтириб қаёкқадир жўнаб кетди.

Ақобир билан шериги кош қорайгунча мебелларнинг ярмидан кўпини созлаб, ўрнатиб қўйишди, шундан кейин хизматчи йигитлардан бири уларни ховлидаги сўрига таклиф қилди. Ихчамгина хонтахта устидаги ноз-неъматларни кўриб, Ақобирнинг ҳам, шеригининг ҳам кўзлари кинидан чиқиб кетаёзди. Дастурхон устида йўк нарсанинг ўзи йўк, алламбало шишалардаги ичимликлар, парракланган кази-карталару, балиқ увулдириқларидан тортиб, қовурилган жўжаларгача ҳозир у нозир эди. Ақобир билан шериги фабрикадаги хароба ошхонада қарам шўрва-ю, арзонгина гумма еб юрган одамлар эмасми, бу шохона дастурхон устида яйрашди. Қоньяк

арокка, арок тунука кутичаларидаги «Бавария» пиволарига аралашиб кетди. Ақобир бир маҳал караса, шеригининг кайфи баланд, сўлаги оқиб сўри четида чўзилиб ётибди.

Уни турғазишга уринди, бўлмади. Кейин бу қилғилиқларидан хижолат чекиб, хиёл гандираклаган кўйи дала-ховли этагидаги шаркираб турган анхор бўйига борди. Белигача сувга тушиб пишкириб узок ювинди, барра майсалар устида чўзилганча сигарет тутатди. Унга алам қиларди.

Ха, ха, унинг хозирги ҳолатини бошқача таърифлаб бўлмасди. Унга алам қиларди. Қачонлардир худди ўзи каби панжара ортига тушган, гиёҳванд савдоси устида қўлга олинган ана шу қўримсизгина йигитга нима учун бунчалар омад кулиб бокқанига, у қандай қилиб бундай тўкин-сочин ҳаётга эришганига, ўзи эса эрталабдан-кечгача терга ботиб ишласа ҳам сира бири икки бўлмаслигига лолу хайрон эди.

Ўз ҳаётини, тиканли сим ортида ўтказган йилларини, фабриканинг чанг ва кипикқа, қулоқларини қоматга келтиргувчи тарақа-туруқ товушлари-ю, бақир-чақир ва бепарда сўқинишларга тўлиб-тошган устахоналарини эслади. Кейин бу ерда ортиқ қололмаслигини ички бир туйғу билан хис қилди. Ойгулни, жонидан азиз Ойгулини ана шундай жаннатий ҳаёт билан таъминлай олмаётганига жуда ҳафа бўлиб кетди. Кейин асбоб-ускуналарини наридан-бери йиғиштириб, кетишга чоғланди. Хизматчи ўрис аёлга «шеригим уйғонгач ишни давом эттириб туради, мен сахарлаб келаман» деб йўлга чиқди. Хизматчи аёл ғунча лабларини бурган кўйи хайрон бўлганича қолди...

Охириги электрчка шаҳарга кетиб бўлган экан. Ноилж автостанция тарафга йўналди. Автобусдан автобусга, ундан йўловчи машиналарга миниб алла-маҳалда шаҳарга кириб келди.

Ругубатли кеча эди. Кўк юзини кўрғошин тусли увада булутлар коплаб олган, этни жунжиктирувчи совук шамол ғувиллаб турарди.

Акобир хали ўзи яшайдиган маҳаллага етар-етмас кўк юзини тилка-пора қилиб чакмоқ чақди, кейин осмоннинг аллақайси бурчида момакалдирок гумбуради-ю, шаррос ёмғир қуйиб юборди. Акобир сувга тушган мушукдек бошдан-оёқ бўкиб уйига етиб келганида вақт алламаҳал бўлиб қолган эди.

Ёмғир томчилари беаёв савалаётган асфальт кўча ҳам, лойка сув тўлиб-тошиб оқаётган ариқлару, темир қалпоқлари шамолда сирли лопиллаб турган симёғочлар ҳам, коронғида алланималарни пайпаслаб излаётгандек силкинаётган дарахт шохлари-ю, тандирнинг оғзидек қоп-қоронғи уй деразалари ҳам алланечук совук ва хунук бир манзара касб этгандек эди ғўё...

Акобир уйи деразалари ҳам қоронғи эканлигини кўриб, «Ойгул ё онасиникига кетган ё ухлаб қолган» деган ўйда эшик қулфига қалит солди. Аммо у буралмади. Орқа тарафдан ҳам қалит сукиб қўйилган, бу ичкарида одам борлигининг белгиси эди. «Демак, ухлаб ётибди, — ўйлади Акобир ва эшик қўнғироғини босмоқчи бўлди-ю фикридан қайтди, ярим кечада безовта қилмай қўя қолай, деган хаёлда кўча девор тарафдаги газ қувурига осилиб ҳовлига тушишни маъқул топди. Ҳам Ойгул безовта бўлмайди, ҳам унинг учун қутилмаган «сюрприз» бўлади...

Акобир илгари ҳам, кеч қалган пайтлари девор ошиб юргани учун қийналмади. Худди ўғри мушукдек деворга тирмашиб чиқиб, сассиз-садосиз сирғалиб ҳовлига тушди.

Ҳовли жимжит эди. Фақат этакдаги уйнинг болохонасидаги тунги чирокнинг напармон шуъласи ожизгина йилтираб турарди, холос. «Ойгул чирокни ёкиб ухлаб қолган кўринади, ё кўрқиб ёкиб қўйган», — деб ўйлади. Акобир ва ўша томонга йўнал-

ди. Ўзи ишлаган баланд зиналардан кўтарилди-ю, хотинининг нозли кулгисини эшитиб, турган жойида котди-колди. Афтидан Ойгул ичкарида ёлғиз эмасди. Ақобир секин бўйинини чўзиб деразадан мўралади.

Болохонанинг қарийб ярмини эгаллаган, Ақобирнинг ўзи бор маҳоратини ишга солиб ишлаган қаравот устида ярим яланғоч икки киши ётишарди. Ақобир хотинининг оппоқ, таранг елкаларига ёйилган сочларидан таниди, эркакни эса аниқ кўролмади. Ўзини аранг босиб эшик тарафга юрди. Пол ғирчиллаб кетдими ё кимдир келаётганини сезишдими, ҳайтовур ичкаридагилар тараддудланиб қолишди. Ақобир эшикни итарди. Ойгул шоша-пиша эшик ёнига келди, кафтини пешонасига соябон қилиб деразадан ташқарига қаради. Қаради-ю, кўзлари дум-думалок бўлиб кетди. Қаравот орқасида энгашганча апил-тапил кийинаётган эркак эса тесқари қараб олганди. Ақобир ўзини тутолмади, бор кучи билан эшикни тепди. Эшик ойнаси қарсиллаб синиб тушди. Бегона эркак билан хотини ҳайқал бўлиб қолишди.

— Узр, маишатга ҳалал бердим, шекилли? — деди Ақобир ўз овозини ўзи ҳам танитай.

— Шунақа бўлиб қолди, — деди хотини қутилмаганда совуққонлик билан ва худди ҳеч нарса бўлмагандай новвотранг харир ичкўйлагини шошилмай қия бошлади.

Ақобир ундан бу жавобни қутмаганди, шунинг учунми, худди кўз олдида ер билан осмон чирпирак бўлиб айланаётгандек туюлди-ю, гандирақлаб кетди, чакка томирлари бўртиб чиқиб, пешонасини вижимлаганча деворга суянди.

Бегона эркак эса худди шуни кутиб тургандек лип этиб ёнидан ўтди-ю, зинадан ўзини пастга отди.

— Тўхта, иф-ло-ос! — ваҳшиёна қичқирди Ақобир. — Тўхта деяпман!...

Бегона эркакнинг ёмғирдан бўқиб ётган ҳовлида тийфонганча югуриб бораётгани кўринди. Ақобир

беихтиёр зина тарафга отилганди, хотини йўлини тўсди.

— Нима гапинг бўлса, менга айтавер! — «сен»сиради у кўзларида совук бир ўт йилтираб.

— Сен қанжик билан алоҳида гаплашаман! — деди Ақобир аламли вишиллаб ва ховлига сакради. Аммо барибир улгуролмади. Бегона эркак аллақачон ғойиб бўлган эди. Ақобир аламдан титраб-қакшаб яна орқасига қайтди. Энди болохона чироқлари ёнган, Ойгул эса зина тепасида қўлларини қовуштирганча худди тошдан йўнилган санам янглиғ қотиб турарди.

— Сени ифлослигингни билардим, — кичкирди Ақобир ва оёқ остида ётган тешани олиб Ойгул тарафга отди. Теша мўлжалга тегмади. Девор сувоғининг бир парчасини учириб, яна қайтиб ерга тушди.

Ойгул эса худди шуни кутиб тургандек, «Ажаб бўпти!» — деди-да, шоша-пиша зиналардан тушиб бораркан, ўзи тарафга важохат билан келаётган, юзи алланечук қийшайиб, кўзлари ваҳимали олайиб кетган эрини кўриб қадамини жадаллатмокчи ёхуд қочмокчи бўлдими, туйқусдан айланма зинанинг ярмига келганда мувозанатини саклаёлмай пастга йикилди. Ўрнидан турмокчидек қўлларига таянди, ингради, бошини чангаллади ва бир-икки калтирадию, цемент ариқ ёнига чўзилди-қолди.

Ақобир юзини терс буриб, «ифлос» дея ерга тупурди ва ховли тўридаги меҳмонхона тарафга ўтиб кетди. Ичкари кирди. Буфет-жавонни очиб арок олди, босиб-босиб бир-икки пиёла ичди. Устма-уст сигарет чекиб, анча ўтирди. Шу тарика, юракларни қон қилгувчи таранг ва совук чорак соатча вақт ўтди...

Яна ташқарига чиқди. Ховлига қаради. Яна шитир-шитир қилиб ёмғир ёға бошлаган, новвотранг ичкўйлагининг этаги белигача очилиб қолган Ойгул эса ҳамон цемент ариқ четида чўзилиб ётарди. Ақобир бир қўнгли унинг ёнига бормокчи ҳам бўлди-ю, хозир-

гина кўз олдида содир бўлган шармандали манзарани эслаб фикридан кайтди, ижирғаниб хотини тарафдан юзини тескари бурди. Яна мехмонхонага кирди. Яна пиёлани тўлдириб арок симириб чикди. Кейин зина ёндорига суянганча сигарет чекди. Ўтириб гувиллаб оғриётган бошиниғижимлади. Кейин кайф аралаш алланамаларниғудраганча сўкиниб ўтирган кўйи шу ерда ухлаб қолди...

... Эртаси эрталаб уни камокқа олишди.

Акобир худди кўркинчли бир туш кўрганга ўхшар, нималар бўлганини сира англаб етолмасди. Тоғда, танишининг дала-ховлисида мебель ўрнатганини, унинг шохона туриш-турмушини кўриб хавас қилганини ҳам, ярим кечада ёмғирда бўкиб уйга кайтгани-ю, девор ошиб ҳовлига киргани, хотинининг тўшакда, бегона эркакнинг кўйнида кўргангани ҳам сира тасаввурига сиғдиролмасди. Аммо унинг камокхона камерасида шумшайиб ўтиргани ҳақиқат эди. Яна бошқа, рад этиб бўлмайдиган аччиқ бир ҳақиқат ҳам бор эдики, Акобир бунисини энди етти ухлаб тушида ҳам кўрмаганди.

У ҳам бўлса, Ойгулнинг ўлиги ҳовлиларидаги цемент ариқ ёнида топилган эди...

Яна текшир-текшир, сўроклар бошланди.

Акобир илгари бу ҳолатни бошдан кечиргани учунми, ҳаммасини алланечук совуққонлик ва хотиржамлик билан қарши олди. Биринчи сўроқдаёқ бор гапни яшириб ўтирмай айтди-қўйди. Масала андак ойдинлашгандай бўлди. Энди асосий муаммо қолган эди. Яъни, Ойгулнинг қандай қилиб ўлдирилганига аниқлик лозим эди. Энг қизиғи, Ойгулнинг бошига оғир жисм урилган, бундан ҳам даҳшатлироғи, Акобир хотинига отган ва мўлжалга тегизолмаган теша эрталаб уни қўлга олганларида оёқлари тагида ётарди...

Акобирнинг ўзи эса хотинига кўлининг учиниям теккизмаганини аниқ-тиниқ эсларди. Аммо нимаям дейсиз? Жиноят содир этилган, қотиллик юз берган, ашёвий далил — теша эса айбланувчи Акобир Аҳмедовнинг шундоққина оёқлари тагида ётар, экспертларнинг текширувлари ҳам унинг сопида Акобирнинг кўл изларини топган эди.

Акобир барибир ўз кўрсатмаларида туриб олди. Тоғда, бойвачча танишининг дала-ховлисида бўлгани рост. Ярим кечада ширакайф холда уйига қайтгани рост. Хотинини бегона эркак билан тутиб олгани рост. Бегона эркакнинг қочиб чиқиб кетгани, ўзи хотинига теша отгани, аммо теша деворга урилиб бошқа тарафга учиб кетгани, кейин хотинининг зинадан йикилиб тушгани рост. Лекин уни теша билан Ойгулнинг бошига уриб ўлдиргани ёлғон, кип-кизил тухмат эди...

Акобир шундай ўйларди ва ўзининг ҳақлигига ишонарди. Аммо килни қирк ёрувчи терговчилару изкуварларни ишонтиришнинг ўзи бўлмас экан. Ўлганнинг устидан тепгандек, «илгари камалиб чиққан» деган тамғаси бор. Ким ҳам унга ишонарди?

Йўқ, Акобирга ишонгувчи, уни тушунишга ҳаракат қилгувчилар ҳам йўқ эмас экан.

Катта лейтенант Қурбонов ана шунака одамларнинг бири бўлди.

Акобир аввалига бир вақтлар ўзига хайрихоҳлик билдириб, ҳамдард бўлишга уринган ёш терговчини танимади. Танигандан кейин эса кўзини қаёққа олиб қочишни билмай қолди. Бахтга қарши лейтенант Қурбонов ўзи устидан кўзғатилган жиноий иш билан шуғулланаётган гуруҳ раҳбари этиб тайинланган экан.

Қурбонов билан биринчи суҳбатлари анчайин расмий ва совуққина ўтди. Турган гап, лейтенант ҳам Акобирни таниганди. Шунга қарамай, қондасини келтириб сўраб-суриштирди, қандайдир қоғозларни тўл-

дирди. Исми-шарифи, касб-кори, турар жойи, оилавий аҳволи билан қизиқди. Ақобир ҳам яшириб ўтирмади. Ҳаммасини бир чеккадан айтиб берди ва гап орасида «Сиз билан илгари ҳам учрашганмиз» деб қўшиб қўйди. Лекин лейтенант Қурбонов бу гапга унчалик эътибор бермади, шунчаки «бўлиши мумкин» дея елка қисиб қўя қолди. Фақат тергов тугаб Ақобирни олиб чиқиб кетишаётгандагина унга юзланди.

— Сизга сира омад кулиб боқмапти, биродар, — деди таассуф оҳангида. — Аввалги сафар ҳам шунақа «ўрам»га тушиб қолган эдингиз. Бу сафар ҳам бутун чиқишингиз гумон...

— Наҳотки, сиз мени хотинининг қотили деб ўйлаяпсиз? — алам билан шивирлади Ақобир.

— Ҳозир бир нима дейиш кийин, — деди Қурбонов чуқур тин олиб, — қанийди, энди шунақа бўлиб чиқмаса? Қўрамиз, иш энди бошланди!..

Аслини олганда жиноий иш бошланмагани маъқул. Бошландими, тамом, тугатилиши кийин. Йўқ нарсалар бор, бор нарсалар йўқ бўлиб чиқиб келаверади.

Бировнинг айбини бўйнига қўйишнинг ўзи бўлмайди. Рад этиб бўлмайдиган далиллар талаб қилинади. Далил учун эса исбот керак. Прокуратура тахмин ва шубҳаларга таяна олмайди. Ҳар бир жиноятчи аниқ, пухта, синчиклаб текширилиши, инсон тақдирига эътибор билан, эҳтиёткорлик билан ёндошилиши лозим.

Катта лейтенант Қурбонов бу кунун-қондаларни яхши биларди. Шунинг учун ҳам шошилмади. Бир неча кундан кейин гувоҳлар — Ақобирнинг тоғдаги таниши ва дурадгор шериги билан юзлаштирди. Ақобирдан ўша кунги, уйдан қочиб чиқиб кетган нотаниш эркакнинг белгиларини қизиқ беришни сўради. Афсуски, Ақобир хаяжон оқибатиданми, хона ғира-шира бўлгани учунми, ўша эркакни аниқ эслаб қола олмаган эди. Шунга қарамай, кийимларини, яна айрим белгиларини айтиб беришга ҳаракат қилди.

Аmmo бу лойқа ва хирамтир кўрсатмалардан натижа чикмади.

Вакт ўтиб бормоқда эди... Вакт эса, жиноят кидирувчилар, изкуварлар, қўйингчи, барча прокуратура ходимлари учун энг қимматли нарса саналади. Вакт кўлдан кетса, кидирув кечикса, тергов чўзилса, излар йўқолса, иш баттар чигаллашади. Хар қандай одам кўрсатмасидан тониши мумкин. Айбдор ҳам, жабрланувчи ҳам, гувохлару, «тилсиз» далилу тахминлар ҳам... Фақат мархумларгина бу жараёндан истисно бўладилар, холос.

Катта лейтенант Қурбонов шуғулланаётган бу «жиноий иш»да ҳам худди шунга яқин ҳолат мавжуд эди. Жиноят содир этилган, шубҳаланилаётган шахс кўлга олинган, гувохлар йўқ, жиноятнинг яна бир иштирокчиси — нотаниш эркак эса сувга тушган тошдек ғойиб бўлган, бошқа бир иштирокчи, балки, жабрланувчи эса ҳаётдан кўз юмган...

Ана шу асабий ва диккинафас кунларнинг бирида камера эшиги очилиб лейтенант Қурбонов кириб келди. У анчайин ҳорғин ва ташвишли кўринарди. Сигарет тутатди, торгина хонанинг у бошидан бу бошига юрди, юрди-да, Ақобирнинг рўпарасида тўхтаб охистагина деди:

— Кеча кечкурун... хотинингизни дафн этишди...

— Буни менга кизиғи йўқ, — жавоб берди Ақобир.

— Йўғе? Хотинингизни-я? — таажжубини яширмади Қурбонов.

— Анчадан буён эр-хотин келишолмасдик, — деди Ақобир яна бир туки ҳам килт этмай ва гапини тўғрилади, — мен унга ишонмасдим...

— Качондан бери? — синчковлик билан унга тикилди лейтенант Қурбонов.

— Анчадан бери, дедим-ку, — чайналди Ақобир.

— Бир йилми, икки йилми, юз йилми? — асабийлашди Қурбонов.

– Бунисини нима қизиғи бор, лейтенант? – узр-хоҳлик билан деди Ақобир.

– Сизга бўлмаса, бизга қизиғи бор, – деди Қурбонов қизишиб ва сирли оҳангда қўшиб қўйди. – Балки ўша кеча хотинингизни ёнида бўлган эркак ҳам сизни қизиқтирмас?

Ақобир ялғ этиб унга қаради:

– Ким экан у?

– Ана кўрдингизми? – ўчиб қолаёзган сигаретини қайтадан ёндирди лейтенант. – Ўша эркакнинг ким эканлигига қизиқасиз у билан боғлиқ маълумотларни айтишни истамайсиз. Хўш, айтингчи, хотинингизни жазмани... Кечирасизу, буни бошқа атаб бўлмайди,... борлигини илғари сезмаганмидингиз?

Ақобир бошига мушт тушгандай ганғиб қолди. Ранги оқариб, лаблари титраб кетди. Гўё рўпарасида турган лейтенант ўзининг кўнглидан кечаётган алғовдалғов фикрларни ўқиб тургандек туюлди-ю, юзини терс буриб, бош чайқади:

– Йўқ, сезмаганман...

Ақобир ўша куни кўнглидан кечган фикрни лейтенантга айтолмади. Қачонлардир ўзини таъқиб этиб юрган нотаниш кимса тўйи арафасида «бу аёлга уйланма, уни аввалги эри жазмани билан ушлаб олгани учун ажрашган», деганини айтишга оғиз жуфтлади-ю, тилини тишлаб қолди:

«Шуни билатуриб, нега бузук аёлга уйландинг?» деса-чи? Унда нима деб жавоб беради?...

Ким билсин, балки Қурбонов ишдамас ... лекин, «ўша, сизни огоҳлантирган кимса ким эди?» деб сўраб қолса-чи? Унда нима деб жавоб беради? Ахир ўша лаънати нотаниш одамни ўзи ҳам танимайдикун? Нега ўша ифлоснинг айтганлари доим тўғри чиқаверади? Нима учун? Ким ўзи? Бир вақтлар «шу ўқишга кирма» деганди. Кейин «бу ерда ишлама» деб огоҳлантирди. Яна айтгани тўғри чиқди. Қамалди. «Бу аёлга уйланма» деди. Парво қил-

мади. Мана энди, окибати! Ким бўлиши мумкин? Жинми, шайтонми? Нега ўлим мисоли доим унинг изидан кувиб юради? Қаёқдан пайдо бўлиб қолди ўзи бу бало? ...»

Акобир шу хил чалкан ўйлар гирдобиди гангиб-каловланиб қолди. Ўша кунни кечкурун мазаси қочди. Иситмаси кўтарилиб, алахсираб чиқди. Индинга анча ўзига келди. Соқчи ҳамроҳлигида хибсхона ҳовлисига сайрга олиб чиқишди.

Тўрт томони баланд тошдеворлар билан ўралган човроқкина майдонча тепасига симтўрлар тутилган бўлиб, уларнинг орасидан осмоннинг яхлит бир бўлаги чиннидек ярақлаб кўзга ташланиб турарди. Осмон тиник, хаво мусаффо эди. Негадир шундоқ қўл узатса стадигандек яқин кўринарди у. Бунинг ҳам илож-имкони йўқ эди...

Акобир бунақа ҳолатга биринчи марта тушиши эмасди. Лекин барибир унга алам қиларди. Шундоқ бошинг тепасида осмон ясланиб, офтоб чараклаб турса-ю, сен унга қарай олмасанг. Тегрангда майин шабада елиб турса-ю, тоза хаводан тўйиб-тўйиб нафас ололмасанг! Бунданда ортиқроқ азоб бўладими кишига? Бунданда даҳшатлироқ нарса бормикан дунёда?!..

Акобирнинг боши айланиб, кўзи тиниб кетди. Юраги ханқириб, нафаси бўғзига тикилиб қолаёзди. Туйқусдан текис йўлда кокилди-ю, аранг деворга суяниб қолди. Уни яна ичкарига бошлаб киришди.

Икки тарафи оғир темир эниклардан, панжара тутилган даричалардан иборат нимкоронги йўлакдан ўтиб боришаркан, қўлини оркасига жуфтлаганча бораётган Акобир йўлак бурчагида ранги униқиб, увадаси чиқиб кетаёзган ёмғирпўшига ўралганча букчайиб турган ўша ... нотаниш кимсани кўрди. Кўрди-ю, кўзлари косасидан чиккудек олайиб қичқириб юборди. Беихтиёр ўша тарафга отилди. Аммо етиб боролмади. Ярим йўлда қўл-оёқлари қалтираб, оғзи

кўпикланган кўйи юзтубан йиқилди. Нарирокдаги сокчилар ёрдамга шошилишди ва уни худди омоч судрагандек судраб кетипди. Ажаб! Ана шу лаҳзаларда ҳам ўша нотаниш кимса Ақобирнинг ортидан нимтабассум қилганча қолаверди...

Ақобир ўзига келгач, баттар жазаваси тутди: «Нега унга индашмади? Нега уни ушлашмади ахир? — дерди хадеб ўз-ўзига. — Барчасига ўша махлуқ сабабчи эмасми аслида?..»

Шу кеча Ақобирнинг яна тоби қочди. Бу сафар уни хибсхона шифохонасига ётқизишга мажбур бўлишди.

Унинг ҳузурига биринчи бўлиб, яна ўша терговчи йигит-лейтенант Қурбонов таширф бўқрди. Анчагача гаплашиб ўтиришди. Энг муҳими, лейтенант ғалати, ҳам қутилмаган янгилик топиб келган эди...

... Маълум бўлишича, ўша машъум кеча Ақобирнинг ховлисида қочиб чиқиб кетган бегона эркак йўл-йўлакай қандайдир уйними-хонаними қалитини тушириб қўйган, бундан ҳам асосийси ёмғирдан бўққан ховли сатхида туфлисининг излари тушиб қолган экан. Изкуварлар ана шундай далиллар ва Ақобир бошида берган айрим кўрсатмаларни атрофлича ўрганиб чиқиб, қочокнинг белгиларини ва шахсини аниқлашга эришибдилар.

Булар айтишга осон холос. Аслида эса, лейтенант Қурбонов буларни аниқлаб, тагига етгунча неча-неча тунларни кунга кунларни тунга айлантирди, бошқачарок айтганда «она сути оғзига келди».

Бош терговчига ўз хулосаларини топширган куни гап орасида бу ишдан ўзини ҳам унча кўнгли тўлмаётганини айтмаганида балки, бошқачарок бўлармиди? Полковник Алиев ҳам семизгина папкани ва рақлаб чиқиб, негадир унинг фикрини тасдиқлади. Капитан Саидов ҳам қайта текширув ўтказишни,

бунинг учун эксперт-криминалистларни жалб этиш лозимлигини айтди.

Наилож, ўзинг пиширган ошни ўзинг ичасан! Лейтенант Курбонов яна қайтадан текширув ўтказишга мажбур бўлди. Яна мархума Ойгул Обидованинг тиббий хужжатларини, фотосуратлару, анализлари қайтадан қўлга олинди. Ақобирнинг ўша куниёқ мухрлаб қўйилган эшиги очилиб, яна ўша ҳовлига киришга тўғри келди. Бу сафар ҳам лейтенант Курбоновнинг ёнида туман прокуратурасининг терговчиси, экспертлар ва милиция ходимлари иштирок этишди.

Жиноят содир бўлган ҳовли-жойда ҳеч қандай ўзгариш бўлмаган, ҳамма нарса ўша-ўша эди. Яна бармоқ, оёқ излари ўрганилди: Таҳлил қилинди. Эксперт-криминалист фотоаппарат, лупаю, пинцетлари билан ҳар бир қадамни яна бошқатдан обдон текшириб чиқди. Кўча эшик юзидаги пайпасланган бармоқ изларини, ҳовли саҳнида қотиб қолган туфли изларини, теша тегиб девор четини учуриб кетган ва Ойгулнинг жасади ётган цемент атрофини яна суратга туширишди. Кимёвий, моддий ашёларни анализга олиб кетишди.

Аллохнинг қудратини қарангки, одам боласининг бармоқларидаги чизиклар онадан туғилгандан, то ўлгунигача сира ўзгармайди. Ана шу нарса жиноят-қидирув гуруҳига яна бир бор қўл келди. Лейтенант Курбоновнинг аввалги тахминларию, далилларини тасдиқлади. Ўша бегона эркак кўп ўтмай қўлга олинди...

Ақобир бу тафсилотларни шунчаки эшитиб ётавердию, лекин лейтенантнинг кейинги гапларидан кейин ўрнидан туриб кетаёзди.

— Ким экан у? — сўради у тили зўрға айлаиб.

— Балки, у одамни танирсиз, — деди лейтенант оғир тин олиб, — театрда дирижёр бўлиб ишларкан.

Ховлингиздан топилган калит театрдаги дам олиш хонасининг калити бўлиб чикди. Майли, гап бунда ҳам эмас. Ўлгудек кўрқок, ношуд йигит экану, қандай қилиб болохонадан сакраб кочганига аклинг бовар қилмайди киши. Бунисиям майли, энг қизиғи, ўша кеча уйингиздан қочиб чиқиб кетолмаган...

— Канакасига? — лейтенантга анграйиб қолди Ақобир.

— Шунакасига, — кулимсиради Қурбонов, — аввалига у кўча эшигини очишга урингану, очолмаган. Аввалига, қоронғида эшикни, калитни топишга қийналган. Девордаги, дарвозадаги, калитдаги бармоқ излари шундан далолат беради. Аксига олиб, дарвозангиз калити буралмай қолган. Шундан кейин яна пайпасланиб ҳовлининг чап томонига ўтган, ошхонадан ертўлага тушаверишдаги эшик орқасига яшириниб тураверган. Қайтиб чиқишга, яна эшикни очиб кўришга сиздан кўрққан. Биз унинг оёқ изларини ўша жойдан ҳам топдик. Сиз эса ўша кеча эшикнинг очилмаганига эътибор бермагансиз.

— Бўлиши мумкин эмас! — хитоб қилиб юборди Ақобир.

— Бўлиши мумкин, — деди лейтенант вазмин охангда, — ха, шунчаки эътибор бермагансиз, холос. Чунки, депрессия ҳолатида бўлгансиз. Бутун фикр-хаёлингиз хотинингизда бўлган ва у зинадан тушаётганда қўлингизга илинган нарса, яъни, тешани унга отгансиз. Теша эса бахтингизга девор сувоғининг бир бўлагини учириб қайтиб ерга тушган...

Ақобир шу топда худди судда ўзининг тақдири ҳал бўлаётган киши мисоли лолу хайрон ўлтирарди.

— Сиз шунда ҳам эътибор бермагансиз, — давом этди лейтенант Қурбонов. — Хотинингиз бўлса, аслида шошганиданми, чўчиганиданми тойиб кетиб, цемент ариқ четига юзтубан йиқилган. Бошининг орқа қисми цемент қиррасига тегиб ёрилган, хушини йўқотган ва миясига қон қуйилиши натижасида ўша

ернинг ўзида жон берган. Сиз худди кўр ва кар киши каби буларга диққат қилиб ўтирмагансиз, аксинча меҳмонхонага кириб ичгансиз. Кейин сигарет чекиб зинага чикиб ўтиргансиз...

— Сиз буларни қаердан биласиз? — ҳайратини яширолмади Ақобир.

— Аниқладик, — деди Қурбонов босиқлик билан, «тилсиз далиллар» кўп учради.

— «Тилсиз далиллар?» — сўради Ақобир ҳайрон бўлиб.

— Бизда шунақа дейилади, — давом этди Қурбонов, — эксперт-криминалистлар уйдаги буфет эшикчасида ҳам, арок шишасида ҳам бармоқ изларингиз борлигини топишди. Сигарет чекиб ўтирган ерингизда эса нафақат сигарет кули, балки оёқ изларингиз ҳам қолган. Бу табиий. Сиз шу уйнинг эгасисиз. Лекин излар янги... Ана ўшандан кейин сиз ўтирган ерингизда кайфингиз ошиб ухлаб қолгансиз. Ертўла эшиги орқасида яшириниб турган дирижёр эса анчадан кейин чикиб, ерда ётган тешани эҳтиёткорлик билан олиб, сизнинг оёфингиз тагига ташлагану, ўзи девор ошиб қочиб кетган.

— Вой, но-мард! — инграб юборди Ақобир кўксини ғижимлаб. — Теша билан Ойгулнинг бошига урган ўша экан-да?

— Йўқ, — бош чайқади лейтенант Қурбонов, — дирижёр жуда устомон одам бўлиб чиқди. Нима иш қилаётганини, бу ерда содир бўлган иш қандай оқибатларга олиб келишини олдиндан кўра билган. Шунинг учун ҳам тешани дастрўмолчаси билан ушлаб оёфингиз тагига қўйган. Бунақа эҳтиёткорлик ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Сиз илгари ҳам «ўтириб» чиққан одамсиз, Аҳмедов. Буни яхши биласиз!

Ақобир «унда ким ўлдирган» деган маънода яна лейтенантга қаради.

— Хотинингизнинг бошига ҳеч ким урмаган, — деди Қурбонов хўрсиниб. — Хотинингизни ўзи

боши билан цемент арик киррасига урилган. Лекин дирижёр сизни хотинингизга теша отаётганингизни ва хотинингиз йикилганини кўрган. Шунинг учун ўзини курукка олиб кочиш ниятидами, балки атайлаб ҳамма гуноҳни сизга ортиш учунми, тешани ашёвий далил сифатида қўллаган ва шу хатти-харакати билан ҳаммаёкни чалкаштириб ташлаган. Лекин биргина далилий ашёнинг ўзи, калитининг ўзиёқ бу иш учун «калит» вазифасини ўташи мумкин эди...

— Мен уни кўрсам бўладими? — деди Ақобир муштларини қисиб.

Лейтенант Қурбонов унга жавобан бош чайкади.

— Йўқ. Ҳали буларнинг ҳаммаси аниқланиши, исботланиши ва тасдиқланиши керак. Фақат мен дастлабки тергов маълумотларидаги айрим ҳолатларни, айрим тафсилотларни, ўз тахминларимни айтиб бердим холос, — лейтенант шундай деди-да, кулимсираб қўшиб қўйди, — қонунга зид бўлса ҳам.

Аслида мен буларни сизга гапириб бериб ўтиришимнинг ўзи хато...

— Раҳмат, сизга лейтенант, — деди Ақобир товуши титраб.

— Йўқ, раҳмат айтишингизга эрга кўринади, — деди Қурбонов ва унга синчковлик билан тикилди.

Нега ўшанда сўраганимда булар ҳақида гапиришини истамаган эдингиз?

Нима ҳақида? — тушунмади Ақобир.

Гапни айланторманг! Жуда яхши тушуниб турибсиз, — овозини баландлатди Қурбонов. — Эсингиздами, «хотинингизни хушторлари борлигини илгари сезмаганмидингиз?» деб сўраганимди?...

Ақобир бирдан елкалари қисилиб, бечораваш қимса қиёфасига кирди қолди.

Майли, истамасангиз, айтманг, — деди Қурбонов қўл силкиб. — Барибир, ўзимиз аниқлаб оламиз.

— Йўқ, нега? — деди Ақобир пастки лабини тишлаб. — Фақат, ишонармикансиз?

— Нега бунақа деяпсиз? — ажабланди Курбонов.

— Биласизми, бу жуда ғалати нарса, — шивирлади Ақобир. — Айтсам, ишонмайсиз.

— Айтаверингчи, — кизиксинди Курбонов.

— Мен ... бир нотаниш одамни биламан ... Қайси куни ҳам уни кўриб хушимдан кетиб қолдим.

— Қизик, — қошларини чимирди Курбонов.

— Ха, ха, жуда қизик, — деди Ақобир ранги оқариб. — Мана хозир ҳам ишонмаяпсиз. Бегона одам қамокда нима қилади, деб ўйлаяпсиз? Мен кўзингизга эси оғиб қолгандек кўринаётган ҳам бўлишим мумкин? Лекин ... мени хотинимнинг аввалги турмуши бузилишига ҳам ... собик эри уни бегона эркак билан тутиб олгани сабаб бўлганини ўша одамдан эшитгандим.

Лейтенант Курбоновнинг бутун вужуди қулоққа айлангандек бўлдию, ўзини тутолмай қолди:

— Ким ўзи ўша одам?

Ақобир унга жавобан елка қисди:

— Тўғриси, билмайман. Кўрсам, танийман. Лекин ким? Бунисини айтолмайман. Аввалги сафар қамалишимни ҳам ўша одам башорат қилганди. Бошимга тушадиган кўргуликларни доим у олдиндан кўриб турарди...

— Қайси куни уни шу ерда кўрдим дегандай бўлдингизми? — ўсмокчилаб сўради Курбонов.

Ақобир лейтенантнинг ўзига ишонмаётганини кўриб, ҳафсаласи пир бўлди.

— Ха, йўлақда турганди, — деди истар-истамас.

Лейтенант Курбонов эса унга бир зум тикилиб қолди-да, кейин ўрнидан туриб панжара тутилган пастак дераза ёнига келди, ниманидир ўйлаб қолди ва кескин орқасига ўгирилди.

— Мен эшитяпман, Аҳмедов, — деди вазмин товушда. — Қулоғим сизда? Қани, давом этаверингчи! Терговчи ишонмаяпти деган нарсани хаёлингиз

дан чиқариб ташланг! Хўш, ўша нотаниш одамни биринчи марта каерда кўрган эдингиз?

Акобир пешонасини кафтлари орасига олиб фикимлаб ўтирди-ўтирдида, чуқур хўрсиниб кўйди, унинг эрта ажин тўр ташлай бошлаган кўзларида ёш йилтираётганини кўриб лейтенант Қурбонов донг котиб колди.

Акобир сочик билан юз-кўзларини артиб, ундан сигарет сўради. Чекди. Кейин сигарет тутунига кўмилган кўйи, бир нуқтага тикилганча тилга кирди:

— Бу шундай бошланган эди...

Лейтенант Қурбонов сира бунақа мушкул ҳолатга тушиб колмаган эди.

Айбланувчи фуқаро Акобир Аҳмедовнинг «нотаниш кимса» хақидаги гап-сўзлари унинг назарида сира мантиққа тўғри келмас, худди ақлдан озган кишининг алжирашларига ўхшаб кетарди. Лекин у телба эмасди. Қизиғи шундаки, у ўша кимсанинг юриш-туриши, афт-ангори, кўйингчи, кийимларигача аниқ айтиб берди. Мана яна битта жумбок! Ким бўлиши мумкин у? Акобир Аҳмедовга нима алоқаси бор? Нега доим уни, фақат уни таъкиб қилади?..

Лейтенант жиноят-кидирув гуруҳида шу ҳақда қисқача ахборот берган куни ҳамма ханг-манг бўлиб колди. Чунки, бунақаси тажрибада сира кузатилмаган эди. Лейтенант эса ўз айтганидан колмади, нотаниш кимсанинг Акобир айтган белгиларини чизиб берди, тафсилотларни тушунтиришга уринди. Кейин махсус фоторобот ёрдамида зудлик билан унинг киёфасини чизишни таклиф қилди.

Белгилару, аломатлар аниқ бўлгани учунми, сурат кутилгандан кўра тез тайёр бўлди. Лейтенант Қурбонов суратни қўлига олдию, котди-колди.

Қороз бетидан унга катта-катта кўзлари ич-ичига ботиб, ёнок суяклари туртиб чиққан, шляпа остида-

ги жингалакка мойил сочлари анчадан бери тарок кўрмаган, ковокдек озгин, ўрта ёшлардаги киши қараб турарди. Энг ажабланарлиси, унинг юз тузилишим, кўзларими, аллақерлари айбланувчи Ақобир Аҳмедовнинг ўзига ўхшаб кетарди...

«Ақлдан озиб қолиш ҳеч гапмас», — деди ўз-ўзига Қурбонов ва сурат нусхаларини гуруҳ аъзоларига топшириб, кидирувни бошлаб юборди. Орадан бир ҳафта ўтар-ўтмас дастлабки маълумот етиб келдию, ҳамма хайратда қолди.

Унда келтирилишича, чиндан ҳам айнан ўша суратда акс эттирилган О.О. исм-шарифли кимса ҳаётда бўлган. Эски шаҳар худудидаги эски маҳаллалардан бирида яшаган. Халқ хўжалик институтини тугатган. Банкда ишлаган. Қайси бир идорада хизмат қилиб юрган кезлари қандайдир молиявий хатога йўл қўйиб камалиб чиққан. Кейин мебель фабрикасига ишга кирган. Уйланган. Хотинини жазмани билан ушлаб олиб ўлдирмоқчи бўлган. Яна қамалган. Ва охир-окибат маст холида кўчада бораётганида машина тагида қолиб фожиали ҳалок бўлган...

Лейтенант Қурбоновни ажаблантирган яна бир нарса ўша одамнинг «таржиман холи» айбланувчи Ақобир Аҳмедовниқига ниҳоятда уйқашлиги бўлса, иккинчи тарафдан энг хайратланарлиси, ўша О.О. исм-шарифли одам бундан 30 йил муқаддам вафот этиб кетганди...

Қурбоновнинг боши котиб қолди.

Кечаси ҳам, кундузи ҳам ана шу ғалати тасодиф ҳақида ўйлаб, сиқилиб юрган кунларининг бирида гуруҳдаги Жанна исмли психолог мутахассис кизга шулар тўғрисида гапирдию, калаванинг учи топилгандек бўлди.

— Бўлиши мумкин, — деди Жанна жиддий оҳангда. — Буни «таносух» ҳам деб аташади. Ўзингиз биласиз, эшитгансиз, кейинги пайтда бу ҳақда кўп ёзишяпти. Айрим халқлар ақидасига кўра, одамзод ўлгач йўқ бўлиб кетмайди. Яна дунёга қайтиб

келади. Ким дарахт, ким гул, ким одам, ким бирон махлуқ киёфасида...

— Куйсангизчи, фантастика-ку, бу ахир? — илжайди лейтенант Курбонов.

— Йўқ, илм бу! — эътироз билдирди Жанна. — Эътиборингиз учун ҳаммамиз қачонлардир бу дунёда яшаб ўтганмиз. Ҳаммамизнинг аввалги ҳаётимиз бўлган. Ким билсин, балки сиз аввалги ҳаётингизда Шерлок Холмс бўлгандирсиз?

Лейтенант Курбонов буни эшитиб ўзини кулгидан тиёлмай қолди.

— Йўқ, кулманг, — деди Жанна ранжиганнамо оҳангда. — Масалан, мен кўпинча олис денгиз соҳилларида юргандек ҳис қиламан ўзимни. Аслида бўлса, денгизни фақат телевизор орқали кўрганман, холос. Демак, аввалги ҳаётимда денгиз соҳилида яшаган хиндулардан бўлсам эҳтимол...

— Барибир тушунолмаёпман, — жилмайди Курбонов.

— Дейлик, оилада бирон гўдақ туғилса, «қошқўзлари худди раҳматли бобосига ўхшабди» дейишади, тўғрими? — кўзларини пирпиратди Жанна.

— Тўғри, — уни тасдиқлади Курбонов.

— Ёки бировни кўриб, «киликлари худди мархум тоғасига ўхшабди» дейишади. Холбуки, ўша гўдақ бобосини ҳеч қачон кўрмаган, бола эса мархум тоғасини эслай олмайдиам. Бу фақат «генлар» билангина боғлиқ ҳолатлар десак, хато бўлади. Бу бошқа нарса. Менимча, ўша мархумлар ана ўша гўдақ ва бола киёфасида яшашни давом эттирадилар...

— Айтмоқчисизки? — Курбонов энди саволга оғиз жуфтлаганди ҳамки, Жанна унинг сўзини бўлди.

— Кечирасизу, ўша О.О. деган кимса айбланувчи Ақобир Аҳмедовнинг аввалги ҳаётидаги акси бўлиши мумкинку, ахир? — кизишди Жанна. — Такдирдош дейсизми, киёфадошми, фарқи йўқ. Шунинг учун ўзининг аччиқ қисмати такрорланмаслиги учун, у ха-миша Ақобир Аҳмедовни таъқиб этиб юргани-юрган.

— Нима у? Арвоҳми? Рухми? — хайратини яширмади Қурбонов. — Балки, ажал элчиси, балки ўлим шарпасидир?..

— Балки, — ўйланиброк колди Жанна, — балки, шундай дейиш ҳам мумкиндир? Эшитгансизми, йўқми, Шарқда «ичингдаги ичингдадир» деган ибора бор. Айтмоқчиманки, ҳар бир одамнинг ўз «мен»и бўлади. Ва ўша инсон туфилганидан то ўлгунигача таъкиб қилаверади. Чунки, ўша инсоннинг барча ожизликларини, ҳа-тою камчиликларини, гуноҳу нуксонларини, бошқалар кўзидан бир умр яшириб юрадиган томонларини ёлғиз ўша, унинг «мен»игина яхшироқ билади. Шу сабабдан ҳам, сира тинч қўймайди. Баъзан огоҳлантиради, баъзан таъкиб қилади, баъзан жазолаши ҳам мумкин... Кечирасиз, ўрток лейтенант, — хижолатли кулимсираб қўйди Жанна, — ортиқча махмадонагарчилик қилиб юбордим. Мен ҳам билганларимни, ақлим етганларини айтаяпман. Бу нарса билан махсус фан шуғулланади.

Шу топда лейтенант Қурбоновни таниш қийин, каттик ҳаяжонда эди.

— Ўша нотаниш кимсани кўриш, йўқ, ушлаш мумкинми, Жанна? — сўради у шошилиб. — Сиз нима деб ўйлайсиз?

Жанна нозик елкаларини учириб қўйди:

— Билмасам?.. Лекин бунака ғайритабиий, сирли учрашувлар кўп бўлган. Ҳозир ҳам бунака қисматдош ва қиёфадорларни кўриб туришади...

Лейтенант Қурбонов кулишини ҳам, жим ўтиришини ҳам билмай колди. Фақат «тавба, худди эртаққа ўхшайди» деб қўйди холос...

Орадан бир-бирини қувалаб йиллар ўтди. Рангсиз, мазмунсиз, бешафқат йиллар... Йўқ, бу ҳаммага эмас, айнан маҳбус Ақобир Аҳмедовгагина шундай туюларди холос.

Аслида ҳам шундай эди. Лейтенант Курбоновнинг барча уринишлари зое кетди. Жанна билан қилган «илмий изланишлар» натижасиз тугади. Зотан, уларнинг айбланувчи Ақобир Аҳмедовнинг бир вақтлар яшаб ўтган тақдирдоши ҳақидаги фантастиканамо фаразлари рад этиб бўлмайдиган далиллару, кунун-қондалари олдида ҳеч нимани хал қилолмасди. Охир-оқибат, Ақобирни муддатни махсус колонияда ўтказиш шарти билан озодликдан маҳрум этишди...

Энди воқеаларимизнинг давомига келсак, ана ўша муддат ниҳоят ўз ниҳоясига етди. Ақобирни батамом оклашмадию, лекин тамоман қоралай ҳам олишмади. Бунда яна ўша катта лейтенант Курбоновнинг хизматлари анча катта бўлди.

Ақобир озодликка чиққан биринчи кунлариёқ қаровсиз қолиб, тўкилиб кетаёзган ховли-жойини сотиб, ярим пулини опасига берди, ўзи эса шаҳар чеккасидаги янги турар-жой массивидан бир хонали уй сотиб олди. Аввалги ишхонаси тугатилиб кетган экан. Ишсиз қолди. Ёнидаги пулдан қолган-қутганини еб-ичиб анчагача сандирақлаб юрди. Кейин мардикорчиликка чиқадиган бўлди. Яна ўша дурадгорчилиги қўл келди. Мебель ишлашда қатнашди. Дераза, эшик, ром ясаб сотди. Ҳаёти яна изга тушиб қолгандек бўлди.

Лекин энди у қолдан тойган, аввалги ғайрати-шижоатидан асар ҳам қолмаганди. Шу боис ичкиликка ружу қўйди. Бўш қолди дегунча, «Супермаркет» ёнидаги қовоқхонага кириб келадиган, ўзига ўхшаган кимсалар, касб-қорининг тайини йўқ ичкиликбоз, қиссавурлар, фоҳиша-ю тиланчилар билан улфатчилик қиладиган, ана шу ирқит даврадан, аниқроғи стакандаги искирт винодан завқ-шавқ олиб, маълум муддатга бўлса-да, яқин ва йироқ ўтмишини унутиб яшашга қўниқиб қолди...

Ана шундай кунларнинг бирида қовоқхонада ал-

ламахалгача қолиб кетди. Кайфи тарак. Улфатлари ҳам ташлаб чикиб кетишган. Бурчакдаги клёнка тўшалган стол ёнида бир ўзи ўлтирарди. Бир кўнгли, бир пайтлар «у ёкда» бирга бўлган эски танишларининг биронтасиникига ё бирон таниш, суюқоёқ аёлнинг уйига боргиси келдию, айнади. Бунга холи ҳам йўқ эди. Чеккиси келиб, ширакайф кўзларини аранг очганча чўнтаklarини узок тимирскилади ва эзилиб кетган «Астра» сигарети қутичасини топди. Бир амаллаб гугурт ёкди, сигарет тутунини ичига тортгани, йўтал тутди. Кўзлари ёшланиб, овзидан кўпик чикиб кетгунча йўталди. Кейин ўрнидан турмоқчи эди, рўпарасида пайдо бўлиб қолган жулдур ёмғирпўшли кимсани кўриб тикилиб қолди. Уни кимгадир ўхшатдию танимади.

— Ича-санми? — деди ғудраниб.

Нотаниш кимса «йўқ» дегандек бош чайкади.

— Унда нима қилиб бу ерда ўтирибсан? — сўради Ақобир жаҳл билан.

— Сени томоша қилиб ўтирибман, Ақобир, — деди нотаниш кимса.

Ақобир ўзининг исмини эшитиб жиндек сергақланди. Кўзларини йириб очиб суҳбатдошига қаради. У ўша — ўзини бир умр таъқиб этиб келаётган нотаниш кимса эди.

— А-а-а! Сизмидингиз, жаноби олийлари? — қаҳқаҳ уриб қулиб юборди Ақобир. — Ана холос! Сизни танимабман. Кўпдан соғинган эдим... Зап иш бўлди-да. Келинг, шу учрашувимиз шарафига бештадан олайлик, пулдан борми?..

— Йўқ, вақтим йўқ, — деди нотаниш кимса, — тез кетишим керак!

— Намунча? — хириллаб қулди Ақобир жулдур плашининг ёқаси билан бўйнини ўраб, — мени эса вақтим бемалол, истасам ичаман, истасам чекаман, истасам, шу ерда, истасам кўчада ҳам ётавераман...

Нотаниш одам бирдан ўрнидан кўзғалди.

— Йўк, Ақобир, — деди у синик товушда, — энди сениям вақтинг тугади. Афсуски, айтганларимга қулоқ солмадинг. Балки, бошқачароқ одам бўлармидинг?.. Нимаям қилардик, тақдири азал бу! Мен қилган хатоларни такрорлашингни истамагандим, имкони бўлмади. Атайини, шунинг учун, сени излаб келгандим. Уришишларим зое кетди. «Ўртамиздаги сирни оламга ёйма» дедим, йўк дoston қилиб юбординг! Одамзод ўзининг барча дарду хасратларини, ғам-андухларини ичига ютиб яшаши кераклигини унутиб қўйдинг. Хатто мени ҳам қўлга тушириш харакатига тушдинг. Қисқаси, бизни ҳам, бошқаларни ҳам безовта қилиб қўйдинг! Майли, энди буларни сенга гапириб ўтиришнинг фойдаси йўк. Хайр!..

— Тўхта! кичкирди Ақобир жон-ҳолатда столни муштлаб.

Буфет пештахтаси ёнида турган икки юзи кип-қизил буфетчи билан хизматчи аёл у тарафга бир қараб қўйишдию афтидан тез-тез ўз-ўзи билан гаплашиб ўтирадиган «Уста Ақобир» деган бечора одамни яхши танишаркан шекилли, унчалик эътибор беришмади. «Яна ўзи билан ўзи гаплашаяпти» дея майна қилиб қўйишди. Буфетчи «доно одам билан суҳбат қуриш яхши-да» деганди, хизматчи аёл тиззаларига уриб қаҳ-қаҳ уриб қулиб юборди.

— Энди тамом! — деди нотаниш кимса ва жулдур чикиб кетган ёмғирлўшига ўралиб эшик томонга юраркан, елкаси оша қараб Ақобирга кинояли жилмайиб қўйди. — Энди, ҳаммаси тамом!..

Нотаниш кимса эшикдан чиқишга улгурмай, Ақобир ҳам гандираклаганча оркасидан отилди.

Неон чироқларининг хирамтир ёғдусига чўмилган кўча бўм-бўш, этни жунжиқтириб совуқ изғирин эсиб турарди. Ақобир оёқларини оғир судраган қўйи катта кўчани кесиб ўтиб бораркан, шу тарафга катта тезликда яқинлашиб келаётган улкан юк машинасини кўрдию, муштини дўлайтириб кичкирди:

— Тўх-та-а!..

Кеч эди... Вақт ҳам, фалокатнинг олдини олиш ҳам кеч эди... Фалокат юз берган жойга етиб келган одамлар Ақобирнинг қонга беланган танасини машинанинг оғир филдираклари тагидан суғуриб олишганда, унинг очик қолган кўзларида ҳаст, тириклик асорати қолмаган эди...

Одамлар то милиция ходимлари ва «тез ёрдам» машинаси етиб келгунча, унинг мажағи чиқиб кетган жонсиз танаси устига жулдур ёмғирпўшини ташлаб қўйишди...

Ақобир Аҳмедовнинг фожиали ўлиmidан кейин икки ойча вақт ўтди.

Бир куни шаҳар прокуратурасига йўлим тушиб қолдию, лейтенант Қурбоновнинг ҳузурига кириб ўтгим келди.

Турган гап, у мени эслаёлмади. Қолаверса, у менинг ташрифимни мутлақ қутмаган ҳам эди. Шу сабаб, мен унга «Мебель» ишлаб чиқариш фирмасининг собик ишчиси Ақобир Аҳмедовнинг ғайритабиий тақдири ва ўлими ҳақида, бир вақтлар Ақобирникига ўхшаш одамларнинг аввалги ҳаётидаги қисматдоши билан боғлиқ сирли ходисалар ҳақида газеталарда ёзганларим ва ўша воқеаларнинг ечими нима билан тугагани ҳақида гапиришимга тўғри келди.

Лейтенант Қурбонов шундан кейингина хийла очилди-ю, барибир ортиқча маълумотлар беришдан тийилди.

— Биласизми, Эркин ака, — деди у ўйчан оҳангда, — очиги, илгари марҳумлар руҳининг мавжудлиги, уларнинг вақти-вақти билан бу дунёга қайтиб келиши, одамларнинг иккинчи нусхаси ёки айнан қисматдоши бўлишига унчалик ишонмасдим. Ақобирнинг қисматидан кейин жиддийроқ қарайдиган бўлдим. Англаб етган нарсам шу бўлдики, ҳаётда

коралама бўлмас экан, ҳамма нарса фақат «окка» ёзиларкан. Шунинг учун ҳам ҳар бир кадамни ўйлаб босиш керак экан. Назаримда, Ақобирнинг бундан ўттиз йиллар аввал яшаб ўтган қисматдошининг безовта бўлиши ҳам бежиз бўлмаган. Уни адашиш ва хатоликлардан, кейинги фожиалардан огоҳ этмоқчи бўлган кўринади...

— Энди ишонасизми? — ҳазил аралаш сўрадим ундан.

Лейтенант Қурбонов бунга жавобан мақсугина қулимсираб елка қисиб қўйди:

— Хайронман? Ҳар ҳолда, тақдир бир умр одам боласини қувиб юради, деганларича бор экан. Яна билмадим. Эркин ака, балки ҳаммасига Ақобирнинг ўзи айбдордир? «Одамнинг феъли, унинг тақдири» деб бежиз айтилмайдику, ахир? Тўғрими?

Лейтенантнинг шу лаҳзадаги ҳолатини кўриб турганим учун ортиқча саволлар билан қийнагим келмади.

— Бир нарса айтсам, балки ишонмасиз? — деди Қурбонов жилмайиб, — Ақобирни босиб кетган юк машинаси ҳақида эшитгансиз-а?

Мен «ха» дегандек бош ирғадим.

— Қизиғи шундаки, ўша хайдончига ҳам эрталаб номаълум бир одам шу кунги машина хайдамасликни маслаҳат бериб уйига қўнғироқ қилган экан...

— Йўғе? — деб юбордим беихтиёр.

Шунақа, — деди Қурбонов жиддий тарзда. — Бу ғалати ҳодиса битта одам қисмати билангина яқунланиб қолмас экан. Тақдири азал худди шарпа мисоли одам боласининг атрофида айланиб юраверар экан.

— Демак, «безовта руҳ», «иккинчи нусха», «Сирли шарпа»ларни қидириш ишлари давом этавераркан-да? — сўрадим мен.

— Билмадим? — деди лейтенант Қурбонов бир зум ўйланиб. — Яқинда Учтепа шаҳарчасидан шун-

дай хабар келди. Ўрта ёшлардаги ахлоқи бузук аёл-ни ҳам худди ўзига ўхшаш бир хотин таъқиб килиб юрганмиш...

— Ростданми? — хаяжонланганимдан ўрнимдан туриб кетаёздим мен.

Рост, — бош ирғади лейтенант Қурбонов, — сизу бизга яна иш топилди, Эркин ака. Ҳозирги жиноят-кидирув гуруҳи иш бошлаган. Гуруҳга психолог-мутахассисимиз Жапна Микеладзе раҳбарлик қиляпти. Мен ҳам эрта ё индинга ўша ёкка йўлга чиқишим керак!

— Мен ҳам иштирок этсам, қаршилик бўлмасми-кан? — дедим лейтенантга қараб.

Йўқ, нега? Бемалол, — деди Қурбонов ўр-нидан туриб. — Борсангиз ёмон бўлмайди. Бундай воқеа-ходисалар ҳақида албатта ёзиш керак. Унақада мен ўзим сизга қўнғирок қиламан. Бирга борамиз!

Раҳмат, сизга, — дедим тез-тез телефон ракам-ларини ёзиб унга узатарканман.

Тайёргарлигингизни кўриб тураверинг, — деди лейтенант Қурбонов хайрлашиш учун қўлини чў-зиб.

— Нимаям тайёргарлик кўрардим? — дедим мен унинг қўлини олиб. — Мени қуролим шу, дафтарча билан авторучка холос...

Ашъвий далил денг? — хазиллашган бўлди Қурбонов.

— Йўқ, булар «тилсиз гувоҳ» бўлади. Ўзим эса... — дедим мен нима дейишни билмай.

Ўзингиз жиноят-кидирув гуруҳимизнинг аъзо-си бўласиз, — гапини тугатди лейтенант.

— Агар рухсат берсангиз? — дедим мен ҳозиржа-воблик билан.

— Рухсат! — деди лейтенант кафтининг учини фуражқасига тегизиб қўйиб.

Кулиша-кулиша ташқарига юрдик. Ташқарида ҳаёт ўз маромида давом этмокда эди...

ҚАТОРТОЛ ТОМОНЛАРДА...

Нихоят, ёшлар газетаси тахририятдан кўнғирок қилишди.

Шахсан газета муҳаррирининг ўзи тахририятга практикага бориб, аразлаб юрган талабага — менга «Эртага бир келиб кетинг, маслаҳатли иш бор» деса, ғалати бўларкан. Мен кимману, бош муҳаррир ким?..

Очиғини айтганда, битирувчи курс талабаси сифатида шу газета тахририятига практикага келганимга ўн беш кун бўлган бўлса, ўшандан бери тайинли бир иш қилмадим. На бирон мақола ёздим, на бирон репортаж уюштирдим. Бир ҳафта тахририятга келган хатларга кўмилиб ўтирган бўлсам, кейинги ўн кун давомида ивирсиб юрдим, десам ҳам бўлаверади.

Аслидаку, ҳаммасига Тўравой ака айбдор. Мен практикага келган биринчи куниёқ шу чорпахилдан келган, бит кўзлари айёрона бокадиган, сочлари типратикан йигитнинг кўлига топширишди.

Тўравой ака деганлари ғалати одам экан. Шу соҳада сочи оқарган одам коғоз-қаламни кўрса, лабига учук тошади. Шунинг учун компьютер тепасига келиб олиб, «диктовка» қилгани-қилган.

У киши бошиданок ёзув-чизувларим билан умуман кизикмади. Мени «хатлар бўлими»га дастёрликка топшириб қўйди.

Ёшлар газетасининг «хатлар бўлими»га қанақаям хатлар келарди, дейсиз?

«Равшан Комиловнинг нечта шахсий машинаси бор? Биров учта деса, биров тўртта дейди. Аниғи, нечта?..»

«Илтимос, Юлдуз Усмонованинг «сотка»сини номерини билиб берсангизлар!..»

«Анвар Санаев неча сўмга тўйга боради?»... де-

ганга ўхшаган, куракда турмайдиган саволлар холос. Бирон тайинли гап йўқ! Сиқилиб кетасан киши.

Шунинг учун ҳам, Тўравой акага уч-тўрт марта илтимос қилганимдан кейин, мени Охангаронга, ёш шахтёрлар хаётидан мақола ёзиб келишга юборди.

Орадан яна кунлар ўтди. Тўравой ака икковимиз Мирзачўлга бориб, очерк ёзиб келадиган бўлдик. Ҳар куни эгарланган отдек тахт бўлиб келаман. Сафардан эса дарак йўқ эди. Ахийри бир куни юрак ютиб, «Чўлга қачон борамиз?» деган маънода сўрадим.

У киши бўлса, кихиллаб кулиб юборди.

— Чўлда пишириб қўйибдими, ука? — деди хуш-чақчақ охангда ва стол устидаги телефонга имо қилиб қўйди. — Мана бу бор, нима ғамимиз бор?..

У шундай дея столи тортмасидан бир даста пул олиб, бир нечасини резинка белбоғдан суғуриб менга узатди.

— Ма, манави командировка пулинг! — деди негадир овозини пасайтириб. — Уч-тўрт кун ишга келмасанг ҳам майли. Битта-яримта сўраб қолса, Тўра ака билан чўлга кетгандик деб қўяқоларсан...

— Қанақасига? — ханг-манг бўлиб қолдим мен, — Очерк-чи?

— Битта очерк деб шу иссиқда чўлга бориб юрамизми? — илжайди у. — Буни телефон орқали «ест» қилса ҳам бўлади. Сен хавотир олма, мен ўзим ўша жамоа хўжалигига қўнғироқ қилиб керакли маълумотларни оламан. Неча гектар ери бор? Қачон, қанча ҳосил кўтармоқчи? Ҳаммасини ёзаман. Сен фамилиянгни газетада ўқийсан...

— Менга бунақа мақолани кераги йўқ, — дедим ўрнимдан туриб. — Фамилиям ҳам чиқмай қўяқолсин!

— Ўзингни бос, — қулди Тўравой ака. — Олиф-талиқни ўқишингга бориб, домлаларингга қиласан, менгамас!

– Менгаям борилмаган командировканинг пули керакмас, – дедим асабийлашиб ва Тўра ака берган пулни столи устига ташлаб, терс бурилдимۇ чикиб кетдим. Тўравой ака орқамдан хой-хойлаганча колди.

Менга алам киларди.

Ўзимни Охангаронда кўмир конида коракуяга беланиб кафтдеккина макола ёзаман деб юрганларим, Тўра аканинг телефон орқали макола ёзиши, менга борилмаган командировка харажатлари учун берилган пулни қистириши кўз олдимга келар ва сира чидаёлмасдим.

Шу-шу, тахририятга ҳам боргим келмай колди. Мана энди, орадан бир ҳафта ўтар-ўтмас, қўнғирок қилишди. Шахсан бош муҳаррирнинг ўзи, эртага тахририятга ўтишимни сўради. Ким билсин, нима деркин у? Ё, одатдаги амри маъруф бўлади, ё танбех, ё... Билмадим. Буёғини борганда кўрамиз?..

Бош муҳаррир етти ухлаб тушига кирмаган таклифни ўртага ташлади.

Шаҳар ички ишлар бошқармасининг бир неча кишидан иборат махсус гуруҳи ичкиликбоз, гиёҳванд ва фоҳишалар масаласи юзасидан рейд ўтказадиган, иложи бўлса тахририят ходимларидан ҳам кимдир унда иштирок этса газетада ёритса, ёшлар тарбиясида алоҳида аҳамият касб этарди деган таклиф билан келишибди.

Шундан кейин, бош муҳаррирнинг ўзи таклиф киритиб, бу гуруҳда қатнашишни ва мақола уюштиришни менга топширишни айтибди. Ҳамма бир овоздан рози бўлибди.

Буни эшитиб, аввалига хайрон колдим, кейин барибир деканатга шу тахририятдан ишлаб чиқариш характеристикаси олиб боришим кераклигини эслаб, рози бўлмасликдан бошқа илож тополмадим...

Биз беш киши эдик.

Ички ишлар бўлими махсус гуруҳининг раҳбари лейтенант Саломов, сержант Мақсумов, участка ноҳири старшина Тўйчиев, ҳайдовчи йигит Гриша ва мен – ёшлар газетасининг штатсиз муҳбири Дилмурод Шарипов.

Биринчи кун кунботарга яқин участка милицияси идорасида йиғилдик. Қилинажак ишлар режасини тузиб олдик. Режага кўра, биз машиналарда ичкилик-боз, гиёҳванд ва фоҳишалар учрайдиган ҳудудларга боришимиз, «рўйхатда борлари» ва «ҳали рўйхатга олинмаганлар»ини аниқлашимиз, кейин уларни олиб келиб, туман ИИБнинг тиббий кўригига топширишимиз керак эди.

Менинг вазифам эса ана шу жараёнда иштирок этиб, кўриб, ўрганиб, кейин газетага одоб-ахлоқ мавзусида «зўр» мақола ёзиб топширишдан иборат экан.

Шундай қилиб, милиционерлар тили билан айтганда «Тунги капалаклар ови» бошланишига ҳам саноқли соатлар қолди.

Кейинги пайтда, бу ҳудудда бемаъни тери-таносил касалликлари кўпайиброқ қолгани сабабли ишни ана шу «ов»дан бошлашга қарор қилинди. Мен эса қаттиқ ҳаяжонда эдим. Чунки, вақти келиб, бунақа ғалати, «капалаклар ови»да қатнашиш ҳаёлимга ҳам келмаганди...

Қатортол ҳақида курсдошларимдан, бошқа талабалардан кўп эшитгандиму, бормагандим. Аниқроғи, уч-тўрт маротаба ўша тарафдан ўтган, бироқ эътибор бермаган эканман.

Ётоқхонада юқори курс талабалари ўз бошларидан кечирган (ё кечирмаган-хаёлларидаги!) саргузаштларини айтиб беришар ва кўпинча «Қатортол» номини

олиб ўтишар, биз биринчи-иккинчи курс талабалари эса уларга анграйиб ўтирардик.

— Шундок ўша кўчадан ўтсанг бас, — дейишарди юқори курс талабалари ширин энтикиб, — Йўлнинг икки четида жононлар қалдирғочдек тизилишиб турган бўладилар... На выбор! Ёкканини танлаб олавер! О, тоска-а!..

Унга бошқаси қўшилardi:

— У чувихалар олдинга югуриб келишмайди. Ҳаммаси жа... кетворган бўлади. Машинадаги харидорларнинг ўзи уларнинг ёнига боради, гаплашади, савдолашади... Кейин олиб кетишади...

— Қаёкка? — сўрагани бир куни кашкадарёлик-ми-сурхондарёлик шалпангқулок курсдошимиз.

— Катта холангникига! — кулишарди юқори курсдагилар, — умуман, фохишаларга эҳтиёт бўлиш керак...

— Нега? — сўрагандим мен ҳам ўшанда ўзимни тутолмай.

— Бўлмаса, учрашган кунингнинг эртасига ўзингни «кожвендиспансер»да кўрасан!..

Ҳамма гурр кулиб юборарди.

Булар энди эшитганларим, биринчи тасаввурлар...

Энди бўлса, ўзим ички ишлар бўлими ходимлари билан бирга, ёшлар газетасининг мухбири сифатида ўша ерлар, ўша «жононлар»ни кўргани, юзма-юз учрашгани кетяпман...

Лейтенант Саломов бунақа рейдлару операцияларда кўп бўлган, тажрибали офицер экан. Ҳаммасини аниқ ва лўнда қилиб тушунтириб қўйди. Энг асосийси, бу ерда ортикча хатти-харакат ва ортикча гап-сўзларга йўл қўйилмас экан.

Старшина Тўйчиев билан сержант Максумов ўтирган «Тико» йўл бошлаб кетдию, сал ўтмай кўздан йўқолди. Уларнинг машинасини тевараги осмонўпар

чинорлар билан куршалган тўрт каватли уй подъезди ёнидан топдик. Улар аллақачон «капалаклар»нинг изига тушиб, «ини»га кириб боришга улгуришган экан.

Биз ҳам, лейтенант Саломов бошчилигида ана шу иккинчи каватдаги квартирага кўтарилдик.

Улар кирган хонадон эшиги очилавермагандан кейин тепиб синдирилган бўлса керак, биз борганда кулфи ўпирилиб ланг очик ётарди.

Искиртгина икки хонали уй экан. Поллар ифлос, деворлардаги доғ-дуғ гулкоғозлар кўчиб, девор олачалпок бўлиб ётар, йўлакдаги чирок куйган бўлса керак, ичкари ғира-шира коронғи эди.

Қадам товушларини эшитиб старшина Тўйчиев кўшни хонадан мўралади ва «буёкка» дегандек имо килди.

Ўша тарафга юрдик. У ер хойнахой ётоқхона бўлса керак, деразада пардалари ўрнига яғир адёл тутилган, хонанинг икки четида иккита каравот, уларнинг бирида ўрта ёшлардаги киши бўйнигача чойшабга ўралиб ётар, кўркунданми, хавотирданми, кўзлари олайиб, олма-кесак терарди.

Иккинчи каравотда бўлса, ярим яланғоч бир йигит истехзоли кулимсираганча сигарет чекиб ўтирар, унинг ёнида қарийб кип-яланғоч, кош-кўзлари бўялган дўндиккина малласоч жувон кўллариини қовуштирганча ўтирарди. У бизни ҳам шу тарафга келганимизни кўриб, пиқиллаб кулиб юборди:

— Эхе, бутун бошли ротани бошлаб келибсанку, командир?

— Буни сендан сўраб ўтирмайман, — норози охангда тўнғиллади старшина Тўйчиев. — Керак бўлса, танк замбараклари билан ҳам келишади. Сен яхшиси, саволга жавоб бер. Ёнингдаги анави кетворган йигит ким?

— Эрим! — деди жувон бамайлихотир товушда.

— Униси-чи? — кўшни каравотга имо килди Тўйчиев.

— Униси эримнинг ўртоғи, — деди жувон тилла тишларини яраклатиб.

— Алдагани уялмайсанми, Гуля? — деди Тўйчиев бош чайқаб. — Неча марта эрга тегади одам? Ўтган сафар ҳам бошқа кавалерларингни кўрсатгандинг!

— Истасам, ҳар ҳафта эрга тегаман, — деди жувон бўйинини чўзиб. — Ўзимга тўғри келадигани топилгунча!

— Демак, бу ҳам «куёв» дегин? — деди лейтенант Саломов лабига сигарет кистириб ва қўшни каравотга ишора қилди. — Ҳойнахой, буниси «куёв жўра» бўлса кераг-а?

— Тушунган одамнинг садағаси кетсанг арзийди, — қарсақ чалиб юборди Гуля. — Ёш бўлсанг ҳам бекорга лейтенант эмас экансан? Буларга елкаларидаги чизикчалар ҳам хайф!

— Хой, хой, хой! — деди старшина Тўйчиев. — Оғзингга қараб гапир, алвасти! Худди...

— Нима худди? Тўйингни азага айлантираман демокчимисан? — ўкрайди Гуля. — Ҳаммасини расво қилиб бўлдинг!

— Энди тўй диспансерда бўлади, — деди сержант Мақсумов. — Қани, ҳамма машиналарга!

— Мен ҳеч қаёққа бормайман, — деди Гуля бош чайқаб.

— Борасан, борасан, — деди старшина Тўйчиев. — Қани куёвбола, отланинглар!

— Йўк! Мен спид эмасман! — шанғиллади Гуля сапчиб ўрнидан туриб.

— Балки, сифлис, балки трепакдирсан? СПИД-миш-а? — деди сержант Мақсумов ўкрайиб, — Бўла қолинглар, вақт йўқ!

Гуля ҳам тихирлик қилишнинг фойдаси йўқлигини сизди шекилли, индамай йўлакка чиқди.

— Устингга бирон нима ёпиб ол, шарманда! — деди старшина Тўйчиев жаҳл билан.

— Нимадан уялишим керак? — деди Гуля сурбетлик билан. — Тўшакда эркакнинг қўйнида ётган

пайтимда бостириб кирган сен уялишинг керак, сержант!...

Хамма йўлак тарафга юрди. Бегона йигитлардан бири канакадир гулдор халатни олиб, Гуляга ирғитди. У қарғаниб елкасига ташлади ва худди қадди-комати, сонлари-оёқлари, кўкракларини кўз-кўз қилмокчи каби, соллана-соллана ташқарига юрди.

Зиналардан туша бошлаганимизда ҳам, кўчада машиналарга ўтираётганимизда ҳам хангоматалаб кўни-кўшнилар йиғилиб туришарди.

Шу куни фотоаппаратимни олволмаганимга ачиндим...

Бу окшом яна Қатортолга борадиган бўлдим.

«Талабалар шаҳарчаси»дан Чилонзорга келиб, у ерда ички ишлар бўлимига учрашиб, кейин Қатортолга боришимнинг ўзига кам деганда икки соат кетаркан.

Лейтенант Саломовга шу ҳақда гапиргандим, «Майли, ўзинг ўтиб борақол, — деди ва хазиллашиб кўшиб кўйди, — лекин Қатортолда ёлғиз ўзинг юришга эҳтиёт бўл! Жононлар олиб қочиб кетишмасин. Кейин сениям қидириб юрмайлик!»...

Шундай қилиб, шу куни Қатортолга бир ўзим отландим ва у ерни хотиржам кузатиш имкониятига эга бўлдим.

Бир қараганда, шаҳарнинг бошқа мавзеларию, маҳаллаларидан фарқи йўқ сершовқин кўча. Бу ерларда ҳам оддий, ҳалол одамлар кўп янайдилар. Аммо айрим суюқоёқларнинг бу ерга «уя» қуриб олгани сабаб, номи машҳур бўлиб кетган холос.

Икки тарафи кетганча кўкка бўй чўзган азамат чинорлар, каштанлар, қайрағочлар, арчалар. Бир қарасанг, хиёбонга ҳам ўхшаб кетади. Фақат бу ерда бир маҳаллар, зилзиладан кейин шошма-шошарлик билан қуриб ташланган қутинамо уйлар жуда кўп. Хунук, эски, ранг-қутсиз.

Ана шу тўрт-беш каватли турар-жой биноларининг биринчи каватлари hozир «Бар», «Интернет-клуб», «Ресторан», «Тунги клуб», «Меҳмонхона», «Ёшлар уйи», «Дискотека», «Видеотека», «Компьютерхона» ва хоказоларга айлантирилган.

Номлариям галати! «Клондайк», «Атлантида», «Эйфел», «Ну ка, заходи!», «Биринчи бўса», «Голливуд», «Носталгия»...

Худди хорижий мамлакатларда, Сан-Франциско ё Лос-Анжелеста ўхшаган шаҳар кўчаларида юргандек хис қиласан ўзингни.

«Дискотека»лардан кулоқларни коматга келтиргувчи мусиқа ё тайин-тасири йўқ ажнабий ашула эшитилади. Рестораннинг очик деразаларига тутилган харир дарпардалар ё тилларанг жалюзалар ортидан мастона кулгулар, сархуш кийкириклар кулокка чалинади.

Ана шу ерларда, кўпрок «Тунги клуб», «Меҳмонхона», «Бар»лар атрофида битта-яримта «тунги капалаклар» кўзга ташланади.

Уларнинг ёши, турки-таровати хар хил бўлса-да, битта нарса хаммаларини бир-бирларига яқинлаштириб, умумлаштириб туради.

У хам бўлса, бу «ғўзал»ларнинг хеч бир ифода сезилмайдиган, обдон пардоз-андоз қилинган башараларию, суқ кўзлари ва бепарда нигоҳлари...

Тўғри, уларнинг орасида ёш, чиройлилари хам йўқ эмас. Қадди-коматлари келинган, кош-кўзлари попукдеккина соҳибжамол қиз, жувонлар...

Аксариятининг киндиги, бели бир-икки қарич очик. Ёқасиз кўйлак ё кофтлари ичидан тарап ва бўлик кўкраклари мўралайди. Оппок сонлар тепасидаги юбка жонивор бир қарич келади холос.

Қиз-жувонларнинг қарийб хаммаси чекади. Қўлларида сигарет. Айримларининг ғира-шира кайфи бор хам кўринади. Буни кўзларининг сузилишидан билса бўлади.

Улар негадир кибрли бокадилар, мағрур кўринадилар, ўзларининг юриш-туришидан уялмайдилар ҳам. Гўё ўзларини шу шаҳар, шу кўчанинг таитик кизлари ё маликаларидек тутадилар.

Ора-чора ўткинчи машиналар улар якинида тўхтайди. Хайдовчилар ё машинадаги бошка харидорлар «капалаклар» билан савдолашадилар, уларга гап отадилар ё майна қилгандек кулиб ўтиб кетадилар.

Фохишалар учраган кишига илашиб кетавермайдилар. Улар анчайин айёр ва маккора бўлиб кетганлар. Кимга ёпишишни, кимнинг ёнида қанча пули бор, кимнинг кўли очигу, ким хасис эканлигини жуда яхши ажрата оладилар.

Йўлда бирон милиционер формасидаги йигитларни кўрсалар, авзойилари ўзгаради, чимириладилар, уларни кўрмаганга оладилар ё бирон «дом»нинг оркасига, дарахт ё дўконнинг панасига ўтишга ҳаракат қиладилар.

Автобус бекатида, бар, ресторанлар ёнида ўтирган ё юрган ёши ўтинқираган собиқ фохишаларни, эндиликда «қўшмачи»га айланган «Мама Роза»ларни учратиш мумкин.

Улар харидорларни аёллар ва жой билан таъминлашга ихтисослашганлар. Ҳаммалари ИИБ рўйхатида турадилар, кўп маротаба огохлантирилганлар, жарима солинган, лекин барибир ўз билганларидан колмайдилар...

Мен буларни яхши билмас, ажрата олмасдим. Ана шу ўтган уч кун ичида «Қатортол гўзаллари» хакида унча-мунча маълумотга эга бўлиб колганимга ўзим ҳам ҳайронман.

«Салкин ичимликлар» дўкончаси ёнидаги ўриндикда сигарет чекиб ўтирган икки кизнинг бири, жингалак сочлари оппок елкаларига ёйилгани мен тарафга қизиксиниб қарайди. Мен унга.

Қиз кўрсаткич бармоғи билан секин имлаб чакиради. Мен беихтиёр у тарафга юраман.

— Калайсан? — дейди у менга бошдан-оёк синовчан кўз югуртиб.

— Зўр! Ўзинглар-чи? — дейман мен ҳам.

— Фотографмисан? — сўрайди иккинчиси елкамдаги фотоаппаратга имо килиб.

— Ха, — дейман мен беихтиёр. — Газета мухбириман, — ва шу захоти хатога йўл кўйганимни сезаману, дамим ичимга тушиб кетади.

— О, пресса дегин! — авзойи ўзгаради жингалак сочининг ва менга нафрат тўла кўзларини тикади: — Унақада туёғингни шикиллат!... Бу ерда сен киладиган иш йўк!

— Балки, танишармиз?... — бўш келмасликка уринаман мен.

— Чўнтагида хемири йўк, елкасига фотоаппарат осиб олганига ўласанми? — илжаяди шериги, — тагин, журналистмиш!..

— Келинглар, эсдаликка суратингларни олиб кўяман, — дейман мен елкамга кўл чўзиб.

— Яна эсдаликка калтак еб кетмагин! — огохлантиради жингалаксоч мени майна килгандек. — Бор, аравангни торт!

Шундагина дўконча ичида чекишиб биздан кўз узмай сухбатлашиб ўтирган иккита барзангига кўзим тушади ва чекинаман.

Майли, кўришиб колармиз, — дейман олифтарчилик килиб.

— Ха, ё журналистликдан бўшаганингда, ё пенсияга чиққанингда! — хохолаб кулади қиз.

Шериги ҳам очик сонларига шапалатиб унга кўшилади.

Мен изза бўлиб, улардан узоклашаман. Ўз-ўзимни сўкаман: «Олифталикни сенга ким кўйибди, мирзакурук!...»

Чорак соатдан кейин гурухимизни аранг топиб бордим.

Улар анчайин безовта эдилар. Аввалига тушунмадим. Кейин билсам, улар бир неча фохишаларни тутишган, кейин Албина деган машхур фохиша ҳам шу атрофда яна пайдо бўлиб қолганини эшитиб, хоналарни тинтув қилишган ва кутилмаганда унинг чавақлаб ташланган ўлигини ертўладан топишган экан. Айтишларича, уни бир йўла бир неча киши зўрлаган ва кейин сўйиб, ташлаб кетишган.

Мен ҳам уни кўрдим. Зудлик билан чакиртирилган тиббий машинага ортишаётганда кириб қолдим. Ёши қирқларга яқинлашиб қолган, калта қирқилган сочлари қизғиш, сарғимтир тусда, оёқлари мрамар хайкални мисол силлик ва чиройли, қош-кўзлари худди духобадан қирқилгандек, гунча лаб, дўмбок жувон экан.

Негадир унинг ана шу лабларида котиб қолган истехзоли табассум хотирамга ўрнашиб қолди.

Кайтаётганимизда, сержант Мақсумовдан «нега ўлдиришибди?» деб сўрагандим, у «Ё, пул талаб қилишган, ё наркотика» деб жавоб берди. Старшина Тўйчиев эса «Тўғри, уларнинг бу дунёда бошқа талашадиган нарсалари йўқ, — деб қўшиб қўйди, — Албина наркотикага алоқадор нимадандир хабардор бўлса керак? Шунинг учун «разбор» қилишган!..»

Бугунги операциямиз ҳеч қачон эсдан чиқмайдиган бўлди.

Кўз остига олинган, бир неча шубхали хонадонларга бостириб кирдик. Боз устига, бу сафар бизга телевидение ходимлари ҳам қўшилишди. Елкаларида видеокамералари бор. Ваҳима зўр. Ҳаммага сичконнинг ини минг танга бўлиб кетди.

Биринчи кирилган хонадонда бутун бошли тўда йиғилиб майшат қилишаётган экан. Тўртта эркак, тўртта аёл. Тоза тўполон қилишди. Айниқса, жанжални пулга сотиб оладиган шаллаки фохишалар!

Гўё бу ёруғ дунёда ҳамма айбдору фақат уларгина беайб! Ҳамма бўйнигача гуноҳга ботган, ҳамма зиноқору, фақат уларгина бегуноҳ! Ҳақ, фаришта-нинг ўзи!

Орасида Муся дегани бор экан. (Асли исми Му-яссар бўлиб чикди). Шунақа гапларни гапирдики, сочларингиз тикка бўлиб кетади.

Баданим ўзимники! — деди у тараф кўкракларини кўз-кўз қилмоқчидек кўксини кериб, — Истасам сотаман, истасам отаман. Неча пуллик ишларинг бор? Бунақа сонларни, бунақа оёқларни кўрмагансанлар-да, алам қилади-да?! Мен ана шуларни сотиб, тирикчилик қиламан, тушундингми? Бизнес!

Тушундик ва уни оёғини тегизмасдан машинага жойлашди.

Яна бир жувон кўз ёши қилди. Уйда эмизикли боласи қолганини айтиб, қўйворишимизни сўради. Яна бошқаси бўлса, ўзининг бошини деворга уриб ёриб, буни ўзини зўрлаб машинага олиб чикмоқчи бўлган старшина Тўйчиевга тўнкамоқчи бўлди.

Хулласи, қил-қизил хангоманинг ўзи!

Айниқса, қап-қатта бир одамни, бўйнига галстук тақиб, шляпа кийиб олган, ўрта ёшлардаги бир кишининг гаплари жуда қулгили бўлди.

Мен адашиб бу ерга келиб қолдим, — деди у йиғламсираб, — хотинимнинг ўйнаши бор. Шунга аччиқ қилиб келдим. Булар бор пулимни тортиб олишди... Ўзим институтда дарс бераман. Доцентман. Иложи бўлса, қайтариб олиб берсангизлар!

Олиб берамиз, — деди сержант Максумов, — бўлимга борганда оласиз!

Театрда, киноларда тез-тез чиқиб қоладиган бир артист ҳам шу ерда экан. Ҳайрон бўлиб қолибман.

У косадек-косадек кўзларини ола-була килиб дўк-пўписа қилди, «мени танияпсизларми?» деб вўдайди, кейин бу ерда унинг кимлигининг ахамияти йўқлигини сезди шекилли, кўзлари сузилиб айёрликка ўтди, ялинди, ёлворди, «шарманда қилманглар, авторитетимга тўғри келмайди» деб айланиб-ўргилди. Унинг хужжатини олиб, ўзини қўйворишга тўғри келди...

Қисқаси, ундан бошқа ҳаммани бўлимга, у ердан тиббий кўрикка олиб кетишди. Мен уларни тоза суратга туширдим.

Фохишаларку, майли, бу нарса улар учун одатий бир гап бўлиши мумкин. «Хотинидан ўч олмоқчи бўлган амаки»га қийин бўлди. У «ўламан саттор, мени суратимни олма» деб ёлворди. Раҳмим келди. Энди агар унинг қонида «захм-пахм» деган касалликларнинг асорати сезилса бас, институтниям, хотининям тушида кўради энди!..

«Йиғлайсанми, куласанми?» деганлари шу бўлса керак-да?..

Бугунги «ов»имиз чинакам ов бўлди дейиш мумкин.

Қош қорайганда бутун гуруҳ яна милиция идорасида йиғилдик. Бу сафар ёнимизга телевидениечилардан ташқари, махсус тиббий диспансер ходимлари ҳам қўшилишди. Сафимиз кенгайиб, Албина айтмоқчи «ротага айланди».

Уч машина бўлиб, икки «Тико», бир «Дамас»ни тўлдириб йўлга чиқдик.

Аввалига ишимиз ўнгидан келмади. Кимдир олдиндан хабар қилганми ё сезиб қолишганми, фохишалар жойлашган «офис»лару, «хата»лар жимжит, бўм-бўш эди.

Ана шу ерда участка вакили, старшина Тўйчиевга қарашли милиционер йигитлардан бири жонимизга

оро кирди. У бир неча фохишалар кабристон тарафга кетишганини, йўл-йўлакай ўша ердаги бирон кафега ё дискотекага кириб яширинган бўлиши мумкинлигини айтди.

Машиналар ўша тарафга бурилди. Ҳақиқатан ҳам ўнга яқин, кош-кўзи бўялган «тунги капалаклар» ўша ерда экан. Старшина бошчилигида милиционерлар уларни судраб машинага олиб чиқишаркан, кўчани фохишаларнинг шовкин-суронлари, ўрисча, ўзбекча аралаш сўкишу қарғишлари тутиб кетди.

— Бўйнимга қўёлмайсан! — деб бўқирарди сочлари хурпайган, комати келишгангина жувон. — Сен мени постелда ушламадинг! Исаботинг йўк!

Елкалари, кўкраклари, сонлари очик бошкаси эса ҳаммага мушт ўкталади:

— Агар биттанг қўлингни учини тегизсанг, синдириб ташлайман! Яқинлашмаларинг менга!

— Сенга тегиб қўлни харом қилишга арзимайсан, — деди старшина Тўйчиев.

— Мана шу гапингга отечат қиласан! — яна бидирлайди жувон.

— Чик, машинага! — дейди сержант Мақсумов.

— Секинрок, секинрок, камандир, — дейди жувон тараддудланиб.

Вақт зик. Милиционерлар ичкаридан тизилишиб чикқан фохишаларни диконглатиб эшигига тўр тутилган махсус машинага чиқара бошлайдилар.

Шу пайт коронгулик қўйнида, кимнингдир йиғламсираб қичқиргани эшитилди:

— Қўйворинг қўлимни! — дерди бир қиз чирқиллаб. — Мени буларга алоқам йўк ахир?.. Нима қияпсизлар ўзи?..

Кейин ўша кўзлари катта-катта, нозиккина қиз милиционер йигитнинг қўлидан силтаниб чиқиб, лейтенант Саломовга яқинлашди.

— Илтмос, ака, — деди йиғлаб, — мени қўйво-ришсин... Мен... мен бунақалардан эмасман...

— Бунисини борганда аниклаймиз, — деди лейтенант совуққина қилиб.

— Ахир мен буларни биринчи марта кўришим, — алам билан чинқирди киз. — Мен бу ерга бошқа бир иш билан келгандим.

— Қанақа ишлигини яхши биламиз, — деди старшина Тўйчиев яна унинг кўлидан тортиб.

Киз бўлса, «Кўйвор» деганча йиғлаб юборди ва бу сафар мен тарафга интилди. Қўлларимга ёпишиб, бутун вужуди қалтираб йиғлай бошлади:

— Сиз яхши одамга ўхшайсиз, ака, — деди у товуши титраб. — Илтимос, менга ишонинглар... Мен бу ерга бир танишимдан қарзга пул сўраб келгандим. У ичкарида, идиш-товок ювувчи бўлиб ишлайди. Оти Ася! Ишонмасанглар, ҳозир чакириб чикаман!..

Мен ялт этиб лейтенант Саломовга қарадим. У негадир мийиғида жилмайиб, елка қисиб кўйди.

— Балки, ростанам бунисини бошқаларга алоқаси йўқдир? — дедим секин.

— Алоқаси бўлмаса, бу ифлос жойда нима қилиб юрибди? — норози оҳангда деди старшина Тўйчиев.

— Майли, гуноҳиям, савобиям муҳбир боланинг бўйнига, — деди лейтенант.

Ана шу лахзаларда мен ўзимни бирдан улғайиб қолгандек, мард ва олийжаноб кишига айланиб бораётгандек ҳис қилдим, Саломовни жуда яхши кўриб кетдим.

Зум ўтмай, бояги киз ичкаридан ўзидан икки-уч ёш каттарок, оқ халатли, чиройлиққина жувонни бошлаб чиқди.

— Мана ишонмасанглар, Ася опадан сўранглар, — деди киз бизга юзланиб.

Асяхон биз билан бош ирғаб саломлашган бўлдида, лабига сигарет қистириб тутатди.

— Зумрадга пул зарур бўлиб қолган экан, — деди

у терилган кошларини чимириб, — ижарада туради-да... Вақтида тўламаган... Шунинг учун уйнинг эгаси «Пулни топиб келмасанг, хайдаб чиқараман» деб паспортиниям олиб қўйибди. Шунга кўзининг ёшини оқизиб олдимга келибди... Мен қаёқдан оламан, буни ўйламайди. Ундан кўра, битта-яримтанинг қўйнига шилт этиб кириб чикса-ю олам гулистон!..

— Ася о-па-а! — деб юборди киз ер тепиниб, — Уялмайсизми?

— Нега уялишим керак? — деди Асяхон кўзларини лўк қилиб. — Тирикчиликни айби йўк, асалим!..

Шундан кейин у яна қаҳвахонага кириб кетди. Исми Зумрад дейилган киз биз билан колди.

— Биз билан кетасизми? — дедим мен унга қараб.

— Йўк, йўк, йўк, — деди у бирдан чўчиб, — Ўзим кетаман...

— Ўзимиз ҳам машиналарга сизмаймиз шекилли, бола-пақир! — кулди старшина Тўйчиев.

— Йўк, сиз чиқиб олинг, Маъруф ака, — деди лейтенант Саломов ва бизга имо қилди, — Мухбир билан у киз ўзлари кетишаверади.

Мен унга, у менга қаради.

— Хафа бўлмайсанми? — деди кулимсираб.

— Йўғе, нега? — дедим мен дамим ичимга тушиб, — Сизлар бораверинглар. Эртага идорага ўтаман!..

— Муваффақият! — деб кичкирди деразадан мўралаб турган сержант Максумов.

Бошқалар кулиб юборишди.

Шу билан хайрлашдик. Машиналар кетди. Биз — мен ва нотаниш киз икковимиз йўл четида колдик...

Қиз ва мен йўл четида жимгина турар, нима дейишни, нима қилишни билмасдик. Нихоят, жимликни кизнинг ўзи бузди.

— Мана, мени деб машинадан ҳам қолиб кетдингиз, — деди у аста.

— Хечқиси йўқ, — дедим бепарво оҳангда, — сиз қайси томонга юрасиз?

— Хайронман? — нозик елкаларини учуриб қўйди киз. Ижарадаги уйга борсам, кампир ўлдиради. Пул топиб олиб бориб, қарзимни тўламасам, паспортимни ҳам бермайди...

— Ха, чатоқ экан, — дедим мен унга ҳамдардлик билдириб, — қанча қарзингиз бор?

Э, анча, — деди киз қўл силтаб. Хали уни қаёқдан топаману, қачон қайтараман. Бир кишлокка кетиб қолгим ҳам келдик, паспортим унда эканлиги эсимга тушди. Қаердан бўлсаям, пул топишим керак.

Пул-ку, топилар-а, — дедим мен, бугун қаерда қоласиз деб ўйлаётман?

Бир гап бўлар, — деди киз хўрсиниб. — Аксига олиб, шаҳарда таниш-билишларим ҳам йўқ ҳисоби...

— Биласизми? — хаёлимга келган фикрдан қувониб кетдим мен. — Яхшиси, юринг, талабалар ётоқхонасида қоласиз!

— Жипшимисиз? — хайрон бўлди киз, Ўғил болалар орасида-я?

— Йўқ, нега? — дедим мен. — Қизларнинг хонасида қоласиз. Яхши кизлар... Пима қибди, бир кеча минг кеча эмас-ку?..

Шундай қилиб, шу кеча Зумрад мени қувонтириб ва айни чоғда курсдош киз-йигитларни шубҳалантириб, хайрон қолдириб ётоқхонада қолди...

Очиғи, шу кеча ухлаёлмадим. Икки ўт ўртасида қолдим. Қўзимни юмдим, Зумрад кўз олдимга келаверади. Негадир унга ишонгим келмайди. «Тагин, қўли эгри, ўғри киз бўлмасин?» деган хаёлларга бораман. Секин кизларнинг хонаси атрофини айланиб келаман. Эҳтиёт яхши-да! Зумраднинг фариштадек ошқоқ эканлигидан шубҳаланаман. Уни фоҳишалар орасида чиқиб келгани кўз олдимда тураве-

ради. «Ишкилиб, курсдош кизлар уни гапга солиб, кимлигини билиб қолишмаса гўргайди?» — деган кўркинчли ўйларга бериламан. «Кимлигини ким билиб ўтирибди? Хатто турар жойини ҳам аниқ айтмади. Исми Зумрад экан... Агар рост бўлса! Фамилиясини ҳам айтмади. Ким ўзи? Нима иш қилади?..» Шунака саволлар кийнаб кўйди мени.

Тонготар кўзим илинибди...

Шу-шу Зумрад билан яқинлашиб кетдик.

Курсдошларимдан, ўзимдан кўшиб-чатиб ижара хақини ҳам тўладик. Паспортини олди. Шундан кейин ҳам бир неча кунгача ётоқхонага келиб-кетиб юрди.

Ёлғон бўлмасин, бир неча марта кинога, концертга таклиф қилдим, хатто танцага ҳам бордик, хиёбонларни айландик ва қарабсизки, тез орада бу ёруғ оламни Зумрадсиз тасаввур қилолмайдиган бўлиб қолдим. Негадир уни кўргим келаверар, соғинар, ҳаммадан кизғонардим. Бу алланечук ғалати, ўзим учун бегона, нотаниш, аммо айни чоғда ёқимли, сирли бир туйғу эди...

Ана ўша кунларнинг бирида у ўзининг бошидан ўтган нарсаларни айтиб берди.

Кўк юзида чилдирмадек оймома сутдек нур сочиб турган кеча эди. Биз икковимиз шаршара яқинидаги қахвахонада ўтирдик.

Олдимизда шампан, қадаҳлар, зарқовозли шоколад ва икки сихда катта-катта кавказча кабоб.

Куз ҳавоси сезилиб, салқин тушиб қолгани учунми, қахвахонанинг усти очик ховлисида қарийб ҳеч ким йўқ, миждозлар ойнаванд девор ортидаги залда ўтиришарди.

Ичкаридан гитаранинг юракларни қитиқловчи нозик садолари, хонанда йигитнинг хиёл ўйчан ва маъюс овози эшитилиб турарди:

*Кетма дедим, кетма ёнимдан,
Сенсиз ҳувиллаб қолади дунё.
Кетдинг! Гўё жон чиқди тандан,
Сенсиз олам бўлди зим зиё...*

Шу кеча Зумрад жуда кўп нарсаларни айтиб берди.

Маълум бўлишича, у эски Тошкент атрофида тугилган, уйлари шундоқкина Сирдарё бўйида экан. Ота-онасини эслаёлмас, акасининг уйида катта бўлибди. Аммо янгаси уни сира чиқиштирмабди. Айникса, Зумрад мактабни битириб, шаҳарга ўқишга бориб тест синовларидан ўтолмай қайтиб боргач авжига чикибди.

Шу таҳлит, орадан яна бир йил ўтибди. Зумрад янгасининг кош-ковоғига қараб, уй-жойни йиғиштириб, супуриб-сидириб, жиянларига, сигир-бузук, козон-товоқларга ўралашиб юраверибди. Бўш қолди, яна дарсликларга ёпишар, хали-хамон институтга кириш, врач бўлиш умидида экан. Аммо янгаси унинг устидан кулар, «Сен Зумрадмас, Кимматсан, яшшамагур! Ўқишни сенга ким қўйибди исқирт!» деб хақоратлар, мазах киларкан.

Буларга чидолмаган Зумрад бу йил ҳам ўқишга кираман деб келибди. Чилонзорда, бир нўғой кампирникига ижарага турибди. Аммо бу сафар ҳам ўқишга киролмабди. Бу ҳам етмагандай, ёнидаги пулларини ишлатиб қўйиб қарзга ботиб қолибди.

Ана ўша кезлари қўшни тўрт қаватли уйда яшайдиган Ася исми, қаҳвахонада идиш-товоқ ювувчи бўлиб ишлайдиган аёлга рўпара келибди, унга дардини айтибди. Кейин уни ёнида ёрдамлашган бўлиб юрибди. Ўша қаҳвахонадаги кизлар, жувонлар билан танишибди. Кейин билса, уларнинг кўпчилиги «ана-винақа» аёллар экан. Дарров қадамини узибди, лекин энди Асядан қарздор бўлиб қолгани учун у ерга бориб туришга мажбур экан...

Мен бу гапларга ишонишни ҳам, ишонмасликни ҳам билмай, Зумрадга тикилганча ўтирдим.

Шу кеча у билан шаҳарни пиёда айланиб ётоқхонага кайтдик...

Эртасига эса уни йўқотиб қўйдим.

Ётоқхонадаги, ҳамхона қизлар ҳам хайрон. Кечкурун бирга эканликлари, анчагача телевизор кўриб, чойхўрлик қилиб ўтиришгани, кейин ётиб ухлашганини айтишди. Алламаҳалда, эшик тақиллаб Зумрадни комендант чақираётганини айтишибди. Зумрад чиқиб кетибди, зум ўтмай хўнграб йиғлаганча кайтиб кирибди ва нарсаларини апил-тапил йиғиштириб чиқиб кетибди.

Хайрон бўлиб қолдим. Кимдан, нима деб суриштиришимни билмайман. Ётоқхонамиз коменданти Ашурали деган пиёниста йигит кеча Зумрадга тегишганми, ё хунук гап айтганми, хайтовур бу ёғи менга қоронғи эди.

Қисқаси, бу ёқда хайрон, дилим вайрон юрибман. Аралашай десам, бошқалар қандай тушунади, деган хаёлларга бораман. Ашурали аканинг ёқасидан бўғиб гаплашиб қўяй десам, Зумрад менга ким бўлади? Кейин бегона бир кизни ётоқхонага яширинча олиб кириб юрганам овоза бўлиб кетса, у ёғи нима бўлади? Балки, Зумрадинг ўзи унга нимадир дегандир? Ахир ғунажин кўз сузмаса, буқа арқонини узмайди-ку?» деб ўйлайман.

Ахийри бўлмади. Орадан бир неча кун ўтгач, дарслардан кейин тўғри, ўша, уни биринчи марта учратган «Сфинкс» қахвахонасига бордим. Ася деган аёлни суриштирдим. Ичкарида дейишди. Кирдим ва стуллар оёғи осмондан қилиб устига тахланган столлар орасидан ўтиб борарканман, зал этагидаги дераза ёнида сигарет чекиб, гаплашиб ўтирган аёлларга ва улар даврасидаги Зумрадга кўзим тушди.

Уларнинг олдидаги гулдор клёнка тўшалган стол устида нон, помидор, бодринг уюлган ликопча ёнида ярми ичилган ароқ билан шампан виноси турарди. Аёллар қанақадир латифа айтишишганми, кийкиришиб кулишиб ўтирдилар.

Мен Зумрадни кўриб, очиги таниёлмай қолдим. Ёлкалари очик, қаймоқранг кофтасининг ёқасидан кўкраклари, этагидан яланғоч бели шундок кўриниб турар, афтидан хиёл кайфи бор, кўзларида шу пайтгача кўрмаганим алланечук бегона, ёввойи бир ўт чакнаб турарди.

Қадам товушларимни эшитиб аёллар мен тарафга қарашди. Ораларида кимдир нимадир деди шекилли, яна кулиб юборишди.

Зумрад бўлса, ўрнидан туриб мен томонга келаркан, уни хиёл чайкалиброқ юраётганини сездим. Кўришдик. Ундан хавотир олиб келганимни айтдим.

Келардингиз-да! — кесатди Зумрад кошларини учуриб. — Бир ҳафтадан кейин-а?

Ҳа, имкони бўлмади, ҳафа бўлманг, — дедим мен ўзимни оқлашга уриниб. — Ўзи тушунолмайд қолдим. Нима бўлди, нима қўйди, тушунмадим? Ҳа йўк, бе йўк, бир оғиз айтмай ётоқхонадан чикиб кетибсиз?..

— Нахотки, ҳеч қанака гап-сўз йўк? — ишонқирамай бош чайқади Зумрад. — Шунча гаплар ўтгандан кейин ҳам-а?

— Худо ҳақки, хабарим йўк, — дедим мен.

— Ёлғон гапирманг, Дилмурод ака, — кулимсиради Зумрад. — Сизга ярашмас экан... Нахотки, ўша ифлос Ашур комендант мени ўзининг хонасига судрагани, «агар у билан ётсам, мени ётоққа жойлаб қўймоқчи бўлгани»ни эшитмаган бўлсангиз?

— Узук-юлук қулоғимга чалинди, — дедим кўзларимни олиб қочиб.

— Шундаям ўша Ашурга бир оғиз гапирмадингиз, шунақами? — чиройли лаблари беўхшов бурилиб кетди Зумраднинг. — Лоакал, номига бўлсаям химоя қилмадингизми?

— Уриндим... — дедим секин.

— Ёлғон! — сўзимни бўлди Зумрад. — Лоакал, шу бир ҳафта давомида «холинг нима, нима гап

бўлди ўзи» деб хабар олишга ҳам ярамаган одам. Э, кўйингге!..

— Зумрад, — дедим томоғим курукшаб. — Сиз менга кулок солинг!..

Шундай дейишга дедиму, бу ёғига нимани гапиришни, нимани тушунтиришни билмай гаранг эдим. Худди устимдан муздек сув қуйиб юборилгандек бўлди. Ноқулай аҳволга тушиб қолдим.

Зумрад менинг ҳолатимни сизди шекилли, қутилмаганда елкамга аста шапатилаб қўйди.

— Сиз барибир яхши одамсиз, Дилмурод ака, — деди сирли кулимсираб. — Менга кўп яхшиликлар қилдингиз... Милициядан қутқардингиз... Ижарадаги қарзларимни тўлашиб юбордингиз...

— Э, буларни кўяверинг, — дедим мен бош чайкаб.

— Йўқ, гапимга кулок солинг! — давом этди Зумрад. — Кўчада қолганимда бошпана тониб бердингиз. Ўзимга ўхшаган кизлар билан танишдим. Уларга жуда ҳавасим келди. Мен уларга тиббиёт коллежида сиртдан ўқийман деб ёлғон гапиришга мажбур бўлдим. Ўзимни аҳволимдан, шунақа қўйга тушиб қолганимдан уялдим. Афсуски, менга улардек талаба бўлиш бахти насиб қилмаган экан. Лекин, сизни учратдим... Учратдим, ҳаётимдаги бир кемтик тўлгандек бўлди. Мен сизни бошқача одам деб ўйлагандим. Бу гаплар майли... Барибир сиздан хурсандман. Қарзим кўп олдингизда. Худо хоҳласа, узаман!..

— Нималар деяпсиз ўзи, Зумрад? — дедим хижолатомуз кулимсираб.

Икковимиз секин суҳбатлашиб йўлак тарафга юрдик. Зина тепасида тўхтадик.

Шу пайт Зумрадининг қўллари илкис елкамга текканини сиздим, у қўлларини бўйнимдан ўтказиб, юзимга юзини босди. Димоғимга ароқ хиди урилгандек бўлди.

— Ичибсизми? — дедим секин.

— Ха, мастман... — деди у аччик кулиб. — Сизни кўриб кайфим ошиб қолди...

— Мен сизни таниёлмаяпман, Зумрад? — дедим бутун вужудим қалтираб.

— Ўзим ҳам ўзимни таниёлмай қолдим, Дилмурод ака, — деди Зумрад лабларини конатгудек тишлаб.

— Мен... мен сизни бунақа ахволда... Сира кутма-гандим, — дедим нафасим бўғзимга тикилиб.

— Дунёда кутилмаган ишлар кўп бўларкан, Дилмурод ака, — деди Зумрад кўзлари ёшланиб. — Жуда кийналиб кетдим... сизни кутдим... келмадингиз! Буни устига турар жойимни, ишимни тайини йўқ. Ася опадан яна қарзга ботдим... Шунинг учун шу кафега келиб унга идиш-товок ювиб, ёрдамлашиб юришга мажбур бўлдим...

— Бу гапларни кўйинг, Зумрад, — дедим мен кийналиб. — Яхшиси мен билан кетинг... Ётоқхонага борамиз...

Кизларни ичида юраверасиз... Иш ҳам топилиб қолар?...

— Ўша... искирт Ашурга ўйнаш бўламанми? — сўзимни бўлди Зумрад ва туйкус кўзлари мастона сузилиб қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди. — Кейин мен ҳақимда ҳам «Ғоҳишлар ичидан топилган киз» деб газетага ёзарсиз?

— Бу нима деганингиз? — тушунмадим мен.

Зумрад яна маъюс тортди.

Йўқ, Дилмурод ака, — деди аста, — менга ўша, сизни курсдош кизларингизга ўхшаб талаба бўлиш, улардек юриш насиб қилмаган... Пешонам шунақа шўр экан!

— Унақа деманг, илтимос! — уни қўлларидан ушладим ва секин ўзимга тортдим.

— Сиз яхши йигитсиз, Дилмурод ака, — кулокларим тагида шивирлади Зумрад ва маъюс кулимсирган кўйи елкамга бош қўйди, кейин ўнмоқчи бўлиб, лабларини лабларимга яқинлаштирди.

Мен эса ўзимни бошқаролмай колдим негадир уни бир вақтлар Каттортолда, фоҳишалар орасида чиқиб келаётгани ва hozиргина маст-аласт аёллар орасида ўтиргани лоп этиб кўз олдимга келдию беихтиёр ўзимдан нари итардим. Зумрад бир сескандию худди сачраб уйфонгандек кўзларини катта-катта очганча менга тикилиб колди.

— Сиз... сиз ... мендан ҳазар қияпсизми? — деди худди шивирлагудек бўлиб. — Ҳалиям менга ишонмас экансиз-да?

— Йўғе, бу нима деганингиз? — дедим ўнғай-сизлашиб.

— Йўқ, сиз менга умуман ишонмайсиз! Мени бузук, фоҳиша деб ўйлайсиз. Йўқ, гапимни бўлмаг! — у шундай дея менга совук нигоҳ ташлади. — Мен аҳмоқ бўлсам, сизга ишонгандим... Худди хинд киноларисидаги ... севгилисини... севгисини учратган қизларга ўхшаб... Лекин мен сизга бир нарсани айтиб кўяй, Дилмурод ака...

Зумрад шундай дедию, ҳасрат тўла кўзларини менга тикканча шивирлади:

— Мен қиз боламан, Дилмурод ака... Билдингизми? Мени ўпиш тугул, биров бармоғининг учини ҳам тегизмаган... Лекин истасам, истаган эркакнинг қўйнига киришим мумкин... Фақат, сизни эмас!..

— Зумрад! — дедим унга яқинлашиб.

— Яқинлашма! — деди Зумрад бирдан кўзлари ёниб. — Мен сен учун бузук аёлман. Касалим сенга юкиб қолиши мумкин. Эҳтиёт бўл!..

У шундай дея ёш тўла кўзларини юмиб, бош чайқаганча, менга сўнгги бор бошдан-оёқ надомат билан бир нигоҳ ташладию орқасига бурилди, кетди...

Мен эса хайкал мисоли қотганча колдим.

Нимаям дердим унга? Бир қалтис ҳаракатим, ўйламай, худди ундан жиркангандай қўлини нари итарганим бунчалар қимматга тушишини хаёлимга ҳам келтирмаган эдим.

Ана шундагина бу қиз хаётимга нурдек кириб,

юрагимнинг бурчак-бурчакларигача ёритиб юборгани ва мана энди худди кўк юзини тилкалаб учган сўнган юлдуз мисол йўқолганини ички бир туйғу билан хис қилдим, дод деб юбораёзим. Аммо энди кеч эди...

Анхор ёқасидаги сатхида баргу хазонлар чир-пирак бўлиб учиб юрган кимсасиз йўлкадан ёлғиз ўзим оёқларимни оғир судраб борарканман, сохил тарафдаги рангин чироқлари ёниб турган қахвахона томондан таниш бир оханг қулоғимга чалингандек бўлди:

*Кетма дедим, кетма ёнимдан,
Сенсиз ҳувиллаб қолади дунё.
Кетдинг! Гўё жон чиқди тандан,
Сенсиз олам бўлди зим-зиё...*

Бу жуда таниш куй, таниш оханг эди...

Бу жуда таниш қўшиқ эди...

Аммо шу топда мен уни қачонлардир Зумрад билан эшитганимни эслаёлмас, эслайдиган ҳолатда эмас эдим...

Олдимда, неон чироқларининг сутранг ёғдусига чўмилган кимсасиз кўча худди ҳеч нима ёзилмаган оппок саҳифа мисоли ялтираб ётарди...

ҲИКОЯЛАР

ҚОРОНҒИ ХОНАДАГИ ҚОРА МУШУК...

«Хошимбойваччанинг уйига ўғри тушибди» деган хабар кўз очиб-юмгунча оғиздан-оғизга ўтиб, ҳаммаёкка тарқалди.

Энг ажабланарли ери шундаки, унинг уйдан ҳеч нарса ўғирланмаган, лекин таъбни тиррик қиладиган даражада остин-устун килиб ташланган эди.

Чоп-чоп бошланди. Хали маҳалла-кўй, хали қариндош-уруғ, хали милиция, хали жинойт-кидирув бўлими...

Бу жуда ғалати ҳол эди. Капитан Саидов бошчилигидаги жинойт-кидирув гуруҳи ҳам нимадан иш бошлашга хайрон, жимгина хонама-хона айланиб юришарди.

Ўғри тушган уй худди ўлик чиккан хонадондек хунук бўлиб қоларкан. Қандайдир совуқ, кўркинчилими-ей! Кимлардир киргани аниқ, ҳаммаёк ағдартўнтар килиб ташлангани кўриниб турарди... Лекин кимлар? Нима учун киришган? Нега кимматбаҳо нарсаларга қўл тегизишмаган? Уларнинг мақсади нима бўлган бўлиши мумкин?

Ана шундай саволлар капитан Саидовни ўйлантириб қўйганди.

Айниқса, Хошим бойваччанинг бева хотини — Асал бонунинг фиғони фалакка чикиб кетган, бу кўнгилсизликка шу ердагилар айбдордек, дуч келган одамнинг ёқасига ёпишиб уввос соларди.

— Энди нима қила-ма-ан? — деб сонларига шاپатиларди у. — Қандок кунларга қолди-им?.. Нега томоша қилиб турибсизлар? Отинг ўчгур ўғриларни тутмайсизларми-и?!..

Асал бонуни аранг тинчлантиргандан кейингина у билан икки оғиз гаплашишнинг иложи топилди.

Бўлиб ўтган воқеа аён эди. Яъни бугунги кунга ўтар кечаси, тунги соат икки-учлар орасида хона-

донга ўғри тушган. Уй эгасининг қизи отасининг вафотидан бери кулфлоғлик турган икки каватли хашаматли уйнинг эшиги очик турганини кўриб эси чиқиб кетган, онасини, акасини чақирган. Қарашса, шу ахвол. Ҳаммаси шундан кейин бошланган. Ким милицияга кўнғирок қилган, ким кўни-қўшниларни чақирган. Қисқаси, бунақа пайтларда юзага келади-ган одатдаги манзара...

Маълум бўлишича, шаҳар бозоридаги гўшт рас-тасининг бош патгачиси Ҳошим бойвачча бир ойча муқаддам вафот этган бўлиб, унинг ўлими ҳам га-лати эди.

Маншатни, улфатчиликни яхши кўрадиган бу одам ўша куни аллақадан зиёфатдан ғирт маст ҳолда қайтган, бир амаллаб ётқизиб қўйишган ва ... шу билан қайта турмаган. Эрталаб кўзларини очгану, қўл-оёқларини кимирлата олмаган, гапиролмаган ва уч кун ўтгач ҳаётдан кўз юмган. Дўхтирлар унга «мясига қон қуйилган» деб ташхис қўйишибди.

Ўғлининг айтишича, отаси ўша кунлари қаттиқ азобланибди. Қасалхонага ётқизишган экан, дўхтир-лар «фойдаси йўқ, мия томирлари ёрилиб кетган, нари борса бир ҳафтага етади ё йўқ» дейишибди. Ҳошим бойвачча ўзига нима бўлганига тушунолма-йишифтга тикилганча ётган, хотинига, ўғлига нималар-дир демокчи бўлгану, айтолмаган. Бир парча коғозга ёзиб берай деса, қўллари фалаж, бармоқлари ишла-майди. Хуллас, бўлмаганда-е!..

Бундан беш-олти кун бурун гузардаги тўйхонада унинг маърақасини ўтказишди.

Булар-ку, энди майли, бўлиб ўтган гаплар. На-илож, бандасининг холи шу. Лекин буюғи қизиқ бўлди.

Маҳалла оксоқолининг айтишича, Ҳошим бойвач-ча шу атрофдаги энг ўзига тўқ одамлардан бири экан. Хайхотдек ховлиси барча қулайликларга эга, ховли этагида эса отаси қурдирган икки каватли

хашаматли иморат бор экан. Кўш машина. Хоналардаги жиҳозларгаку, гап йўқ! Бу телевизорлару видеомагнитофонлар, бу гиламлару чет эл мебеллари...

Ҳаммани хайратга солган нарса ҳам шу, ўғриларнинг буларни ҳеч бирига қўл тегизишмагани эди. Капитан Саидов савол-жавобни худди ана шу «нукта»дан бошлади.

— Ҳамма нарсаларингиз жойидами, янга? — деди рўпарасида ўтирган, ёши ўтиб қолганига қарамай, қариллик билан беллашиб юрган бодомқовоқ аёлга қараб.

— Ҳаммаси жойидаю, лекин мана бу еримда нимадир синиб тушгандай, — пикиллади Асал бону кўкрагига уриб. — Жувонмарглар юрагимни узиб кетишиди.

— Юрагингизни қўяверинг, — аралашди эксперт Умаров кулимсираб. — Худога шукур, тан-жонингиз соғ, нафас олиб турибсиз. Ҳамма кийим-кечақлар, тилла тақинчоқлар, бошқа қақир-қуқирлар турибдими?

— Турибди, турибди, — деди Асал бону сийрақлашган сочлари оппоқ, чорпахилдан келган кишига норози қиёфада кўз ташлаб қўйиб. — Лекин бу уйга ўғри киргани пакт-ку?

— Ҳеч нимангизни олмабди-ку? — саволга савол билан мурожаат қилди капитан Саидов ва атрофга имо қилди. — Ўмариб кетаман деса, арзигулик нарсалар йўқ эмас экан.

— Вой, манави одамнинг гапини! — шанғиллади Асал бону, — Мени ё ўғлимни, келиним ё қизимни сўйиб кетиши ҳисоб экан-да?

— Ваҳима қилманг! — деди Умаров энсаси қотиб ўрнидан тураркан. — Ўша чақирилмаган «тунги мехмонлар»ни қидирамиз, топамиз, жазолаймиз!

— Қачон? — кўзларини чакчайтирди Асал бону.

— Иш энди бошланди, янга, — деди капитан Саидов босиқ охангда, — мен сиздан ҳамма нарсаларингиз жойидами деб сўрадим, холос.

— Жойида дедим-ку! — чимирилди Асал бону. —
Ҳадеб тилла-пилла деяверасиз? Ундан кўра, яшша-
магур ўғриларни тутинг!

— Ҳозир кўчага чиқиб тутиб келамиз, — деди
Умаров зарда билан, — лекин бунинг учун улар-
нинг кимлигини, бу ерга нима мақсадда кирганлиги-
ни аниқлаш керак-ку, ахир?

— Аниқланг, ким қўлингиздан ушлаб турибди? —
ўкрайди Асал бону.

Эксперт Умаров «э-э!» дея унга қўл силтаб нари
кетди...

Ишни наридан-бери текшириб ёпиб қўя қолиш
хам мумкин эди. Лекин капитан Саидов буни ис-
тамади. Зеро, бу ғалати жиноят, тўғрироғи жиноят
килишга уриниш унинг ўзини хам кизиқтириб қўй-
ганди.

Гурух аъзолари хам бефарқ караб туришмади.
Умаров бошчилигидаги эксперт-криминалистлар ай-
рим нарсаларни аниқлашга эришишди.

Ўша кеча бу уйга бир неча киши эмас, бир киши,
ё ёш бола, ё ихчам жуссали одам кирган...

Эксперт Умаров ўғрининг девор ошиб тушгани,
кейин зинадан кўтарилиб эшиги кулф уйга киргани,
унинг оёқ излари ховлида хам, зиналарда хам, де-
вор сахнию, унга қапишиб ўсган беҳи дарахти тана-
сида хам, қўйингчи, ховли этагидаги икки каватли
уй хоналаридан хам топилди.

Умаров эртасигаёк бу ҳақда ўз хулосаларини ёзиб
берди. Капитан Саидов улар билан танишаркан, рў-
парасидаги оромкурсида газетадаги сканвордни ечиб
ўтирган Умаровга караб жилмайиб қўйди:

— Ўғри қарийб қўлга тушибди-ку, Бурхон ака?

Умаров газетани буклаб стол устига ташлади-да,
ўрнидан турди.

— Йўқ, хали қўлга тушмади, — деди қўллари-

ни ёзиб. — Буёғи энди сизнинг ишингиз, Шерлок Холмс!

— Доктор Ватсон бир чеккада томоша қилиб турарканлар-да? — истехзоли кулди Саидов.

— Йўк, нега? Мен ёнингизда бўламан, — деди Умаров. — Мени биласиз, бирон ишни охирига етказмагунча қўймайман.

— Етказиб қўйибсизку? — деди капитан Саидов олдидаги қоғозга имо қилиб. — Оёқ кийимининг размери 38... Таги резинка, қўнжи баланд кроссовка кийган... Афтидан 14-15 ёшлардаги бола... ёки пака-на одам. Шунақами?

Йўк, — бош чайқади Умаров, — иннайкейин, у жуда шошилган. Менимча, ташқарида уни кимдир кутиб турган бўлиши керак?

— Балки, бир неча кишидир? — ажабланди Саидов,

— Айнан бир киши. Мен кўча тарафдан, арик бўйидан тез-тез, чала чекиб ташланган «Малборро» сигарети колдикларини топдим, — ғолибона илжайди Умаров.

— Демак, у ҳам шошган, асабийлашган? — деди Саидов суҳбатдошига қараб.

— Албатта, — деди Умаров. — Иннайкейин, бир нарсага эътибор беринг! Ўша ичкарига кирган бола... келинг, «ўғри» деб қўяколайлик! У бу уйнинг тузилишини, хоналарнинг қандай жойлашганини жуда яхши билган.

— Балки, ташқаридаги шериги унга чизиб, тусунтириб бергандир?

— Бўлиши мумкин, лекин хозир гап бунда эмас, — деди Умаров кизишиб. — Лекин у ҳеч нарса ўғирламаган. Факат, ниманидир кидирган холос.

— Ва ўша нарсани тополмаган, — қўшиб қўйди Саидов.

— Балки, топгандир? — елка қисди Умаров. — Бунисини айтиш қийин. Ҳамма гап ана шунда. У нима учун бу уйга кирган?

— Биринчидан, ёши катта одам крассовка киймайди, — деди Умаров ўйланиб. — Размери ҳам 38. Иннайкейин, деворга тирмашиб дарахтга чикиш учун одамнинг оғирлиги қирк-эллик килодан ошмаслиги керак...

— Нега энди оёқ кийимининг размери 38, оғирлиги эллик атрофида бўлса, — сўради капитан Саидов. — Нахотки, шунақа одамлар йўқ дейсиз? Лилпут киши десам, ишонасизми? — деди Умаров.

— Қўйсангиз-чи! — деди капитан Саидов экспертга хайрон қараб. — Жуда ғалати-ку?

— Буни «коронғи хонада қора мушукни излаш» дейдилар, — кулиб юборди Умаров ва эшик тарафга юраркан қўшиб қўйди:

— Агар ўша қора мушук ичкарида бўлса?!...

Эксперт Умаров бақалок гавдасига ярашмаган чаққон ҳаракатлар билан чиқиб кетди. Капитан эса унинг орқасидан ўйчан кулимсираганча қолди...

Шундай қилиб, кидирувлар пойафзаллардан бошланди.

Сержант Қорабоев билан эксперт Жанна Микеладзе ҳамма оила аъзоларининг оёқ кийимлари ва уларнинг размерларини ўрганишга киришишди. Аммо ҳеч бир натижа чикмади.

Ҳошим бойваччанинг кечагина хориждан келган ўғлининг ҳам, қизининг ҳам оёқ размерлари катта, неварасиники кичкина эди. Қўни-қўшнилар ҳам қолмади. Бахтга қарши ҳеч бириники ҳовли ва хоналардаги суратга олинган изларга тўғри келмасди.

Бу орада капитан Саидов Ҳошим бойваччанинг яқин қариндош-уруғларини ҳам суриштирди, улар билан савол-жавоб ўтказиш бахонасида оёқ кийимларига ҳам разм солишни унутмади.

Ҳошим бойваччанинг Хадича деган опаси, поччаси, неваралари билан учрашди. Йўқ, улар орасида ҳам 38-чи размерли крассовка киядиган одам йўқ эди.

Шундан кейин унинг укаси Абдухалилни чақиртирди. «Автосервис»да устахона бошлиғи бўлиб ишларкан. Бўлимга иккита ўғли билан келди. Бирининг ёши йигирмаларда. Қизи ўн еттида. Кенжа ўғилчаси хали ўн ёшга ҳам тўлмаган экан...

Иш янада мураккаблашди.

Капитан Саидовни таажжублантирган нарса, Хошим бойваччанинг опаси айтган гапларидаги норози оҳанг бўлди.

Ўлганнинг орқасидан гапириб бўлмайдикү, айланай, — деди ёшига нисбатан қаримсик кўринадиган опаси. — Укамнинг ўзини худо урганди. Беш қўлини оғзига тикарди. Бир марта пора олиб-бериб, қамалиб ҳам чиқди. Кейин ичадиган бўлиб қолди. Қон босимига учради. Кейин ошқозон яраси бўлди. Апарайса қилинди. Ўғлини уйлантирди. Қизини узатиш ҳаракатида эди. Мана шу ховлида отамиз раҳматли, кейин укам Халилжон билан туришарди. У кишини ҳам хор қилди. Ичиб келиб уришгача борди...

Отапиз нима иш қилардилар? — сўради Саидов.

У кишини эшитгандирсиз? Хусанбой дейишарди. Умр бўйи қўнчилик билан шуғулланганлар... Хусусий дўконлари ҳам бўларди. Биринчилардан бўлиб пех очганлар. Эскичадан хат-саводли эдилар. Шу уй-жойлар ҳам ўша кишидан мерос. Хошим буларни бели қайилиб қурмаган. Фақат реёмонт қилди холос. Отамизнинг ўлиmidан кейин ака-ука шу хайҳотдек ховлига сизмай қолишди. Бўлмаса, оз эмас, кўп эмас, ўн икки хонали участка. Уруғ-аймоғигача етарли. Икковиниям топиш-тутиши ёмон эмасди. Ниманидир келишолмадиқү, ўртага совукчилик тушди. Кейин, шундан кейин отамиздан қолган икки қаватли уйга тамба қўйилди...

-- Нимани келишолмади? — беихтиёр сўради капитан Саидов.

— Пимани бўларди? — кўл силтади аёл. — Ўзбекчиликни биласиз-ку? Бир коринга сиккан ака-ука битта ҳовлига сиғмай қолишади...

— Келинлар ўртасида бирон келишмовчилик бўлганми? — ўсмокчилади Саидов.

— Унисиям бўлса бордир? Бу овсинларга кўндоқда теккан касал, — лабларини бурди аёл.

— Билишимча, Ҳошим ака анча тадбиркор, топармон-тутармон одам бўлган эканлар, бирон уй-жой қилиб чиқиб кета қолмаган эканлар-да?

— Ким ўзининг туғилиб ўсган уйини ташлаб кетгиси келади, оповси? — кулимсиради аёл. — Буни устига Ҳошим раҳматли анчайин худбинроқ эди.

— Одатда ҳовли-жой кенжа ўғилга қолдирилади-ку? — деди Саидов. — Шунга айтаман-да!

— Ўшанда отамиз раҳматли тўшакка миҳланиб қолган эдилар. Тил йўқ, забон йўқ. Жуда азобланиб ўлдилар, раҳматли, — йиғламсиради аёл. — Ҳошим жувонмарг у кишини хор қилди. Биз нимаям қилардик? Рўзгоримиз бошқа, ўзимиздан ортмаймиз. Келиб иссиқ-совуқларидан хабар олиб турардигу, бошқаси Ҳошимга қолганди. Фақат Халилнинг катта ўғли тез-тез келиб, бобосига қараб, соч-соқолини олиб, ювинтириб турган. Кейин у ҳарбий хизматга кетгач, отамизга қарайдиган одам қолмаган. Ҳошим эса отамизнинг сўнгги нафасларида сув томизишга ҳам ярамаган. Ўша куниям нимадандир жанжал чиқариб, уйдан чиқиб кетган, эртасига келган. Отам бечора бўлсалар...

Аёл озгин елкалари силканиб йиғлаб юборди.

— Ўтганларни Аллоҳ раҳмат қилсин, опа, — деди секин капитан Саидов.

— Қанақанги ака-укалар, қанақанги опа-укалар бор. — ҳикиллаб давом этди аёл. — Бир-бири учун жонини бериб юборади. Булар бўлса, ўша жаноза куниям, фотиҳагарчиликдаям бир-бирига тесқари қараб туриши. Мана, барибир ўларкансан-ку? Ҳам-

маси қолиб кетди. Пул, мол-мулк, машина-пошина, уй-жой, хотин, бола-чақа... Ҳаммаси буёқда қолди. Ўзи билан кафанини олиб кетди холос...

Шу билан суҳбат тугади. Капитан Саидов бу муштипар аёлдан ортиқча ҳеч нарса билолмади...

Эртасига Ҳошим бойваччанинг укаси билан алоҳида учрашмоқчи эди, бўлмади. Халилни чақиртиришган экан, келмабди. «Вақтим йўқ, иш кўп» дебди. Шундан кейин, капитан Саидовнинг ўзи унга кўнғирок қилди.

— Биз сизни хангамалашиб ўтиришга эмас, иш юзасидан чақиртираяпмиз, жабрланувчи хонадоннинг яқин кишиси сифатида кўрсатма беришингиз керак, — деди.

Абдухалил тўнгина йигит экан.

— Бир марта бордим, бўлди. Мени у хонадонга алоқам йўқ, ора-очди қилиб кетганман. Сизларга ҳеч қайси масалада ёрдам беролмайман, — дегандек гап қилди.

Эртасига капитан Саидовнинг ўзи у ишлайдиган «Автосервис»га боришга мажбур бўлди.

Ҳақиқатан ҳам иш қайнаган жой экан. Қатор устахоналар олдидаги майдонча катта-кичик машиналар билан тўлиб кетган, усталарнинг қўли-қўлига тегмасди.

Капитан Саидов машинада хайдовчи йигит билан эксперт-криминалист Умаровни қолдириб, ўзи устахона тарафга кетди ва кўп ўтмай баланд бўйли, сочлари жингалакка мойил, ёўлабир йигит билан чиқиб келди.

— Менинг сизлар билан гаплашадиган гапим йўқ, — деди Абдухалил ковоғини уюб.

— Лекин ёрдам беришингиз керак, — деди капитан Саидов ўжарлик билан. — Нахотки, акангизнинг уйида юз берган кўнгисизликка шунчалар бефарқ бўлсангиз?

— Бунисини менга алоқаси йўқ, — тўнғиллади Абдужалил. — Ўзимнинг ташвишим ўзимга етиб ортади. Икки хонали квартирада хотиним, икки ўғил, бир кизим билан тикилишиб ўтирибмиз. Мен пул топишим керак. Оиламни таъминлашим, ўғил уйлантиришим керак...

— Уйлантиринг, ким бунга ҳалал беради? — деди капитан Саидов «бу гапларнинг бунга нима алоқаси бор» деган оҳангда.

Абдухалил аччиқ жилмайди-да, бош чайқади:

— Қаерга уйлантираман, ака? — деди бўғилиб. — Ошхонагами, ҳаммомгами, ё балконгами? Шунинг учун пул топай, уйни кенгайтирай деб уриниб-суришиб ётибман-да!

Қисқаси, Абдухалилдан тайинли гап чикмади. Кўпчилик саволларга жавоб беришни истамади. «Ҳа», «йўқ», «билмайман», «хабарим йўқ», «вактимни оляпсиз» дейишдан нарига ўтмайди. Асабийлашиб, устма-уст уч-тўрт маротаба сигарет чекиб ташлади.

Капитан Саидов у билан бошқа куни алоҳида учрашишга келишиб орқага қайтаркан, машинадан тушиб шу тарафга шошиб келаётган эксперт Умаровни кўриб тўхтади. Унинг индамай ёнидан ўтиб кетаётганини кўриб хайрон бўлди.

Умаров эса боя улар гаплашган жойга бориб, у ёқ-бу ёққа қаради, кейин рўмолчасини чиқариб тер босган юзини артмоқчи бўлганди, чўнтагидан чиккан бир неча танга ерга тўкилиб думалаб кетди. У эринмасдан, пишиллаганча чўнқайиб ўтириб, тангаларни теришга тутинди.

Капитан Саидов унга қараб туриб кулгиси қистади ва машина тарафга юрди.

— Мана, прокуратура фахрийсининг, доктор Ватсоннинг аҳволи, — деди у ҳазиллашиб Умаров машинага чиқиб ўтираётганида.

Умаров унга жавобан илжайди:

– Ноннинг увоғиям нон, ука!..

– Тўппа-тўғри, — уни маъкуллади хайдовчи йигитча. — Қари билганни пари билмас!..

– Ана! — унга қараб маъноли бош ирғади Умаров ва хайдовчининг елкасига қокиб қўйди:

– Қани, кетдик, доно йигит!

Кулишишди. Машина ўрнидан қўзғалди...

Эрталабдан ҳавонинг авзойи бузилди. Қўк юзини булут босиб, шамол турди. Битта-яримта ёмғир томчилаб ўтди. Кейин осмон яна ёришиб кетди. Офтоб елкаларни киздира бошлади.

Шу куни капитан Саидовнинг иши қўп эди. Қилинаётган ишлар хақида бошқармага ҳисобот тайёрлаши, жинойат-қидирув гуруҳи аъзолари билан йиғилиш ўтказиш, маслаҳат қилиши, уларга янги топшириқлар бериши керак эди. Ҳаммаси бошқа кунга қолдирилди.

У шахсий «Жигули»сини хайдаб, ёлғиз ўзи «Автосервис»га уста Абдухалил Тўйчисевнинг ёнига кетди. Аксига олиб, у ҳам жойида эмас экан.

– Шу ерда эдилар, — деди қўллари қора мойга беланган киши. — Ана машинаси турибди. Ўзи ҳам шу аτροφда бўлса керак...

Лекин Абдухалил «шу аτροφда» кўринмади. Капитан Саидов ярим соатча кутди. Тоқати тоқ бўлиб у ёқ-бу ёққа юраркан, бояги киши кўрсатган, қизғиш «Нексия» ёнига борди. Уни ингичка шлангасидан келаятган сувда ҳафсала билан юваётган сарғимтир сочлари кир-чир, ок-сарикдан келган боладан сўради:

– Эгаси қани, бу машинани?

Бола унга бир қараб қўйдию, елкасини қисиб қўйди:

– Билмадим? Шу ерда юргандилар...

Капитан Саидов унга бошдан-оёқ қараркан, беихтиёр кўзи унинг қармақасига тушдию, ғалати бў-

либ кетди. Кейин ўзини бугун формада эмаслигидан ичида суюнди ва уни гапга солишга уринди.

— Мениям машинамни ювиб берсанг-чи? — деди уни чалғитиш учун йўл четида турган «Жигули»сига имо қилиб.

— Майли, — деди бола елкаси енгига бурнини артиб. — Беш минг бўлади.

— Намунча? Жуда киммат-ку? — ажабланди Саидов.

Биринчидан, бу машина ювадиган «мойка» эмас, амаки, — деди бола кўзларини муғомбирона кисиб. — Кейин, бу мени ишим эмас.

— Юваяпсанку? — шлангга имо қилди Саидов.

Хўжайиннинг машинаси бўлгани учун, — деди дока билан машина ойналарини артаркан, — унга йўқ деб бўлмайди...

Капитан Саидов шу куни Абдухалилни учрата-олмади. Лекин бояги, машина юваётган котмагина сарик бола ва унинг оёғидаги 38-чи размерли крассовка унга тишчлик бермай қўйди. Бўлимга қайтган заҳоти, ходимларига ўша бола билан кизикиб қўришни топширди...

Капитан Саидовни эрталабдан бошқармага чақиртиришганди. Ишхонасига қайтса, қабулхонада уни эксперт Умаров кутиб ўтирган экан. Хонага киришди. Хол-ахвол сўрашди.

— Битта фокус кўрсатайми? — сирли кулимсиради Умаров оромкурсига ўрнашиб ўтираркан.

— Майли, — қизиксиниб бош ирғади Саидов.

Умаров худди шуни кутиб тургандек чўнтагидан иккита қоғоз пакетча чиқариб стол устига ағдарди. Уларнинг ичидан беш-олтита чекилган сигарет колдиклари тушди.

Капитан Саидов унга «тушунмадим» дегандек қараб қўйди.

— Хўш, буларни нима деб ўйлайсиз, Шерлок Холмс? — деди Умаров кулимсираб.

— Нима бўларди? Чала чекиб ташланган сигарет қолдиқлари, — деди капитан Саидов уларга синчков кўз югуртиб, — ўзингиз айтмоқчи «ярадор сигаретлар»..

— Йўк, булар «олтин калитчалар» бўлади, капитан, — мамнун илжайди Умаров. — Нахотки, сезмаяпсиз? Эътибор беринг! «Малборо» сигаретлари. Хаммаси бир хил. Мана булар, қайси куни «Автосервис»га борган кунимиз мени тангаларим тўкилиб тушганда топиб олганларим...

Капитан Саидов суҳбатдошига анграйганча қолди.

— Мана булар, — бепарво давом этди Умаров, — ҳув... иш бошлаган кунимиз Хошим бойваччанинг уйи орқасидаги арик лабидан топилган сигарет қолдиқлари... Хаммаси чала чекилган. Фильтри тишлаб ташланган. Бу чекувчининг асабийлашаётгани, безовталигидан дарак беради...

— Демак, — унга қаради Саидов.

— Демак, «Автосервис» майдончасидаги ва арик лабидаги сигаретлар ҳам бир киши томонидан чекиб ерга ташланган, — деди Умаров «ана шунака» деган оҳангда.

— Кўчада ўғрини кутиб турган Хошим бойваччанинг укаси, Абдухалил демокчимисиз? — хайратини яширолмади Саидов.

— Йўк, бунака хулоса чиқаришга хали эрта, — жилмайди Умаров. — Хали бу «ярадор сигаретлар» кўп нарсаларни айтиб беради!

— Ўша куни тангаларингиз бекорга тўкилмаган экан-да? — кизиксинди капитан Саидов.

— Ха, — уни тасдиқлади Умаров, — тасодифан мен Абдухалил чўнтагидан чиқарган «Малборо» сигаретининг кутисини кўриб қолдим. Шундан кейин танга бахона, у ерга ташланган сигарет қолдиқларини териб олдим. Кечаси текшириб чиқдик. Улардаги

бармоқ ва тиш излари ариқ ёқасига ташланган сигаретлардаги излар билан бир хил.

— Оббо, сиз-ей! — деб юборди капитан Саидов беихтиёр, — Зўрсиз!

— Ана, шунақа, азизим Холмс! Зўрлигимни ўзим биламан, — илжайди Умаров ва сохта жиддийлик билан қўшиб қўйди. — Лекин бу хали «қоронғи хонадаги қора мушук» қўлга тушди деган гап эмас!..

«Автосервис»да ишлайдиган сарик бола эртасигаёқ аниқланди. Исми-фамилияси Қуддус Ғаффаров, лақаби «Ахлат». Ёши 15 да. «Болалар уйи»да тарбияланган. Ўғрилик қилгани учун тарбияси оғир болалар колониясида ўтириб чиққан. Ота-онаси номаълум. Бир ярим йилдан бери «Автосервис»да усталарга дастёрлик қилиб юради. Туман ички ишлар бўлимида вояга етмаган тарбияси оғир болалар рўйхатида туради. Жуда учар, айёр ва эпчил бола... ва хоказо ва хоказо...

Ана шу маълумотларнинг ўзиёқ, капитан Саидовга кўп нарсаларни ойдинлаштираётгандек туюлдию, лекин бошқа бир нарса, буларнинг хаммасига соя ташлаб тўсиб тургандек таассурот қолдирди.

Хўп, ўша куни Хошим бойваччаникига ўғриликка тушган ана шу «Ахлат» бўлиши мумкин. Лекин нега, нима учун?

Капитан Саидовнинг кўнглини ғаш қилиб, кериб турган нарса ҳам ана шу бешафқат савол эди...

«Ахлат» биринчи сўроқдаёқ довдираб қолди.

Капитан Саидов уни олиб келишган захоти «хужум»га ўтди.

— Ўн саккизинчи март куни кечаси қаерда эдинг?

«Ахлат» унга бир караб кўйдию, юзини бурди:

— Нимагайди?

— Сен эмас, бу ерда мен савол бераман! — овозини баландлатди капитан Саидов.

— Ҳаққингиз йўк, — деди «Ахлат» сурбетлик билан, — мен жиноятчи ё махбус эмасман.

— Сен мен билан ҳақ-хуқуқингни талашмасдан, саволимга жавоб бер, — жаҳли чиқиб кетди Саидовнинг. — Ўн саккизинчи март, жума куни кечаси икки-учлар орасида қаерда эдинг?

— Уйда, — деди «Ахлат» бамайлихотир.

— Бўлмаган гап! — столга муштлади Саидов.

— Эсимда йўк, — деди бу сафар «Ахлат» яна кайсарлик билан.

Капитан Саидов ўрнидан туриб унинг тепасига келди ва қўлларини ковуштирганча тўхтади.

— Яхши, — деди вазмин охангда, — унақада ўзим эсингга соламан...

Бола унга ер остидан кўз қирини ташлаб елка қисиб қўйди.

— Ўша куни кечаси соат икки-учлар орасида сен... — давом этди Саидов, — «Муштарий» кўчасидаги 37-чи уйга ўғирликка тушгансан...

— Ўғирликка тушмаганман, — деди «Ахлат» кўзларини лўк қилиб. — Тухмат қилишга ҳаққингиз йўк.

— Сен кўча тарафдаги девордан ошиб, — яна давом этди Саидов, — ҳовли этагидаги беҳи дарахти орқали уйга киргансан...

— Исботингиз йўк, — деди «Ахлат» оқ-сарик юзи қизариб.

— Майли, исботлаймиз, — деди Саидов стол устидаги папкага чертиб. — Мана бу ерда оёғингдаги крассовкани, қўлларингни излари бор. Шунинг ўзиёк, сени ўғирликда айблашга далил бўла олади.

«Ахлат» лаблари титраб, хунук илжайди:

— Буни исботлаш керак!

— Нимага ўша уйга бординг? — унга қарамай сўради Саидов. — Нега девор ошиб тушдинг?

«Ахлат»нинг ихчам гавдаси янада кичрайиб кетгандек бўлди.

Мен ҳеч нарса ўғирлаганим йўқ, — деди бошини эгиб.

— Саволимга жавоб бермадинг?

— Мен бунақа саволларга жавоб бермайман, бош чайқади «Ахлат». — Адвокат талаб қиламан...

Сени адвокат бошига урадим, тентак! — деди Саидов унга истехзоли қараб. — Ҳақиқатан ҳам «Ахлат» дейишганча бор экансан.

Бу билан нима демокчисиз? — кўзларини чакчайтирди «Ахлат». — Мени исмим Қуддус, фамилиям Гаффоров...

— Лакабинг эса «Ахлат», шунақами?

Бола индамади.

Болалар колониясидаги ҳужжатларингда «чакалоқлигимда мени ахлатхонадан топиб олишган. Ота-онамнинг кимлигини билмайман. Шунинг учун болалар менга «Ахлат» деб лақаб қўйишган» деб кўрсатма бергансан. Инайкиёин, чап кўлингдаги бош бармоғинг тепасида «К.Ф» деган иккита харф татуировка қилинган...

Бола муштларини яшириб унга қаради ва совуқкина қилиб деди:

— Мен адвокат талаб қиламан.

— Албатта! — хитоб қилди капитан Саидов. — Лекин сенга бир нарсани айтиб қўйишим керак...

Бола «нимани» дегандек қошларини чимириб унга кўз ташлади.

Сени ахлатхонадан топиб олганлари учун эмас, мана шунақа эшакдек қайсарлигинг, ёлғончилигинг, ифлослигинг учун «Ахлат» деб лақаб қўйишган.

— Мени ҳақорат қилишга ҳақкингиз йўқ, — лабларини бурди «Ахлат».

Ана энди, кимнинг нимага ҳаққи бор, буёғини

гаплашаверамиз, — капитан Саидов шундай дея навбатчи милиционерни чакириш учун тугмачани босди. Эшик очилиб милиционер йигит кирди.

— Мана бу ҳақиқатпарвар йигитчани олиб чиқинг, — деди Саидов жаҳл билан.

«Ахлат» бунақа манзараларни, бунақа ҳолату бунақа савол-жавобларни кўп кўргани учун бети қотиб кетган экан, кулранг кўзларини лўк қилиб, индамай кўлларини оркасига қилиб ўрнидан тураркан, алам билан шивирлади:

— Барибир ўша гапим-гап... Мен ўғрилик қилмадим. Менга шунақа топширик берилганди...

Орадан икки кун ўтгач жинойт-кидирув гуруҳи қилинаётган ишлар юзасидан бир тўхтамга келиш ва ишни прокуратурага ошириш масаласида йиғилиш ўтказди.

Ҳаммадан ҳам эксперт Умаровнинг оғзи қулоғида, хурсанд эди.

— Мен шунақа бўлишини билардим, — деди у капитан Саидов билан хонада ёлғиз қолишгач. — Бу ерда кўпчилик англаб етмаган бир сир борлигини сезгандим.

— Яна канақа сир? — сўради капитан Саидов.

— Хўш, ўзингиз бу ҳақда нима деб ўйлайсиз? — айёрона кулимсиради Умаров.

— Хайронман, — деди капитан Саидов гапни нимадан бошлашни билмагандек. — Ўша бола... «Ахлат» шунчаки кўғирчоқ вазифасини ўтаган холос. Унинг ипларини тортиб ўйнатиб турган кўғирчоқ-боз эса четда турган. Воқеаларнинг «сценарий»сини ишлаб чиққану, ўзи ўйинда аралашмаган. «Ахлат» ўзига берилган «аванс» ва ваъда қилинган пул эвазига яна эски хунарини ишга солган. Яъни, фуқаро Абдухалил Тўйчиевга ўзи томонидан топиб чиқиш топширилган васиятномани топиши керак эди...

— Лекин бу иш амалга ошмаган, — унинг сўзини давом эттириб кетди Умаров, — яъни, васиятнома топилмаган. «Ахлат» уни анча кидирган. Эсингизда бўлса, хонадаги кимматбаҳо буюмлар эмас, балки кўпрок коғозлар, хар хил хужжатлар титиб ташланган эди. Мақсад...

— Мақсад аён, — уни маъкуллади капитан, — ака-ука Тўйчиевлар ўртасидаги уй-жой можароси сабаб бўлган бунга. Боя йиғилишда тўғри айтдингиз, бунинг илдизи анча чуқур. Ака-укаларнинг мархум отаси Хусанбой ўз вақтида қариллаган бадавлат кишилардан бўлган. Фарзандларига ҳамма нарсани бергану, меҳр-окибат беролмаган холос. Айниқса, тўнғич ўғил — Абдухошим Тўйчиев отасига нисбатан ўта бешафкатлик ва виждонсизлик қилган. Ўзлари яшаб турган данғиллама ховли-жой отаси томонидан укаси ва ўзига бўлиб берилишига қаршилик кўрсатган. Кейин ота унинг иштирокисиз бу ховлини укасининг тўнғич ўғлига васият қилиб қолдиргани хақидаги гапни эшитгач, тўнини тесқари кийиб олган. Ичиб келиб отасини ҳақоратлаган, урган-тепган. Отаси ўсал ётганида васиятномани ўзгартиришни ва ўша пайтда Москвада ўқиётган ўзининг ўғли номига ўтказишни талаб қилган. Хотини ҳам қайнотасига умуман қармай кўйган. Бу гаплар кейин отанинг ўлим тўшагида ётгани сабабли, чеккага сурилиб қолган, ҳамманинг ёдидан кўтарилган.

— Буёғи озми-кўпми менга ҳам маълум, — деди капитан Сандов сигарет тутатиб, — «Автосервис»да ўша пайтда катта уста бўлиб ишлаётган укаси опасининг оғзидан бу гапларни, яъни шу ховли-жой унинг ўғлига васият қилиб қолдирилганини эшитгач, ўша хужжатни қўлга киритиш харакатига тушган. Лекин очик-ойдин гаплашиб олай деса, ака йўқ. Хошим бойвачча вафот этган. Уйига борай деса, янгаси билан тесқари. Шунинг учун «Ахлат» деган собик ўғриваччани ёллаб, уни ўша уйга киритишга мажбур бўлган.

— Унақада ўша васиятнома қаерда бўлиши мумкин? Нега у топилмаган? — кулди Умаров, — мана сир қаерда?

— Буниси хозирча номаълум, — елка қисди Саидов. — Агар хаммаси қонуний расмийлаштирилган бўлса, нотариус идорасида нусхаси бўлиши керак эди. Суриштирдик, у ердан ҳам топилмади.

— Унақада расман топширилмаган бўлиб чиқади, — деди Умаров чуқур тин олиб. — Қайд этилмаган. Аслида, гап бунда ҳам эмас. Буни тез орада билиб оламиз. Ўшанда сир ҳам очилади.

— Қанақасига? — ажабланди Саидов.

— Бунисини хозир айтолмайман, — давом этди Умаров. — Энг мухими муаммонинг ечимида.

— Демак, «коронғи хонадаги қора мушук» қопқонга тушди денг? — кулимсиради Саидов.

— Агар ўша қоронғи хонада қора мушукнинг ўзи бўлса?! — қах-қах уриб юборди Умаров.

Капитан Саидов кутгандек бўлиб чиқди.

Бу хусусда айбланувчи Абдухалил Тўйчиев ҳам ҳеч нима деёлмади. Ҳамма айбларини бўйнига олди. Васиятномани қўлга киритиш ниятида бўлгани, шу мақсадда ховли-жойга эгалик қилиш ниятида бўлгани ва шу сабаб ўғирликни ташкил қилгани, бу йўлда «Автосервис»да дастёрлик қилиб юрадиган «Ахлат» лақабли ўғри боладан фойдаланганини инкор этмади, лекин васиятноманинг тақдири масаласи очик қолди.

Шундай қилиб, устахона бошлиғи ва унинг шогирди устидан жинойи иш қўзғатилди...

Орадан уч кун ўтгач, эксперт Умаров бўлимга ёшгина бир йигитни бошлаб кириб келди.

Капитан Саидов уни қаердадир кўргандек бўлдию,

аник эслолмади. Бу йигит Хошим бойваччанинг ўгли бўлиб чиқди. Анча сермулохаза, вазмин йигит экан. У ийманибгина сумкасидан буклоглиқ қоғоз чиқариб стол устига қўйди ва хўрсиниб деди:

— Хаммасига мана шу қоғоз сабаб... — деди аста. — Бу бобом раҳматликнинг амакиваччамга мерос қолдирганлиги ҳақидаги васиятнома. Ўз вақтида расмийлаштирилмаган холос. Араб алифбосида бобом томонидан ёзилган. Шунинг учун ҳам унинг нималиги ва унда нималар баён этилганини ҳеч ким билолмаган.

Капитан Саидов билан Умаров бир-бирларига маъноли қараб қўйишди.

— Сиз бунга каердан топдингиз? — сўради Саидов.

— Қайси куни ағдар-тўнтар қилиб тапиланган хужжатлар орасида араб алифбосидаги бир неча шунақа қоғозларга кўзим тушиб қолди. Ўқитиб кўрдим. Биттаси васиятнома бўлиб чиқди.

Капитан Саидов ана шу лаҳзаларда Хошим бойваччанинг опаси билан суҳбат пайтида «отамиз раҳматли бадавлат, эскичадан саводли одам эдилар» деган сўзларини эслаб алланечук бўлиб кетди.

— Сиз... мабодо, — йигитга юзланди Умаров. — Бу васиятномани инобатга олиниши ё олинмаслигидан қатъий назар ўша уй-жойга даъвогарлик қилмайсизми?

— Қўйсангизчи, ака, — қўл силтади йигит. Уй-жой ҳаммадан қолиб кетадиган нарса-ку? Бобом раҳматли деворга қоқиб қўйилган битта миҳ одам боласидан қўпроқ яшайди, дердилар. Шахсан менга ўша уй керакмас...

Йигит кетди. Капитан Саидов билан эксперт Фуломов унинг орқасидан қараганча қолишди.

Стол устида йирик-йирик арабча харфларда ёзилган бир варақ қоғоз ётарди.

— Қани, ўқиб берасизми, Бурҳон ака? — деди капитан унга қараб.

— Ўзингиз ўқиб бераколинг, кўзойнагим хонамда қолиб кетибди, — деди Умаров кўзаларини айёрона қисиб.

— Ана шунақасиз-да, — кулди капитан, — Шерлок Холмс, доктор Ватсонмиз дейсизу, оддий бир ёзувни ўқиёлмайсиз!

— Кечириб кўядилар, — деди Умаров бўш келмай. — Эски ўзбек ёзувини ўша Холмсу Ватсонларингиз ҳам ўқиёлмайди. Бу ҳам «коронғи хонада кора мушукни излаш»дек гап, азизим. Шунинг учун ҳам уни топишолмаган, ўқишолмаган.

— Худди ўзингизга ўхшаб? — деди капитан Саидов киноя билан.

— Шунака десак ҳам бўлаверади, — жилмайди Умаров. — Нимаям дейсиз, бири кам дунё деганлари шу-да?!

Ана, бахонаям топиб кўяқолдингиз, — кулди капитан Саидов.

Уларнинг кулгуларидан хона ларзага тушгандек бўлди. Дераза ортидаги токчада кўниб турган ёввойи каптарлар бу товушдан чўчиб, истамай патир-путур қилиб кўкка кўтарилдилар.

Хонадаги икки киши эса ялт этиб ўша томонга карашди. Кўк юзида осмонни нурга тўлдириб қуёш чарақлаб турарди...

ГАРОВ

Ўқишлар тугаб, ёзги таътилга чиққан кезларим эди.

Энди қишлоққа қайтаман, деб халтамни тайёрлаётган куним бекободлик курсдошим Эргашали ётоқхонада пайдо бўлиб қолди. «Йўл булсин?», — деди. Айтдим. «Қишлоқда нима бор? Хозир шаҳарда нима кўп, қурилиш кўп, биров иморат солган, биров таъмирлаган... Студентбоп ишлар топилади. Ундан кўра, бир ой бўлсаям беш-ўн сўм ишламаймизми?..» — деди у кизишиб, — Қишлоққа икки кўлингни бурнингга тикиб боргани уялмайсанми?

Бундай ўйлаб карасам, гапларида жон борга ўхшайди. Ўзим ҳам уйга шўппайиб кириб боришдан хижолат чекиб, сиқилиб юргандим. Шамол у чўнтагимдан кириб, бу чўнтагимдан чиқиб юрар, бунака ит ётиш, мирза туришдан чарчагандим. «Майли», дедим. Эргашали шерик топилганидан оғзи қулоғига етгудек бўлди. «Унақада, эртага пешинда Қатортолдаги қахвахонада кўришамиз, ўша ерда маслахатлашамиз», — дедию, кетди. Мен буёқда рангин хаёлларга ботганча қолдим...

Эртаси кун келишилган вақтга етиб бордим. Эргашали ўша ерда, икки кружка пиво билан, тўртта қурутни олдига қўйиб кутиб ўтирган экан.

— Оч коринга қанақа бўларкин? — дедим кабоб пиширилаётган тарафга имо қилиб.

Эргаш қулди.

— Зўр бўлади! Пиваям арпадан тайёрланади, коринни тўк тутуди!..

Анчагача пиво ичиб, хангомалашиб ўтирдик. Эргашали бу орада яримтадан шўрва, иккитадан кабоб ҳам олиб келди. Ўтиришимиз «шоҳона» тус олди. Мениям «хотамтойлигим» тутиб кетдию, «қора кунлар»га

деб ўзимдан ҳам қизганиб юрган пулимни чиқариб юбордим. Эргашали қайси бир таниши билан гаплашган экан, янги иморат қураётганмиш. Иложи бўлса, ертўла кавлашга ёрдамлашишга таклиф қилибди.

— Тижоратчи, Россияга қатнайди, мард одам, — деди Эргашали илжайиб. — Миллионларни орқалдига қарамайди...

Шундан кейин мен ҳам сал хотиржам тортиб, кўнгил хижиллигим таркагандек бўлди.

Биз ўтирган бахайбат чинор тагидаги кахвахона салкин. Кўшни столда биз тенгги, биздан каттарок уч-тўртта ёш-яланглар пиво ичиб, гурунглашиб ўтиришарди, холос.

— Ўв, братишка! — деган овоз эшитилди бир маҳал ўша тарафдан. — Бу ёққа кел-чи!

Қарадим. Ўша даврада ўтирган, бўйнига тилла занжир осиб олган, опала соч, олифта бир йигитча бўйнини чўзганча бизга қараб ўтирарди.

— Бизга гапиряптими? — деди Эргашали хайрон бўлиб.

— Санга, санга! — деди «олифта». — Кани, буёққа кел-чи!

Эргашали менга, мен унга қарадим. Эргашали ўрнидан турди. Мен ҳам ноилож унга эргашдим.

— Нимага қўрқасанла? — деди «олифта» илжайиб. — Кани, бундок ўтирларингчи!

Ўтирдик.

— Тинчликми? — сўрадим мен хайрон бўлиб.

— Тинчлик қаёқда? Тўс-тўполон, киёмат-қойим! — кулди сочини устарада олдирган хумкалла йигитча.

Шериклари кулиб юборишди.

— Қаерликсанла? — сўради «олифта» бизга бошдан-оёқ кўз югуртиб.

— Мен Бекободданман, оғайним Фарғонадан, — деди Эргашали.

— Ўқийсанлами, ишлайсанлами? — сўради қулоғига зирак тақиб олган бошка бир ўспирин.

— Ўқиймиз. Коллежда, — дедим хижолатомуз. — Ёзги таътилда ишлагани колдик. Тирикчиликка...

— Маладес! — деди «олифта». — Ишлаган тишлайди.

Шериклари пикиллаб кулиб юборишди.

— Отинг нима? — сўради қора кўзойнакли новча йигитча.

— Меники Эргашали, — деди Эргашали ва менга имо килди, — буники, Убайдулла...

— Мана бу, бошқа гап, — деди «хумкалла». — Земляк эканмиз. Маниям аммамнинг олдинги эри Фарғонадан эди...

Йигитлар гур этиб кулиб юборишди.

— Унакада «земляк»ларнинг учрашувини ювсак бўларкан, — деди «олифта».

— Гап йўк! — деди «хумкалла» ва буфет тарафга кичкирди, — Шеф! Олтита пиво! «Чимкентский»дан!

Ўрта ёшлардаги буфетчи олиб келиб берди.

— Вей! — деди бир қулоғига зирак такиб олгани тиржайиб. — Ҳозир ўкиган одам ахмок! «Контракт»да, фалон минг тўлаб ўқийди-да, кейин битириб чикиб иш кидириб юради.

— Эсингдами, Алиш? — деди «новча» «олифта»га қараб. — Мактабимизда битта «мазги» ўқитувчимиз бор эди. «Оталар сўзи» деб лакаб қўйишгандику, болалар? Ҳадеб, «одам бўлишинглар кийин» дерди-ку!

«Олифта» эслади шекилли, оғзини тўлдириб кулиб юборди.

— Бўлди, бўлди. — деди у. — Мактабни битиргунимизча битта костюм-шимда юрган эди. Бировга ақл ўргатишни яхши кўрарди.

— Қайси куни ўшани Чорсуда, бозорга кираверишда кўриб колдим. — давом этди «новча». — Қарасам, ёғоч яшиқни тўнкариб, устига сигарет, тоғорачада писта, банка шишада курут сотиб ўтирибди. Вей! Кўзимга ишонмадим. Кейин секин олдига бор-

дим-да, бир пачка «Пайн» олдим. Чекдим. Кейин, «Мани танимадингиз-а?», дедим. У хайрон бўлиб каради. «Йўк», деб бош чайқади. «Бир пайтлар сизга одам бўлишингиз кийин» дегандимку, эсингиздан чикибди-да? — дедим...

Йигитчаларнинг қаҳқаҳасидан қаҳвахона ларзага тушгудек бўлди.

Даврадагилар шу тарика анчагача у ёк-бу ёкдан гаплашиб ўтиришди. Биз ҳам индамай кулок солиб ўтиравердик. Кейин еган оғиз уялар деганларидек, бир-икки марта пиво олиб келдик. Бир маҳал Эргашали кетамиз деганди, «олифта» бир пас ўтиринглар, деб қўймади. Мен ҳам илтимос қилдим.

Бўпти, унда хозир гугуртни ташлайман, деди у тиржайиб. — Агар тик турса, яна бирпас ўтирасанлар. Йиқилса ё ёнбошига тушса, майли кетаверасанлар!

Гугурт ташланди. Йигитчалар яна кийкириб юборишди. Кутича тик тушган эди. Ноилож жойимизда қолдик.

— Майли, хафа бўлмаларинг, — деди яна «олифта». — Яна биттадан пива ичамиз, кетамиз. Гугуртни ташлайман! Агар тик тушса санлар олиб келасанлар, бўлмаса биза!..

Гугурт ташланди. Бу сафар ҳам яна биз ютқаздик. Эргашали чўнтагини кавлаб олтига кружкада пиво олиб келди. Кула-кула ичишди.

— Ке, братишкам, гугуртни ўзинг ташла, — деди новча йигитча. — Тикка тушса, биза минг сўмдан ташиймиз, ютқазсанглар, санла!

«Нима бўлса, бўлди» дедиму, гугуртни ташладим. Кутилмаганда, бизга омад кулиб боқди. Ютдик. Гугурт қўлма-қўл бўлиб кетди. Бу ўйинга ўзимиз ҳам кизиқиб кетганимизни сезмай қолдик. Ўртага беш мингдан қўйилди. Гугуртни бу сафар Эрган ташлади. Яна бизни қўлимиз келди. «Энди кетақолсак бўларди», — дейман ичимда безовталаниб. — «Бу

шахарлик олифталар битта кўймай патимизни юлиб олишадику, ахир?..»

Худди ўйлаганимдек бўлди. Ютказдик. Яна пиво олинди. Яна ўйин давом этди. Беш мишгдан, ўн мингга, ундан йигирма минг сўмга чиқишди...

Бир маҳал бакалок буфетчи югуриб чикди.

— Қани, бу ерда киморвозликни йиғиштиринглар! — деди бизга ўқрайиб. — Бўлмаса, хозир милиса чақираман!

— Кўйсайиз-чи, шеф, — деди «олифта» илжайиб. — Қанақа кимор? Шунчаки, хазиллашиб, эрмак килиб ўтирибмиз-ку?

Шериклари ҳам уни тасдиқлашди.

— Бизни танимаяпсизми, братан? Доимий «клиент»ларингизмизу? — Ваҳима кўтаришнинг нима кераги бор? — «Дискотека» очилгунча, шунчаки ўтирибмиз холос...

Буфетчи тўнғиллай-тўнғиллай орқасига қайтди. Бу орада шивир-шивир билан столдаги «банк» элик мингга чикди. Гугурт қутичаси бўлса, ҳамон тикир-тикир килиб у ёқдан-бу ёққа думалайди.

— Қарзларинг 70 минг бўлди, — деди бир маҳал қора кўзойнакли йигитча хохолаб кулиб.

— Бизни бунақа пулимиз йўк, — деди Эргашали бўшашиб.

Қандай хатога йўл қўйганимизни сезиб, дамим ичимга тушиб кетди.

— Ўзларинг хазил дедиларинг-ку? — дедим минғирлаб.

— Мен хазилни ёқтирмайман, — деди «олифта» хўмрайиб. — Ютказдингми, «ответат» килишинглар керак!

— Унақа ... катта пулимиз йўк дедик-ку, ака, — деди Эргашали. — Каёқдан оламиз?

— Катта холангникидан! — ўшқирди «новча» ширакайф кўзларини бақрайтириб. — Буниси бизани проблема эмас!

— Унақа фирромлик қилманглар-да, — деди Эргашали мураса оҳангида. — Икковимизнинг бор пулимиз шу эди... Ютказдик. Бўлди-да!

— Нима бўлди-да? — овозини баландлатди қулоғига зирак тақиб олгани.

— Э, секинроқ, Марат, — деди «олифта» унга қараб. — Булар яхши болалар. Топиб беришади. Шунақами? — у яна бизга қаради.

— Йўқ дедик-ку, — бўш келмади Эргашали. — Қуппа-кундузи одамни шилишни нима кераги бор?

— Ие, булар бизни киссавур ё ўғри деб ўйлаяпти шекилли? — деди сочи тақир олинган хумкалла.

— Шилиш дегин? — деди «олифта» лабига сигарет кистириб. — Яна терингларни шилиб олмайлик тагин?

— Сан бола, сал оғзинга қараб гапир, хўпми? — деди «новча». — Худди хаётингга тўчка қўйиб қўяман-а?

— Нима кераги бор шунақа гапларни ака, — дедим мен. — Мана, мени соатимни олаколинглар. Яхши соат. Механический!

— Шу яхши соатингни трамвайнинг тагига ташлагин, хўпми? — деди «олифта» сурбетлик билан. — Манга кара, мардикор! Агар бир соат ичида етмиш мингни топиб келмасанглар, бошқачасига гаплашамиз!

— Қаёқдан оламиз? — кўзларини пирпиратди Эргашали ранги оқариб.

— Унисини билмадик, — елка учирди «олифта». — Гугурт ташлаш ўйнадингларми?

Биз индамадик.

— Ўйнадиларинг! — давом этди у. — Энди бунақа жирилламаларинг-да! Ўғил бола мард бўлиши керак!

— Хўп топиб келамиз, — деди Эргашали бирдан ўрнидан туриб. — Фишт қуйиб, юк ташиб бўлсаям кейинроқ тўласак бўладими?

— Бўлмайди, — бош чайкади «олифта», — Бизга «соққа» hozир керак!

— Майли, юр кетдик, Убайдулла, — деди Эргашали менга қараб.

— Э, йў-ўк, — деди «хумкалла» ўрнидан туриб. — Убай биз билан қолади. Гаровга!.. Сан ютқазган пуллариңни топиб келганиңдан кейин оғайниңни олиб кетасан.

Юрагим шув этиб кетди. Эргашали котиб колди.

— Нима ишонмаяпсиэларми? — деди у тили зўрға айланиб.

— Хар эҳтимолга қарши-да, — деди қоракўзойнакли йигитча тиржайиб.

— Қаёқдан топиб келасан, Эргашали? — дедим дўстимниң ахволини кўриб.

— Бекободдан! — хохолаб кулди «хумкалла».

Эргаш бечора бўлса, елкаси оша қарай-қарай, оёқларини оғир судраб бораркан, йигитчалар орқасидан қичқиришди.

— Бирон ишқал чиқмасин-а?

— Мент-пентлани бошлаб келишни хаёлингга келтирма! Фойдаси йўк.

— Тезрок боракол! Бир соатниң беш минути ўтиб бўлди!..

Йигитчалар кулишди. Мен эса Эргашалиниң орқасидан мўлтираганча колдим. Нимаям кила олардим? Шу топда қўлимдан ҳеч нима келмас, қандайдир ожиз ва нотавон кимсага айланиб қолган эдим назаримда. Хўрлигим келиб кетди. «Бу қанақаси ахир? — дердим аламдан титраб. — Нахотки, купа-кундузи тунаб кетаверишса? Ҳаммасига ўзимизниң кўнгил бўшлигимиз сабаб. Эргаш бечора қаёқдан етмиш миңг топиб келади энди?..

... Орадан қанча вақт ўтди билмадим. Йигитчалар ҳамон қандайдир бизнес, қандайдир қизлару сауналар ҳақида вакиллашишар, мен эса гаровга олинган асирдек лолу хайрон ўтирардим.

Худо деган эканман, орадан чорак соат ўтар-ўтмас қахвахонага иккита милиционер йигит кириб келишди. Уларни кўриб даврадигилар безовталаниб қолишди ва ялт этиб менга қарашди. Бир кўнглим милиционерларни чақирмоқчи ҳам бўлдим. Лекин улгуролмадим. Йигитчалар бўлса «Юр, кетдик Убай» деганча, мени югургудек килиб судраб олиб чиқиб кетишди.

Қахвахонанинг рўпарасидаги кўчанинг бу бетидаги хиёбонга ўтдик. Пастаккина ўриндикка ўтирдик. «Олифта» асабийлашиб чекди. Қора кўзойнакли ўспирин билан қулоғига зирак таққани нималарнидир шивирлашиб ўтиришар, «хумкалла» бўлса, қўллари-ни чўнтақларига сукканича йўл четида у ёқдан-бу ёққа юрарди.

Мен эса ... Мен бир замбил лойдек ўтирибман. На ўрнимдан тура оламан, на юра оламан. Кўзларимга дунё қоронғи. Хадеб кўз олдимга кишлоғимиз, уззукун даладан бери келмайдиган отам билан онам, юз-қўллари қора мойга беланиб юрадиган тракторчи акам, менга «ингалайдиган» кўғирчок олиб келасиз-а?» деб қолган, ўзи ҳам кўғирчокка ўхшаб кетадиган сингилчам келаверади. Нима қилишни билмайман. У ёқда Эргашалидан дарак йўқ. Қаёққа боради, қаёқдан шунча пул топиб келади, хайронман?

Таътилда уч-тўрт сўм ишлаймиз деб, етмиш мингга тушиб гурганимизни ўйласам, дод деворгим келади.

Йўқ, дод дейишнинг хожати қолмади. Қахвахонага кирган бояги милиционер йигитлар кўчани кесиб ўтиб, биз тарафга кела бошларди. Буни кўриб шерикларим безовталаниб қолишди.

— Кетдик, куённинг расмини чизамиз, — шивирлади қулоғига зирак тақиб олган йигитча.

— Мент-да! — тиржайди «олифта». — Келаверсин-чи, нима деркин?

Милиционерлар рўпарамизга келиб тўхташди. «Барака топинглар, братанлар», деб қўйдим ичимда.

— Бу ёкка юр-чи, Алиш, — деди милиционер йигитлардан бири «олифта»га қараб.

— У ёқда нима қиламан? Шу ерда гапираверинг, — илжайди «олифта». — Қулоғим яхши эшитади.

Унинг шериклари хиринглашди.

— Бўлимга борайлик, ўша ерда гаплашамиз, — деди иккинчи барзанги милиционер йигит.

— У ерда пишириб қўйибдими? — аралашди «хумкалла».

— Ҳа, еб келасан, — деди барзанги милиционер ковоғини солиб.

— Вақтимиз йўқ, — деди «олифта» олифталик қилиб.

— Бизни эса вақтимиз бор, — деди биринчи милиционер ва бирдан биз тарафга юрди.

... Ҳаммаси кўз очиб-юмгунча содир бўлди. Милиционерлардан бири «хумкалла»нинг қўлидан ушлади. У «қўйвор, синдирасан» дея, силтаниб чиқиб нарироққа кочди. Буни кўриб бошқа йигитчалар ҳам ўринларидан кўзғалишди.

— Нима кераги бор, старшина? — деди «олифта» қўлини пахса қилиб. — Биза тиха ўтирибмиза-ку?

— Гапни кўпайтирмай, яхшилиқча борасизлар, ё ўзимиз олиб борамиз, — деди барзанги милиционер унга яқинлашиб.

«Олифта» сапчиб ўрнидан турди-да, кочди.

«Коч, болалар!» қичқириб юборди кимдир ва йигитчалар худди шу буйрукни кутиб тургандек, тўрт тарафга қочишга тушишди.

— Ҳали яна қўлимизга тушасизлар-ку, — дея сўқинганча қолди милиционер йигит.

Мен эса ҳамон бўлаётган ишга тушунмай хангманг ўтирардим. Ҳамма кочди. Милиционерлар мени «тутиб» ички ишлар бўлимига олиб кетишди.

У ерда мени ... Эргашали кутиб ўтирган экан. Икковимиз худди кўп йиллардан бери учрашмаган оғайнилардек қучоқлашиб кўришдик...

Хикоя шу ерда тугаши мумкин эди. Лекин яқинда унинг ёзилишига туртки бўлган бир ходисага кўзим тушдию, давом эттиришга тўғри келди.

«Фарход» бозори оралаб ўтиб бораётгандим. Дарвоза яқинида кичкинагина столча қўйиб ангишвона ва мошдек-мошдек зўлдирчалар билан ўйин кўрсатаётган бир болага кўзим тушиб қолди. Унинг атрофини хангоматалаб томошабинлару кўзбойлағич ўйинига ишқибоз кишилар ўраб олишганди. Қўлларида даста-даста пул тутган боланинг шериклари эса кўзлари олазарақ бўлиб теварак-атрофга кўз-қулоқ бўлиб туришарди.

Ана шу ерда дўстим Эргашали икковимиз билан бўлиб ўтган кўнгилсиз ходисани, бўйнига тилла занжир тақиб олган «олифта», сочини устарада кирдирган «хумкалла», бир қулоғига зирақ тақиб олган йигитча ва қоракўзойнакли «новча» болани эсладим.

Сиз юкорида ўкиган хикоя шундан кейин туғилди...

«ЧАПА»НИНГ СИРЛИ ЎЛИМИ

Самандарнинг фожиали ўлими кўпчилик учун одадий бир хол бўлиб туюлиши мумкин.

Сабаби, биринчидан, бунақа автохалокатлар хайдовчилар ҳаётида озми-кўпми содир бўлиб туради. Иккинчидан, Самандар бизнинг автокорхонага ишга келганига атиги икки ой бўлган, бинобарин уни кўпчилик яхши билмаслиги, яқиндан танимаслиги табиий эди.

Лекин энг ажабланарли ери бу, биз хайдовчиларнинг тилимиз билан айтганда, ниҳоятда «бемаъни халокат» бўлганди. Яъни, ўша куни тоғ йўлларида хаво очик, қор-ёмғир йўқ, демак қатнов осойишта бўлган. Шуниси кизикки, Самандар хайдаб бораётган, устига тупрок ортилган баҳайбат «Краз», шунақа машиналардан яна биттаси сиғадиган йўлдан чиқиб, бетон тўсикларни ағдариб, бир неча юз метр баландликдан харсанглар қоплаган жарликка кулаб тушган... Яна-ям хайратданарли ери... майли, бу ҳақда кейинроқ бафуржа тўхталарман.

Хулласи калом, бошқаларни билмадим, Самандарнинг ўлими мен учун қутилмаган зарба бўлди. Чунки, у билан ўтган қисқа вақт ичида анча яқин бўлиб қолган эдик. Йўқ, бир ётоқда яшашимиз ёхуд бир йўналишда, бир хил машинани хайдашимиз учунгина эмас, аксинча, икковимизни қандайдир, ўзим ҳам тушуниб етмайдиган, алланечук сирли бир ришта боғлаб тургандек туюларди менга.

Самандар ҳамма билан апок-чапоқ бўлиб кетаверадиган одамлар сирасига кирмасди. Ўта оғир-босиқ, маъюс ва ғамгин, камгап, қандайдир одамовироқ йигит эди. Ишчилар ётоғида хоналаримиз ёнма-ён бўлгани учунми, ўзига яқинроқ олар, факат мен билангина сал очилиброқ гаплашарди холос. Аммо шунга

карамай, мен бу индамас йигитнинг хаёти хакида қарийб ҳеч нарса билмасдим.

Бошқаларку, инчунун! Ўзи бу ҳақда лом-мим деб оғиз очмас, телевизорда баъзан ота-она, фарзандлар, умуман оила хакида бирон кўрсатув ё фильм намойиш этиб қолинса, лабига сигарет қистириб, индамай «Дам олиш хонаси»дан чиқиб кетарди. Кўпчилик билан умуман гаплашмас, тушлик пайтларида ҳам кўпинча ҳаммадан кейин ошхонага кириб ёлғиз ўзи ояқатланар, агар мен йўлда бўлмасам, фақат менинг ёнимга келиб ўтирарди. Мен ҳам камгап, «ичимдагиши топ» дейдиганлар сирасидан бўлганим учунми, кўпда бир-биримизни худди соқовлардек «сўзсиз» тушунардик.

Аммо аксарият ҳамкасбларимиз Самандарнинг ана шу феъли-атворини унчалик ёқтиришмасди. Одатда, узок йўлга катнайдиган хайдовчилар дам олиш соатларида бир жойга тўпланиб олиб, нардами, доминоми, картаи ўйнашар, у эса бунақа давраларга кўшилмас, таклиф қилинса ҳам унамас, бир чеккада жимгина сигарет тутатган кўйи, бир нуктага тикилганча хаёлга чўмиб ўтираверарди.

Уни «Автокорхона директори Абдуллаевнинг шахсан ўзи ишга олиб келган» деган узун-қулоқ гаплар бор эди. Ҳақиқатан ҳам, бу қовоғи солиқ, савлатидан от хурқийдиган одам билан Самандар ўртасида қандайдир муносабат бордирки, баъзан у директорнинг хонасида узок қолиб кетар ва ҳар сафар бунақанги ташрифдан кейин, директор, қап-қатта одам алланечук ранги бўзариб, Самандарни ҳовлигача кузатиб чиқарди. Бунга ҳаммамиз хайрон қолардик. Нега шунақа, сира тушунолмасдик.

Автокорхонамиз буюртма бўйича иш юритарди. Яъни, мрамр қонига бешта машина, йўл қурилишига тўртта машина, тош-тупроқ ташишга учта машина... Йўлланмани олиб йўлга чиқиб кетаверардик. Кўпинча, мен билан Самандар йўл қурувчилар ишлаётган

дара тарафга тушиб коларди. Тўғри, биз кўпинча кўришолмас, мен йўлда шағал ё кум тўкиб қайтаётган бўлсам, у шу тарафга юк ортиб елиб келаётган бўларди. Бир-биримиз билан машина чирокларини ўчириб-ёкиб, ё чап қўлимизни силкиб, «саломлашиб» ўтиб кетардик, холос. Дарвоқе, шу ўринда бир воқеа эсимга тушади. Бир куни паркда машинамни кавлаштираётган эдим. Нимаям бўлдию, шу ерга келиб қолган Самандар мени нари суриб, қандайдир ключни чап қўли билан бурай бошлади. «Ия, сиз ҳам ўзимиздан экансиз-ку?» дедим кулиб. У менга хайрон қараб қўйди. Мен эса унинг қўлига имо қилиб, «Ўзлариям чапақай эканлар-да?» дегандек ҳазил килдим. У бўлса, маъюсгина кулимсираб қўя қолди...

Ўша ҳалокат юз берган куни, афсуски биз бир йўналишда эмас эдик. Самандарни тоғлар орасидаги руда казилаётган ерга, тупрок ташишга жўнатишган эди. Мени эса ишчилар посёлкасида қурилаётган мактабга. Билишимча, руда кони казилаётган ерда шу яқин-атрофдаги камокхона лагерларидан келтириладиган махбуслар соқчилар назорати остида иш-лашарди.

Мана энди, ҳикоямнинг энг қизиқ ери келдию, лекин мен уни ёзолмайман. Сабаби, мен ўша воқеа-ходисаларнинг тепасида бўлмаганман, шу боис уларни тасаввур қилишдан, тўкиб-бичишдан тийиламан, фақат қандок эшитган бўлсак, шундоқлигича тасвир-лашга ҳаракат қиламан.

Юқорида айтдим, Самандар ичидаги дард-ҳасратларини дастурхон қилиб ташлайверадиган одамлар сирасига кирмасди. Ҳолбуки, биз бошқаларга нисбатан яқинроқ эдик. Лекин булар ҳақида менга ҳам бирон марта оғиз очмаган эди. Ким билсин, балки у шулар ҳақида икки оғиз бўлса-да, сўз очганида воқеалар бошқачароқ тус олган бўлармиди? Яна ким билади дейсиз? Одам боласи қисматдан қочиб қутулолмайдику, ахир?

Факат, бир марта, ётоқда, менинг хонамда икковимиз яримта арок билан консервани ўртага қўйиб туғилган кунимни «нишонлаганимиз» эсимда. Бунака ўтиришлар аллақачон унутилиб кетиши ҳам мумкин эди. Эсда колгани, ўша ёмғирли кеча у биринчи марта менга «ёрилган» эди.

Ўшанда ҳам, арок таъсиридами ё мени олис кишлоқдан бу ерларга бахтимни излаб келиб қолганим, кишлоқда кекса ота-онам борлиги, яхши кўрган кизим бевафолик қилиб бошқа бировга турмушга чиқиб кетгани хақидаги эзма-чурук гапларим сабабми, у ҳам ўзи хақида билиб-билмай гапириб қўйганди...

— Мени болалигим авжи мучал ёшимда, 12 га тўлганимда тугаган, — деганди у чуқур хўрсиниб. — Ўша йили отам юрак хуружи билан тўсатдан вафот этди... Онам отамнинг йили ўтмасдан бегона бир эркакни уйга бошлаб келди. «Отанг энди шу киши бўлади» деди. Унга эрга тегди. Аммо мен бунга сира кўника олмадим. Бегона эркакни... «кечагина мени тиззасига олиб, елкасида опичлаб юрадиган отамга сира ўхшата олмасдим. Уни «ота» дейишга тилим айланмасди. Бунга сари онам мени қийноқ-кистовга оларди. Бир неча марта бувимниқига кочиб кетдим. Бўлмади. Бувим вафотидан кейин яна кафасдаги кушчага ўхшаб қолдим. Онам энди мени очикдан-очик хўрлашга ўтди. Мен тентак эса уни ўша бегона эркакдан кизғонардим. Онам ҳали ёш, жуда чиройли эди. Ўша оғзи тўла тилла тишли, хомсемиз одамни эса кўрарга кўзим йўқ, хаёлан уни пичоклаб, ё бўғиб ўлдиришга ҳам тайёр эдим. Лекин мен ҳали бола эдим. Булар ҳам болалик хаёллари эди холос...

Бир куни ўша эркак каердандир арок ичиб келиб, мени ўласи қилиб дўппослади, унга онам ҳам кўшилди. Кўчага кочиб қутилдим ва ўша-ўша уйга қайтмадим... Қизиқ, болаларча ожиз бир ожиз сезги билан отамнинг нега ажали етмасдан бурун, юрак

хуружидан вафот этганини, кейинги пайтда онам билан кўп жанжаллашишлари сабабини ҳам англаб етгандек бўлдим ўшанда...

Самандар сигарет тутатган кўйи, бир нуктага тикилганча, жим бўлиб қолди. Мен ҳам индамадим. Сўзининг давомини кутганча, лом-мим демай ўтиравердим.

— Шундан кейин кўча болаларига қўшилиб кетдим, — давом этди Самандар толғин товушда. — Уларнинг кўпчилиги менга ўхшаган, кўчада қолган, тирик етимлар эди. Улар менга кўп нарсаларни ўргатишди. Аввалига сира кўника олмадим. Аммо яшаш керак эди. Биринчи марта киссавурлик қилдим. Қўлга тушиб қолдим. Ўғриларнинг ўзи мени кутқаришди, яна ўз сафларига олишди. Бир кўнглим уларнинг тўдаси орасидан кочиб кетгим ҳам келди. Аммо у ернинг ўзига яраша «қонун-қоида»лари бор эди. Аравасига тушдингми, ашуласини айтишга мажбур эдинг!... Шундан кейин каттарок «иш»ларга қўл урдим. Бир караганда, туриш-турмушим изга тушгандек эди гўё. Ёнимдан пул аримасди. Лекин бу худди ботқоққа ботиб қолгандек гап эди. Одам қандай қилиб чўкиб бораётганини ўзи сезмайди. Мендаям шундай бўлди. Лекин энди кеч эди. Бир куни кечқурун «Заргарлик устахонаси»га тушдик. Қўлга илинган нарсаларни олиб чиқаётганмизда осмондан тушгандек «мент»лар пайдо бўлиб қолишди. Мен қочишга улгурдим. «Бўрон», «Рома» деган шеригимни ушлаб олишди. Сўнг мени ҳам тутишди. Кейин билсам, «Рома» мени сотган экан. «Нега бундай қилдинг?» десам, «Бир ўзим камерада нима қиламан? Икки киши бўлсак, зерикмаймиз», — деб қулди. Шундай қилиб, бировларнинг қасрига камалиб кетдим. Қамоқдан чиккач, қаёққа боришни билмасдим. На уй-жойим, на тайинли ишим бор эди. Кутилмаганда, қонга ишга йўлланма беришди. Ўша ерда хайдовчиликни ўргандим. Машина беришди...

Ўртага таранг бир сукунат чўкди. Самандар куюк қошларини чимирганча жим бўлиб колди.

— Кейин-чи? — сўрадим секин.

Самандар бошини кўтариб менга каради ва маънос кулимсираб қўйди:

— Кейин... кейин, мана сен билан отамлашиб ўтирибман...

Кулишдик.

— Бир ўрни келиб колди-да, оғайни, — деди у яна оғир сўлиш олиб. — Сенга ишонаман. Бошқаларга ўхшамайсан. Бунақа гаплар ичингда қолади...

Яширмайман. Мен ўша лахзаларда Самандарнинг яна нималардир демокчи эканлигини, яна қандайдир муҳим бир гапни айтмоқчи эканлиги, аммо қийналаётганини ички бир туйғу билан хис қилдим, яна ароқ шишасига қўл узатгандим, у кафти билан стаканнинг оғзини ёпди.

— Ўзингга қуявер, — деди бош чайкаб. — Мен ичмайман. Умуман, бу нарсадан юз ўгирганман. Бугун бир дил кетди-да!..

У шундай деб елкамга бир шапатилаб қўйди-да, индамай хонасига чиқиб кетди. Мен анграйганча қолавердим. Бу Самандар билан биринчи ва сўнгги марта очик суҳбатлашганимиз эди.

Мана энди, ўша ёмғирли кеча, ғарибона «зиёфат»имиз ва Самандарнинг ғамгин, айни чоғда хасратли ҳикоясигина хотира бўлиб колди холос. Кейин яна бир марта, мукофот олган кунимиз ишчилар шаҳарчасини айландик. Ўшанда бир шилким сураткаш қўярда-қўймай суратимизни олган ва ўша захоти, бир сигарет чекиб тугатгунимизча икки дона чиқариб берганди. Икковимиз ёнма-ён, негадир жилмайиб расмга тушгандик. Ана шу сурат ҳам энди Самандардан ёлғиз эсдалик бўлиб тумбочкам устида турибди...

Шундай қилиб, ана шу сирли йигит бевакт ҳаётдан кўз юмди. Уни ҳамкасблар, директоримиз Аб-

дуллаев бошчилигида Яккақоя тоғлари этагидаги мўъжазгина қабристонга дафн этдик ва ўша кундан эътиборан ҳаётимда қандайдир бўшлиқ, юрагимнинг бир чеккасида кемтик пайдо бўлиб қолгандек бўлди назаримда...

Нимага чалғишимни билмай юрган кунларимнинг бирида мени ва яна бир неча хайдовчиларни Кажаров даштидаги йўл қурилишига жўнатишди. Иш билан андармон бўлиб кетдим. Ўн беш кун деганда қайтдик. Қайтган куним директорнинг котибаси — Дилором деган пучуқ киз — мени имлаб хонасига чақирди ва шоша-пиша қўлимга буклоғлик, эскигина конверт узатди.

— Мана буни тезроқ чўнтагингизга солиб қўйинг, — деди у шошилиб. — Самандар ака ўлимларидан бир кун олдин сизга бериб қўйгин дегандилар. Хар хил сабаблар билан қўлингизга топширолмадим. Хафа бўлманг, илтимос! Директоримизни биласизку, Самандар аканинг отини эшитсалар сапчиб тушадилар. Шунга...

Ҳеч нимага тушунолмамай, худди чўнтагимга бир бўлак чўғ солгандек бесар-безовта ташқарига чяқдим. Машинам кабинасига кириб олдим, шошилиб ўқишга тутиндим. У дафтарнинг қўш саҳифасига катта-катта, кинғир-кийшик харфлар билан ёзилган эди...

«Эргаш, оғайни! — деб бошланган эди хат. — Биласан. Мен ҳаётда бировга хат ёзган одам эмасман. Шунинг учун буни мени биринчи, балки охириги хатим десанг ҳам бўлаверади. Хатоларига эътибор берма. Хабаринг бор, савод масаласи хаминқадар. Боз устига, ёзувим хунук, чапақайман. Шунинг учун хам «у ёқда» менга «Чапа» деб лақаб қўйиб олишганди...

Эсингда бўлса, мен сенга камоқдан чиққач, конга ишга юборилганим ҳақида гапириб бергандим. Ўшан-

да сен «Кейин-чи?» деб сўрагандинг, мен айтмагандим. Энди, эшит! Мен ҳақимда нотўғри фикрларга боришингни истамайман.

...Шундай қилиб, мени сен билган автокорхона директори Тоир Абдуллаев ишга олди. Ўтмишим билан гўё қизиқмади. Сабаби, у ҳаммасини биларди. У камоқхонадаги махбусларнинг «кирол»ларию, лагердаги «босс»ларигача яхши биларди. Улар билан қандай олди-бердиси бор буни билмайману, лекин рангли металллар, кейин олтин билан боғлиқ қанақадир ғайриқонуний «операция»ларга алоқадор одам эди. Мени унинг автокорхонасига ишга келишим, энди билсам хали лагерда юрганымдаёқ унга маълум экан. Мени муддатидан аввал озодликка чиқарилишим эвазига, махсус топшириқ берилганди. Мен конда тош, тупрок казиётган махбуслар орасидан икки кишини, асосан «Бўрон» деган ашаддий жиноятчини ва эски танишим «Рома»ни машинамада ўша худуддан олиб чиқиб кетишим керак. Биласан, эрталабдан конга борилади. Экскаваторлар конни кавлаб тупрокни машиналаримизга ортади ва биз қайтамыз. Бу бир кунда бир неча марта бўлади. Ана шу катнашимнинг учинчисида «Бўрон» билан «Рома» сездирмай машинама кузовига чиқиб ётиб олишади. Экскаваторчи билан ҳам келишилган. У эҳтиёткорлик билан уларнинг устига тошсизрок тупрок тўқади. Шу тахлит, иккови тириклай «кўмиладилар». Мен эса уларни соқчилар шлагбаумидан олиб ўтиб кетишим ва дарагача етказиб кўйишим керак. У ёғига нима қиладилар, ўзларининг иши. Менинг вазифам аниқ. Мени тўғри тушун, Эргаш. Мен буни истамайман. Лекин мажбурман. Сен буни тасаввур ҳам қилолмайсан. «У ёқ»нинг шунақа «конун-қоида»лари бор. Буйрук бажарилади, вассалом! Йўқ, мен ўлишдан кўркмайман. Лекин орқага ҳам чекинолмайман. Қанийди, бошқаларга ўхшаб одамдек яшасам дейману, бу сиртмоқдан чиқиб кетолмайман...

Биламан, бу хавфли рейс бўлади. Лекин ана шу ўнлаб одамларнинг ёстиғини куритган «Бўрон» билан кўпларни кон какшатган «Рома»нинг озодликка кочиб чиқиши бундан ҳам хавфли. Шунга ўйласам, алам қилаяпти. Мен уларни лагердаёқ ёмон кўрадим. Лекин, «Бўрон» «аўр» эли. Ўз хукмини ўтказмай қўймасди. Қўлимдан ҳеч нима келмасди. Шунга бошим қотиб қолди. Мендан хафа бўлма. Бирон чорасини топарман. Мабодо, тополмасам...у ёнига худо пошшо!..

Айтмоқчи, Яккақояга кетаверишда бозорча бор. Биласан. Ўша ерда бир соков қиз қимиз, қимрон сотиб ўтиради. Агар қўлингдан келса, ўша ердан ўтаётганинда тоғ-дашт гулларидан бир дастасини унинг оёқлари тагига ташлаб ўтиб тур. Мен уни шунга ўрғатиб қўйганимдан афсусламан. Шўрлик мени кутади-ган бўлиб қолган. Доим кўзлари йўлда. Жуда яхши қиз. Фақат гапира олмайди холос. Шунақа гаплар...

Яна нималарни ёзишга хайронман? Хайр. Омон бўл! Ўзингни эҳтиёт қил. Абдуллаев ёвуз одам. Ундан узокрок юр. Мени тўғри тушунсанг бас!

Оғайнинг Самандар — «Чана».

Хатни ўқиб чикдим, қотдим-қолдим. Бу унинг ўлимидан бир кун аввал ёзилган сўнги мактуб эди. Унда у ҳамма нарсани очик ёзганди. Хатто, жиноятчилар, уларнинг раҳнамолари ва шериклари қимлигию, ўзининг виждон азобида қийналаётганини ҳам яшириб ўтирмаган эди. Хаёлимга келган кўрқинчли фикрлан сесканиб кетдим. Ниҳоят, Самандарнинг ўлими сири ойдинлашгандек туюлди менга. Демак, Самандар ўша куни нима қилишини билмай, машинаси кузовидаги тупроқлар орасида бекиниб ётган жиноятчиларни йўқотиш учун машинасини Яккақояга етмасдан, ваҳимали жарликка буриб юборган...

Мана энди, кўп нарса мен учун аниқ эди. Машинанинг харсангдан-харсангга урилиб жарга қулагани

ва ёниб кетгани, Самандар билан бир номаълум кишининг ўша ернинг ўзида халок бўлгани, иккинчи номаълум шахс эса қўл-оёқлари синган ҳолда касалхонага олиб кетилгани ҳақидаги ғалати гап-сўзларни эсладим.

Шу тобда шошиб қолдим. Машинамни ўт олдирдим, дарвоза олдидаги қоровул чолнинг ҳой-ҳойлашига қарамай, кўча тарафга ҳайдадим. Тезликни оширдим. Ана шу автоҳалокат устида текширув олиб бораётган прокуратура ва милиция ходимларини топишим керак эди. Самандарнинг сўнгги хати жуда кўп нарсаларнинг ойдинлашувида катта аҳамият касб этажагини ҳис қилиб турардим...

Афсуски, прокурорни учрата олмадим. Бир неча кун аввал шаҳарча касалхонасида кутилмаган ҳодиса содир бўлган, кимдир Самандарнинг машинасидаги, яраланган учинчи одамни ётган жойида сочиқ билан бўғиб ўлдириб кетган экан. Шу иш билан банд дейишди. Қизиғи ўша кунги касалхона яқинида корхонамиз директори Абдуллаевнинг хизмат машинаси тўхтаб турганини кўрганлар бор экан...

Шундай қилиб, бу автоҳалокат, бу илдириш чуқур жиноят аста-секинлик билан, худди анор доналарини увалаб туширган мисол очила бошлади. Турган гап, шунда Самандарнинг ўша хати асосий манбалардан бири сифатида хизмат қилди...

Ўша воқеалардан бери орадан икки ойча вақт ўтди. Абдуллаев, қамалиб кетди. Раҳбарлар ўзгарди, муҳит янгиланди. Мен ҳамон тоғ йўлларига катнайман ва хар сафар Яккақоя яқинидаги бозорчада кимиз, қимрон сотиб ўтирадиган кўзлари катта-катта, тоғ оҳусидек хуркак ва нозик, соқов қизга яқинлашганимда йўл-йўлакай териб келган тоғ ва дашт гулларидан бир тутамини унинг оёқлари тагига ташлаб ўтаман. Кейин пешонам тепасидаги кўзгуча-

дан қизнинг шошилиб гулларни тераётгани ва менга кўл силкиб қолганини кўраман. Ана шу лахзаларда юрагим ўз-ўзидан орзикиб кетади. Нима эди бу? Муҳаббатми? Ёхуд сўзсиз севги изҳорими? Балки, оддий инсоний меҳр-шафкат, эътибор деганлари шудир? Билмадим, билмадим...

Шундай дейману, беихтиёр машинанинг олд ойнаси тагига қистириб қўйилган кафтдеккина фотосуратга қараб қўяман. Унда мен ва Самандар — «Чала» икковимиз суратга тушганмиз. Икковимиз ёнма-ён, негадир жилмайиб тушганмиз. Самандар айтмоқчи, «Худди бир ишни қойиллатиб қўйгандек», мен айтмоқчи, «Куйдирган калладек!..»

Машинам кабинаси эса хушбуй тоғ ва дашт гуллари­нинг хидига тўлиб кетгандек туюлади менга...

ЖИЯН

Турсунбой бир неча кундан бери «ўзига хон, кўланкаси майдон» бўлиб колди.

Шу ёшга кириб сира бунака маза қилмаганди. Тўрт каватли уйнинг уч хонали квартираси ўзининг ихтиёрида. Истаса ётади, истаса туради, истаса хонама-хона юради. Хонтахтадек рангли телевизор, видео, магнитофон бор. Ана кино, ана кассеталару, ана мусика. Истасанг, жўр бўлиб ашула айт, истасанг, рақсга туш!

Бу мебеллар, бу уй жиҳозлари. Холодилникнинг ўзидан иккита. Ичи тўла колбаса, пишлок, консерва, дудланган балиқлар. Халигидақа, «китдек-китдек»ларнику, «Император»идан тортиб «Мадонна»сигача бор. Истасанг е, истасанг ич!..

Турсунбой сиртки ўкиш сессиясига келган кезлари «Энди буёғи қандок бўлади? Қаерда яшайман? Нима қиламан?» деган хаёлларга берилиб, бир неча кун давомида довдираб-совдираб юрганди. Қандайдир ёшлар ётоғига вақтинча жойлашди-ю, аммо у ернинг шароити ёкмади, чекка қишлоқда тинчликка-осойишталикка кўниккан йигитча эмасми, бу серғалва шаҳар ҳам, шовкин-суронга тўла ётоқхона ҳам, ичиб олиб тонготар карта ё нарда ўйнайдиган, деярли ҳар куни муштлашадиган ҳамхоналари ҳам ёкмади. Аранг бир ҳафта чидаб юрдию, кейин чемоданини кўтариб чиқиб кетди. Бу ёқда бўлса сессия бошланган. Имтиҳону зачётлар тугагунча ярим ойдан ортиқ вақт бор. Боз устига куз хавоси сезилиб, совук тушиб колган, бирон бошпана топмаса бўлмасди.

Сўраб-суриштириб Сквердаги «Уй бозори»ни топиб борди. Шу ерда арзон-гаровга ижарага кўядиганлар кўп, деб эшитганди. Қаёқда! «Уй бозори» арининг инидек гап экан. Ит эгасини танимайди. Ҳаммаси осмонга сакрайди.

«Икки хонали квартира сотилади. Евроремонт қилинган». «Бир хонали уй. Офисга мўлжалланган. Хамма қулайликларга эга». «Уч ва тўрт хонали квартира арендага берилади. Шаҳар марказида. Қиммат. Гаражи бор...»

Турсунбой бир неча соат ана шу сотувчи, харидору даллоллар орасида талмовсираб юрдию, ижарага бирон ўзи боп квартира тополмади. Қорни очкаб, хафсаласи пир бўлиб оркага қайтаётганди, кимдир йўл четида турган, эшиги очик машина тарафдан «Турсунбой! Турсун!» деб чақиргандек бўлди. Қараса, хамюрти, акасининг ўртоғи Баҳодир ака. У тижорат билан шуғуллангани шаҳарга кўчиб, уй-жой қилиб кетганидан бери кўришишмаган эди. Танимабди. Хирсдек семириб, бакбақалари осилиб кетибди. Кўлида «сотка» телефон. Бўйида тилла «трост». Кўришишди. «Нима қилиб бу ерда ивирсиб юрибсан?» деб сўради. Турсунбой «Коллежда сиртдан ўқиётгани, бир ойга ўқишга, имтиҳонларни топширгани келгани, ётоқдаги аҳволни айтиб берди.

— Мен ҳам ўн-ўн беш кунга уйимизни битта-яримта ишончли одам топилса, қолдирмоқчи эдим, — деди Баҳодир ака ўйланиб унга бошдан-оёқ синовчан қараркан ва давом этди. — Янганни, жиянларингни олиб, бир Чимёни айлантириб келмоқчи эдим. «Дам олиш уйи»га путёвка қўлга тушиб қолди...

— Қўни-қўшниларга уй қалитини қолдириб кетсангиз бўлмайдими? — деди Турсунбой иккиланиброқ.

— Бе-е, шаҳарда қўни-қўшниларга ишониб бўларканми? — қихиллаб қулди Баҳодир ака, — Шаҳарда ким дўст, ким душман эканлигини билиб бўлмайди. Шунинг учун янганг билан чиққандик. Агар одобли, тартибли талаба кизлар бўлса, уйни йиғиштириб, супуриб-сидириб ўтириб турармиди дегандик. Қоровуллик-да!

— М...мен тўғри келмайманми? — таваккал қилди Турсунбой. — Мен ҳам қоровуллик қилиб ўтира

оламан, — у шундай дедию, кейин бўшашиб кўшиб кўйди. — Агар ишонсангизлар...

— Мен ҳам шуни ўйлаб тургандим, — деди Баходир ака лабларини кимтиб ва сўради. — Арок ичмайсанми?

— Йўк, нимаиди? — хайрон бўлди Турсунбой.

— Сигарет чекмайсанми? — яна сўради Баходир ака.

— Йўк, — бош чайкади Турсунбой.

— Буниси дуруст, — деди Баходир ака. — Битта-яримта бемаза ошна-оғайниларинг йўкми?

— Шахарда ҳеч кимни танимайман, ака, — деди Турсунбой.

— Мабодо, янгангни кўндирсам ... эхтиёт бўлиб, биз кайтгунча ўтира олармикансан? — Ўзи-ўзига гапиргандек деди Баходир ака.

— Ўтиравераман...

— Шунчаки телевизор томоша қилиб ўтириш керакмас-да, — жилмайди Баходир ака, — У ёк-бу ёкни йиғиштириб, телефон қилганларга жавоб бериб туриш керак бўлади. Уйда озмунча нарса борми? Гиламлар, палослар, телевизор, видео, хрустал идишлар дегандек...

Турсунбой «Ишонмасанглар, майли» деб орқасига бурилмоқчи эди, Баходир ака тўхтатди:

— Хозир янганг келсин, маслахатлашиб кўра-миз...

Турсунбой худо деганича бор экан. Баходир ака ҳамюртчилигиними, акасининг хурматини қилдими ё Турсунбойга омад қулиб боқдими, хайтовур маслахат пишди-кўйди.

Баходир аканинг хотини уни кўриб «Бўш-баёвгина бола экан» дегандек бурнини жийирганди, Баходир ака «Етти ёт бегона, шайтон талаба кизларингдан шуниси тузук. Ўзимизнинг одам. Ишончли» деб кулди.

Хуллас, Турсунбой ўша куниёк Баходир аканинг

квартирасига кириб келди. Устига темир қопланган эшиги жаранг-журунг мусика садолари билан очиладиган уйга кадам қўйдию, анграйиб колди. Бунақа квартираларни у факат чет эл киноларидагина кўрганди холос.

Ичи биллур идиш-товокларга тўла сервантнинг ўзи хона деворининг бир тарафини қоплаган. Иккинчи тарафида катта, шоҳона гилам осилган. Унга иккита қилич билан милтик илиғлиқ. Ўртада катта стол. Устидаги қозондек келадиган хрустал ваза тўла олма, банан, апельсину, мандаринлар. Бир чеккада экрани бир қулоч келадиган телевизор. Ёнида видеомагнитофон.

Кўшни хона кулфлорлик. У ер ётоқхона экан. Кириб, кўрсатиб ўтиришмади. Кейинги хона бўлса, Баходир акасининг ўзи айтмоқчи «шахсий офиси» экан. Компьютер. Радио. Ёзув столи. Жавон тўла жилд-жилд китоблар. Навоий, Пушкин, Бальзак, Толстой, Айтматов...

Турсунбой буларни кўриб оғзи очилиб колди. «Нахотки, Баходир ака шуларнинг хаммасини ўқиб чиққан бўлса?» — деган хаёлга бордию, кейин «Менга нима? У ўқимаган бўлса, ўзимиз ўқиймизда» деган фикрни кўнглидан ўтказиб қўйди.

Янгаси тушмагур ўлгудек сергал экан. Сира чакаги тинмайди. Хали газга эҳтиёт бўлишни, хали водопроводларни ўчиришни, электр асбобларига тегмасликни, бемаҳалда ҳеч кимга эшикни очмасликни тайинлагани тайинлаган. Турсунбой энсаси котиб, «Мен сизга ёш боламанми?» деб юборай дедию, аранг ўзини босди.

Қисқаси, у ўзи учун тегишли кўрсатмаларни олгач, уй эгалари хотиржам тортишди шекилли, шу кунгидея сафарга отланишди. Турсунбой Баходир аканинг пастда турган ошпоқ «Ласетти» машинасига бир дунё нарсаларни ортиб ташишиб юборди. Янга «эҳтиёт бўлиб ўтиришни» яна қайта-қайта тайинлаб, иккита

боласини олиб машинага ўтирди. Баходир ака бўлса, «Бўпти, Турсунбой, уйни сенга, сени худога топширдик. У ёқдан телефон килиб тураман» деб қўлини қисди, кейин «Йўлкирангга ишлатиб юрарсан, уйни қаровсиз қолдирма» деб чўнтагига бир даста пул сукиб қўйди.

Шундай килиб улар «Чимён» дам олиш уйига кетишди.

У ўзига ҳам, кўзига ҳам ишонамас, мушқули шунчалар осон ҳал бўлганидан, Баходир акани унга худо етказганидан боши осмонда эди...

Шундай килиб, мулла Турсунбойнинг янги ҳаёти бошланди.

Эрталаб туради. Газўчоққа чой қўяди. Овқатланади. Кейин газ, водопровод, электр асбобларини қайта-қайта кўздан кечириб, текшириб, уй эшигини кулфлаб ўқишга отланади.

Тушдан кейин қайтади. Дам олади. Телевизор ё видео томоша қилади, зерикса китоб ўқийди, ётиб ухлайди. Мазза!

Бир Баходир аканинг хонасига кириб, компьютерни ёкиб ишлатиб кўрмоқчи бўлдию, унга акли етмаслигини, кейин Баходир акасидан балога қолишини ўйлаб фикрдан қайтди.

Очиғи, биринчи, иккинчи кунлари кечаси ёлғиз ўзи бегона уйда ётиб қолганда кўрқди. Назарида қўшни хонада кимдир юргандек туюлаверди. Кейин билса, «дом»ларда шунақа бўларкан. Юкори ё пастки қаватда яшайдиганларнинг оёқ товушлари ё гўнғир-гўнғир овозлари эшитилиб қоларкан. Бир неча кундан кейин бунга ҳам кўникиб қолди.

Қулай шарт-шароит, тинчлик-хотиржамлик, бемадлоллик яхши-да! Бу нарса Турсунбойнинг ўқишларию, имтиҳонларига ҳам таъсирини кўрсатмай қолмади. Ҳатто ўтган сессияда қолган иккита қарзини ҳам топшириб юборганига ўзиям ҳайрон бўлди.

Баъзан у ўзига кўрпа-тўшак ёзиб берилган катта диванда шаҳзодалардек талтайиб ётаркан, Баходир

аканинг бунака бої ва осуда туриш-турмушига ич-ичидан хаваси келиб кетди. Ўзи ҳам ўқишни битириб олса, шаҳарда қолиб, битта шунака квартира сотиб олишни ният қилиб қўйди...

Шу тахлит кун ботди, тонг отди. Кунлар бир-бирини қувалаб ўта бошлади. Бу орада Баходир ака икки марта, янга бир марта телефон қилиб хабар олишди. Турсунбойнинг яхши ўтиргани, ҳаммаси жойида эканлигини эшитиб қўнғиллари хотиржам бўлди шекилли, кейин қўнғирок ҳам қилмай қўйишди. Бунисини энди, Турсунбойнинг уларни ишончини қозонганидан нишона деса ҳам бўларди. Турсунбой буни ички бир туйғу билан сезиб, вужудига ёқимли бир илиқлик югургандек ғоят мутаассир бўлди...

«Куз хавосига ишонч йўқ» деганларича бор.

Эрталабдан кўк юзини кўрғошин тусли булутлар қоплаб, кучли шамол эсди, ҳаммаёқни сарғимтир, қизғиш япроқлару, хас-хазонлар босди-қўйди. Тушдан кейин чакмоқ чакиб, момоқалдирок гумбурлаб, шаррос ёмғир қуйиб юборди.

Турсунбой бу пайтда ўқишдан қайтаётган эди. Худди сувга тушган мушукдек бўлиб, бошдан-оёқ ёмғирга бўкиб қолди. Аксига олиб уйда чирок ўчиб қолган экан. Кечга бориб ҳаммаёқ зимистон бўлди-қўйди. Турсунбой ошхонада кўзи тушганини эслаб, тимирскилаб шам топди, ёқди. Унинг липиллаб турган ожизгина ёруғида бирпас дарс тайёрламокчи эди, бўлмади, уйку босиб, хадеб кўзлари юмилиб кетаверди. Шундан кейин наридан-бери овқатланиб, ўрнига кириб ётди. Алламаҳалгача ёмғир томчиларининг дераза ойналарига урилишига, дарахт шохларининг шамолда нимадир демокчи бўлгандек ғичирлашига қулоқ тутган қўйи ухлаб қолибди...

Эрталаб совқотиб уйғониб кетди. Хадеб калт-калт титрайди денг! Хайрон бўлиб деразадан қараса, ҳам-

маёқ оппок. Кечаси билан кор ёғиб чиккан экан. Дераза рўпарасидаги бахайбат қайрағочнинг оппок шохларига тикилган кўйи, бирдан кор ёғиб, совук тушиб қолганига хайрон бўлиб узок туриб қолди. Негадир, уй эгаси Баходир ака, унинг хотини ва болаларини эслаб, «Шахарда шунчалик бўлса, тоғларда бундан бешбаттардир» деб ўйлади, уларга ачинди.

Чирок келган экан. Телевизор қўйди. Газни ёқди. Тухум чакиб куймоқ қилиб еди. Кейин хавонинг бунақа туйқус ўзгариб кетишини ҳисобга олмаганини, иссиқроқ кийим-кечак олволмаганини эслаб, ўз ўзини сўқди. Кейин балконда кўзи тушган эскирок чарм курткани ўзига катта бўлса ҳам кийиб олиб, энди кўчага чиқиб кетаётган эди, йўлакдаги телефон жиринглаганини эшитиб тўхтади, «уй эгаларидир» деган хаёлда гўшакни қўлига олди. Ундан бегона бир рус йигитнинг овозини эшитиб ажабланди.

У «Хозяин дома?» деди. Турсунбой бир амаллаб русчалаб «Уй эгалари йўклиги, улар дам олгани Чимёнга кетишганини» тушунтирди.

«Қачон келишади?» деб сўради яна йигит. Турсунбой «Аниқ билмайман. Бир ҳафталардан кейин қайтишлари керак» деди. Йигит «Сен кимсан?» деди. «Мен Баходир аканинг жияниман. Уй пойлаб ўтирибман» деб жавоб берди. Йигит «Хорошо» деб трубкани қўйди.

Турсунбой «Ха энди. Турсунбой ака бизнесмен одам. Биронта таниши бўлса керак-да» деган ўйга борди ва ўқишга отланди. Эшикни қулфлаб зина тарафга юрди...

Шу куни аксига олиб, дарслар чўзилиб кетди. Буниси ҳам етмагандай, улар ўқийдиган курсни кандайдир автокорхонага кор курашга бошлаб боришди. Хаво совук. Ер қор, осмон қор...

Қисқаси, Турсунбой уйга қайтаётганида аллақа-

чон кўча чироклари ёнган, йўллар тийганчик, совук кучайган эди.

Бир амаллаб ўз бекатига етиб олиб автобусдан тушиди, кейин шоша-пиша битта-яримта чироклари ёниб турган кўпқаватли уй томонга юрди. Таниш подъездга кирдию, цемент зина тагида букчайганча ёнбошлаб ётган аёлга кўзи тушиб тўхтаб колди. Ёнидан ўтиб кетай деса, ўтолмайди. Аёл жун рўмолини юзига тортган кўйи зина ўртасини эгаллаб турибди.

— Сизга нима бўлди? — сўради Турсунбой секин.

Аёл индамади.

— Ҳой, тирикмисиз, сизга нима бўлди ўзи? — яна сўради Турсунбой.

Аёл илкис бошини кўтариб қўл силтади:

— Бор, кетавер, йўлингдан колма!

— Мен сиздан нима бўлганини сўраяпман, — оғринди Турсунбой. — Бу ерда нима қилиб ётибсиз?

— Сени кутиб ётибман, — деди аёл ўрнидан турмоқчи бўлиб ва Турсунбойга каради. — Аёл кишига ёрдамлашмайсанми?

Турсунбой шоша-пиша уни қўлтиқладию, димоғига гуп этиб урилган хушбўй атир хидидан ғалати бўлиб кетди.

— Шу ерда турасизми? — яна сўради у.

Йўқ, — бош чайкади аёл ва бирдан оксоқланаётган оёғини силаб йиғлаб юборди. — Мени хароб қилиб кўчада ташлаб кетишди...

— Қаерда турасиз ўзи? — хайрон бўлди Турсунбой ҳеч нарсага тушунмай.

— Бу ерларни билмайман, — деди аёл уни маҳкам қўлтиқлаб. — Бир зиёфатдан машинада келётувдик. Қайфим ошиброк қолибди. Қанақадир хотин билан жанжаллашиб уришиб кетибмиз. Эrimi, ўйнашими, ёнидаги иккита эркак мени уриб, тегиб машинадан кўчага ташлаб кочишди...

— Ҳечқиси йўқ, тирик қолибсиз, — деди Турсунбой ҳамдардлик билан.

— Уйинг нечанчи каватда? — сўради аёл ва шикаста товушда кўшиб кўйди. — Мен сал у ер-бу еримга қараб олишим керак. Сволочлар! Зўрға эмак-лаб кўчадан подъездингларга етиб келибман... Совукдан музлаб ўлиб қолай дедим...

Турсунбойнинг бу нотаниш аёлга раҳми келиб кетди ва кўлтиклаб квартирага олиб кирди. Шунака ахволга тушиб қолган бегона аёлни кўчада қолдириб кетолмайдику, ахир! Уйга киришгач, унинг уст-бошини ечишга ёрдамлашди. Уйнинг иссиқлиги таъсир қилдими, аёлга жон киргандек бўлди.

— Мен бир ювиниб олсам бўладими? — деди лой, тупроқ чапланган, қорда хўл бўлиб кетган пальтоси, кўйлагига жиркангандек қараб.

Бемалол, — деди Турсунбой. — Мен чой кўйиб тураман!

Аёл пальтосини кўлтиклаб ваннага кириб кетди. Турсунбой унгача ошхонадаги стол устига қолбаса, пишлок, товук гўшти кўйиб, чой дамлади.

Бир маҳал ошхона эшиги очилиб, остонада бояги нотаниш аёл кўринди. Турсунбой беихтиёр ўша тарафга қарадию, анграйиб қолди.

У Турсунбой ўйлаганчалик кекса аёл эмас, балки ниҳоятда келишган, қош-кўзлари попуқдек, ўттиз ёшлардаги дўндиккина ёш жувон экан. Кўнғироқ-кўнғироқ хўл сочлари елкаси узра ёйилган, худди эртак китобларидан чиқиб келгандек гўзал, сохибжамол маликаларга ўхшаб кетарди у.

— Ужин тайёрма? — жилмайди жувон тилла тишларини ялтиратиб.

— Тайёр, мархамат, — деди Турсунбой шошилиб.

— Ўхў! Ассортимент зўр-ку! — деди аёл сочик билан сочларини артганча столга яқинлашаркан. — Жуда бой яшаркансан!

— Бу... мени уйим эмас, — деди Турсунбой хижолатомуз охангда. — Бу... халиги... тоғамнинг уйи. Улар дам олишга кетишган. Мен қоровулман...

— Қоровулмас, соқчи дегин! — кикирлаб қулди

жувон ва пиёладаги чойдан хўпларкан яна Турсунбойга қаради. — Жуда совук ўтиб кетди. Бирон иситадиган нарсанг йўқми?

— Ана, кайнок чой, — тушунмади Турсунбой.

— Чой эмас, — кулди аёл. — Ароқми, конякми дейман? Ичим яхлаб қолганга ўхшайди...

— Бор, бор, — деди Турсунбой эслаб ва шкафдан битта ароқ билан коняк олиб столга қўйди, — Бўладими?

— Буниси бошқа гап! — қафтларини бир-бирига ишқалади аёл. — Очмайсанми бунини?

— Мен...ичмайман, — деди Турсунбой. — Умуман ичмаганман...

— Ўзинг ичмасанг, менга қуйиб бермайсанми? — кўзларини айёрона сузди аёл. — Кавалер ҳам шунака бўладими?

— Мен кавалер эмасман, студентман, — деди Турсунбой бу сўзнинг маъносини тушунмаса ҳам.

Аёл қах-қах уриб кулиб юборди.

— Уйланганмисан ўзи?

— Йўқ, — уялинкираб деди Турсунбой. — Айтдимку, ҳали талабаман.

— Нима, талабаларнинг хотини бўлмайдами? — унга синчковлик билан тикилди аёл.

— Йўқ ... Ҳали ёшман. Энди йигирмага тўламан, — деди Турсунбой довдираб. — Уйланишга вақт бор.

— Кўз остига олиб қўйганинг борми? — яна сўради аёл.

Турсунбой «йўқ» дея бош чайкадию, қўшиб қўйди. — Келинни онам топадилар...

Аёлнинг кулгусидан хона жаранглаб кетгандек бўлди.

— Майли, кел, ўзинга ҳам қуй, — деди у Турсунбойнинг ковушисиз қўллари то конякни очиб қадаҳга қуйгунча кузатиб тураркан. — Ўша бўлажак келин учун ичамиз!

— Йўқ, раҳмат, ичмайман. Ичмаганман, — бош

чайкади Турсунбой. — Эртага имтихоним бор, тайёрланишим керак.

Майли, яхши йигит экансан. Бахтли бўл! деди аёл кадахни ғунча лабларига тегизаркан.

— Рахмат, — деди Турсунбой.

Аёл кадахни бўшатиб, егуликларга қўл чўзди. Кейин яна ўзига куйиб ичди, Турсунбойга ҳам қуйганди, у «йўк» деб кадахни нари суриб қўйди.

Жуда ғалати экансанку-а? — кулди аёл кўзлари ёниб. — Келин учун ичилди... Сен учун ичилди. Энди мен учун ҳам ичмайсанми?

Турсунбой ноқулай ахволга тушиб колди. «Майли, — кўнглидан ўтди унинг, — ишқилиб, еб-ичиб тезроқ бу ердан кетса бўлди.»

У шундай хаёлда кадахни бўшатди.

— Бу бошқа гап, — деди жувон жилмайиб. — Энди овқатга кара! Исминг нима ўзи?

Турсунбой айтди.

— Мени исмим Флора, — деди аёл яна кадахларга коняк қуяркан. — Кел, энди танишганимиз учун ичамиз!

— Йўк, рахмат, ичмайман, — деди Турсунбой.

— Мени хафа қиялсан, йигит, — деди аёл лабларини буриб. — Эркак ҳам шунақа бўладими?

Турсунбой яна ичишга мажбур бўлди. У хакикатан ҳам ичкиликдан жуда узоқ йигит эди. Ичи ёниб кетгудек бўлдию, кейин ўзини анча енгил хис қилаётганини сезиб ўзиям хайрон колди.

Шундан кейин аёл тап тортмай қўшни хоналарни айланди. Телевизор, видео, компьютер, биллур идишларни кўриб танглайини тақиллатди. «Тоғанг бало одам экан. Миллионерга ўхшайди» деб кулди.

Турсунбой энди аёл кетса керак деб ўйлаганди, йўк у яна қайтиб ошхонага кирди. Яна кадахларни тўлдирди.

— Бу йил киш жуда эрта келадиганга ўхшай-

ди, — деди ўз-ўзига гапираётгандек. — Бу хавода қанақа килиб уйга етиб оламан хайронман?

— Кўча тўла машина, амалларсиз, — деб кўйди Турсунбой.

— Бунисини кўрамиз, — кулимсиради аёл ва қадахнинг бирини унга узатди. — Ол!

— Мен бошқа ичмайман, — деди Турсунбой чўчиб.

— Кел, тоғанг учун ичамиз, — терилган, ингичка кошларини керди аёл. — Агар шундок тоғанг учун ҳам ичмасанг уят бўлади.

Турсунбой ичишни ҳам, ичмасликни ҳам билмай колди. Кейин Баҳодир аканинг ўзига қилган яхшиликларини эслаб, «Шундок одам учун юз грамм ичсам, чиндан ҳам арзийди» деган хаёлда қадах чўқиштирди. Ичишди. Кейин ёнма-ён ўтиришди. Аёл лип этиб ташқарига чиқиб сумкачасини кўтариб кирди. Сигарет олиб лабига кистирди. Зажигалка билан ёқди. Олифталик билан тутунни лаб четидан пуфлади.

— Сигаретам чекмайсанми? — сўради секин.

— Умуман чеккан эмасман, ёмон кўраман, — деди Турсунбой.

Аёл кулди.

— Қизик, ичмасанг, чекмасанг, бу қанақаси? — у елкаларини учуриб кўйди. — Балки, хотинларни ҳам кўрмагандирсан?

— Қанақа хотин? — сапчиб тушди Турсунбой.

— Масалан, менга ўхшаганини. — Қах-қах урди аёл ва шартта ёқасини очиб дуркун кўкракларини кўрсатди. — Бунақа нарсаларни кўрганмисан? — у шундай деб кейин кўйлаги этагини кўтариб, оппоқ, таранг сонларига ишора қилди. — Буёғи қалай?

— Кўйсангизчи, опа, — деди Турсунбой кўзларини олиб қочиб. — Уят бўлади!..

Аёл туйкус унинг елкаларига бўлиқ билакларини ташлади.

— Сен менга ёқиб қолдинг, Турсунбой, — деди эхтиросли шивирлаб. — Истайсанми?..

— Сиз уйингизга кетмайсизми? — унинг сўзини бўлди Турсунбой.

— Истасанг, қолишим ҳам мумкин, — деди аёл унинг юзига лабларини суркаб.

Шу пайтгача бунака сохибжамол аёлни кўрмаган, умуман киз боланинг кўлини ушламаган Турсунбой довдираб колди ва уни беихтиёр нари итарди.

— Келинг, ичайлик, — деди аёлни чалғитишга уриниб.

— Давай, йўк демайман! — кулди аёл.

Қадах уриштириб яна ичишаркан, боши айлана-бошлаган Турсунбой аёл ўзининг қадахидаги конякни тезгина ерга тўкиб ташлаганини сезмай колди.

Аёл яна ўзига суйкала бошлаганини сезган Турсунбой уни чалғитишга уриниб, мехмонхонага бошлади, «Телевизор кўрамиз» деди. Аёл унга эргашди. Турсунбой телевизорни ёкиб, керакли программага олиб энди оркасига ўгирилганди хамки, кўзи тиниб, боши айланиб кетаёзди.

Бу кутилмаган мехмон — сохибжамол аёл унинг қаршида кип-яланғоч, тўлин ойдак бўлиб, кўлида иккита қадак тутганча турарди. Унинг қачон ечиниб, қачон қадахларни тўлдириб келганига тушунолмаб колди.

— Кўйсангизчи... бу...бу канақаси? — деди тили тутилиб.

— Яқинроқ кел, — шивирлади аёл.

— Йўк, — бош чайқади Турсунбой оркасига тисарилиб.

— Кел дедим, — деди аёл кўлидаги қадахларни стол устига кўйиб ва Турсунбойни бағрига тортди ва лабларига лабларини босди.

Турсунбой нима бўлаётганини тушунолмаб колди...

Фақат икковлари диванга йиқилишгани, аёлнинг уни лабларига қадах тутаётгани, ўзи эса ютокиб унинг кўкракларига ёпишганини эслаб колди, холос...

Турсунбой тонг коронғусида аранг кўзларини очди. Боши қарахт, кўнгли айнир, бутун вужуди қакшаб

оғрирди. Гандираклаб ўрнидан турди-ю, беихтиёр кечаси ўзи уйга бошлаб кирган нотаниш аёл — Флорани эслади. У йўқ эди. Ваннахонани каради, кўшни хоналарга чикди. Йўқ, унинг ўзи ҳам, кийимлари ҳам кўринмасди.

«Нахотки, кетиб колган бўлса?» — хаёлидан кечди унинг ва кеча нималар бўлганини эшлашга уриниб кўрди. Йўқ, буларнинг хаммаси тушга ўхшаб кетарди унинг назарида. Нималар бўлди ўзи хайрон. Флора унга ёпишди, ё, Турсунбойнинг ўзи унгами?.. Кейин нималар бўлди? Чирок ўчди?.. Йўлакда чирок ёниб-ўчди, эшик очилди? Кимлардир кирди?.. Турсунбой ҳеч қайсисини аниқ-тиниқ эслаёлмайди.

Турсунбой шу пайт ўқишга боришини, бугун имтихони борлигини эслаб девордаги осма соатга каради-ю, унинг тагидаги телевизор ҳам, видеомагнитофон ҳам жойида йўқлигини кўриб, кўзларини ишқалаб бакириб юборди. Югуриб кўшни хонага ўтди. Қулф-лоғлик ётоқхона ҳам очик-сочик. Компьютер ҳам ўз ўрнида йўқ, симларигина ерда илондек чувалашиб ётарди.

Турсунбой худди эси оғиб колгандек пешонасини гижимлаб, сочларини юлган кўйи яна меҳмонхонага кирди ва сервантдаги биллур идишларнинг кўпчилиги йўқлиги, тумбочкаларнинг эшиклари очиклигини кўриб вахшиёна кичкириб юборди. Жонхонатда йўлакка югурди. Кўчага чиқиладиган эшик ҳам қия очик эди... У «Хой! Ким бор?» дея бакирганча эшикни очди-ю, оёғи остидаги хўл пол латтага тийғониб гурсиллаб йиқилди. Боши деворга зарб билан урилиб кўзларидан ўт чикиб кетгандек бўлди, ҳушини йўкотди.

Темирэшик ҳамон лангочик, ташқаридан эсағувиллаб совуқ шамол кириб турарди ...

ДЕВОРДАГИ ИЗ

Уста Маҳкамнинг бошига ташвиш тушиб қолди.

Икки ой уриниб-суриниб уйини ремонт қилдирди, кейин кизини узатди. Бу орада кенжа ўғли «кира қилиб, беш-ўн сўм топиб келаман» деб, машинасини ҳайдаб чиқиб кетиб, бировнинг фалон пул турадиган чет эл русумли машинасини уриб пачағини чиқариб келди.

Уста Маҳкам учун ана шуниси ўлганнинг устидан тепгандек бўлди. Уй ременти кизининг тўйига танишбилишлардан кўтарган бир миллион қарзи бир ёқда қолиб, энди буниси чиқди.

Машинанинг эгаси хотинлардан баттар шаллақи эркак экан. Худди Уста Маҳкамни бўғиб ўлдиргудек уйига бостириб келди. «Агар машинални тўламасанглар, ундок қилвораман, бундок қилвораман» деб тоза кулоқ-мияни еди. Уста Маҳкам худонинг зорини қилди, «тузатиб берамиз» деди, қасам ичди, қани энди кўнса! «Агар шу хафта ичида уч юз доллар топиб қўймасанглар, машинални уриб мелисадан қочиб юрибди» деб, «судга бераман» деб тўполон кўтарди.

Уста Маҳкам қараса, жанжални текинга сотиб оладиган одам. Шунинг учун маслаҳат билан «Жигули» машинасини сотишга қарор қилишди. Уста машинасига ачинди. Кунларига яраб турганди, нима қилсин?

«Хар ҳолда кулоғим тинчийди, озми-кўпми қарзларимдан ҳам қутиламан» деб ўз-ўзига тасалли берди.

Қисқаси, машина сотилди, ўзи айтмоқчи, битта-яримта қарзларидан қутилди. Машинаси пачоқланган киши эса пулнинг қаттагина қисмини ўпириб кетди.

Уста Маҳкам биларди. Энди қолган пулни расамади билан ишлатмаса, у ёғига ўтириб қолишларини яхши ҳис қиларди. Хулласи қалом, шу кунлари уйда ҳам, кўчада ҳам ўзаро суҳбатлар асосан шу мавзу атрофида борадиган бўлиб қолди.

Мана хозир ҳам, эр-хотин касалхонада ётган куда-сининг олдидан автобусда қайтишаркан, хотинининг Уста Маҳкамга раҳми келиб кетди.

«Умр бўйи шахсий машина ҳайдаб юрган одамга кийин-да, – ўйларди у эрига кўз кирини ташлаб. Тўстўполон автобусларга кўникиши кийин бўляпти...»

– Майли, кўп ўйламанг, дадаси, – деди у ҳам хўрсиниб. – Болаларингиз катта бўлиб қолишди. Машина бўлса, топилар. У ўғлингиз бўлмаса, буниси сотиб олар...

– Машинасиз юрсам, оёғим узилиб тушмайди, – синик кулимсираб қўйди Уста Маҳкам. – Қолган қарзларни ўйлаяпман, хотин. Хали, Бобоевга юз минг беришим керак. Худойкуловга эллик минг, – Уста Маҳкам афсус билан бош чайқади, – энг чатоғи, буёқда Бердимуродовнинг қарзи бўйнимда турибди...

– Ким эди, Бердикуловингиз? – хайрон бўлди хотини, – уям сиз билан ишлайдими?

Ха, яқинда ишга келган. Бош инженер, – деди Уста Маҳкам оғир тин олиб, – сен уни танимайсан. Ўзига етганча такаббуррок йигиту, аслида ёмон эмас, бойвачча, мардлиги бор...

– Бойвачча бўлса, кутар, дадаси, ҳеч каёкка қочиб кетмаяпсиз-ку! – деди хотини ҳамдардлик билан, – қарз деган нарса секин-секин узилади-да.

Аёл эрининг бир сўзли, айтганидан қайтмайдиган киши эканлигини биларди, шунинг учун индамаса ҳам бўлардию, лекин дилидаги тилига чиқиб кетганини ўзи ҳам сезмай қолди:

Қанча экан, ўша қуриб кетгур берган қарзи?

– Беш юз минг сўм... Қизингни узатаётганимизда олгандим... Бўлиб-бўлиб берарман деб ўйлагандим. Бу ёқда палакат машина чиқиб қолди. Режам бузилди. Ха майли, буям тақдирнинг бир тепкиси-да!..

– Майли, сиқилманг, – деди хотини. – Ўша Бердимуродов деганингиз тушунар?

Уста Маҳкам хотинига караб аччик жилмайди:

– Ҳамма гап шунда-да, – деди надомат билан. – Тушунмайди. Илгари синашта бўлмаганмиз. Айтганида туриб оладиган одати бор. Бирдан уйга бостириб келиб, «кани, қарзни чўзиб кўйинг» дейишдан ҳам тоймайди.

– Унда нима қилмоқчисиз? – кўзларини жавдиратди хотини.

– Мен эрта-индин Чинозга иш билан кетаман, – деди Уста Маҳкам негадир овозини пасайтириб. – Бир бадавлат одам иморат қурдираётган экан. Шериклар айтиб қолишди. Бир хафталик иш дейишяпти. Шифтига фанер кокиб, ром-эшикларини ўрнатиб бериш керак экан, харна-да!

– Майли, бориб кела қоларсиз. Бу ерда юравериб ҳам сиқилиб кетдингиз, – деди хотини.

– Мебель фабрикамиз ҳам аксига олиб тўхтаб қолди. Иш бўлмагандан кейин, пул ҳам йўқ, – деди Уста Маҳкам. – Майли, берардан қисмасин. Шунинг учун айтмоқчиманки, мабодо ўша Бердимуродов мен йўғимда келиб қолса, қарзини бериб юбора қоларсан. Сенга қолдириб кетаман...

– Майли, бир гап бўлар, – деди хотини эрини маъқуллаб.

Автобус шошиб-шошмай ҳамон йўлда борар, йўловчилар кам, сийрак бўлгани учунми, бекатларда узок-узок тўхтаб қоларди. Уста Маҳкам эса бунга сари асабийлашар, юраги сиқилиб, хадеб у ёқ-бу ёққа алангларди.

Ниҳоят, автобус уларнинг бекатига яқинлашди. Эр-хотин бошқаларга эргашиб эшик тарафга юришди.

Боя, эр-хотин ўтирган жойнинг орқа тарафида журнал варақлаб келаётган қора кўзойнакли, озгин йигит ялт этиб тепасида туткичга осилиб турган жингалак сочли ўспиринга каради. Бу қарашнинг маъносини икковлариям тушунишди шекилли, йи-

гитча «маъкул» дегандек бош ирғаб, Уста Махкам билан хотинининг орқасидан эргашди.

Автобусда колган корақузойнакли йигит бўлса, яна кўлидаги журнал устига энгашди...

– Бу, оддий муттахамгарчилик холос, – деди капитан Саидов ўрнидан туриб хонада у ёқдан-бу ёққа юраркан.

– Оддий эмас, – бош чайкади эксперт Умаров. – Оддий эмас. Жуда пухта ўйланган, усталик билан амалга оширилган ўйин! Бутунлай бошқа, бегона бир одамнинг номидан бировнинг уйига тап тортмасдан кириб бориб, ярим миллион пулини олиб чиқиб кетиш учун ҳам «махорат» керак!

– Кўркмаганини-чи? – кўшиб кўйди сержант Қорабоев. – Юракдан ҳам бор экан-да!

– Уларда юрак нима қилади? – деди Умаров. – Бунақа нусхалар оддий, инсоний хис-туйғулардан махрум бўладилар. Улар давлатниям, халкниям, қонунниям, ҳамма, ҳамма нарсани босиб-янчиб, мақсадлари сари интилаверадилар. Улар учун пул, бойлик, шахсий манфаатдан устунроқ нарса бўлмайди. Шунинг учун...

Шу пайт эшик очилиб, лейтенант Жанна Микеладзе кириб келдию, унинг гапи узилиб қолди.

– Кечирасизлар, ўрток капитан, – деди у кўлидаги суратларни узатиб, – фоторобот хулосасини олиб келгандим.

– Қани, қани, бир туркини кўриб бокайлик-чи! – деди Умаров.

Хамма стол устига ёйилган суратлар устига энгашди.

– Бир карасанг, бинойидек зиёли одамга ўхшайди, – деди Умаров танглайини тақиллатиб. – Кўй пўстинига ўралган бўрининг ўзи!

— Энг чатоғи юз бичимлари аниқ эмас, — афсусланди капитан Саидов — инайкейин, кора кўзойнаги ҳалал беряпти. Кўзлари кўринмайди.

— Уй бекаси, жабрланувчи Мирзоитовнинг хотини бошқа ҳеч нарсани эслолмади, — деди лейтенант Микеладзе.

— Буниси тушунарли, — деди Умаров ўйлаиб. — Содир бўлган воқеадан кейин унинг юраги ўйнаб, хушидан кетиб йиқилган. Одам бунақа ҳолатда айрим муҳим тафсилотларни унутиб қўйиши табиий.

— Лекин, барибир эслаб қолиши мумкин эди, — деди сержант Қорабоев. — Кап-катта хотин доврираб, гипноз ҳолатига тушиб қолган. Аввалига, «эгнида енги калта, оқ кўйлак эди», деганди. Кейин, «йўл-йўл гулли кўйлақда, галстук такқанди», деб турибди.

— Сен ҳам унинг ҳолатига тушиб қолсанг, чолни кўриб бувам деб қолардинг, — кулимсиради Умаров. Эшикдан «мен Бекмуродовман» деб кириб келган бегона одамга ярим миллион пулни бериб юбориб, «эрим қарзидан қутилди» деб енгил тортиб ўтирган аёл ўша одамни товламачи эканлигини, бировнинг номи билан иш юритиб, куппа-кундузи шилиб, хонавайрон қилиб кетганини билса, қанақа ҳолатга тушиб қолади?

— Уй бекасининг ҳар бир тафсилотларини чиздириб кўрдик, — тушунтириш киритди Жанна, — натижа ҳозирча шу. Унинг айтишича, номаълум эркак ёлғиз бўлган...

— Қўшни кўчада шериклари машинада кутиб турган бўлиши ҳам эҳтимолдан холи эмас, — деди капитан Саидов.

— Лекин, у Мирзоитов хонадонига ёлғиз ўзи кириб борган, — деди Умаров.

— Хотиниям ўзи ўлгудек содда экан-да? — илжайди сержант Қорабоев.

— «Ўзбекнинг соддаси» деганлари шу-да! — деди капитан Саидов оғир сўлиш олиб ва ўтирганларга кўз югуртиб, бош чайқади. — Йўқ, бунақада иш

бўлмайди. Хўп, шунака киёфали одамни тутдик ҳам дейлик, бу билан ҳеч нарса ўзгармайди. Биз сохта «Бекмуродов»ни топишимиз керак! Ҳамма гап шунда!..

Хонага таранг бир жимлик чўкди. Сукунатни хона деворидаги осма соатгина бузиб турар, у худди алланималарни ҳисоб-китоб қилаётгандек чўт ташлаётганга ўхшаб кетарди...

Уста Маҳкам билан хотини бир неча кун ичида адоий тамом бўлишди.

«Мол аччиғи» ёмон бўлар экан. Бир ҳафта давомида ўзларини қаёққа уришни билмай қолишди.

Уста Маҳкам табиатан соддароқ, ҳаммани ўзидек деб ўйлайдиган одам деб билгани учунми, тўғри кўнгилда хотинига бир дунё пул қолдирган, мабодо Бекмуродов келиб қолсаю, қарзини сўраса, бериб юборишни тайинлаб ўзи Чинозга кетганди.

Аслидаку, ҳар куни катнаб ишласа ҳам бўларди. Лекин иш тезроқ битсин дебми, ҳар куни у ёққа бориб, бу ёққа келишдан эринишдими, ҳар қалай иккита шериги билан ўша янги қурилаётган иморат жойлашган ҳовлида қолиб ишлашга келишишди. Оқибати бунақа бўлиб чиқди. Мутлақо хаёлга келмаган нарса!

Уйга қайтгач, Бекмуродов келиб пулни олиб кетганини эшитгач, аввалига кўнгли хотиржам бўлди. Эрталаб Бекмуродовнинг уйига кўнғирок қилдию, унинг ҳеч нарсадан беҳабар эканлигини эшитиб, ўтирган жойида ағдарилиб тушаёзди.

Чоп-чоп, югур-югур шундан кейин бошланди. Маҳалла идорасидан тортиб, милицияга хабар қилинди. Уста Маҳкамникига «Бердимуродов» бўлиб келган номаълум киши ерда ҳам, кўкда ҳам йўқ эди...

Ҳамманинг боши котиб қолди...

Бу ҳам кулгили, ҳам ачинарли ходиса эди. Унинг барча иштирокчиларию гувоҳлари билан савол-жавоблар қилинди. Лекин тайинли гап чиқмади.

«Хақиқий» Бекмуродов – оқ-сарикдан келган, баланд бўйли, кўк кўзли йигит чиндан ҳам ҳеч нарсадан беҳабар, бу яқин-ўртада Уста Маҳкамдан берган қарзини талаб қилиб бориш хаёлига ҳам келмаган, ўзи айтмоқчи, «ишлари бошидан ошиб-тошиб ётган экан...»

Уни Уста Маҳкамнинг хотини билан ҳам юзлаштиришди. Аёл биринчи кўрган захоти, «уйимизга келган йигит бу эмас» деб рад қилди.

Ўша куни кўчада ўйнаб юрган иккита бола ҳам келган одамни кўришган, лекин, улар ҳам уни қора кўзойнак тақиб, енги қалта йўл-йўл кўйлақ кийиб, галстук боғлаганидан бошқа нарсани айтишолмади.

Ярим миллион сўм пулни туя қилиб кетган товламачини топиш ва тутиш учун бу хил далиллару кўрсатмалар камлик қиларди, албатта.

Шаҳар катта. Кўча тўла одам. Озгин жуссали, қора кўзойнак тақиб, енги қалта йўл-йўл кўйлақ кийиб, бўйнига қора галстук боғлаб олган эркаклар озмунчами?!

Хар бирини ушлаб, ёқасидан бўғиб, «Бекмуродовнинг никобида келган сенсан» деб бўлмайтиди-ку, ахир?..

Ана шунақа, бош-кеги йўқ саволлару муаммолар нафакат капитан Саидовни, балки бутун жиноят-қидирув гуруҳини ўйлантириб қўйди...

Томига шахмат белгиси туширилган чирок билан никобланган «Тико» эксперт Умаров билан лейтенант Микеладзени кўча юзида қолдириб ўтиб кетди.

Жанна Уста Маҳкамнинг дарвозаси тепасидаги қўнғирокни босди. Ҳеч ким очмади. Хайрон бўлиб

туришганди, қўшни эшикдан чикиб келган, челақда сув кўтариб олган, коптокдек юм-юмалок, пакана одам кўринди. Улар билан сўрашди, кейин «кўчанинг у бетига қўшниникига ўтиб кетаётгандек кўринувди, хозир невараларга айтаман, чақириб беришади» деб, яна уйга кириб кетди. Зум ўтмай, Уста Маҳкамнинг алланечук паришон хотини чикиб келди, уларни уйга бошлади.

Умаров Жаннага «мен хозир, сизлар кираверинглар» дедида, ўзи Уста Маҳкамнинг ён қўшниси билан суҳбатлашиб колди.

Пакана одам янгигина сувалган цемент пойдеворга челақда сув сепиб у ёқдан-бу ёқка юрарди. Умаровнинг ўзига кизиксиниб қараб турганини сезиб, бир-икки оркасига қараб қўйди-да, кейин ёнига келди.

– Шу, кўча тараф фундамент пишиқ ғиштдан эди, – деди пакана одам, – шуни цемент сувок қилдирувдик. Қотиб, ёрилиб кетмасин деб, сув сепиб кўймасам бўлмади...

– Тўғри, тўғри, – деди Умаров уни маъқуллаб ва деворга кўз югуртира туриб сўради, – сувок қачон қилинганди ўзи?

– Бир хафтадан ошиб колди, – деди пакана одам, – орада бир-икки ёмғир ёвиб ўтгани учун куриши кийинрок бўлди.

– Тузук, тузук, – деди Умаров деворнинг бир тепасига, бир пастига қараб, – йўлка чала бўлиб қолибди-да?

– Битириб қўймоқчи эдик, – деди пакана одам афсуслангандек, – шу десангиз, цемент етмай колди. Нариги хафталарга битказиб қўярмиз...

Шу пайт иморатнинг у бошида кичкинагина болақай қўлидаги чўп билан цемент сувокка нимадир чизишга уринаётганини кўриб, пакана одам бақирди:

– Ашур! Ташла, қўлингдаги чўпингни! – деди мушт ўкталиб. – Хозир қулоғингни кесиб оламан!

– Яхши, яхши чикибди, – деди Умаров бир девор-

га, бир уй эгасига қараб кулиб ва туйқус болакайга, унинг қўлидаги чўпга тикилганча туриб қолди. Кейин пакана одамга ўгирилди.

– Мана бу ерга панжа изи тушиб қолибди, – деди пойдеворга кўз югуртиб.

– Қани? – сергакланди пакана одам хавотирланиб ва кулиб юборди, – ха, неваралардан биронтасиникидир-да!

«Йўқ, ёш боланинг бармоғига ўхшамайди», дея кўнглидан ўтказди Умаров иккита кўрсатгич ва ўрта бармоқларнинг учи сезилар-сезилмас тушиб қолган пойдевордан кўз узмай.

Шундан кейин, Умаров пакана одамга узр айтиб, Уста Маҳкамникига кирди, Жанна билан нималарнидир имо-ишора қилиб гаплашиб қайтиб чиқди. Яна пойдевордаги панжа изига қараб қуйди. Жанна Уста Маҳкамнинг хотинини бошлаб чиқди. Ундан ўзини «Бекмуродов» деб таништирган номаълум эркак билан қай тарзда, қай ҳолатда гаплашганини, у қаерда турган, ўзини қаерда тўхтагани, ҳамма-хаммасини қайта-қайта сўраб-суриштирди. Аёл «бу гаплар нима керак экан» дегандай, аввалига ҳайрон бўлди-ю, кейин номаълум эркак Умаров боя кўрган, бармоқ учларининг изи тушиб қолган жойига бориб, бармоқ учи билан деворга қўл қуйиб турганини эшитиб, қувончдан қичқириб юбораёзди. Кейин пакана одамни чалғитиб нарироққа олиб кетди, Жанна эса бу орада у кўрсатган бармоқ изини тез-тез сурагга тушириб, ўша ердан ҳар эхтимолга қарши экспертиза учун цемент ҳам киртишлаб олди...

Умаров бўлса пакана одамни гапга солиб, «сувокчи яхши уста экан, менгаям керак эди» деб, шу кунгек шу ховлида ишлаган устани топтирди. Қўшни маҳаллада турадиган, ўлгудек қўрқоқ, ховлиқма одам экан. Аввалига Умаровнинг кимлигини билиб эхсонаси чиқиб кетди.

Кейин ўша ховлида ўн кунча ишлагани, ҳеч қандай фавқулодда ходиса юз бермагани, лекин ўша

ёмғир ёккан кун у ўзининг шогирди билан ишни тўхтатиб, асбобларини йиғиштираётганда қандайдир қора кўзойнакли бир йигит йўлкадан юриб келгани, Уста Махкамнинг уйини сўраганини айтиб берди...

Қисқаси, эртасигаёк Умаров билан Жаннанинг ишлари кўпайиб кетди. Шу атрофдаги беш-ўнта одамнинг бармоқ изларини сездирмай олиб, девордаги изларга солиштириб чиқишга гуғри келди. Натижа мутлақо кутилмаган бўлиб чиқди.

Яъни, у на уй эгаларининг, на кўни-кўшнларнинг, на бошқаларнинг бармоқ изларига ўхшамасди. Шундан кейин, Жанна махсус картотекага мурожаат қилишга ва ўша изнинг эгасини топишга киришди.

Бу орада уч кун ўтиб кетди.

Нихоят жавоб тайёр бўлди. Девор сувоғидаги икки панжа учининг излари Бехзод Шамсиев деган кимсага тегишли бўлиб чиқди.

«Шайтон» лақабли бу кимса илгари ўғирликда ва товламачиликда айбланиб камалиб чиққан, ҳозир қаерда юрганини ҳеч ким билмас экан. Ички ишлар бўлимидагилар у ҳақда ғалати-ғалати гапларни айтиб беришди.

«Шаҳар марказидан квартира тўғрилаб бераман» деб содда одамларни қон қакшатиб, «навбатдаги рейсга самолётга билет олиб бераман» деб йўловчиларнинг пулларини йиғиштириб қочган, аёлларни «чет элга ишга жўнаттираман» деб ҳув туширган ҳам шу – «Шайтон» лақабли муттаҳам эди.

Яна шуни ҳам огоҳлантириб қўйишдики, «Шайтон»ни қўлга олиш қийин, у минг бир турда товланиб турар, ҳар қандай вазиятдан чиқиб кетиши мумкин экан.

Худди шундай бўлди, Шамсиев шаҳар ташқарисидаги пансионатларнинг биридан топилди. Уни «хотинини қўйиб, сенга уйланаман» деб алдаб, маишат қилиб юрган ёшгина бир артистка билан ушлашди.

Айтганларича бор экан. Шамсиев хўп томоша кўрсатди.

«Мени безовта килишга хақкиглар йўқ, мен да-воланаяпман» деб кўрди.

«Менга тухмат қилаётганиглар учун қонун олди-да жавоб берасизлар» деб дўқ-пўписа қилди.

Охир-оқибат ипакдек эшилиб, «Серсам чаток, ин-парк бўлсам, уволимга коласизлар» деб кўз ёш ҳам тўқди.

Рад этиб бўлмайдиган далилу исботлардан кейин кўй оғзидан чўп олмаган, мусичадек беозор, бечора-ваш бир кимсага айланди-қўйди.

Олдинига, эксперт Умаров уни олдига ҳудди кар-та чийлагандек бир неча фотосуратларни кўйганида пинагини ҳам бузмади. «Одамларнинг бармоқ изла-ри бир-бирига ўхшайди. Бу менга нисбатан правака-ция!» деб жанжал кўтаришга уринди.

Умаров табиатан вазмин одам эмасми, ўзини бос-ди.

— Умуман олгандаку, ер юзидаги ҳеч бир одам-нинг бармоқ излари иккинчисига ўхшамайди, — деди кулимсираб. — Лекин сизнинг бармоқ изларингиз миллиард одамнинг орасида ажралиб туради. Жуда оригинал!..

У шундай дея, суратларни битта-битта олиб, «ма-нави бармоқларнинг излари картотекадан, «буниси Уста Маҳкамнинг дарвозаси ёнидаги цемент сувоқка тушиб қолган панжаларингиз изи», «мана буниси, кеча биз билан кўришганингизда туширилган бармоқ изларингизнинг экспертиза тасдиқлаган хулосаси», — деб тахтага миҳ қоққандек битталаб исботлаб берди.

Шамсиев шундан кейин ўзини қасалга солди. Кўзларини ола-кула қилди. Оғзидан кўпик сочди. Юрагини чангаллаб ерга йиқилди. Тутканори тутган одамдек типирчилаб ётиб олди...

Милиционер йигитлар унга ёрдам беришмоқчи эди, капитан Саидов уларни тўхтатди.

— «Шайтон» одатдаги шайтонлигини қилаяпти! — деди босиқ охангда. — Эътибор берманглар!...

Шамсиев эртасигаёк мулла минган эшакдек бўлди-қолди. Хамма бўлган воқеаларни бир бошдан айтиб беришга мажбур бўлди.

– Ўша кунни шерикларимдан бири билан автобусда келаётгандик, – деди ҳафсаласи пир бўлганини яширмай, – олдимиздаги қаторда ўтирган эрхотиннинг гап-сўзларини эшитиб қолдик... Эркак қаёққадир иш билан кетаётгани, Бердимуродов деган йигит мабодо қарзини сўраб келиб қолса, унга ярим миллион бериб юборишни хотинига тайинлаб борарди... Мен шеригимга қарадим. У тушунди. Эрхотиннинг орқасидан бориб уйини аниқлаб келди. Шундан кейин, икки кун ўтгач, уй эгаси кетгач унинг уйига бордим... Ўзимни «Бекмуродов» деб таништирдим. Эшикни очган хотин уни танимас экан. «Маҳкам ака менга қарзини бериши ё қолдириши керак эди», – дедим. Аёл ишонди. Пулларни олиб чиқиб берди. «Санаб олинг» деди. Санаб ўтиришга вақт йўқ эди. «Сизларга ишонмай ўлибманми, кеннойи» дедиму, чиқдим-кетдим... – Шамсиев шундай деб пастки лабини қонатиб юборгудек тишлади. – Битта хатойим, ўша пайтда аёлни кутаётганимда сувалаётган цемент деворга бармоқларимнинг учини тираб турганим бўлган экан...

Хўш, у ёғи-чи, у ёғи дерсиз? У ёғида нималар бўлганини юқорида ўқидингиз. Ўша гаплар... Шундай қилиб, бир муттаҳам, бир товламачи тумшуғидан илинди

Таассуфки, бу охиригиси эмас экан. Яқинда, капитан Саидов билан учрашиб қолдик. У «абиту-рентларни фалон институтга ўқишга жойлаб қўяман деб алдаб, пулларини шилиб олишга уриниб юрган бир нотаниш аёл пайдо бўлгани, аммо хали қўлга тушмаётгани хақида гапириб берди, Буниси энди, насиб этса бошқа ҳикоя бўлади...

АТЛАС КҮЙЛАКЛИ ЙИГИТ

Курбон сира бунақа ахволга тушмаган эди. Ұйини бошлангандан бери кетма-кет уч марта ютқазди. Ёнида хемири ҳам қолмади. Аммо давра кўрган, улфат кўрган, кимор ўйшаб юрган мард йигит эмасми, бўш келмади, мағлубиятини тан олишга бўйини ёр бермади.

– «Голландский сигиримни тикдим! – деб юборди у ўйлаб ўтирмасдан. Йигитлар хой-хойлашди.

– Жуда бунчаликмас-да, Курбон, – деди улфатларидан бири. – Унақа... виждонини ҳам киморга тикиб юборадиганлардан эмасмиз. Бола-чакангни сутқатикдан махрум қилма!

– Йўқ, тикаман! – деди Курбон ўжарлик билан, – нархи беш юз минг. Хар куни ўн литрдан сут беради...

– Нақ сут комбинати экан-да! – қудди бошқа улфати масхараомуз охангда, – Фермерлик қилсанг бўларкан!

Йигитлар кийкириб қулиб юборишди. Курбон бунга сари асабийлашиб авжига чиқди.

– Гап битта! – деди у бўғилиб. – Ана сигиримни хохламасанглар, ховлимизни тикаман!

Хамма жим бўлиб қолди. Сукутни жўрабоши Маллабой ака бузди.

– Нима, ундан кейин хотин, бола-чаканг билан кўчада қолиб, камишдан чайла тикиб ўтирасанми?

Йигитлар яна қулишди. Курбонга эса улар худди ўзининг устидан мазах қилиб қулишаётгандек туюлди-ю, баттар жазаваси тутди.

– Қаерда туриш менинг ишим, ака, – деди лаблари титраб. – Ютқаздингми, тўлашинг керак!

– Унақамас, жўра, – уни тинчлантиришга уринди оғайниси Жўравой. – Биламиз, мард йигитсан.

Айтганингни қиласан. Лекин сени деб уйингдагилар азият чекмаслиги керак.

– Тўғри, – кўшилишди уй эгаси Холмат унга ачиниб. – Хўп бу сафар қўлинг келмабди, шунга дод-фарёд қилиш керакми? Ана, майли десанг, қарз берайлик. Ўйна!

– Йўк, кулдук! – тутакди Қурбон ва титраётган қўлларига ароқ шипасини олиб, пиёлага тўлдирди-да, бир кўтаришда бўшатди. Ҳатто газак ҳам қилмади. Буни кўриб, хонадагилар бир-бирларига маъноли қараб кўйишди.

– Сенга жавоб! – деди Маллавой ака, – жуда асабларинг чарчабди, Қурбон. Дамингни ол. Келаси сафар даврага кирасан.

– Йўк, – бош чайкади Қурбон ўжарлик қилиб, – ўйнайман.

– Битингга ўйнайсанми, галварс! – жеркиб берди сигарет тутатганча илжайиб ўтирган бақалок йигит, – ўтган йили мотоциклингни тикиб ютқаздинг. Кейин ярим миллионга тушиб, қанча қийналиб юрдинг. Кейин...

– Бунақа гапларни кўйинг, полвон ака, – деди Қурбон хўмрайиб, – мен ўйнайман. Ўғил боланинг гапи битта бўлади...

– Хозир кайфинг бор, Қурбон, – деди бошқа бир йигит.

– Кайфим бўлиши мумкин, – деди Қурбон лабларини алам билан тишлаб. – Лекин айбим йўк. Мен даврадан чиқмайман. Ўйнайман.

– Бўлмаса, чўтал олиб ўтир, – хиринглади бошқа йигит.

– Чўталинг ўзингга буюрсин, – деди Қурбон унга еб юборгудек қараб. – Мен ҳалол ўйнамоқчиман.

– Нима, биз харом ўйнаямизми? – деди Маллавой ака жаҳл билан.

– Мен унақа демоқчи эмасдим, ака, – деди Қурбон. – Майли юз минг қарз бериб туринг, бошқа сўрамайман...

Хамма жим бўлиб колди.

– Ўзингга кара, – деди Маллавой ака бош чайқаб. – Лекин ўртага юз мингдан ташланаётганини эсингдан чикмасин. Бир кўл ўйнайсан!

– Гап йўқ! – бош ирғади Қурбон.

– Мабодо яна ютқазсанг... – Маллавой ака энди сўзини давом эттираётганди, Қурбон бўлди:

– Ховлимни тикаман!

– Ховлинг ўзингга буюрсин! – илжайди Маллавой ака ва даврадагиларга қаради. – Битта ўйнаб берасан! «Дилхирож»га!

– Атлас кўйлак кийиб! – лукма ташлади бақалок йигит.

Қурбоннинг бутун вужуди титраб кетди. Хонада бири ёстикни кўлтигига тикиб ёнбошлаб ётган, бошқаси чордона қуриб ўтирган. Яна бири ширакайф кўзларини сузиб турган шерикларига алам билан кўз кирини ташлади-ю, инграб юборди:

– Нима, менинг устимдан кулаяпсизларми?

– Ха энди, буям бир гап-да, хумпар! – кулди Маллавой ака. – Ҳазил!

– Ҳазил бунақа бўлмайди, ака, – норози оҳангда тўнғиллади Қурбон.

– Унақада, юз минг эмас, икки юз минг бераман, – деди Маллавой ака унга синовчан тикилиб. – Хамма ўртага икки юз мингдан ташлайди. Бир «лимон»у яна икки юз минг бўларкан. Ютсанг, оласан, ютқазсанг...

– Розиман, – деб юборди Қурбон ўйлаб ўтирмасдан.

– Билиб қўй, Холмат хотинининг атлас кўйлагини олиб чиқади. Сен кўйлак-лозим кийиб хизматимизни киласан...

– Чой-пой дамлаб дегандек, – хиринглади кимдир.

– Кейин ўйнаб беради, – кийкирди бошқа йигит.

– Бунисини кўрамиз, – деди Қурбон ранги ўчиб.

– Ё «ха», ё «йўк» – деди кимдир.

– Розиман дедим-ку! – деди Қурбон кўрпача устига тиз чўкиб ўтираркан, – карталарни сузинглар!

Маллавой ака унга икки боғлам пул узатди. Ҳамма худди ҳозир кизик бир воқеа юз берадигандек кизиксиниб бирин-кетин курок дастурхон устига пул ташлай бошлади. Яп-янги тахи бузилмаган карта очилди, сузилди, таркатилди. Ўйин бошланди. Шифтдаги чанг босган кандил хирамтир нур таратиб турган чоғроқкина хонага таранг бир сукунат чўкди. Бу жимликни фақат девордаги эски осма соатнинг бўғик чиқиллашигина бузар, унинг рақамлари тунги бирни кўрсатиб турарди.

Ҳаммақўлидаги карталарига тикилганича ўтираркан, Қурбон ўртага тикилган пул уюмига қараб ютиниб кўйди. Сўнг кўрка-писа карталарига кўз югуртирди, озгин юзига ранг югургандек бўлди.

– Мен «пас», – қўлидаги карталарни тескари килиб ташлади йигитлардан бири.

– Мен ҳам «пас», – қўшилди иккинчи шериги.

Қолган тўрт киши бир-бирлари билан ўғринча кўз уриштириб олишди.

– Хўш, нима қилдик? – деди Маллавой ака асабий ҳаракатлар билан сигарет тугатиб, – «Банк»да бир миллион икки юз минг бор. Ким юради? Ё бўлашиб олиша қоламизми?

– Йўк, бўлишиш йўк, – кескин бош чайқади Қурбон, охиригача ўйнаймиз! – у шундай дея яна ароқ шишасига қўл чўзганди, бақалок йигит ўқрайди.

– Бўлди, ичма Қурбон, – деди жеркиб, – кайфинг ошиб қолади.

– Қип-қизил аҳмоқ экансан, – деди Холмат бош чайқаб.

– Соғ бўлсам шунақа килиб юрармидим, ошна? – илжайди Қурбон ва пиёлани шарт кўтариб бўшатди.

– Майли, мен картамини очаман, – деди Холмат, – ўн етти ... чикдим...

– Чиқавер, – ҳикиллаб кулди бақалок йигит, – эшик чап тарафда. У ёғи катта кўча!

– Ўзининг уйи-ку, полвон ака, – кулди йигитлардан бири, – индамай, «спални»га кириб кетаверади.

Йигитлар гур этиб кулиб юборишди. Даврада уч киши колди. Маллавой ака, бақалок ва Қурбон.

– Бўлишиб олақоламизми? – яна сўради Маллавой ака илжайиб.

– Йўк, – бош чайкади Қурбон кўлидаги карталарни кафти орасига яшириб.

– Нима «банк»ни урмоқчимисан? – кулди бақалок йигит.

– Майли, омадингни берсин, – деди Маллавой ака чукур тин олиб ва кўлидаги карталарни тантанавор ташлади, – меники ўн тўққиз...

Қурбоннинг пешанасидан муздек тер чикиб кетди ва кўзларига ишонмагандек яна карталарига ўғринча караб кўйди.

– Нима дейсан, Қурбон? – деди бақалок тилла тишларини ялтиратиб. – Бўлишамизми?

– Йўк, – деди Қурбон тишларини тишларига босиб.

– Унда очдим, – деди бақалок йигит ва карталарни дастурхон устига очиб кўйди, – йигирма!

Қурбоннинг кўз олди коронғилашиб кетгандек бўлди.

– Ҳа, Қурбон, ташла!

Қурбон кўлидаги карталарниғижимлаб алам билан шивирлади:

– Ютдингиз, полвон ака...

Хона кийкирикка тўлиб кетди:

– Нима экан ўзи? Қани, картангни кўрайлик!

– Меники ... ўн саккиз ... – деди Қурбон бошини гуноҳкорона эгиб.

– Ия, шунга олифталик килиб ўтирибсанми? – қаҳ-қаҳ уриб юборди Маллавой ака, – мен ўн тўққиз ташлаб юбордим-ку!

Ўйин тугади. Бакалок ўртадаги пуллари елим халтага жойлаб ёнбошига кўйди. Арок куйилди. Тандиркабоб сузишга киришилди.

– Қани, келин бола, деди Жўравой Қурбонга тегишиб. – Кўйлак-лозимингизни кийиб ошхонага бора қолинг!

Хона кулги зарбидан титраб кетгудек бўлди.

Ер ёрилмади, Қурбон кириб кетмади. Яна бир пиёла арокни симирди-ю, гандираклаб ўрнидан турди. Қаёкка юришини билмагандек серрайиб колди.

– Қани, бўлакол, Холмат, – деди бакалок йигит дўриллаб, – хотинингни атлас кўйлагини Қурбонбойга... Йўк, Қурбонбойга олиб чикиб бера қол!

Хамма яна гур кулиб юборди. Қурбон товонигача музлаб кетди. Кўзларини каерга яширишни билмай, анграйди. Худди нажот кутгандек даврадагиларга қаради. Хамма парвойи-палак, арок ичиб, газак килиб, Қурбонбойнинг устидан очикдан-очик кулиб ўтиришарди.

– Оғзингизга караб гапиринг, полвон ака, – деди Қурбон товуши қалтираб.

– Мен нима дедим? – елка учуриб кўйди бакалок йигит. – Бояги ўзинг айтган гапинг-да! Ўғил боланинг гапи битта бўлади дединг-ку!

Хонага яна жимлик чўкди.

– Сикилма, – илжайди Маллавоёй ака, – хаммамиз ютказдик. Сен бўлса ютдинг хисоб. Сигиринг ҳам, ховлинг ҳам ўзингда колди. Атлас кўйлакни номига кийиб, шундоқ ечсанг бўлди. Қизиқчилик-да, акаси!

Қурбон устидан яхдек сув тўкилгандек сесканиб кетди.

– Ха, йўк, – деди бакалок йигит кўзларини айёропа сузиб, – хали тонг отишига анча бор. Қурбон энди атлас кўйлак-лозимда эрталабгача хизматимизни килади. Шунаками, Қурбон?

Шу тобда Қурбонга караб бўлмас, ранги кесак бўлиб кетган, тиззалари дағ-дағ титраб, кўзлари

ёшланиб, лаблари калтираб, тўрт томонга аланг-жаланг боккапча серрайиб турарди. Унинг хаёлида факат бир нарса Маллавой аками, полвон аками, биронтаси «Ке, қўйсанг-чи, ука, ўзимизнинг йигитсан. Шунчаки хазиллашдик, холос. Йигит кишиям атлас кўйлак киядими?!» деса-ю енгил тортса! Йўк, даврадагилар гўё уни унутгандек эдилар. Пешма-пеш яна арок тортилди. Уриштириб ичишди. Холмат бурчакдаги магнитофонни ёкди, хонага қанақадир тарака-турук мусика товуши ёйилди.

– Йигиштир, шара-барангни! – хўмрайди Маллавой ака. – Ўзимизнинг ўзбекчасидан қўй!

– Шералидан борми? – деди бақалок йигит Холматга караб.

– Гулсанамдан эшита қолайлик! – кўшилишди Жўравой. – «Бошимда ипак рўмолим»ни кийиб кўйган-да!

Йигитлар кийқириб кулишди.

– Йўк, атлас кўйлакда ўйнамаса хисобмас! – тиржайди бақалок йигит. – Холмат, нега ҳалигача «артиска»мизни кийинтирмадингиз?

Курбон кўз олди коронгилашиб, оёқларини оғир судраганча ташкарига юрди. Унга шу топда жуда оғир эди. «Холингга маймунлар йиғлайди, деганлари шу бўлса керак-да! Нима қилиш мумкин? Қандай қилиб бу вазиятдан чиқиш мумкин? – ўйларди у кийналиб. – Икки йилдан бери улфат бўлиб, ака-укачилик қилиб юрган ҳамқишлоқларнинг ахволи бу! Ё... Йўк, атлас кўйлак кийиб буларнинг олдига киргандан кўра... Ўлим-ку, бу ахир? Эртага бу гап қишлоққа тарқаса, қандок қилиб бош кўтариб юради? Йўк, йўк!...»

Курбон йўлакда, ховлига чиқаверишдаги эшик ёнида сигарет тутунига кўмилганча қотиб қолди. Шу пайт кимдир унинг тирсагига қўл теккизгандек бўлди-ю, хаёли бўлинди. Қараса орқасида Холмат тиржайиб турибди. Қўлида фиким атлас кўйлак. У

пикиллаб кулди-да, кўйлакни Курбоннинг елкасига ташлаб ўзи ташкарига чикиб кетди. Қандоқ килсин, «ўйнама» дейишди, огоҳлантиришди. Ўзи ўйнади, ютказди. Шартга рози бўлди. Акс холда номардлик ҳисобланарди. Энди атлас кўйлак кийса... буниси унинг учун тамом деган гап эди...

У хиёл гандираклаганча ховли тарафга юраркан, ошхонада, қозон бошида куймаланаётган иккита йигитга кўзи тушиб, юзини терс бурди-ю, этак тарафга қараб кетди...

Йигитлар ўтирган хона сигарет тутуни ва ароқ хидига тўлиб кетганди. Тандирқабоб сопол лаганларга сузиб келтирилди, яна ароқлар очилди. Ичишди. Гангир-гунгур қилиб у ёк-бу ёклардан суҳбатлашиб ўтиришди. Мусика эшитишди. Аммо Курбондан дарак бўлмади.

– Атлас кўйлакли йигит қани? – тегишди Малла-вой ака ширакайф товушда. – Чой дамлаяпти шекилли? – деди кимдир.

– Хойнаҳой, хотингнинг кўйлаги унга сигмади, шекилли, Холмат? – лукма ташлади бақалок.

Улар яна шундай аччиқ-чучук, хазил-хузул, китмир гаплар қилиб ўтиришаркан, эшикка чикиб хабар олиб келган Холмат тўсатдан кўзлари ола-була бўлганча югуриб қайтиб кирди.

– Ку... Курбон... молхонада ўзини осиб қўйибди, – деди у дағ-дағ калтираб.

– Тфу, чёрт побери! – деб юборди бақалок ва кўлидаги гўшт кесаётган дандон сопли пичоқни дуч келган тарафга отиб юборди. Пичоқ урилган дераза ойнаси қарсиллаб синди.

Хамма дув этиб ўрнидан турди. Қўшни хонада чироқ ёнди. Ёш боланинг йиғлагани, аёл кишининг қарғаган товуши эшитилди.

Хонадагилар шоша-пиша ховли тарафга чикиб боришаркан, ойнаси синган деразадан ғувиллаб кириб турган совук шамол ерда ётган карталарни сарғимтир япроқлар янглиғ чирлирак қилиб учириб юрарди...

АХЛАТ ҚУТИСИДАГИ МУРДА

Бу ҳамма кўравериб кўникиб кетган одатдаги бир манзара эди. Вақти-бемахал кўпқаватли уйлар, маҳаллаларда пайдо бўлиб чиқиндиларни йиғиштириб юрадиган бесўнақай «Ахлат машинаси» йўл четида тўхтаб белкурак кўтарган иккита йигитча чиқиндиларни юкхонага ортаётган, бакалок хайдовчи суянчикка ясланганча сигарет тутатишга чоғланган лахзалар эди.

Тонг энди оқаринкираб келаётган, кўча-кўй хали машиналар қатновида уйғонмаган, йўлларда битта-яримта енгил машиналар-у, сийрак йўловчиларни айтмаса, тирик жоннинг ўзи кўринмасди. Шу пайт тонг суқунатини ларзага солган дахшатли хайқирик эшитилди-ю, бояги жимжитлик, теварак-атроф сачраб уйғониб кетгандек бўлди. Йўл четидаги чиқинди ташланадиган катта темир қути ёнида турган йигит тўсатдан қўлидаги белкуракни ташлаб, бошини чангаллаганча кўча юзига қочиб чиқди. Унинг ранги докадек оқариб, кўзлари қинидан отилиб чиккудек олайиб кетган, бутун вужуди дағ-дағ титрарди.

– Нима бўлди? Тинчликми? – кабинадан сакраб тушди хайдовчи йигит.

– У ерда... у... ерда... ўлик... – деди ахлат ташувчи йигит товуши қалтираб. – О... одам... нинг ўлиги!..

Буни эшитиб иккинчи йигит ҳам белкурагини қўлида тутганча, суратга тушаётгандек қотиб қолди. Хайдовчи бўлса «Э-э» деганча, лапанглаб каёкқадир югуриб кетди. Милицияга қўнғирок қилган шекилли, зум ўтмай, тепасидаги чироғи ялт-юлт қилиб, ўчиб ёнганча битта эмас, икки милиция машинаси етиб келди. Яна қанақадир «тез ёрдам» машинасига ўхшаган машинами-ей, яна қанақадир формали, формасиз кишилар пайдо бўлишди. Махсус хизматчилар кўз очиб юмгунча ахлат қутисида букланиб, қонга беланиб

котиб ётган номаълум одам мурдасини эҳтиёткорлик билан чиқариб елим копга жойлаб машинага ортишди. Кимдир фотоаппаратини чиқиллатиб уни, ахлат қутисини, шу атрофни қайта-қайта суратга олди. Кимдир кичкина оташкуракка ўхшаган «пинцет» и билан ахлат қутисидан нималарнидир олди, нималарнидир киртишлаб елим халтачаларга солди. Бу пайтда, энди отиб бўлган, кўча-кўйда машиналар кўпайиб, ахлат қутиси атрофида тўпланган ички ишлар бошқармаси ходимлари-ю, бошқа одамларни кўриб тўхтаган ва бу ерда қандай ходиса юз берганини тушунолмай анграйиб турган хангоматалаб кишилару-йўловчилар ҳам кўпайиб қолгандилар...

Расулжон тоғасини ёмон кўриб қолганди. Ўшанда энди уйланиш арафасида юрган кезлари эди. Кунларнинг бирида тоғаси келди. У ёқ-бу ёқдан гаплашиб ўтиришди-ю, гап орасида «бўлажак келинни жуда чиройли дейишади. Хушёр бўл, жиян. Чиройли хотинларнинг харидори кўл бўлади. Биринчи кунданок қаттиқрок ушла! Учиб кетмасин. Хафа бўлмагину... «Қобуснома»да ҳам ёзилган. Чиройли хотинларни ўйнап тутадилар, дейилган», деди. Ўшандан бери анча вақт ўтди. Кўп нарсалар эсдан чиқди-ю, лекин Расулжон барибир ўша кунни, тоғаси билан бўлиб ўтган ўша суҳбатни сира унутолмайди. Гўё тоғаси ўша оқипом унинг кўксига пичок санчган-у, суғуриб олмагандек. Ўша оғриқ, ўша азоб сира тўхтамайди. Ётса ҳам, турса ҳам, шуни ўйлайверади, ўйлайверади: «чиройли хотинларга хушёр бўлиш керак!..»

Ўшанда, институтни имтиёзли диплом билан битирган пайтлари, келажаги порлоқ мутахассис сифатида унга талабгорлар кўп эди. Лекин у бирон ёғлироқ ишни ҳам, илми ҳам танлаб ўтирмади, балки биринчи таклифдаёқ хорижга, тажриба оширишга жўнаб кетди. Уч йил деганда қайтди. Лондоннинг

туманли тонглари-ю, сокин ва осуда кунлари, қадимий тошқўчалару, афсонавий қасрларни бағрига бостанда мудраган тунларига ўрганиб қолган эканми, қўнгил узиб кетиши кийин бўлди. У Сурайёни ана шу ерда учратди. Аниқроғи, самолётга чипта олгани чиққан куни аэропортда учрашиб қолинди. У бир гуруҳ сайёх-юртдошларга таржимон бўлиб Англияга келган экан. Бирпас у ёк-бу ёқдан гаплашиб туришди. Европаликларга хос назокату маданият билан «визит қоғоз»ларини алмашишди, хайрлашишди. Ва ўша-ўша, Расулжоннинг тинчи бузилди. Турса ҳам, юрса ҳам, ётса ҳам, ўтирса ҳам ўша Сурайё отли сохибжамол сарвқомати, хушсурат чехраси, чиройли юз бичимлари, қош-кўзлари, гунча лаблари сира кўз ўнгидан кетмайди. Ахийри бўлмади. Топкентга кайтгандан сўнг, бир куни юрак ютиб унга қўнғирок килди. Хол-ахвол сўрашган бўлди ва ишдан кейин кечкурун учрашишга келишишди.

Капитан Султонов бунақа қотилликларни кўпини кўрган эди. Ўтган йиллар давомида у ўнлаб бунақа жиноятларнинг кидируви билан пуғулланган, ўнлаб қотилликлару босқинчиликларни очишда бевосита иштирок этганди. Шу сабаб ахлат қутисидан топилган мурда воқеасини хотиржам қабул қилди. «Хўш, нима бўпти?» – деди у ўз-ўзига. – Одам ўлдирилган ва ахлат қутисида ташлаб кетилган. Бор гап шу. Энди, унинг ким томонидан, нима сабабдан ўлдирилгани, бу бошқа масала. Буни қилни қирқ ёрадиган ҳамкасблар қифтида келтиришади...» Капитан Султонов шундай дерди-ю, аммо бу жиноятни қай бир томонлари ўзини ҳам ўйлатиб қўйганини инкор этолмасди. У ҳам бўлса бу қотиллик бошқаларидан фарқли ўларок, ошкоралиги билан ажралиб турарди. Худди қай бир китобнинг номида айтилганидек: «Ошқора қотиллик қиссаси!..» одатда бунақа жиноятлар бекитиқча, сирли равишда

амалга оширилар, албатта излар йўқотилар, котил тутқич бермасликка ҳаракат қилгувчи эди. Бунисида эса бошқачарок... Аввало, ўлдирилган номаълум кимса ўша кун и спиртли ичимлик истеъмол қилган, яъни фирт маст бўлган. Кейин ким биландир тўқнашган. Буниси аниқ. Хуллас, ёқалашишган дейилса, унга ўхшамайди. Хужум бир тарафдан бўлган. Номаълум котил орка томондан келиб, оғир жисм билан унинг орка миясига урган, шундан кейин дуч келган жойига пичоқ санчган. Лекин кўрқув ё хаяжон оқибатидами, мўлжални аниқ ола олмаган. Шу сабабли, пичоқ дуч келган ерга урилган. Тиббий экспертиза хулосасига кўра, марҳум бу хил жароҳатлардан эмас, бошига урилган зарба туфайли, миясига кон куйилиши натижасида ҳаётдан кўз юмган. Қотил эса шундан кейин очикдан-очик унинг мурдасини дуч келган биринчи ахлат қутисига ташлаган-у, ўзи кочиб қолган. Ҳозирча бор гап шу!..

Лекин бу ҳали жиноят очилиб, жиноят содир қилган котил кўлга олинди, жабрланувчининг шахси аниқланди, котиллик сабаблари маълум бўлди деган гап эмас, албатта. Ҳаммаси энди бошланди, тўғрироғи, энди бошланди...

Капитан Султонов шуларни хаёлидан ўтказиб, олдидаги оқ қоғозга нималарнидир ёзиб чизиб чиқди-да, кейин телефон рақамларини терди:

– Алло! Кларахон, менга эксперт Фуломовни айтиб юборинг!..

Гўшак кўйилди. Капитан сигарет чекди ва ҳавода суза бошлаган оқиш кўкимтир тутунга тикилганча ўйланиб қолди. Шу топда, унинг хаёллари ҳам ана шу тутун янглиғ тарқоқ ва паришон эди...

Ўша кеча Расулжондан бахтлироқ кимса йўқ эди дунёда! Ёнида ҳусни бир жаҳон бўлиб бораётган Сурайё. Ҳамманинг кўзи ундадек туюлади Расулжонга.

Сезади. Ўтган-кетган эркаклар-у, йигитлар Сурайёнинг қадди-қоматидан, келишган оёқлари-ю тикмачоқдек қўлларидан, жонбаста кўз-қошлари-ю, кўйлакни йиртиб чиққудек, бир жуфт кабутар мисоли дуркун кўкракларидан кўз узолмаётганликларини, ўтиб кетиб ҳам, оркасидан қараб-қараб кўяётганликларини сезиб, баттар ўнғайсизланади.

Айни чоғда, шундай латофатли, назокатли киз билан ёнма-ён кетаётганидан суюнади, юраги кафасдаги қуш мисоли безовталанади, кўзларини қаёққа олиб қочишни билмай қолади. Шу окшом улар хилват бир қахвахонада алламаҳалгача қолиб кетдилар. Шампан ичдилар, кавказча кабоб буюртма қилдилар... Келаси сафар Расулжон уни концертга таклиф қилди. Аммо, ўша концерт залида ҳам хамманинг диққат эътибори Сурайёда бўлди ва Расулжон яна ноқулай ахволга тушиб қолди. Худди шундай ҳолат Панорамага, янги хинд фильмига томоша қилишга тушишган қуни ҳам рўй берди. Расулжон Сурайё билан кинозалга кириб боришаётганда ўриндиклар орасида турган ёш яланг йигитчалардан бири Сурайёни кўриб, «Ух, ты! Анави кўғирчоқни қара!» деб хитоб қилиб юборганини эшитди-ю, ўзини эшитмаганга солди. Шундоқ кетворган киз ёнида бораётганидан ич-ичидан севинсада, негадир ғаши келди. Ич-ичида қандайдир бегона, совуқ бир туйғу, рашкми, қизғонлишга, худбинликка ўхшаш нарса пайдо бўлгандек ҳис қилди ўзини. Бир кўнгли ўша йигитчалар томонга боришга ҳам чоғланди-ю, лекин ўзини қўлидан тутиб кетаётган Сурайёнинг «юраверинг» дегандек имо қилиб қўйганини сезиб, ўзини босди.

Ўша-ўша баъзан хиёбонларда, театр-кино, концерт залларида, ресторан-у қахвахоналарда учрашиб турадиган бўлишди. Айниқса, «Сув спорти саройи»га чўмилишга бориб юрган кезлари Расулжон ғалати ахволга тушиб қолди. Сурайёни чўмилиш кийимида кўрмаганди. Унинг мрамардек таранг баданини, хипча бели, чиройли оёқларини кўриб оғзи очилди-

кўйди. Нафакат у балки улкан бассейнга чўмилгани келган бошқа эркаклар ҳам Сурайёнинг келишган кадди-коматидан кўз узолмай қолишди. Расулжон баттар вазланди. Уни тезроқ бу ердан, бу сук ва ёт нигоҳлар таъкибидан олиб кетишга уринди. Сурайё эса унинг бу қилиқларига кулимсираб кўя қолди. Шу тахлит, орадан бир неча ой ўтди ва ўша эрга куз кунларининг бирида Расулжон «ёрилди».

– Сурайёхон, – деди аранг ўзини қўлга олиб, – агар хўп десангиз... уйимиздагилар сизнинг уйингиздагилар билан бир учрашиб кўришмоқчи эди.

Сурайё худди уни биринчи марта кўраётгандек, кўзларини катта-катта очган кўйи тикилиб қолди ва деди:

– Нега? Нима учун?

– Совчиликка демоқчи эдим... – деди Расулжон кизариб.

– Уйимиздагилар нима дейишарди? – нозик елкаларини учириб кўйди Сурайё. – Мен ўз хаётимни ўзим ҳал қиламан... Улар эмас.

Расулжон бу гапни эшитиб ёмон мулзам бўлди.

– Агар сиз рози бўлсангиз... агар... – деб яна чайналаётганди, Сурайё шартта унинг сўзини кесди:

– Менга уйланмоқчимисиз, шундайми? – деди тикка қараб.

Расулжон кўзларини олиб қочди ва «ха» дегандек бош ирғади.

– Қўша-қариб яшаб кетишимизга кўзингиз етадимми? – сирли кулимсираб кўйди Сурайё.

– Мабодо, ота-онангиз розилик билдиришса... – вўлдиради Расулжон.

– Оббо, нима бало, мучалингиз магнитофонми? – қах-қах уриб кулиб юборди Сурайё ва жиддий тусда кўшиб кўйди. – Уларнинг розилигини нима қиласиз яхши йигит. Асосий масала менинг рози бўлишимда...

– Сиз нима дейсиз? – юрак ютиб сўради Расулжон.

– Бунисини ўйлаб кўришим керак, – деди Сурайё. – Менга вақт беринг!..

«... Берилган вақт узокка чўзилмади. Янаги ҳафта Сурайё уни ўз уйига таклиф қилди ва Расулжон ўзининг бўлажак қайнотаси ва қайнонасини биринчи марта ўшанда кўрди».

Бу ёри жуда замонавий тус олди. Худди, мексика сериаллари мисоли. Келаси сафар, Расулжон Сурайёни уйига бошлаб борди ва у ҳам ўзининг бўлажак қайнотаси-қайнонаси билан ўшанда танишди. Шу билан иш битди-қўйди. Совчилар номигагина бориб келишди, холос. Фотиҳа ўқилди. Патир синдирилди. Тўй куни белгиланди. Кўйинг-чи, гиж-бадабанг тўй ҳам ўтди. Нак, доврўғи шаҳарга кетган тўй бўлди. Тўйдан кейин эса Расулжоннинг ишхонасидан берилган туристик путёвка билан ёш келин-куёв Хиндистонга бориб, «асал ойи»ни ўтказиб келишди. Бу нурга, сурурга тўла, эртақлардагидек гўзал ва фарахбахш кунлар эди. Расулжон Сурайёни еру кўкка ишонмасди. Энди учраган хар одамдан уни кизғонадиган, бўлар-бўлмасга рашк қиладиган, шубҳаланадиган одат чиқарди. Сурайё эса бунга сари уни «Отелло» деб ҳазиллашгани-ҳазиллашган эди, у хамишангидек шўх-шаддод, кўрган кўзни куйдирадиган даражада гўзал эди. Келинчак бўлгач, янада очилиб кетган, хамишангидек эркаланиб, нозланиб гаплашишларини тарк этмаган, унинг карашма билан кўзларини сузиб боқишлари манаман деган эркакнинг ҳам ақлу ҳушини олиб қўйиши аниқ эди. Расулжон эса бунга сари уни кизғонарди. Бора-бора, ўзидан ҳам кизғонадиган бўлиб қолди. Кўп ўтмай, уни «туристик бюро»дан ишдан бўшатиб, уйга яқин ердаги коллежга инглиз тили ўқитувчиси қилиб ишга жойлаштириб қўйди. Сурайё аввалига бундан сал ранжигандек бўлди-ю, кейин индамай қўя қолди. Кўп ўтмай Сурайёни «Тил маркази»га раҳбар муовини лавозимига ўтказишди. Энди унинг ишлари

хам кўпайиб қолган, аммо Расулжон ҳали ҳамон уни еру кўкка ишонмас, эрталаб ўзи ишхонасига олиб бориб, кечкурун ўзи олиб келишни қанда қилмасди.

Бу орада улар билан турмуш қурган олди келин-куёвлар фарзандли бўлишди, бошка жувонларда хомиладорлик белгилари сезилиб қолди, аммо, Сурайёга келганда, ўзгариш сезилмади. Бунга сари Расулжон эмас-у, ота-онасида хавотир пайдо бўлди.

Орадан яна уч-тўрт ой ўтди. Сурайё шифохонада даволаниб ҳам чиқди. Барибир ўзгариш йўқ, эрхотин ўртасида бу ҳақда гап очилиб қолса, аввалига андак маънос тортиб қолишар, кейин «ҳали ёшмиз, бола кўришга улгураммиз» деган ўйга келиб, яна бир-бирларини ялаб-юлкашга тушиб кетишарди. Аммо шунга қарамай, Расулжон ҳамон хотинидан хавотирда юрарди. Назарида, эртами-кечми, Сурайё ўзининг бу ҳусни малоҳати билан кимгадир ўйнаш бўлиб қоладигандек туюларди, унга ва бунга сари ваҳимага тушарди. Сурайё ҳам эрининг бу хил феъл-атворини тушуниб қолгани учунми, «агар истасам битта қош кокиншимга миллионта эркак тайёр бўлиб турибди. Аммо мен бу ишни қилмайман ва ўзимни пастга урмайман», деб таъкидлагани-таъкидлаган, Расулжоннинг қовоқ-тумшуғи осилиб, аразлашларини кўриб қулгани-қулган эди...

Ниҳоят жиноят кидирув бўлимига биричи маълумотлар етиб келди. Хужжатларда келтирилишча, ахлат қутисидан топилган мурданинг шахси аниқланган бўлиб, у тахминан қуйидагича эди: исми-шарифи Хусан Бурҳонов. Бухорода туғилган. Ёши 32 да. Хотини ва икки фарзанди бўлган. Қандайдир сабабларга кўра, оиласи билан бир ярим йил бурун ажранган. Тадбиркор. Бухорода қандолатчилик маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган кичик корхонаси бўлган ва рақобатга дош беролмай синган, тегишли

идоралар томонидан икки марта тафтиш ўтказилгач, унинг раҳбари фуқаро Х. Бурхонов устидан жиноий иш қўзғатилган. Ҳисоб-китоб ҳужжатларидаги чалкашликлар, сохталиклар, ўгринча четдан келтирилган шакар маҳсулотлари очилгач, корхона ёниб қўйилган. Х. Бурхоновнинг ўзи эса нажот истаб шаҳарга йўл олган. Бу ерда қандайдир бир қариндоши яхши бир лавозимда ишлаган дейишади. Аммо унинг кимлиги ва қаердалиги хали аниқланмаган. Сўнгги маълумотларга кўра, унинг шаҳарда яшаб, ишлайдиган тўнғич акаси ўн беш кундан бери хорижда сафарда бўлган. Шу кунларда қайтиши кутиляпти...

Шугина холос. Лекин буларнинг қарийиб ярмидан кўпи тахминлар, гумонлар ва расмий ҳужжатлардан кўчирмалар бўлиб, уларга гаяниб иш кўришни ҳозирча имконияти йўқ эди. Ана шу ерга келганда, нафақат капитан Султоновнинг, балки барча жиноят-кидирув бўлими ходимларининг ҳам боши котиб қолди. Зеро, бу маълумотларга асосланиб, на марҳумнинг ўлими сабабини, на қотилликни, на қотилни аниқлаб бўлмасди...

Расулжон бу елкалари кенг, чорпахилдан келган, қора қош, қора кўзли, думалоқ юзли йигитни яхши эслаб қолди. Ўша куни хотини билан кўча юзида гаплашиб турганидаёқ, биринчи учраганидаёқ унинг киёфаси хотирасига ўрнашди қўйди.

Нималарнидир қулишиб гаплашиб турардилар улар. Нотаниш йигит, аниқроғи, Расулжондан ўн ёшлар чамаси ёши улуғроқ киши тилла тишларини ярақлатиб, қўлларини силкиб, нималарнидир дер, Сурайё бўлса, нозик елкалари силкиниб-силкиниб хандон ташлаб куларди. Расулжон худди ана шу пайтда хотинини уйга олиб кетиш учун унинг ишхонаси тарафга машинасини бураётганди. У билан хотинини кўрди-ю, шартта тормоз берди. Кўзлари

ола-була бўлиб, нотаниш йигитга тикилганча котиб қолди. Лекин машинадан тушишга, унга ё хотинига бирон нима дейишга ботинолмади. Хўп, Сурайё бир бегона эркак билан кулишиб гаплашиб турибди. Хўш, нима бўпти? Ўпишиб, кучоклашиб туришган бўлса экан, бошқа гап!

Расулжон ўз-ўзига шундай деди-ю, аммо барибир безовта кўнгли тинчимди. Сурайё машинага ўтирган захоти сўради:

– Ким у олифта?

Сурайё унга ер остидан ғалати қараб қўйди:

– Нима деганингиз бу?

– Сиз билан хангомалашиб турган анови кишини айтаман! – ковоғини уйди Расулжон.

– Ҳа-а, Бурхоновми? – чиройли қошларини учуриб қўйди Сурайё. – У киши билан бирга ишлаймиз. Бизнинг бош маслаҳатчимиз бўладилар.

– Янглишмасам, сизнинг «бош маслаҳатчи»нгиз мен эдим шекилли? – ошқора пичинг килди Расулжон.

– Сиз уйда «бош маслаҳатчи»мсиз. У киши ишхонада, – қулди Сурайё.

Бу хазиломуз гап Расулжонга «Сиз уйда эримсиз, у киши ишхона»да дегандек эшитилди-ю, бошига гурзи урилгандек гангиб қолаёзди.

– Мен... мен ўртамизга учинчи одам аралашишини истамасдим, – деди ранжиган оҳангда.

– Вой, кизиксиз-а! – шарақлаб кулиб юборди Сурайё.

– Биз у киши билан иш юзасидан гаплашаётгандик-ку?!

– Бунисини аҳамияти йўқ, – деди Расулжон кўзини олд ойнадан узмаган қўйи йўлга қараб бораркан сўник товушда. – Мен... сизни бошқа, бегона эркак билан кўришни хохламайман...

– Наҳотки, мени шунчалик яхши кўрасиз, Расул ака? – эрининг елкасига қўл ташлаб эркаланди, Сурайё. – Шунчалар қизғонасизми?

– Ҳа, – бош ирғади Расулжон.

– Бунака килманг, яхшимас. «Отеллолик» сизга ярашмайди, – кулди Сурайё. – Бундоқ ковофингизни очсангиз-чи! – дея унинг бўйнидан кучоқлади.

Расулжон ноилож тормоз беришга мажбур бўлди.

– Мен шунақа кизғонаман, Сурайё, – деди Расулжон босиқ оҳангда. – Ёқадими, йўқми, турган-битганим шу.

– Қанақа яхши кўрасиз? – жилмайди Сурайё. – Айтинг!

Расулжон унга ҳайрон бўлиб каради.

– Қанақа яхши кўришингизни исботланг! – унинг бўйнига осилди Сурайё ва эхтирос билан шивирлади. – Мана шунақами?

– Ие!.. – Кўчада... машина ичида-я? – таажжубини яширолмади Расулжон.

– Ошинг ҳалол бўлса, кўчада деб қўйибдилар, – пикиллаб кулиб юборди Сурайё ва туйқус эрининг юзига юзларини босди. – Нима, мен бегона эркакнинг елкасига осиялманми?..

Улар узок ўпишдилар... Эхтирос билан бир-бирларини қучиб, бир-бирларини пинжларига кириб кетгудек чирмашиб кетдилар. Расулжоннинг дилини кемирган бояги кўнгилғашликдан асар ҳам қолмади.

Расулжон ўша-ўша, Сурайё ишлайдиган «Тил маркази»даги ўша, «бош маслаҳатчи»ни қайта кўрмаса керак деган хаёлда эди. Лекин хаёл бошқа, хаёт бошқа экан. Яна учратди. Бу сафаргиси жуда хунук бўлди. Сурайё ўша куни Расулжоннинг «қўл телефони»га кўнғироқ қилиб, «кечроқ бораман» деди-ю, аммо сабабини айтмади. Расулжоннинг эса юрагига ғулғула тушди-ю, сездирмади. Ҳақиқатан ҳам, Сурайё алламахалда келди. Расулжон ўзи яшайдиган кўп қаватли уйнинг иккинчи қават деразасидан кўчага оппоқ «Мерседес» тўхтагани ва ундан хотини тушганини, очиқ эшикдан ичкарига энгашиб ҳайдовчи билан нималарнидир гаплашиб кулишаётганини

кўрди-ю, ичида нимадир чирс этиб узилиб кетгандек бўлди. Ўзини босишга уринди, барибир эплаёлмади.

– Шахсий «мерс»да сизни олиб келиб кўядиган ким эканлигини билиб кўйсак бўладими, хоним? – деди чакиб оладиган оҳангда.

– Вой, у Бурхонов-ку! Хасан ака! – деди Сурайё пинагини бузмай. Бугун чет эллик делегация келган экан. Мажлис чўзилиб кетди. Бир кўнглим сизни чакиртирмоқчи бўлдим-у, овора қилгим келмади. Шундан кейин Хасан Бурхонов «ўзим уйингизга кузатиб кўяман», деб ташлаб кетдилар.

– Шу гапларга мени ишонади деб ўйлаяпсизми? – хўмрайди Расулжон лаблари титраб.

– Вой, бу нима деганингиз? – ажабланди Сурайё. Нега хаёлингизга дарров бемъани фикрлар келади-а?

– Ха, биз шунақа бемъани бўлиб қолганмиз. Бизни шахсий «Мерседес»имиз йўқ, – деди Расулжон таассуф оҳангида.

– Кўйсангиз-чи, бунақа гапларни Расул ака, – деди Сурайё эрининг елкаларига қўлларини кўйиб. – Одамнинг кўнгли тўғри бўлиш керак!

– Ха, менинг кўнглим эгри, – деди Расулжон унинг қўлларини елкасидан олиб ташларкан.

– Сизга бир бало бўлаяпти, – деди Сурайё ранги оқариб. – Бунақа рашкчи бўлманг... Оқибати яхши эмас...

– Оқибатини кўриб турибман, – деди Расулжон совуққонлик билан. – Менга артистлик қилманг. Ўша олифта бекорга сизга илакишиб юрмагандир ҳар холда?! Сурайё эрига анграйганча қотиб қолди ва аранг шивирлади:

– Уятсиз одам экансиз, одам ҳам ўзининг хотини хақида шунақа фикрларга борадимиз?

– Ха, мен уятсизман, – жеркиб ташлади уни Расулжон. – Сизлар уятлисизлар!..

– Бас қилинг!.. бирдан йиғлаб юборди Сурайё ва юзини кафтлари билан тўсганча ичкарига югуриб

кетди. Шу кеча эри билан биринчи марта бир-бирларига тескари қараб ётдилар. Ниҳоятда, бўғик, асабий ва хунук кеча бўлди. Расулжон тонготар ўрнида тўлғаниб, азобланиб чиқди.

Эр-хотиннинг кейинги тўқнашуви ҳам узок куттирмади. Ўша куни эрталаб ишга кетаётган Сурайё сумкачасини қавлаштириб нималарнидир олиб соларкан, Расулжон кафтдеккина блокнот ичидаги суратга кўзи тушиди-ю, кизиксиниб қўлига олди. Унда Сурайёнинг ҳамкасблари бўлишса керак, бир неча киши қандайдир гулзор олдида суратга тушишганди. Расулжон суратда гул-гул очилиб турган Сурайёнинг ёнидаги ўша «бош маслаҳатчи» йигитни кўриб сесканиб кетди. Бир суратга, бир Сурайёга қараб қўйди. Яна суратга каради-да, хотинига ўқрайди:

– Нега бу суллоҳ ёнингизда турибди?

– Қаерда турсин бўлмаса? – аччиқ кулимсиради Сурайё. – Елкамга чиқиб ўтирсинми?

– Ким билади, аллақачон чиқиб ҳам олгандир? – деди Расулжон илмоқлик қилиб.

– Эътиборингиз учун бу сурат. Ундагилар ҳамкасбларим, – Сурайёнинг кўзлари дум-думалок бўлиб кетди. – Ҳаммани ўзингизга ўхшатаверманг. Яхши ниятда, эсдалик учун кеча суратга тушувдик.

– Худо билади, унинг нияти қанақа? – тишларини алам билан қисди Расулжон ва жаҳл билан суратни ғижимлаб ташлади. – Мен... ўша Бурҳонов пурҳоновнинг сурати ҳам уйимга киришини хоҳламайман.

– Нега суратни ғижимладингиз? – алам билан деди Сурайё кўзлари ёниб.

– Нима Бурҳоновга ачиндингизми? – совуқ илжайди Расулжон. Сурайё эса унга бир зум хайрат билан тикилиб қолди-да, индамай сумкасини елкасига илиб эшик тарафга юрди.

- Билиб кўйинг! - унинг орқасидан кичкирди Расулжон асабийлашиб. - Ўша Бурхоновни яна бир марта ёнингизда кўрсам, соғ кўймайман!.. Эшик тарақлаб ёпилди.

Кейинги тўқнашувни Расулжоннинг ўзи ҳам кутмаганди. Ўша куни ишдан қайтаётганди. Бир маҳал машина рулини Сурайё ишлайдиган «Марказ» тарафга бурганини ўзи ҳам сезмай қолди. Сурайё ишдан қайтаётган бўлса, олиб кетақолай дедими, нимадир кўнглидан ўтдими, дилида хавотир пайдо бўлдими, хайтовур ўша тарафга юрди... Ва қутилмаган ходиса устидан чиқди. «Тил маркази» жойлашган бинонинг ёнгинасида ойпаванд қаҳвахонада қандайдир зиёфат бўлаётган экан. Аввал шўх мусика садолари-ю, одамларнинг қийқириқлари ва қарсақ товушларини эшитиб хайрон бўлди. Қоровул чолдан Сурайёни сўраганди у «хамма кафеда, вечер»да деди. Расулжон таажжуби ортиб, қаҳвахона томонга ўтди. Ойнаванд девордан секин ичкарига қаради-ю, боши айланиб кетди. Ичкарида қарс-бадабанг зиёфат авжида. Дастурхон қуюқ, меҳмонлар кўп, беш-олти киши бўлса ўртада рақсга тушмоқда эдилар. Расулжон ўртада ўйнаётганлар тарафга қарагандаёқ, таниди. Улар орасида Сурайё ҳам бор эди. Хумор кўзлари порлаб, қўлларини оққуш қанотлари мисоли ёзган кўйи ўртада бир эркак билан чир айланиб рақсга тушарди у. Расулжон ўша эркакни кўриб, ток ургандек бир сесканди-ю, орқага чекинди. Яна бўйинини чўзиб, ичкарига ўғринча мўралади. У Бурхонов эди. У ҳам хурсанд. Қўлларини ёйган кўйи, Сурайёдан кўз узмас, юзидан табассум аримасди. Расулжон шу топда унинг бақувват, юнгдор билакларини, викор билан бош кўтариб туришини, юзидаги мағрур ифодани кўриб, ўзининг ингичка сарғимтир қўлларига, пачоқ гавдасига четдан қараб, хўрлиги келиб кетди. Ана

ўша кишининг қаршисида ўзини шунчалар ожиз, шунчалар ночор ва нотавон хис қилдики, асти кўяверасиз!

Хуллас, эшикка чеккани чиққан йигитларнинг биридан Сурайёни чакирттирди. Сурайё ҳам худди шуни кутиб тургандек, кийиниб, сумкасини кўтариб чиқди.

– Кечирасиз энди, хоним... – деди Расулжон улар катта йўлга чиқиб боришгач. – Маишатингизни бузиб қўйдим...

– Қанака маишат? – деди Сурайё бош чайкаб. – Бош ҳисобчимиз Людмила Николаевнанинг туғилган куни экан. Элликка тўлибди. Шунга дастурхон ёйганди...

– Сиз шунинг учун рақсга тушиб бердингиз? – унга синчковлик билан кўз ташлади Расулжон ва кўшиб қўйди, – Бурхонов акангиз билан!

– Уни нима алоқаси бор, Расул ака? – оғринди Сурайё. – Ҳамма ўйнади. Биз ҳам. Бунинг нима айби бор? – у шундай дея синик кулимсиради. – Ҳасан Бурхоновични айтасиз... Унинг ўзини ташвишлари олам жаҳон бўлиб ётибди. Бухорода синглиси тўй бошлаб қўйган. Укасининг устидан жинойй иш кўзгатирилган...

Дуруст, ҳаммасидан хабарингиз бор экан, – кесатди Расулжон. Сурайё унга бир маъноли қараб қўйди-ю, индамай давом этди, – ўзи эрта-индин чет элга кетиши керак.

– Сизниям олиб кетаман демасдими, мабодо? – ўйиб оладиган оҳангда сўради Расулжон.

– Олиб кетса йўқ демасдим, – деб юборди Сурайё бирдан. – Сизни шунака сассиқ гапларингизни эшитиб юргандан кўра, ўшаёқларда юрганим яхши.

– Ўйнашингиз билан! – ўкрайди Расулжон унга еб юборгудек қараб.

– Ҳа. Чидасангиз шу! – хўнграб йиғлаб юборди Сурайё. – Ахлоксиз!.. Фикри бузук одам!..

– Менми? Уми? – деди Расулжон асабий харакатлар билан сигарет тутатиб.

Сурайё жавоб ўрнига ўриндиққа ғужанак бўлганча баттар йиғлаб юборди.

«Йўк, барибир уни соғ кўймайман!» дея касам ичди ўз-ўзига шу куни Расулжон. – Кўлимга тушган куни ўлдираман уни! Бировнинг хотинини йўлдан уриш канака бўлишни кўрсатиб кўяман унга!.. У шундай боши кети йўк, хаёллар билан бир неча кун юрди. Турфа режалар тузди, аммо биронтасининг уддасидан чиқолмади. Дарди ичида колди. Бир-биридан хавотирли, ғалати тушлар кўрадиган одат чиқарди. Гоҳ ўша Бурхонов Сурайёни кучоқлаб ўпаётган бўладими-ей, гоҳ тўшакда олиб ётган, гоҳ орқасидан кийкириб кувиб кетаётган бўладими-ей! Ҳар сафар бакириб, дағ-дағ титраб, ўз овозидан ўзи уйғониб кетади. Боз устига, ўша кунларнинг бирида Сурайёнинг тоби кочди. Туғруқхонага ёткизишга тўғри келди. Врачлар уни «хомилани саклаш учун шунака ёткизиб даволатиб турилади» деб тинчлантиришди. Аммо шунга карамай, барибир алағда кўнгли тинчимади. Бурхоновни, унинг кулиб турган башарасини сира кўз олдидан келтиролмай колди. Ва...

... Ва ўша кунларнинг бирида кечки пайт уни учратди. Бу нарса хаёлга ҳам келмаганди.

Эзма ёмғир эзгилаб-эзгилаб, шивалаб турган совуқ намозшом эди. У хас-хазонлар, сарғиш япроқлар тўзиб ётган жимжит кўчаларнинг биридан машинасида ўтиб борарди. Хавонинг авзойи булук, кўчалар жимжит, йўловчилар-у, йўловчи машиналар ҳам кўринмас, гўё бутун борлиқ ёмғирнинг сирли шивир-шивирини жимгина эшитиб тургандек туюларди кишига. Шу

пайт, йўл четида чайқалганча, дарахтга суяниб турган бир кишига кўзи тушди-ю, кўзларига ишонгиси келмай колди. У ўша, хотинини «айлантириб» юрган «бош маслахатчи» Бурхонов эди! Расулжон машинасини сал олдинга ўтказиб тўхтатди-да, ёмғирпўшига ўралиб тушди. Қаради. Бурхонов эса унга эътибор ҳам бермади. У таниб бўлмас даражада ўзгариб кетган, соч-соколи ўсган, уст-боши кир-чир, ғирт маст, нималардир деб ғўлдираб турарди. «Мана, «Тил маркази» бош маслахатчисининг ахволи!» кўнглидан ўтказди Расулжон унга ғолибона қараб ва беихтиёр хотинининг яқингинада айтган сўзларини эслаб аччик кулимсиради. – «Хорижга кетган» эмиш!.. Мана сенга чет элга хизмат сафари билан кетган одам!.. «Бош маслахатчи» эмиш!.. Қип-қизил шиёниста-ку!..

Расулжон унга бошдан-оёқ синчиклаб қаради. «Аниқ ўзи!.. Ўша калин кош... Ўша кўзлар... Сержун, бакувват билаклар... Ўша гавда, ўша башара»... Расулжон беихтиёр унга яқинлашди, рўнарасида тўхтади ва деди:

– Қалайсиз, энди акахон? – деди совуқ илжайиб. – Ахвол яхши эмасга ўхшайдику-а?

– Э-э... Ў-ўт!.. дея сўкинди Бурхонов кўзларини йириб очганча унга ўқрайиб. – Вон отсуда...

– Шунақами? – тишларини ғижирлатди Расулжон ва беихтиёр унинг бир вақтлар «мерс» машинасида Сурайёни уйга кузатиб келганини, икковларининг йўл четида кулишиб гаплашиб турганлари, бирга ёнма-ён суратга тушганлари, қахвахонада кийқириб рақсга тушаётганликларини эслади-ю, ўзини босиб туролмади. Орқага югуриб, машина қалалонини узун тиеги қаламтарошини олди ва ортига қайтди. Яна Бурхоновга юзланди.

– Бировнинг хотинини йўлдан уриш шупақа бўлади, – деди тиззалари қалт-қалт титраб.

– Э, хотинингням, ўзингням... – сўкинди Бурхонов муштини ўқталиб ва Расулжон томонга юрмоқчи

эди, лойда тийганиб чўккалаб қолди. Расулжон вақтни ўтказмай, у ёк-бу ёкка ўғринча бир қараб олди-да, қаердандир қўлига илинган муштдек тош билан унинг бошига урди, Бурҳонов бу зарбани кутмаган шекилли, «ух» деди-ю, сўкиниб, ерни тимдалаганча энгашиб қолди. Расулжон яна урди ва ниҳоят қўлидаги ҳўл тош тийганиб ерга тушди.

– Буниси ҳали кам сенга, ифлос! – кичқирди жон ҳолатда Расулжон ва қаламтарошни эслаб чўнтагидан олди, очди ва Бурҳоновга ташланди. Дуч келган жойига бир неча марта пичок санчди. Бурҳонов бошини чангаллаганча ерга йиқилди. Ҳаммаёғи шилта шалаббо бўлиб, қонга беланди. Шу топда Расулжонни таниб бўлмас, унинг авзойи хунук, кўзларида совук бир ўт ялтираб турар, худди эси оғиб қолганга ўхшарди у.

У Бурҳоновнинг бармоқлари лой чангаллаганча кимирламай ётганини сезди-ю, бирдан кўрқиб кетди, у ёк-бу ёкка аланглаб қаради, негадир кимларнидир ёрдамга чақиргиси келди, шундан кейин Бурҳоновнинг қўлиғидан олиб, кўтарди нима қилишини билмай серрайиб туриб қолди ва титраб қақшаганча уни судраб кўчанинг у бетидаги каттагина ахлат қутиси тарафга олиб ўтди, кўз очиб юмгунча уни шарт кўтариб кути ичига ташлаб юборди. Расулжон нима иш қилиб қўйганини энди англаб ета бошлаган, бунинг оқибати хунук бўлишини ички бир туйғу билан ҳис қилиб турар, хаёлидан минг бир хил сабабу баҳона топишга, ўзини оклашга уринар, аммо барибир сира ўзини боса олмасди. Бир маҳал машинасига кўзи тушди, югуриб борди. Ўт олдирди, аммо анчагача ҳайдаёлмай ўтирди, титраётган қўл-оёқлари бунга изн бермади. Охир оқибат машинани ўрнидан жилдириб, жон-жаҳди билан ҳайдаб кетди... Шу топда унинг кўзига ҳеч нима кўринмас, фақат кўз олдида Бурҳоновнинг қонга беланган боши-ю, башараси муҳрланиб қолганди ҳолос.

... Капитан Султонов Расулжонниг тепасига келди, кўллари ковуштирганча бир лаҳза унга бошдан-оёк тикилиб колди ва сўради:

– Демак, қасддан одам ўлдирганингизни бўйнингизга олмайсиз, шундайми?

– Йўк, – бош чайкади Расулжон ранги ўчиб. – Мен уни ўлдирмоқчи эмасдим... – Мен хаммасини сизга айтиб бердим. Хотинимни йўлдан урганини... Уни ўзига ўйнаш қилиб олганини...

– Шунинг учун унинг бошига тош билан уриб, пичоклаш шартмиди? – яна сўради капитан.

– Мен бунақа қилмоқчи эмасдим, дедим-ку! – йиғламсиради Расулжон. – Чин сўзим!.. Ишонинг, капитан!..

– Сиз вахшиёна қотиллик қилгансиз, – унга нафрат билан тикилди капитан Султонов. – Бундан хам даҳшати сиз бу ишга мутлақо алоқаси йўк, мутлақо беайб бир одамни ўлдиргансиз...

– Қа... нақа... сизга? – зўрға тили айланди Расулжонни.

– Афсуски, шунақа оғайни, – деди капитан Султонов оғир тин олиб. – Сиз «Тил маркази» бош маслахатчиси Бурхонов Хасанни ўлдирдим деб ўйлаяпсиз...

– Ҳа, – илкис бош кўтарди Расулжон. – Рашк оқибатида!.. – Хотинимни ундан кизганганим учун!..

– Буниси ҳали аниқланади. Асадуллаев, – деди капитан Султонов босиқлик билан. – Лекин сизни бошқа одамни ўлдирганингиз аниқ!

Расулжоннинг сийрак соқол босган, чуваккина юзида таажжуб ва қўрқув ифодаси зоҳир бўлди ва зўрға шивирлади:

– Бу... бу нима деганингиз?..

– Ҳа, сиз Хасан Бурхоновнинг ўрнига унинг вилоятдан келган укаси Хусан Бурхоновни ўлдириб

қўйгансиз! – деди капитан Султонов ундан кўз узмай ва қўшиб қўйди. – Кап-катта йигит, нахотки эгизак ака-укалар бир-бирига ўхшашини тушунмасангиз?!

Расулжон рўпарасидаги капитанни энди кўраёт-гандек, бакрайиб қолди, нимадир демокчи эди, тили оғзига сирмай айланмади. Кўзлари дахшатли олайиб кетди ва бирдан бошини чангаллаганча инграб юборди ва гурс этиб ерга йиқилди.

Капитан Султонов стол тагидаги тугмачани босди. Хонага милиция формасидаги йигит кирди.

– Сержант, айбланувчи Асадуллаевни камерага олиб чикинг! – деди капитан Султонов. – Кейин врачни чакиртиринг, кўриб боксин!.. Милиционер йигит ёнига яна битта шеригини олиб Расулжоннинг беҳуш танасини судраб олиб чиқиб кетди. Пол сатҳида туфлиси пошнаси урилиб-сурилиб, ундан илондек ингичка қорамтир излар қолди холос...

УЗУК КЎЗИДАГИ ТИЛСИМ

Бирлашган Араб Амирликларига икки-уч марта бориб келдию Обиджоннинг ишлари юришиди-кетди.

Аввалига бошқаларга кўшилиб, Дубайга ёғлиқ курут, майиз, писта-бодомга ўхшаган нарсалар олиб бориб юрган Обиджон орадан кўп ўтмай, ишни катта килиб юборди. Машина олиб-сотишга ўтди. Бир йилда Дубайдан бешта чет эл машинаси олиб келиб Тошкентда сотди. Чўнтаклари пулга тўлди. Икки каватли иморат курдирди, ховли-жой қилди. «Тузел» томондан дача сотиб олди. Гижбадабанг тўй килиб, юртга ош бериб, кизини узатди.

Ўша-ўша, Амирликка боришга ўрганиб қолдими, хайтовур, баъзан ўзи, баъзан битта-яримта билан орачора бориб турадиган бўлди.

Шаходатни ҳам ана ўша, ўзи айтмоқчи «маччойи сайр» килиб юрган кунларининг бирида учратди.

Ўша куни кечкурун бозор айланиб, шаҳар кезиб юравериб жуда чарчаган, шериклари билан мехмонхонага кечки овқатга қайтишаётган эди.

Обиджон сигарет олмоқчи бўлиб фойеда шерикларидан беш-ўн қадам орқароқда қолди. То сигарет сотиб олгунича улар лифтда кўтарилиб кетишди. Кейин лифтнинг бўшаши кийин бўлди. Кутиб қолди. Лабига сигарет кистириб, фойе ўртасида жилдираб турган фаввора атрофидаги креслолардан бирига ўтирди. Чекди. У ёқ-бу ёққа қаради ҳамма ўзи билан ўзи овора, аксарият одамлар бешинчи-ўнинчи каватлардаги ресторанларга шошилишар, лифтнинг олди тирбанд эди.

Обиджон сигарет тутатиб ўтираркан, кимнингдир ўзига қаратилган нигоҳини сездию, қаради ва рўпасидаги катор креслолардан бирида чиройли оёқларини чалиштирганча кулимсираб турган, хурпайган

сарғимтир сочлари елкасига ёйилган, дўндиккинадан келган, оғзи тўла тилла тишли аёлга кўзи тушди. Аёл ҳам унга қараб ширин жилмайиб қўйди ва нимадир дегандек бўлди. Обиджон унга «эшитмадим» маъносида имо қилди.

– Шерикларингиз ташлаб кетишдими? – деди аёл ўзбек тилида.

– Ха, номардлар ташлаб қочишди, – илжайди Обиджон.

Мен ҳам битта ўзим қолдим, – деди аёл. – Дугоналарим шаҳарга чиқиб кетишганди, келишмаяпти. Бир ўзимни бўлса овқатлангим йўқ...

Обиджон беихтиёр ўрнидан турди:

– Юринг, бирга овқатланамиз!

Аёл тилла тишларини ялтиратиб жилмайди:

– Майлию... Шерикларингиз кидириб қолишмай-дими?

Обиджон бепарво қўл силкиди:

– Э, ўзларидан кўришсин! Юринг!

– Каёққа борамиз? – ўрнидан турди аёл.

Билмасам? – елка қисди Обиджон. – Ташқарида иккита оч қолган мусофирга бирон жой топилар?

Истасангиз, денгиз бўйида зўр қахвахона бор, – деди аёл.

Кетдик, – деди Обиджон.

Аёл ихчамгина сумкачасини очиб, шойи рўмолча олиб, бошига танғий бошлади. Обиджон унга хайрон бўлиб қараганди, у кулди:

– Бу ерда очик-сочик юрган хотинларни эмас, ўралганларни яхши кўришади...

Аёл ўзига етганча шўх, шаддодгина экан, сал хилватга ўтишгач шартта Обиджонни қўлтиклаб олди.

Шу оқшом хилват бир қахвахонада тамадди қилишди. Денгиз бўйини сайр қилишди. У ёқ-бу ёқдан гаплашишди. Аёлнинг исми Шаҳодат, ўзи Намангандан экан. Бир неча йиллардан бери Араб Амирликларига, Туркияга катнаб тижорат билан шуғулланаркан.

Битта ўғли бор, харбий мактабда ўқир, эри билан ажрашиб кетган экан.

Ўз ўрнида Обиджон ҳам Тошкентда яшашини, хотини, бешта боласи борлигини, онда-сонда бу ёқларга келиб туришини айтиб берди.

Буни эшитиб, Шаҳодат «Бешта, бола-я? Балосиз-ку!» деб пичинг қилганди, Обиджон «парода»миз ўзи шунақа. Бутун авлодимизда ҳамманинг, йўқ деганда беш-олтитадан боласи бор» деб ҳазилга олди.

Шу таҳлит денгиз соҳилида сайр қилиб юришаркан, Шаҳодат қутилмаганда «Кечаси денгизда чўмилганмисиз?» деди. Обиджон «йўқ» дедию, кейин «Кечаси чўмилиб бўларканми?» деб сўради.

– Э, кечаси денгизда чўмилмабсиз, дунёга келмабсиз, – дея хандон отди Шаҳодат ва сирли қилиб, паст товушда қўшиб қўйди: – Тунда ҳеч ким йўқ... Жимжит... Денгиз. Тўлқинлару, соҳил бўлади холос...

Шундан кетин Шаҳодат «мен чўмиладиган кийимларимни олиб чиқаман» деб хонасига кетди. Обиджон ҳам шерикларига «ўзини меҳмондорчиликка таклиф қилишганини ва хавотир олмасликларини» айтиб, ўзи билан Тошкентдан олиб борган коняклардан бирини ва газакларни елим сумкага солиб ташқарига чикди...

...Бу сирли кеча эди. Бу сеҳрли кеча эди.

Тевада бахмалдек осмон. Унга қўнган сонсиз-саноксиз ок капалаклар янглиғ юлдузлар ғужғон ўйнайди.

Пастда денгиз. Тўлқинлар беланчак мисоли аллалайди. Ёввойи соҳил кимсасиз. Кун бўйи офтобда кизиган қумлок соҳил кишини аёл танасидек иссиқ ва юмшоқ бағрига чорлайди.

Шу кеча улар денгиз соҳилида қолдилар. Тўлқинлараро қувнадилар, ўйнадилар. Бир-бирларини

кучдилар, бир жуфт куш мисоли учдилар, бир-бирларига тўймадилар...

Тонг оқаргунга қадар ишқ гирдобида маст бўлиб, юраклари мухаббатга тўлиб ётдилар...

Бу ҳол эртасига ҳам такрорланди. Индинига ҳам... Гоҳ денгиз соҳилида, гоҳ меҳмонхонада учрашиб турадиган бўлдилар. Ва турган гап, бу учрашувлар Тошкентга қайтганларидан кейин ҳам гоҳ хуфёна, гоҳ ошқора тус олиб кетди...

Орадан кўп ўтмай, Обиджон Шаҳодатга Тошкентнинг марказидан икки хонали уй олиб берди. Ҳамкорликни йўлга қўйиб, тижорат баҳонасида у билан бирга Россияда бўлди, Туркияга борди, Малайзияга отланди, яна Дубайга йўл олди...

Бора-бора, Обиджон ўзининг туриш-турмушини Шаҳодатсиз, унинг попуқдек қош-кўзлари, тикмачокдек қўл-оёқларию, ғунча лабларисиз тасаввур этолмайдиган бўлиб қолди.

Шаҳодат учун эса Обиджон нақ топилдик бўлди-қолди. Ўзига яраша мард ва чалани, ишбилармон ва тиниб-тинчимас, бошидан дўпписи тушиб кетса, пул бериб олдирадиган бу бойвачча йигит унинг эркак оғушини унутаёзган баданига қайта жон киритиб, дуч келган эркакнинг қўлида ўйинчок бўлиб музлаб қолаёзган юрагига ўт қалади, ёнди-ёндирди.

Шаҳодат ҳам бўш келмади. «Излаганим сизсиз» дея бўйнига осилиб олди. Орадан уч-тўрт ой ўтар-ўтмас, хомиласи сезилиб қолганидан кейин эса Обиджоннинг олдига масалани кўндаланг қилиб қўйди.

Обиджонни ўзининг қайноқ оғушида маст бўлиб ётган кезлари бир печа марта «сенга уйланаман, сендан бошқаси менга керакмас» деган ваъдаларига ишора қилди. Ўша-ўша Обиджон унинг уйида ётиб қоладиган бўлди.

Бунақа пайтларда одатда эркак билан аёл атрофидагиларни кўр ва қар деб ўйлашади. Шу маънода, Обиджон билан Шаҳодат ҳам аввалига теварак-атроф-

ларига унчалик эътибор беришмади, бошқаларнинг ўзларига бошқачароқ қараётганларини сезишгандагина эса анча кеч бўлиб қолган эди.

Бу хил масалаларда айниқса аёллар сезгирроқ бўлишади. Обиджондаги ўзгаришларни биринчи бўлиб, хотини Насиба хис қилди, пайқади, сизди, зимдан кузатди, суриштирди, билдию, портлаб кетди. Аввалига эрининг ёқасига ёпишди. Кейин тўполон кўтарди. Иннакейин аламини кўз ёшидан олди. «Бешта боланг кўр қилади» деб қарғади, дўк-пўписасага ўтди.

Аммо Обиджон ҳақиқатан ҳам кўр ва қарга айланиб қолганга ўхшарди.

Ўртага одамлар тушди. Уни инсофга чакиришди. «Гулдек хотининг, бешта боланг бор. Қуда-андалик одамсан. Бунақа номаъқул ишларни қўй» деб амри-маъруф қилишди.

Обиджон беш-ўн кун жимгина юрдию, кейин яна аслига қайтди. Зеро, энди уни Шаҳодатнинг қайнок кучоқларидан, шакар лабларидан ажратиб олувчи кучнинг ўзи йўқ эди.

Қолаверса, Шаҳодат ҳам танлай-танлай, «энди топгани» — ҳам зўри, ҳам зари бор, кетворган йигитдан ажрашни ўлақолса истамас, тўғрироғи қўлдан чиқаргиси келмасди...

Ана ўша кунларнинг бирида улар яна хуфёна учрашишди. Йиғилиб қолган анча гапларни очик-ойдин гаплашиб олишди. Ва ниҳоят, нима бўлган такдирда ҳам бир-бирларидан кечмасликка аҳду паймон қилишди. Бунинг исботи сифатида Обиджон шаҳар марказидаги хусусий дўкони ва шахсий жамғармаси эллик минг доллар пулини Шаҳодатнинг номига хужжатлаштириб берди.

Шу билан ора очди бўлиб, тинчиб кетишлари мумкин эди. Уртадан Насиба чиқиб қолди. Кўпдан бери эридан шубҳаланиб, орқадан кузатиб юрган Насиба ахийри эрини «жиноят» дейиладими, «хиёнат»ми, устида ушлади.

Аёл киши ўчакишмасин экан. Икковларини тоза олиб бориб, олиб келди. «Ҳаром» деди. «Фоҳиша» деди. «Бузук» деди.

Эртасига эри йўғида яна Шаҳодатникига борди. Кўлига пичок олиб, дўқ-пўписа қилди. «Агар эримни тинч қўймасанг, ўзимни ўлдираман» деди.

– Ўлдирсанг, ундан нари, – деди Шаҳодат бепарво оҳангда. – Ана, эпласанг, олиб кет! – деди.

– Сен жодугар унинг бошини айлантириб, иссиқ-совук қилиб олгансан, – деди Насиба алам билан.

– Иссиқ-совуққа бало борми? – мазах қилгандек тиржайди Шаҳодат. – Аввал ўзингга бир қара! Шуюм фигура, шуюм оёқ, сон, кўкрак бўлганими? Қайси эр-как сенга қарайди? Сигирдан фарқинг йўқ. Фақат туғишни биласан, холос.

– Лекин сенга ўхшаб ғарлик қилиб, бировнинг эрини йўлдан уриб юрганим йўқ, – қон қақшади Насиба.

– Буниси мени ишим, – деди Шаҳодат бўш келмай. – Мени яланғоч кўрганда эринг экану, любой эркак жинни бўлиб қолади. Алам қилаётган бўлса, бурнингни тишла!..

Ўша куни Насиба юм-юм йиғлаб уйига қайтди. Шаҳодатга ҳам осон бўлмади. Асаблари қақшаб, дардини ичига ютганча қолди...

Ўша кунги гап-сўзлар таъсир қилдими, Обиджон аввал маҳаллада, кейин ишхонасида муҳокама қилишганими, ҳар қалай унинг анча попуғи пасайиб қолди. Шаҳодат билан онда-сонда, шунда ҳам тижорат ишлари билан учрашиб турадиган бўлди.

Шаҳодатнинг дами ичида, аламини кимдан олишини билмай юрган кезлари эди. У Обиджондек мард, танги, пулдор йигитни қўлдан чиқариб қўяётганига сира чидаёлмасди. Боз устига ундан корнида боласи бор эди.

Бир куни Обиджоннинг йўлини тўсиб, «бола туғил-гунча ёнимда бўласиз» деди. Обиджон эса «иложи йўқроқ» дегандек гап қилди. Шунга қарамай, Шаходат уни уч-тўрт кун уйида олиб қолди. Бундан ғазабланган Насиба бало-қазодек етиб келди. Обиджон аранг кочиб қутилди. Насиба Шаходатнинг сочларига ёпишди. Тоза юмдалашишди. Ахийри Шаходат уни уйидан хайдаб чиқараркан, «Энди ўзингдан кўр, ал-васти! Шу қилеулигингга Обид акам сенгайм, менга-ям бўлмайди» деб роса шаллакилик қилди...

Орадан кунлар ўтди. Обиджон билан Шаходат яна учрашишди. Шаходат ана шу ерда ўйнашининг анчайин ўзгариб қолганини, ўпишлари ҳам аввалгидек эхтиросли эмаслигини сезгандек, кучоқлашлари совукроқ бўлиб қолганини хис қилгандек бўлди. Боз устига, унинг ўғлини уйлантириш тараддудида юргани ҳақидаги гапи суяк-суягидан ўтиб кетди. Кўзлари тўла ёш, бир амаллаб ўзини босди. Кейин унинг тиззасига ўтириб, бўйнидан кучди, кафтини кўлларига олиб силади, лабларига босди ва туйқус шивирлади: – Майли, сизни бошқа безовта қилмайман, Обид ака...

– Нега бунақа деяпсан, Шаходат? – сўради Обиджон ажабланиб.

– Балки, бошқа кўришмасмиз? – деди Шаходат.

– Кўришамиз, – унинг сўзини бўлди Обиджон.

– Билмадим... Мен Наманганга кетмоқчиман, – деди Шаходат кўзлари ёшланиб. – Бу ерда қийналиб кетдим...

– Кетмайсан.

– Кетаман. Бошқа иложим йўқ, – бош чайқади Шаходат. – Майли, бола-чақангиз билан қўша қаринг. Мен ҳалал бермайман. Эсдаликка мана шу узугингизни берсангиз... сизни эслаб юраман...

Обиджон ўнг қўл бармоғидаги катта бриллиант кўзли узукка қаради.

– Бу жуда қиммат туради, Шаҳодат, – деди аста.

– Мендан ҳамми? – лабларини чўччайтирди Шаҳодат.

– Йўқ, унақа демоқчимасман, – деди Обиджон. – Керак бўлса, бунақа олмосу бриллиантларни оёғингни тагига тўкиб ташлайман.

– Алдаманг! Битта узугингизни кизганаяпсизку? – аразлади Шаҳодат тескари қараб.

– Бу менга омад келтирадиган узугим, – деди Обиджон.

– Мен сизга ўзимнинг омад келтирадиган узугимни бераман. Айирбош киламиз! Дубайдан сотиб олганим қимматбаҳо узук.

У шундай деб бармоғидаги узуклардан бирини чиқариб узатди.

– Ғалати экан, – деди Обиджон уни қўлига оларкан ва кулиб юборди, – хотинлар такадиган узук-ку, бу?

– Асл тош, – деди Шаҳодат сирли қилиб. – Сеҳрли... Кундузи яшил, кечқурунлари кизариб кўринади...

– Қизик, – деди Обиджон бир узукка, бир Шаҳодатга қўз ташлаб.

– Майли, хотинингиз... кундошим тақиб юрақолсинлар, – ширин жилмайди Шаҳодат Обиджоннинг кўксига бош қўйиб. – Майлими?

– Сени тилинг ёмон, тилинг! – деди Обиджон уни бағрига босиб.

– Мана шу заҳар тилимдан ўпишингизни истардим, – эҳтиросли шивирлади Шаҳодат.

Обиджон шу кеча охириги марта Шаҳодатнинг уйида қолди. «Минг бир кеча»ларга арзигулик, гўзал бир кеча бўлди у...

Ўша-ўша улар қайта учрашмадилар. Ўша тун улар учун қай бир маънода хайрлашув кечаси бўлди. Шаҳодат эса ўша-ўша кўздан йўқолди.

Орадан кўп ўтмай. Обиджон дачасида движокни ишлатаётиб электр токи уриб ҳалок бўлди. Насиба бешта боласи билан бева қолди.

Ўша мотамсаро кунларнинг бирида Насибанинг уйига кўнгил сўрагани келган дугоналаридан бири, геология-минерология институти ходимаси унинг қўлидаги узукни кўрди-ю, чинқириб юбораёзди:

– Каердан олдинг буни? «Александрит» тошику, бу! – деди кўрқувдан даф-даф титраб, – дарров еч! Йўқот, буни! У аёлларга бахтсизлик келтиради. Эрини ўлдиради, бева қилади!..

Насиба хайрон бўлиб бармоғидаги узукни ечиб қўлига олди.

У бир вақтлар Шаҳодат Обиджоннинг қимматбаҳо узугига алмашган, Обиджон эса хотинига берган узук эди.

Бу жажжи узукнинг кўзидаги қон томчисидек қизил нодир тош аёл зотига бахтиқаролик келтириши эса ҳеч қимнинг хаёлига ҳам келмаганди...

ТУНДА ЮРГАН УЧ КИШИ...

Ҳаммаси Бакирдан чикди.

Бинойидек келишганди, бинойидек орқага қайтиш-моқчи эди. Шаҳарга бир машинани тўлдириб сабзи-пиёз олиб келишган, «оптом» қилиб яхшигина нарҳда сотишган, бозор айланиб уйидагиларга ул-бул харид қилиб юришганида ҳам бунақа гап йўқ эди. Ҳаммаси Бакирдан чикди.

— Шаҳарга келиб қолибмиз, бир «ужин» қилиб, бирпас одамлардек дам олиб қайтайлик, мен зўр жойни биламан! — деган таклифни ўртага ташлади у.

Ҳақиқатан ҳам ўлгудек чарчашганди. «Қоп-қоп сабзи-пиёзларни ортиб олиб келиш, тушириб, савдолашиб, талашиб-тортишишнинг ўзи бўладими? Бирпас дам олиб, хордик чиқаришса, нимаси ёмон буни?» деган хаёлга бориб розилик билдирмасдан бошқа иложлари қолмади.

Шундан кейин Қурбонбой билан Шухрат ўзининг юк машинасига чиқишди-да, Бакир айтган «зўр жойни излаб кетишди.

Вақт асрдан ошиб, шомга яқинлашиб қолган эди.

«Бир соатча ўтирамизу, кейин хайё-ҳуйт, йўлга чиқамиз!» деб ўйлашганди. Бўлмади.

Бакирнинг бу ерда битта-яримта кўз таниш жўралари кўп, ҳақиқатан ҳам мақтанганича бор, жой «зўр» экан.

Шундоққина анҳор ёқасига жойлашган, усти соя-бонли, тевараги очиқ ресторан. Вазада гуллар қўйилиб ясатилган оппоқ дастурхонлар тўшалган столлар, ўртада мрамар ховуз ўртасида мўъжазгина сахна, рангин чироклар кўзни оламади деб ёниб-ўчиб туради. Бири-биридан келишган, сертабассум, сермулозамат официантка кизлар елиб-югуриб хизмат қилишади.

Улар кириб боришганда базми жамшид бошла-

ниши учун ё кечроқ, ё эртароқ эканми, хўрандалар сийракроқ эди.

Ресторанга кираверишда тўкима креслода сигарет чекиб, кўл телефонда гаплашиб ўтирган такамўйловли йигитлардан бири кўлини кўксига кўйиб қарши олди, кейин кимгадир имо қилгани, оёқ-кўли чаққон бир йигитча уларни ичкарига бошлади.

Сохилга яқинроқ, чеккароқдаги столни танлашди. Бакир махмадонагарчилик қилиб, нима балолардир деганди, бирпасда дастурхоннинг устини тўлдириб ташлашди. Парракланган кази-карталару, помидор-бодринглардан тортиб, ананасу бананларгача, номига тил келишмайдиган ичимликлару, жўжа кабобларгача...

Қурбонбой буларни кўриб, «Нима қияпсан ўзи?» дегандек Бакирга қарагани, у ўттиз иккита тишини кўрсатиб илжайди: — Дастурхон тузаш биздан, хақини тўлаш сиздан-да, ака!

Кулишишди.

Хақиқатан ҳам, улар орасида ёши улуроғи ҳам, туриш-турмушда тажрибага эгароғи ҳам, олди-соттидан тортиб, ҳисоб-китоб қилиб, тушган бор пулни белига тугиб, «қишлоққа борганда оласанлар» деб, пишиқлик қилган ҳам ана шу — Қурбонбой эди.

— Жуда унақа ошириб юборма! — деди у шунга қарамай хавотирланиброқ.

— Хавотир олманг, Қурбон ака, — деди Шухрат унинг хавотирини сезиб. — Ортиб қолса, қолдирмаймиз. Қайтишда, йўлда еб кетишга олволамиз!

«Ёш бўлсаям, шу бола тузукроқ, эс-хуши жойида», — кўнглидан ўтказди Қурбонбой ва рўпарасида олифтагарчилик қилиб сигарет чекиб, сават креслога ясланиб ўтирган Бакирга қараб кўйди: «Буниси бўлса, нақ шайтон-алайхуллаънанинг ўзи! Хуштак товушига ҳам ип ўтказиб берадиган сортидан!..»

Шундай қилиб, уч фермер, уч тадбиркорнинг шоҳона зиёфати шу зайлда бошланди. Бакир «Парламент» деган ароқни очар экан, Қурбонбойга кўз ташлаб, одатдаги китмирлигини қилди:

– Биз ичсак, сукингиз кирмайдими, ака?

– Куйдиргингга ичавер, – деди Курбонбой кулимсираб ва жиддий охангда кўпиб кўйди. – Фақат хурмачаларингга сиккунча! Алжираб-валжираб қолсаларинг, ярим йўлда машинадан ағдариб тушириб, кетавераман!

– Ана элбурутдан алам қияпти, – хиринглади Бакир. – Бўпти, бўпти, сизнинг тегишингизни қолдирамиз, қишлокка борганда тортасиз!..

Ана шу ерда Курбонбойнинг машина хайдаб келгани, рулда эканлиги бир култур хам арок ичолмаслиги, ўз-ўзига напъа қилиб кетди. Бир кўнгли «юз грамм отиб юборсам, биров билиб ўтирибдими?» деган хаёлга бордию, йўлнинг узоклигини, бир ёқда «қишлокка кечаси кириб боришини ўйлаб айниди: «Хар ҳолда, эҳтиёт бўлган яхши».

Шунга карамай, биринчи қадах сўзини, жўрабони сифатида ўзи айтишига тўғри келди. Стаканга минерал сув тўлдириб чўкиштирди.

«Хамиша омадимизни берсин! Худо берардан қисмасин! Экин-тикинларимизнинг баракасини берсин! Уйга, бола-чакаларимиз олдига омон-эсон етиб олайлик!» деб тилак билдирди.

У рост айтди. Чиндан ҳам, бу йилги мавсумда худо уларни берардан қисмаган, экин-тикинлари баракали» бўлиб, яхшигина даромад ола бошлаган эдилар. Бу сафар ҳам ёмон бўлмади. Қир этагидаги ўзлари шерикчиликка олган ерга ишлов бериб, ўтган йили картошка экинганди, даромад ёмон бўлмади. Бу йил сабзи-пиёз экинди. Бола-чакалари, ака-укалари бир бўлиб, далада ётиб ишлашди. Хосил зўр бўлди. Ярмини жамоа хўжалигига топширишди, ярмини шаҳар бозорига олиб бориб сотишди. Ёнларида жарак-жарак пул, хозир шу туришларида мана шу ресторанга кириб-чиқиб турган шаҳарлик олифталарнинг юзтасини арокка бўктириб, бурниларидан булок қилиб чиқаришга қучлари етарди.

Шундай ҳам бўлди. Икки-уч пиёла арок ичилар-ичилмас, официанткалар уларнинг атрофида парвона бўлиб қолишди. Бакир ҳам эшилиб кетди. Оладиган пули Курбонбойнинг халтасидаю, ҳадеб «мени хисобимдан давай, давай» деб чиранаверди.

Алхол, яна битта арок ичишди. Кейин яна юз-юздан олишди. Тағин ҳам, иккови бакуват йигитлар, бўлмаса, аллақачон чулдираб қолишарди.

Норин буюртиришди, жигар кабоб келди. Курбонбой бўлса, ўртадаги ноз-неъматларга тикилганича кўк чой хўплаб ўтираркан, беихтиёр хўрсиниб кўйди, негадир ана шу Бакирнинг, Шухратнинг оиласи, отонаси, ака-укалари эсига тушди.

Ҳаммаси жўжабирдек жон. Қишлоқда ахвол мактангулик эмас. Иш йўқ, юрагида ўти, белида қувлати борлари шаҳарма-шаҳар кетворган, ким мардикорлик килади, ким тижорат билан шуғулланади, ким бозорда арава судрайди. Дала ишлари бўлса, қари-қартанглар, аёллари болаларга қолиб кетган.

Курбонбойнинг ер олиб, фермерликка ўзини ургани, ёнига бир вақтда автопаркда бирга ишлаган Бакирни ва ҳамсоясининг катта ўғли Шухратни олволиб, экин-тикинга киришгани ҳам шундан эди. Бунақа пайтда, ёрдам берадиганлардан кўра, маслахатчилар кўпайиб кетаркан. Биров «буғдой эк» деди, биров «саримсокпиёз» деди, яна биров «ковун-тарвуздан яхшиси йўқ» деб ўргатди.

Қисқаси, Курбонбойнинг анчагача боши қотиб юрди. Кейин бундок қараса, сабзи-пиёздан маъкулроғи йўқ. Буғдой, ковун-тарвуз деган нарсалар мавсумий экинлар, сабзи-пиёз эса рўзғорга кунда керак.

Шундай қарорга келдию, иш бошлаши хиёл қийин кечди. Автопаркда иш кўпайиб кетди. Кадрдон «Газ-51» юк машинаси анчадан бери кантариб қўйилган, капитал ремонтда эди. «Тезрок тузаттир, далада машина етишмаяпти» деб туриб олишди. Кечаю кундуз, юз-қўллари қора мойга беланиб, паркда қолиб кета-

диган бўлди. Машина таъмирдан чиқди ҳамки, далада ишлар тугаб, у яна керакмас бўлиб қолди. Жаҳли чиққан Курбонбой шартта меҳнат таътилига чиқди. Машинасини хусусийлаштириб олганди, жамоа хўжалиги билан шартнома тузиб, далага кетди. Ёнига Бакир билан Шухратни олволди. Уларга ўзининг укаси, ўғли, Бакирнинг укалари, Шухрат, кўйингчи Курбонбойнинг хотинию, икки кизчаси, Бакирнинг ёшгина хотини кўшилишди. Қарабсизки, иш катта бўлиб кетди.

Хамма далада. Ким чопиқ қилган, ким суғорган, ким сахарга чой-нон тайёрлаб, ким тушликка қозон осган...

Қисқаси, ёмон бўлмади. Мана энди, Курбонбой анхор ёқасидаги хашаматли ресторанда, шохона дастурхон ёнида ўтираркан, ўшанда далада ер тимдалаб юрган кизлари, келинлар, болаларнинг офтобда қорайиб ёрилиб кетган қўллари, бармоқларини, уларнинг ерга ёзилган дастурхон ёнида қимтиниб чой, нон, қанд билан нонушта қилиб ўтиришлари ёдига тушди.

«Йўқ, улар бунақа ресторанларни фақат телевизорда, киноларда кўришади, — кўнглидан ўтказди у. — Қани энди, иложини қилсангу, ҳаммасини мошинага миндириб олиб келиб, шунақа жойларда меҳмон қилиб, ўйнатиб кетсанг. Даладан, мол-қолдан ортишмайди бечоралар...»

Шу пайт мраммар ховуз ўртасидаги сахна супача тепасидаги чироклар чараклаб ёндию, мусика садолари янгради. Кўшни столдаги ширакайф ёш-яланглар кичкириб, қарсак чалиб юборишди.

Курбонбой, унинг шериклари ҳам ўша тарафга қарашди. Мраммар ховуз ичида чайкалаётган сув худди ўт тушган янглиғ ловуллаб турар, сахнага чиққан, таранг елкалари, киндиги, қорни очик, шокилда-шокилда қалта этаги тагидан оппоқ сонлари, келишган оёқларини кўрсатиб, сап-сарик сочларини елкаларига ёйиб ташлаб олган сарвқомат қиз қўлларини силкиб,

бармоқларини ғунча лабларига тегизиб, залдагилар билан саломлашмоқда эди.

– Зўрку-а! — деди Бакир оғзининг таноби қочиб. — Пигурасини қаранг, пигурасини!

– Айнима! — дея жеркиб берди Қурбонбой уни тартибга чақириб.

– Вей!... Бу кўзми, ё пўстакнинг йиртиғими? — кулди Бакир. — Бу кўзларни нимага яратган? Ана шунақа жононларни кўриб лаззатланиш учун эмасми?

– Бўпти, бўпти фақат овозингни чиқармай, жимгина лаззатланиб ўтиравер, — деди Қурбонбой ковоғини солиб.

– Эътиборингиз учун, медисина ҳам буни тасдиқлайди, — деди Бакир ширакайф кўзларини сузиб. — Чиройли нарсаларга қаралса, кўзлар дам оларкан... одамни настроенаси яхши бўларкан... Демак, бунақа чувихалар ҳам, турган-битгани лечения!..

– Бўлди, бошқа ичма, алжираб қоляпсан, — деди Қурбонбой тўнғиллаб. — Кетамиз!

– Қаёққа? — бўйинини чўзди Бакир. — Энг қизик жойи энди бошланаяптику? — кейин овозини пасайтириб, худди сирли бир нарсани айтаётгандек шивирлаб қўйди. — Кўрасизлар, ҳозир шу ойимча кип-яланғоч бўлиб «Чиннури»га раксга тушади...

Буни эшитиб, Шухратнинг оғзи ланг очилиб қолди. Қурбонбойнинг мўйловдек ўсиқ қошлари чимирилди.

– Нима, яланғоч хотинни кўрмаганмисан? — деди норози оҳангда.

– Йўқ, униси бошқа... буниси бошқа... — кўз қисиб қўйди Бакир. — Уйдагиси ўзимизники, шахсий... Булар... Ум-м!... Момоқаймоқ!..

– Бас қил! Ҳали уйланмаган бўйдок йигитни олдида шунақа гапларни гапирасанми? жеркиб берди Қурбонбой.

Шухрат уялинкираб ерга қаради.

– Кўрсин, билиб қўйсин, кўзи очилсин, кейин

яхши бўлади — тиржайди Бакир. — Мана, Қаям сартарошнинг ўғли уйланганда, нега никоҳ кечаси мол-хонага кириб ўзини осмокчи бўлган? Эсингиздами?

— Алжирама! — деди Қурбонбой.

— Йўқ, энди, раз гап очилгандан кейин эшитингда! — давом этди Бакир. — Чунки, у ўша кеча келинни эпломмаган... Чунки, яланғоч хотинни биринчи марта кўрган... Нима қилишни билмай, эси чиқиб кетган!..

— Тузук, худди тепасида тургандек, хаммасини биларкансан, — кесатди Қурбонбой.

— Биламан-да, оғайним-ку! Кейин ўзи айтиб берган менга... «Бакир, жўра, жуда бўлмаганда ўша сен айтган уятсиз видеокассеталарни бўлсаям кўриб туриш керак экан», деган, — Бакир шундай дея кўрсатғич бармоғини хавода силкиди. — Во, масала қаерда?..

Микрофон китир-китир қилиб, бояги ярим яланғоч қизнинг «Хуш келибсиз, хонимлар ва жаноблар!» — деган сўзлари эшитилди. Хамма ўша тарафга қаради.

— Сизларга яхши кайфият, ёқимли иштаҳа, маданий ҳордиқ тилаб, камина Зарифабону хизматингиздаман!..

Гулдурос қарсақлар янгради. Унга тарака-турук мусика оханглари уланиб кетди.

— Ия, музикачилар йўғу? — ажабланти Шухрат кўзларини пирпиратиб. — Қаерда чалишяпти?

— Бу фонограмма! Қишлоқи! — кулди Бакир биланғонлик қилиб. — Ўзи оғзини қимирлатиб туради, уёқдан ашуласини қўйишади.

— Нима, ўзи айтмайдими? — яна сўради Шухрат.

— Айтади. Фақат мусика билан овози ёзиб олинган. — Тушунтирди Бакир. — Ҳозир шунака мода! Телевизордаям, концертлардаям... Қани, эштайлик!

Шифтнинг аллақаерларига ўрнатилган қарнайлардан хонанда қизнинг ёқимли овози кулоққа чалинди:

«Кўкрагингни кўкрагимга қўймайсанму,
Лабларимдан бўса олиб, тўймайсанму?!»

– Воҳ-ей, ҳа, жонингдан! – кичкириб юборди
кимдир залдан. Унга бошқалар ҳам қўшилишди:

– Ҳа, дў-ўст! Бўйингдан!..

– Ҳа-а, кўзингдан акаси!..

– Қўймайсан!..

– Ўлдирдинг!..

Бунга сари хонанда киз ҳам оппоқ тишларини
ялтиратиб, кўкракларини титратиб, авжига чиқди:

«Юрагимга ишқ ўтини ёққан йигит,

Еб қўйгудек, кўзларимга боққан йигит,

Кечалари сира мени ўйлайсанму?!»

– Оҳ, оҳ-ей! – дея бирдан кўкрагини муштлаб
кичкириб юборди Бакир.

Шухрат аранг уни елкасидан босиб, ушлаб қолди.
Қарашса, ўртага чикиб, ўйинга тушиб кетишдан ҳам
тоймайди.

Одамларнинг шу тарафга қараб қўйишганини се-
зиб, Курбонбой ўнғайсизланди:

– Шухрат, акангги бир муздек сувга пишиб кел-
гин, жиян, – деди секин.

Шухрат ҳам худди гапни кутиб тургандек, Бакир-
нинг қўлтиғига кириб ташқарига олиб чиқиб кетди.
Бу орада ярим яланғоч хонанданинг ярим яланғоч
ашуласи ҳам тугади. Одатда, ашулачиларга бунақа
пайтларда гул тутқазиб, устидан гуллар сочилгив-
чи эди. Аммо бу ерда, ашулачи кизнинг бошидан
гуллар эмас, сон-саноксиз пуллар сочилди... Айрим-
лари гулбарглардек пирпираб ҳовузга, тўлқинланиб
турган сув юзига тушди. Курбонбой бу манзарани
кўриб ханг-манг бўлиб қолди.

Хонанда таъзим қилиб, шокилда-шокилда юбка-
сини шилдиратиб чиқиб кетди. Саҳнада ундан ҳам
бешбаттар кийимдаги раккоса киз чиқиб, илондек
буралиб арабча раксни бошлаб юборди.

Курбонбой бу раксни телевизорда кўп раккосалар

томонидан ижро этилганини томоша қилгандию, бу-
нака шармандаликни кўрмаганди.

Раккоса қиз қарийб, яланғоч эди. Сийнабандлар ўрнида ҳам аллақандай, зар тасмага ўхшаган ингичка ялтирок сим тугилган, қорни очик, киндигига исирға қадалган, елкасига, бўлик сонларига қандайдир ажи-бужи суратлар игна билан «татуировка» қилинган... Унинг шарм-хаёсиз қилиқларини, ишва билан кўз қисишларию, лабларининг четини қимтиб ғамза қилишларини кўриб, уялиб кетасан киши.

Қурбонбой энди туриб кетмоқчи эди, қўлтиклашиб келаётган шерикларини кўриб, жойига ўтирди. Бакирнинг жингалакка мойил сочларидан, бўйни, юзларидан сув юки сизиб турар, аммо унинг қарашлари анча тийрак, анча ўзига келиб қолганди.

– Бўлди, бошқа ичма, маст бўлиб қоласан, – деди Қурбонбой бош чайкаб.

– Э, йўк, арокданмас. – деди Бакир тиржайиб, – Анави раққосалардан бошим айланиб кетяпти...

Қурбонбой «бўлди, йиғиштиринглар, кетамиз» демокчи эди, улгуролмади. Қўлида сочик кўтарган, кош-қўзлари обдон бўялган, дўмбоккина жувон уларга яқинлашди.

– Мана, башарангизни артиб олинг, йигитларнинг гули! – деди у қийшанглаб. – Ювинаётганингизда берсам, қочдингиз! Қўркманг!

Бакир сочикка юз-қўзларини артиб, унинг қўлига қайтараркан шартта белидан қучоқлаб ўзига тортиди.

– Вой, жиннимисиз, нима қияпсиз? – деди жувон унинг қўлидан чиқишга уриниб.

– Асал, асал! – деди Бакир хирс тўла қўзларини уйдан узмай. – Битта ўпай!

– Шу ерда-я? – шарақлаб кулиб юборди жувон, – публика олдида-я? Четрокка ўтақолайлик, жуда бўлмай кетаётган бўлса...

Бакир шерикларининг хой-хойлашига қарамай ўрнидан турди.

– Лекин мен ёлғиз эмасман, – деди хириллаб. – Шерикларим ҳам бор... Уч кишимиз...

– Унақада биз ҳам уч киши бўламиз-да, акахон, – деди жувон кулиб.

– Гап йўқ, кетдик! – деди Бакир яна уни қучоқлашга уриниб.

Қурбонбойнинг эсхонаси чиқиб, хой-хойлаганча ўрнидан туриб кетди.

Шухрат икковлари унга эргашиб эшик тарафга юришди. Рўпараларидан уларга хизмат кўрсатган официант аёл чиқиб келиб тўхтатди. Бакир бояги жувон билан, унинг орқасидан Шухрат кўчага чиқиб кетишди. Қурбонбой официант билан пулини қайта-қайта санаб, ҳисоб-китоб қилиб чикқанда, Бакир билан Шухрат яна иккита-учта жувон билан йўл четидаги «Жигули»да тикилишиб ўтиришар, уни қуттишарди.

– Кетдик, Қурбонбой ака, – деди Шухрат қўл силқиб. – Орқамиздан юравераркансиз!

«Жигули» ўрнидан кўзғалди. Қурбонбой «хой, қаёққа?» деганча қолаверди. Кейин машинасини миниб, катта кўчага чикқандагина аранг ортларидан етиб олди. «Жигули» тун қўйнига чўма бошлаган неон чироқларининг сутдек нурига чулганган кўчалардан елиб борар, ичидаги маст йигитлару, бегона киз-жувонларнинг мастона кийкириқлари элас-элас қулокка чалиниб коларди.

Қурбонбой аввалига ҳеч нарсага тушунолмади. Кейин Бакирнинг нияти нима эканлиги, нега олдинда бораётган машинадаги суюқоёқ аёлларга илакишганини англаб етдию, рулни муштлаб инграб юборди: «Ха-а, бекорга бу аблахни автопаркдан бўшатиб юборишмаган, – бўғилиб ўз-ўзига деди у. – Бакир деганлари одам эмас, шайтоннинг ўзи! Дуч келган одамни йўлдан уради!..»

У бир кўнгли машинаси билан уларнинг йўлини тўсиб чикмоқчи бўлдию, шайтонга хай берди. «Кани, борайликчи, – дея ўз-ўзини юпатди, – агар айтга-

нимга кўнмаса, хаддидан ошса, ўша ернинг ўзида ора-очди қиламан, башарасига тупураману, этакни силкиб, кетвораман!...»

«Жигули» ва унга эргашган юк машинаси Чилонзордаги аллақайси кўп қаватли уйларнинг орасига кириб тўхтади. Хаммалари машиналардан тушишди. Қурбонбой ҳам тишини тишига босиб, шерикларига яқинлашди.

– Қурбонбой ака, бир қошиқ қонимдан кечасиз, – илжайди Бакир. – Шунақа бўлиб қолди... Мана бу ойимчалар бирпас дам олиб кетинглар дейишяпти...

– Қаёққа борасан? Нима иш қилмоқчисан? – деди Қурбонбой зардаси қайнаб.

– Ўзингизни босинг, акахон, – деди Бакир чўчиб. – Одам, дунёга бир марта келади... Бир айшишрат қилиб қолайлик!..

– Ўчир овозингни! – қўл силтади Қурбонбой. – Уйга қайтамиз!

– Қайтамиз, қайтамиз, сал шошманг, ака, – ялтоқланди Бакир. – Шу ерда ташлаб кетсак, йигитчиликдан бўлмайди. Буларниям харидори кўп ўзи. Буларни қаранг, бир-биридан чиройли. Марожний, пирожний!..

У шундай деб, ёнида турган, боя ресторанда унга сочик олиб келиб турган дўмбок жувонни кўрсатди. – Танишиб қўйинг, Таняхон!.. Буниси... – у машина ёнида сигарет чекиб турган, сочлари ўғил болаларникидек калта кесилган, бодомқовоқ қизни кўрсатди. – Неллочка!.. Буниси... – у ёнидаги лўлиларга ўхшаб кетадиган, шахло кўз, ёшгина кизга қаради, – Маржона!.. Кўзларини қаранг буни, кўзларини! Еб қўяман дейди!..

– Майли, билганингни қил! – деди Қурбонбой зардаси қайнаб. – Мен кетаман! Юр, Шухрат!

Оғзини очганча, қизларга анграйиб турган Шухрат истар-истамас Қурбонбойга қаради.

– Йў-ўқ, бунакаси кетмайди, – деди Бакир инг-

раб, – кемага тушганинг жони бир. Кирмасангиз, машинангизда кутиб ўтира туринг!

– Шухрат ҳам кетади, – деди Курбонбой унга кулоқ солгиси келмай.

– Ўзингиз жононлар билан кирмаган, нима қиласиз йигитнинг йўлини тўсиб? – деди Бакир товуши калтираб, – унакада пулни... мени долямни бериб кетинг!..

Пулларингни отангга, хотинингга олиб бориб бераман, – деди Курбонбой ўзини босишга уришиб. – Улар уйда, йўл пойлаб ўтиришибди.

Бакир чайкалганча Курбонбойга яқинлашди.

– Менга қаранг, ака, – деди овозини пасайтириб. – Ўша хотинимга шимилдирик ҳам тегмайди... Уни менга зўрлаб олиб беришган. Унга кўнглим йўк, эчкига ўхшайди...

– Сен эса эш-шаксан! – деди Курбонбой овозини баландлатиб. У шундай деди-ю, машинаси тарафга юрди.

Бакир кизлар билан чуғурлашганча қолди. Кейин ҳаммаси рўпарадаги кўп қаватли уй томонга кетишди.

Курбонбойнинг миясига гуп этиб қон урилди. «Вей, аҳмоқларей, нима қилишмоқчи ўзи? – деди муштларини қисиб. – Энди буёғи нима бўлади?... Ё, мен ҳам индамай, ўша бузук жувонларга эргашиб, ўша исловатхонага киришим керакмиди?»

Курбонбой шу тобда бояғи ўн олти, ўн етти ёшлардаги бодомқовок кизча билан, кўзлари катта-катта Маржона деганини эслаб, беихтиёр ўзининг кизларини, Бакирнинг хомиладор хотинини кўз олдига келтирди.

– Вой, ифлосларей! Вой, ювуксизларей! – деди у энди баралла сўкиниб, – нахотки, мени ҳам кизчаларим тенгги келадиган ўша фохишалар билан айш-ишрат қилади деб ўйлашди?»

У устма-уст сигарет тутатганча, оғир хаёлларга

ботиб, канча ўтирганини билмайди. Бир маҳал машина эшигини кимдир тақиллатгандек бўлди. Қаради. Очди. Қараса, ёшгина милиционер йигит экан.

– Қурбон ака сизмисиз? – деди у чеккасига бармоқ учларини тегизиб.

– Нима гап? Тинчликми? – деди қандайдир кўнгилсизликни сезган Қурбонбой машинадан тушаркан.

– Бакир Йўлдошев билан Шухрат Юсупов...сизнинг шерикларингизми? – сўради яна милиционер.

– Ха... Нима бўлди? – яна сўради Қурбонбой юраги така-пука бўлиб.

– Ахвол чаток, ака, – деди милиционер уф тортиб. – Улар қўлга тушишди.

– Нега? Қаерда?

– Шу «дом»да Татьяна деган қўшмачи, фоҳиша аёл туради, – тушунтирди милиционер. – Пулдор эркакларни бошлаб келиб, ёш-ёш қизлар билан таъминлаб юради... Шерикларингиз ҳам унинг кармоғига илинишибди... Айтмоқчи, сиз ўзингиз нимага бормадингиз?

– Нега боришим! керак? – деди Қурбонбой додираб, – қап-қатта одам уят бўлади...

– Ҳали ёшсиз шекилли? – кулимсиради милиционер. – Ёшингиз нечада?

– Бир кам 40 даман... – деди Қурбонали.

– Ҳали қирчиллама йигит экансиз...

– Мен бунақа фахш йўлга юрмаганман, – деди Қурбонбой хижолатли оҳангда, – худо асрасин, иннакейин...

– Нима, иннайкейин? – ялт этиб қаради милиционер.

– Иннайкейин... уларни орасидаги ёш бир қизчани кўриб, кишлоқдаги қизларим эсимга тушди... Йў-ўк, – бош чайқади у. – Бу гуноҳи – азим!

– А, шуни биларкансиз, нега йўлдан қайтармадингиз? – деди милиционер кулиб. – Биз ўша қўш-

мачи хотинни анчадан бери йўлини пойлаб юргандик, «хаётда бунақа иш билан шуғулланмаганман, тухмат кияпсанлар» деб юрганди, қўлга тушди. Хайрият, хали ўша исловатхонага кириб улгуришмаган экан...

– Қўйворасизларми, уларни? – илтижо қилди Курбонбой. – Худо хайрингизни берсин, камандир! Иштароф бўлса пулини тўлаймиз!

– Гап пулдас, ака, – бош чайкади милиционер. – Энди сизга бир гап, мен шерикларингиздан шунақа, шунақа воқеа бўлди, шунақа килиб бу ерга келиб қолдик деган мазмунда тилхат олдим... – шундай деб нимадир узатди, – мана бу паспортларини олиб қўйинг. Иложи бўлса, бугун-эрта берманг... Яхшилаб бир ўйлаб кўришсин. Тавба-тазарру қилишгандан кейин берасиз.

– Барака топинг, ука, – деди Курбонбой томоғига нимадир тикилиб.

– Сизни бояги гапингиз менга таъсир қилди, ака, – деди милиционер. – Ўша кизчаларни кўриб, кишлоқ, уйим, кизларим кўз олдимга келди дедингиз... Қанийди, ҳамма эркаклар ҳам шундай ўйлашса... Хўп, хайр. Яхши етиб олинглар. Бояги гап, гап! Агар зарур бўлиб қолсам, фамилиям Шарипов. Шу кварталнинг участкавийман!..

Милиционер йигит кетди.

Кўп ўтмай, ўша тарафдан оёқларини оғир судраб келаётган Бакир билан Шухрат кўринди. Курбонбой индамай машинасини ўт олди.

– Қўлга тушиб қолдик... Хали «дом»нинг ичига ҳам кирмагандик, – деди Бакир алам билан. – Ушлаб олишди... Тилхат ёздиришди...

– Энг ёмони, паспортимизни олиб қўйишди, – йиғламсиради Шухрат бурнини тортиб.

– Чаток бўпти, – деди Курбонбой, йўлдан кўз узмай машинасини бошқариб бораркан. – Энди нима қилмоқчисизлар?

— Хайронман? — деди Бакир елкасини ки-
сиб. — Пул ваъда қилсак ҳам бермади. Сизни ай-
тувдик, индамадими?

Курбонбой унга бир қараб қўйди-ю, газни бос-
ди.

— «Паспортларини ўзим қишлоғларингга олиб
бориб қўлингизга бераман... Унгача яхшилаб ўйлаб
қўришсин» деб айтди, — деди Курбонбой шерикла-
рига қўз кирини ташлаб.

Шериклари жим, иккови ҳам изтиробда, ўз хаёл-
лари билан банд эди. Шаҳарга тун чўккан. Бутун
борлик уйқуда. Фақат осмон тўла юлдузлар, сукутга
чўмган кўчалардан бораётган ана шу бесар ва безов-
та уч кишигина бедор эдилар, холос...

ЧАЁН ҚОНУНИ

Сотимхон бу хабарни эшитиб эси оғиб қолаёзди.

Аввалига кулоқларига ишонмади. Кейин «тушим» деб ўйлади. Иннайкейин, буларнинг ҳаммаси ўнгида эканлигини, бу ходисанинг бутун дахшатини кўз олдига келтириб, англаб етдию, довдираб, кўзлари ола-була бўлиб кетди.

Бир кўнгли милицияга қўнғироқ қилмоқчи бўлдию, гўшакни қўлида тутган кўйи айниди. Милициядагилар «Хўш! Шунча пулни каердан олгансиз? Яна ҳаммаси долларлар экан» деб қолишларидан чўчиди. Унда шу пайтгача қилган бутун тоат-ибодати бир пул бўлишини ички бир туйғу билан хис қилди.

Бир кўнгли, «муттаҳам (ё муттаҳамлар) сўраган минг долларни тинчгина бериб юбора қолай, кизим бешикаст, соғ-саломат бағримга кела қолсин» дедию ўзининг кўзига ўзи қўрқоқ ва ношуд кўриниб кетди, шунча пулни нега, кимга, нима учун бериб юборишини ўйлаб аламдан бўғилди, жони бўғзига келгудек бўлди.

«Нега энди, индамасдан, қандайдир қароқчи-ўғриларга ҳеч бир айби-гуноҳи йўқ кизчаси учун минг доллар пулни бериб юборишим керак? Ким ўзи улар? Нега энди, бир чеккада индамай аравасини тортиб юрган бир тадбиркорнинг 8 яшар кизчасини ўғирлаб, уни қайтариб беришлари эвазига минг доллар пулни қуртдек санаб бериш керак? Бу пулларни топиш учун озмунча югуриб-елганманми?..»

Қисқаси, Сотимхоннинг боши қотиб қолди.

Аллақандай, ўғри-муттаҳамлар уйида ҳеч ким йўқлигида ҳаммаёқни остин-устун қилиб нималарнидир қидиришган ва ўша пайтда эшикдан мактабдан қайтаётган кизчаси кириб келиб қолгану, уларнинг қўлига тушган ва уни оғзини ёпиб, балки қўл-оёқларини

боғлаб кўтариб олиб чиқиб кетишган. Кечаси билан тоза кидир-кидир бўлди. Кизининг дараги чикмади.

Фақат вақт ярим кечадан ошгандан кейингина қандайдир бегона йигит телефон килиб, хиркирок товушда «Кизларинг бизнинг қўлимизда, гаровда. Агар эрталабки соат бешгача минг доллар берсанглар, у қайтарилади. Акс ҳолда...» деди.

«Нима акс ҳолда? ... Ўлдиришадими? — тутакиб ўрнидан туриб кетди Сотимхон. — Нега? Нима учун? Хўп, майли, лекин улар мендан шунча микдорда доллар борлигини қаёқдан била қолишдийкин? Кизик! Худо ҳақки, тушуниб бўлмайди сира!..»

Шу кеча Сотимхоннинг уйида умуман тинчлик бўлмади. Хали милициядан келишган, хали кўниқўшни, қариндош-уруғ йиғилишган. Ҳамма ваҳимада, ҳамма хавотирда. Ҳамманинг кўзида бир хил савол: «Бу еғи нима бўларкин? Гаровга олинган Дурдонанинг холи нима кечаркин? Бечора кизалокни кутқариб қолишни иложи бўлармикан? Нега бунча пайсалга солишяпти? Нимани ўйлашяпти улар? Тезрок ҳаракат қилишмайдими?!..»

Аслида, жиноят қидирувчилару Сотимхоннинг ҳам бошлари қотган, бутун фикру хаёллари шунда эди.

Лейтенант Собитов жабрланувчи билан суҳбатлашиб ўтираркан, эксперт Фуломов қўшни хоналар, ҳовли ва жиноят содир бўлган жойларини яна бир кўздан кечиргани чиқиб кетди.

— Демак, боскинчилар кирган пайтда уйингизда ҳеч ким бўлмаган. Шунаками? — яна сўради лейтенант Собитов.

Ха, мен ишда эдим. Бугун Россиядан мол келганди. Ишим кўпайиб кетди, — деди Сотимхон кўзларини бир нуктага тикканча ўтираркан.

— Янгам-чи? У кишиям ишдамидилар? — сўради яна лейтенант. — Ўзларининг айтишларича, пешиндан кейин уйдан чиқиб кетган эканлар.

-- У марказдаги «Гўзаллик салони»да кассир бўлиб ишлайди. Инкассаторлар келиб олиб кетгунча,

кассага тушган пулларни ҳисоб-китоб қилиб тайёрлаб туриши керак. Шунга кетган...

— Ўғлингизни Армияда деб эшитдим шекилли?

— Ҳа, каттаси Армияда. Сурхондарёда хизмат қилади. Ўртанчаси ишда бўлган. «Автосервис»да ишлайди. Қизим мактабдан қайтган... Биласиз...

— Бу ёғидан хабарим бор, — деди лейтенант Собитов, — ўғрилар қизингиз мактабдан қайтишидан сал олдин уйингизга киришган. Кейин унга хужум қилишган...

— Демак, жинойтчилар ана шу пайтни олдиндан яхши билишган, — деган товуш эшитилди эшик тарафдан ва эксперт Умаров кўринди.

— Бу ... нима деганингиз? — норози қиёфада унга қаради Сотимхон.

— Уйингизга ўғрилиққа тушганлар, қизингизни гаровга олиб кетган ва уни қайтариб бериш эвазига минг доллар сўраётган жинойтчилар уйингизда қай пайтда ҳеч ким бўлмаслиги ва қизчангиз қачон мактабдан қайтишини яхши билишган.

Сотимхон «бўлиши мумкин, хайронман» дея елка қисиб кўйди.

— Уйингизда бирон нима йўқолган ё ўғриланганини сездингизми? — деди Умаров уларнинг ёнига келиб ўтираркан.

— Ҳа, — бош ирғади Сотимхон, — машинанинг иккита яп-янги балони йўқ. «Нексия»ники эди. Ўшаларни олиб кетишибди. Кейин яна айрим майда-чуйдалар...

— Қанақа майда-чуйда? — сўради лейтенант Собитов қизиқсиниб.

— Кумуш қошиқ-вилкалар... Тагин, иккита арок..., — деди Сотимхон истар-истамас оҳангда.

— Демак, чакана ўғрилар эмас, — деди эксперт Умаров ўйланиб, — ҳарҳолда алюмин қошиқ-вилкалар билан, кумушни фарқига боришган. Арокни ҳам шу ерда ичишмаган, ўллари билан олиб кетишган...

— Вақт ўтиб борапти, — соатига қараб ўрнидан

турди лейтенант Собитов, — нима қиламиз? Бу ёғи ўзингизга боғлиқ бўлиб колди, Сотимхон ака!

— Нимаси менга боғлиқ? — кифтини учириб қўйди Сотимхон. — Чақиртирдик. Мархамат, шуғулланинглар. Ўғриларни тутиш, сизларни касбингиз. Менга қизим керак...

— Улар ярим кечада телефон қилиб, шартларига рози бўлган-бўлмаганингизни ва пулни қаерга олиб боришни бизга эмас, сизга айтишади, — деди Умаров ўзини босишга уриниб. — Ўйлаб кўринг!

— Ўйлаб кўрсам, кўрмасам, минг долларни қаердан оламан? — минғирлади Сотимхон ковоғини солиб.

— Қизингиз керак бўлса, топасиз, — Умаров унга синовчан тикилиб тураркан ва совуққина қилиб қўшиб қўйди. — Уйингизда долларларингиз борки, сўрашган... Бўлмаса, ўзимизни сўмда сўраган бўлишарди.

— Менда бунақа пул йўк! — деди яна Сотимхон асабийлашиб.

— Қўйсангизчи, бойвачча! — деди Умаров энди истехзоли кулимсираб. — Меҳмонхонангиздаги уч юз килоли биллур қандилнинг ўзи ўн минг доллар туради-ку! Ҳовлингиздаги бассейну фонтанларни, уйингиз тўла қўша-қўша қимматбаҳо мебеллару гиламларни айтмай қўя қолай!

— Тузук! — деди Сотимхон алам билан. — Бошқаларнинг нимаси бор, нимаси йўқлигини, бой ё камбағаллигини яхши аниқларкансизлар?

— Наилож, касбимиз шунақа, — деди Умаров энсаси қотаётганини яширмай. — Шунинг учун, бўладиган ишни қилишингизни маслаҳат берамиз.

— Қанақа иш? — тушунмади Сотимхон.

— Уларга бериладиган минг долларни топасизми ё ўзимиз ҳаракат қилайликми?

— Битта-яримтадан қарз олиб туришимиз мумкин, — деди Сотимхон бўшашиб. — Агар шу билан қизим уларнинг қўлидан кутилса...

— Бу ёғи кўпроқ ўзингизга боғлиқ, — деди лейтенант Собитов эшик тарафга юраркан ва остонада тўхтади. — Уч соатлардан кейин яна кўришамиз!

Сотимхон худди колконга тушгандек бўлиб қолди.

Чунки, уйдаги бор нарсаларни полнинг тагидаги махсус жойга яширган. Буни хотиниям, ўғлиям билмайди. Энди, ноилож, жондан азия кизалоғи учун ўша ерни киши билмас очиб, минг доллар олиб туришга тўғри келади...

Сотимхон секин ҳовлига чиқди. Сўрида қўшни хотинлар билан ҳасратлашиб ўтирган, йиғидан юз-кўзлари қизарган хотинини кўриб қошларини чимирди:

— Ботирдан дарак борми?

Хотини «йўқ» дегандек бош чайқади.

«Падар лаънати, одам бўлмайди, бу бола! — ичида сўқинди Сотимхон. — На ўқишга, на ишга бўйни ёр беради. Яхши бир танишининг дўконига ишга олиб кириб қўйганди. Ичволиб, ҳаммаёқни расво қилди. Кейин шу билан овунар деб, янгигина «Матиз»нинг калитини берди. Кўчада уриб келди. Таниш-билишларни ишга солиб, «Автосервис»га олиб кириб қўйди. Бир ойдан бери ўша ерда ивирсиб юрибди. Ўлгудек бетайин, аҳмоқ бола чиқди. Уйимда нима гап, демайди? Синглимни ўғирлаб, гаровга олишган. Унинг учун пул сўрашяпти, отангни уйи куйиб турибди-ку, баччағар!..»

Сотимхон аламдан додлаб юборай дедию, аранг ўзини тийди. Жиғибийрони чиқиб, у ёк-бу ёкка юрди. Кейин сигарет тутатиб, тешани қўлига олдида, асабий ҳаракатлар билан ичкарига кириб кетаркан, яна хотини тарафга ўқрайиб каради, кейин «Ўғлинг келса, ҳеч қаёққа чиқиб кетмасин, менга учрасин» деб ичкарига кириб кетди. Ичкаридан эшикни кулфлаб олганини эса ҳеч ким сезмай қолди...

Мўлжалдаги операция амалга ошди.

Қизчасини гаровга олган муттаҳамлар билан Сотимхон учрашадиган объект аниқланди. Бойвачча минг долларни олиб, ўзининг машинасида «Халқа йўл» тарафга чиқадиган бўлди. Вақти эса тунги соат тўртга белгиланди.

Вазият янада таранглашди. Ҳамманинг халовати бузилди. Бу ёқда Сотимхоннинг уйида, у ёқда жиноят-кидирув бўлимида...

Кечаси билан уйда тинчлик бўлмади. Сотимхоннинг асаблари қакшаб кетди. Хотини билан ҳам бир неча марта гижиллашиб олди.

Аксига олиб, ўғли ҳам кела қолмади. Қаёқларда ивирсиб юради, хайрон. Пул зарур бўлиб қолса, айланиб-ўргулади. Бошқа маҳалда қорасини кўрсатмайди. Ўғил деган зот шунақа, бошига кўргулик тушган бир пайтда ота-онасининг ёнида бўлсайкан!..

Ниҳоят, тунги соат учларда иккита машинада йўлга чиқишди. Олдинда, Сотимхоннинг яп-янги «Нексия»си. Орқада лейтенант Собитов, эксперт Умаров ва бир неча милиционерлар ўтирган эскигина «РАФ»...

Улар шаҳардан «халқа йўл»га чиқиладиган чоррахада ажралиб, икки тарафга қараб кетишди...

Ҳаммаси кўз очиб юмгунча содир бўлди.

Сотимхон машинасини келишилган жойда тўхта-тиб кутиб турди, кейин йўл четидаги экинзор яқинига ўрнатилган чайла тарафга ўтиб, у ерда ўзини кутаётган нотаниш одамга кўлидаги пул солинган елим халтани узатди. Шундан кейингина бетон ариқ ортидан бошқа бир йигит қизчасини етаклаб олиб келди. Сотимхон қизчасининг оғзига скоч ёпиштириб кўйилганини кўриб дод деб юбораёзди. Аранг

ёпишкок лентани кўчириб оларкан, кизчасининг даф-даф қалтираётганини кўриб, беихтиёр кўзларига ёш қуйилиб келди. Кейин кизини шартта кўтариб, «Менман, кизим, кўркма, кўркма» деганча, хиқиллаб машинаси тарафга шошилди...

Тонг оқаринқираб қолган эди...

Сотимхон уйига етиб келиб, кизини хотинига топширса ҳамки, сира ўзини босолмас, асабийлашиб у ёқдан-бу ёқка юрар, устма-уст сигарет чекар, ўзини қаёққа уришни билмай қолганди.

У кизчасини бағрига босганча сўрида тебраниб ўтирган хотинига яқинлашиб, яна ўғлини сўрамоқчи бўлиб энди офиз жуфтлаганди ҳамки, эшикдан кириб келаётган бир неча милиционерларни кўриб қотдиқолди.

Милиционерлар эшикдан кўлига кишан солиб олиб кириб келган учта йигитнинг бири, ўзининг ўғли Ботиржон эди...

— Сиз жиноятни уюштирган ўзимнинг ўғлим эканлигини қаёқдан билдингиз? — сўради Сотимхон товуши қалтираб.

— Биринчидан, жиноятчиларнинг уйингизни буячалар яхши билиши, хатто янги машина балонларию, ароқларгача қаерда эканлигини қийналмай аниқ топганлари мени ажаблантирди, — деди эксперт Умаров креслога чўкканча ўтираркан. — Иккинчидан, улар айнан уйда ҳеч ким йўқ пайтида келган эдилар. Учинчидан, улар сизда катта миқдорда пул, доллар борлигини аниқ билишган...

Умаров ўрнидан туриб хонада у ёқдан-бу ёқка юраркан, Сотимхоннинг тепасига келиб тўхтади.

— Иннайкейин, бойвачча, мен кеча ховлингизни айланиб чикқанимда, хожатхонада ерда сочилиб ёт-

ган шиша синикларига кўзим тушди. Улар шприц парчалари эди...

Ўтирганлар ялт этиб у тарафга қарашди.

— Ҳа, ҳа, кимдир ўша ерда томирига «наркотика» юбормокчи бўлгану, шошиб қолганми, тушириб синдириб қўйган... Демак, бу ерда гап гиёхвандликка бориб такалаяпти. Ана ўша наркоманларга «дори» учун бўлса керак, пул зарур бўлиб қолган.

— Менинг ўғлим наркоман эмас, — деди сўрида ниқиллаганча ўтирган аёл кескин оҳангда.

— Тўғри. Лекин у шу нарсанинг олди-соттиси билан шуғулланган, — деди Умаров катъий оҳангда. — Ўзи чекмаган, томирига укол қилмагану, лекин бошқаларга катта пул эвазига етказиб бериб юрган. Бу сафар у «дори» учун пул олган, лекин нимаям бўлиб ишлатиб қўйган. Шунинг учун ё «дори»ни топиб бориши, ё ўша пулни қайтариб бериши керак эди. Шунинг учун, синглим кеча пешинда сиздан пул сўраган. Сиз эса йўқ дегансиз. Ўғлингиз пул қидириб уйнинг тит-питини чиқариб юборган. Лекин сиз бу ҳақда на эрингизга, на милицияга миқ этмагансиз...

Аёл рўмолининг учини тишлаган кўйи бошини эгди.

— Сабаб, сиз ўғлингизни аягансиз. Кейин унинг кайфи борлигидан чўчигансиз. Ўғлингиз эса пул тополмагач, «Бир соатдан кейин келаман, топиб қўйинг» деб чиқиб кетган. Сиз эса ишга эмас, кўчага қочиб чиқиб кетгансиз. Эрингизни «сизни ишда эди» деган кўрсатмаси ҳам ёлғон. Ўғлингиз ҳам аллақачон «Автосервис»дан бўшаган. Буни сизлар билгансизлар, лекин буни ҳам яширишга, ёлғон кўрсатмалар билан чалғитишга урингансизлар. Шундан кейин, ўғлингиз бошқача йўл тутишга мажбур бўлган. Яъни, уйга ўзи эмас, балки шерикларни юборган. Улар бўлса, уйни титиб, қўлларига илинган нарсаларни олиб, шу билан бирга эрингиздан мўмайгина пул ундириш учун кизчангизни гаровга олиб чиқиб кетишган. Сиз! — яна

аёлга якинлашди Умаров. — Сиз, буни сезгансиз. Лекин шунда ҳам ўрлингизни қутқариб қолиш учунми, аябми, очигини айтмагансиз!

— Шунақами? — деди Сотимхон бўзариб.

Аёл унга жавобан хўнграб йиғлаб юборди.

— Минг лаънат ҳаммангга! — бўкирди Сотимхон, — бунақа уйга ўт тушсин!

Ўртага таранг бир сукунат чўкди. Хамма жим. Хеч ким бир-бировининг кўзига қарай олмас, каттаю кичик бу ноқулай вазиятдан қандай қутилишни билмаётгандек туюларди.

Боятдан бери қўллари кишанланган холда милиционерлар қуршовида турган Сотимхоннинг ўғли бўйинини чўзиб Умаров тарафга қаради:

— Сиз-чи, отахон! — деди тилла тишларини ялтиратиб, — бунақа «прогноз»ларингизни бошқа жойга бориб айтасиз! Хўпми?.. Оғзим бор экан деб тухмат қилаверманг! Мен адвокат талаб қиламан. Қонун бор...

— Албатта, қонун бор, — уни тасдиқлади лейтенант Собитов, — сен кекирдагингни чўзсанг, чўзма-санг, ҳаммаси қонуний ҳал қилинади.

— Ана ўша сен билган қонунда, — деди Умаров киноя билан, — ўз уйига ўрриликка тушган, ўз сингисини гаровга олиб, отасидан пул талаб қилган, наркоманларнинг хожатини чиқариб «бизнес» қилиб юрган сендақа кимсаларга ҳам жазо кўзда тутилган!

— Бу билан мени кўрkitолмайсиз, — деди Сотимхоннинг ўғли чийиллаб. — Мен адвокат талаб қиламан!

— Албатта, адвокат бўлади! — деди Умаров қулимсираб. — Прокурор ҳам бўлади, терговчи ҳам, гувоҳлару бу жиноий ишнинг бошқа иштирокчилари ҳам. Ҳаммаси бўлади...

— Бизга рухсатми? — сўради милиция сержанти Умаровга юзланиб.

— Олиб чикаверинглар! — деди лейтенант Собитов Фуломовнинг жавобини кутиб ўтирмасдан.

Қўлга олинганлар ва милиционерлар ташқарига чиқа бошладилар.

— Чаён боласи оч қолса ё кутириб кетса, атрофдагиларга хужум қиларкан, — деди Умаров афсус билан бош чайқаб. — Онасими, бошқасими, фарки йўқ буни...

— Охирида ўзига ўзи ниш уради, шунақами? — сўради унга ёнма-ён бораётган сержант Қорабоев.

— Ха, бу чаёнларга хос, ёзилмаган қонун, — жаҳл билан қўл силтади Умаров ва остонада тўхтаб ҳовли тарафга қаради-да, деди: — Сизлар билан бўлса, эртага кўришамиз бойвачча! Уйда бўлинглар, кўнғирок қилишади!

«ЧИТТАК» ОВИ

Буниси, ўтаётган йилнинг иккинчи чорагидаги иккинчи шунака ходиса эди.

Айнан ўхшаш, яъни, шакли ҳам мазмуни ҳам қарийб бир хил эди. Бу сафар ҳам, шаҳардаги энг машхур «автосервислар»дан бири – «Тулпор» устахонасига ўғри тушган, худди аввалгиси каби автомобилларнинг энг қиммат, энг камёб эҳтиёт қисмларидан анча-мунчаси ўмариб кетилганди.

Қизиғи шундаки, ўғриларнинг на бирон изи бор, на белгиси. Худди машиналар таъмирланадиган устахонага кўринмас одам ёхуд Фантомас киргану, бафуржа ишини бажариб, бемалол чиқиб кетгандек...

Ўтган галги шунака талончилик майор Гиниятуллин деган тепса-тебранмас, бокибеғам бир одамнинг гурухига топширилган, улар то кидирувни бошлашгунча Қўйлик йўлидаги ўша устахонага ўт қўйиб, ёндириб юборилган ва ҳамма ғафлатда қолганди.

Шу боисдан ҳам, бу сафар капитан Саидов ишга жиддийроқ киришди. Топширик берилган соатдан гурух аъзоларини тўрт тарафга, белгиланган объектларга жўнатди. Кўп ўтмай, биринчи маълумотлар қўлга етиб киритила бошлади. Афсуски, уларнинг аксарияти, умумий гаплар, шунчаки, далил-исботсиз гумонлару тахминлардан иборат эди, холос.

Капитан Саидовнинг кўнгил хижиллиги ҳам шундан эди. Айниқса, лейтенант Собитов баён қилган маълумотлар ҳаммани ўйлантириб қўйди.

Унинг таъкидлашича, ўғирлик содир этилган, «Тулпор» деб номланган ўша «Автосервис»да ўндан ортиқ, катта-кичик хизмат турлари кўрсатилиб, янги қурилган, хайхотдек фиштин бинога жойлашган, бир неча устахоналарга ажратилган ва ўртадаги узун йўлак уларнинг ҳаммасини боғлаб тураркан.

Ўғирлик асосан двигатель, созлаш ва мотор таъ-

мирланидиган устахоналарда амалга оширилган. У ерда олти киши ишлайди. Жиноят-кидирув гуруҳи ходимлари уларнинг ҳаммаси билан учрашган, танишган. Аммо бу уринишлар масалага ҳеч қандай ойдинлик киритолмаган. Бундан келиб чиқадики, устахона хизматчиларидан шубҳаланишга асос йўқ.

Айтайлик, ўша кўпи устахонага Василий Иванович деган, «Чапаев» лақабли ўрис чол қоровуллик қилган. Унинг айтишича, кеч соат олти яримда иш тугагач, ҳамма уй-уйига тарқалган. Шахсан ўзи устахона дарвозасини кулфлаган. Эрталаб соат еттида бориб, яна ўзи очган.

«Бошқа бирон кишида ҳам калитлар бўлиши мумкинми?» деган саволга «Йўқ, темир дарвоза учта кулф билан бекитилади. Калитлари фақат менда ва директорда бор. Доим ёнимда, чўнтагимда эди» деб жавоб берган.

Шунга карамай, устахонадаги бир неча кизиккон йигитлар Василий Ивановични ўласи килиб уришган. Ҳозир касалхонада...

Ичкиликка муккасидан кетган бу мўйсафид ўша кунлари мутлако хушёр бўлган. Жигар касаллиги хуруж қилиб қолгани учун маълум вақт парҳезда юрган. Буни хотини ҳам, «Автосервис» хўжайини Отахонов ҳам тасдиқлайди.

Отахонов жуда дарғазаб эди. Сабаб, автомашиналарнинг устахонадан ўғирланган камёб қисмларининг нархи бир неча миллион сўмни ташкил этаркан.

Унинг фикрича, ўша топиллиши қийин бўлган айрим эҳтиёт қисмлар яширинча чиқарилиб, сотиб юборилиши ҳам мумкин экан. Бу ишлар билан ҳозир сержант Қорабоев шуғулланмоқда...

Эксперт-криминалист Умаров эса «Автосервис» ипидан игнасиғача текширилгани, аммо бирон из топилмагани ҳақида маълумот бераркан, ўғриларнинг эртаси кўни саҳарлаб қоровул «Чапаев»нинг устахона цехларини супуриб чиққани хато бўлганига эътиборини қаратди.

Яна унинг айтишича, ўша ўтган икки кун ичида устахона йигирмага яқин автомобилларга хизмат кўрсатган. Уларнинг орасида қўшни вилоятларга қарашли машиналар ҳам бўлган. Устахона цехларида эса ўша кеча тузатилаётган, таъмирланаётган олтита машина қолдирилган. Улар иккита «Жигули», битта «Волга», битта «Тико», яна шалағи чиққан «Нива» ва эҳтиёт қисмларга ажратиб қўйилган, эски русумли «Москвич»дан иборат булган.

Эрталаб соат саккизларда битта «Жигули», «Волга» ва «Тико» тайёр холда эгаларига топширилган ва устахона ҳудудидан чиқариб юборилган.

Машина эҳтиёт қисмларини ўғирлаш билан боғлиқ бу иш анчайин мураккаб ва кенг қамровли эканлигини, вақтни қўлдан бой бермаслик кераклигини бутун гуруҳ хис қилиб турарди.

Шунга қармай, капитан Саидов шошилмади, тушдан кейин яна учрашишларини эълон қилиб ҳаммага рухсат берди.

Хонада у билан Умаровгина қолишди холос.

– Хўш, Шерлок Холмс, – деди Умаров қўлларини орқага қилганча хонада у ёқдан-бу ёққа юраркан, Саидовга елкаси оша қараб қўйиб. – Ишни нимадан бошлаймиз?

– Иш бошланиб бўлган, Бурхон ака, – деди капитан Саидов хорғин товушда. – Уни қанақа қилиб тугатамиз десангиз тўғрирок бўларди.

Умаров унга яқинлашди, бир лаҳза лабларини кимтиганча номаълум бир нуқтага тикилиб қолди ва қафтларини бир-бирига ишкаб, сирли оҳангда деди:

– Агар хўп десангиз, менда бир таклиф бор...

Малла сочлари очик елкалари узра ёйилган, қадди-комати келишган, қора кўзойнакли хоним қаймоқранг «Ауди» машинасини йўл четида тўхтатиб,

Ўзи худди олов устида ялангоёк юргандек, ерга сачраган қорамой ва кўлмакчаларни хатлаб-хатлаб ўтиб «Автосервис» тарафга юрди.

Юз, кўллари қорамойга беланган йигитлар осмондан тушгандек пайдо бўлган бу дилбар аёлга қизиқсиниб қараб-қараб кўйишди.

Аёл усталардан бири билан сўрашиб, унга нима-лардир деди, у бўлса бошқа устани кўрсатди, унис елка қисиб кўйиб устахона тарафга бошлади.

Устахона одатдаги тарақа-турук, вағиллаган товушларга, усталарнинг бакириқ-чакириқларию, чанг-тўзонга тўлган эди.

Бояги уста аёлни шу ердаги йигитчалардан бири олдига бошлаб келди. Йигитча эса аёлга бошдан-оёк синовчан кўз югуртиб ташқарига бошлади. Улар суви қуриб қолган цемент ховуз четидаги мажнунтол тагида тўхташди.

– Шу бугун жуда зарурми? – деди йигитча сигарет тутатиб.

– Жуда зарур, – деди аёл ҳам лабига сигарет кистириб.

Йигитча чакконлик билан гугурт чўпини ёндириб, унга олов тутди. Аёл сигаретини тутатиб оларкан, «Мерси!» деб бош ирғаб кўйди-да, яна йигитга қаради: – бугун кечқурун Самарқандга кетишимиз керак. Бу аҳволда ярим йўлга ҳам етолмасак керак...

Аёл шундай деб йўл четидаги машинасига имо қилди.

Йигитча кўлидаги сигаретни ташлаб, машина тарафга юрди, олд капотини очди, у ёк-бу ёғига қараган бўлди. Кейин рулга ўтириб моторни ёкди, ўчирди. Нарирокка хайдаб, айлантириб яна олиб келди-да, машинадан тушиб бош чайқади:

– Тушунмадим, – деди елка қисиб-очиб кўриш керак. Балки, сиз айтганингиздек, тормоздадир?.. Олдиндан бир нима дейиш қийин, – у шундай деб яна сигарет тутатди. – Бизда тормоз цилиндрлари бор. Лекин сизни машинангизга тушмайди. Кейин,

сизникининг поршень штоги синган ё дарз кетган бўлиши ҳам мумкин...

– Нима қилиш мумкин? – унга қаради аёл.

– Кейин моторни ўт олиши ҳам кийин бўляпти, униям текшириш керак, – деди йигитча. – Хозирча амаллаб юриб турса бўлади. Хафтанинг охирига бир хабар олсангиз, эҳтиёт қисмларни топиб кўяман. Ўрнатиб, алмаштириб бераман.

– Илтимос, мен шошаётгандим, – деди аёл ва овозини пасайтириб деди, – харажатидан хавотир олманг. Қанча десангиз, тўлайман!

Уста ўйланиб қолди ва бош чайқади:

– Йўқ хозир иложи йўқ, яхши киз. Жуда ишим кўп. Кўряпсизку, мижозлар тикилиб ётибди. Агар ўша эҳтиёт қисм ўзимда бўлса экан, шартта алмаштириб берсам... Буям анча вақтни оладиган иш.

– Ўзим олиб келсам, – деди аёл, – ўша куриб кетгурни топса бўладими?

– Бизда йўғу, топиш мумкин. Анкониинг уруғи эмас, – деди йигит ва аёлга синовчан кўз ташлади. – Факат, қимматроққа тушади.

– Бу ёғидан хавотир олманг, истасангиз сўмда, истасангиз «кўки»да тўлайман, – деди аёл жилмайиб.

Уста елка учуриб кўйди-да, ичкарига кириб кетди ва зум ўтмай кўкимтир халат кийган, мўйловлари сабза ура бошлаган йигитчани бошлаб чиқди.

– Мана шу бола сизга топиб беради. Исми Собит, – деди уста. – Олиб келсангиз, кечкурун ўрнатиб бераман.

Аёл унга ташаккур билдириб, Собит деб таништирилган йигитча билан машинага чиқди. Машина ўрнидан қўзғалди.

– Машинангиз чиройли экан, – хавас билан у ёк-бу ёғига қараб кўйди у.

– Ўзим-чи? – жилмайди аёл.

– Ўзингизга гап йўқ! – илжайди йигитча оғзининг таноби қочиб.

– Мол эгасига ўхшайди, демокчисиз-да, – деди аёл ва афсуслангандек кўшиб кўйди, – қуриб кетгур шу чиройли машинанинг штогими, поршеними, нима балоси кетганмиш!

Йигитча кулди.

– Хеч қаёкка кетмайди, янга, – деди хушчакчаклик билан. – Сизни машинангизга ўхшаган «иномарка»ларники топилиши кийинрок-да! Лекин, «Читтак» ернинг тагидан бўлсаям топади. Соккасини тўласангиз бўлди.

– У ёғи бежавотир, – деди аёл йўлдан кўз узмай бораркан ва сўради, – ким ўзи у «Читтак» деганингиз? Уям устами?

– О, унга етари йўк! Усталарнинг фаранги у! – деди йигитча. – Усиз устахоналарда иш тўхтаб қолади.

– Барака топинг, шунақа қилинглар!

– Ишқилиб, жойида бўлса бас, – деди йигитча, – униям ўйнашлари, мижозлари кўп.

– Тушунарли, – бош ирғаб кўйди аёл.

Машина «Халқа йўл»ни кесиб ўтиб, икки тарафи экинзор йўл тарафга бораркан, йигитча аёлга каради:

– Моторингизни овози менга ёкмаяпти, – деди кўли билан имо қилиб. – Унгаям бир нима бўлганга ўхшайди. Тезликни оширмай, шунақа юрганингиз маъқул. Ростдан ҳам шток кетган кўринади. Аккумуляторниям кўриш керак...

Сержант Қорабоев иккита мелиса йигит билан тушдан кейин етиб келди.

– Уч кун овора бўлдик, – деди ҳафсаласи пир бўлганини яширмай, ўғирланган эҳтиёт қисмлар «Машина бозори»дан чикмади.

– Биронтаси-я? – хайрон бўлди капитан Саидов.

– Йўк, – бош чайқади сержант, – ишончли одамлар синчиклаб караб чиқишди. На цилиндр, на муфта,

на анави «Жигули»дан ечиб олинган колонкали магнитофон, на олд фаралар, на филътр...хеч вако йўк!

– Капитан Саидов ўйланиб колди ва сўради: – Лейтенант Собитов аниқлаган маълумотлар бўйича қизиқиб кўрдингларми?

– Ҳа, – деди боядан бери жимгина ўтирган йўгон мўйловли ДАН ходими, – устахонадан эрталаб тузатиб чиқариб юборилган «Тико» билан «Жигули»ни аниқладик. Икковиям қўшни вилоятга қарашли экан. Шубҳали хеч нарса чиқмади. «Волга» эса ҳозирча топилмади. Двигатели сошлаш учун кечкурун устахонада қолдирилган экан... Ҳамма постларга хабар қилинди. Ҳозирча дараги йўк. Лекин топилади деб ўйлайман...

– Агар у ҳам аллақачон эҳтиёт қисмларга ажратиб ташланмаган бўлса? – лукма ташлади Умаров уларга тикилганча ўтираркан.

– Бурҳон Умарович, сиз умуман ўша куни устахонада бўлган автомобиллар ҳақида қандай фикрда-сиз? – сўради яна ДАН ходими. – Уларни ана шу ўғирликка алоқаси бормикан ўзи?

– Буни олдиндан айтиш қийин, сержант, – деди Умаров ўйланиб, – менимча машиналарни эмас, биринчи навбатда йўқолган, айтайлик ўғирланган ўша эҳтиёт автоқисмларни топиш керак. У ёғи шунга боғлиқ!..

Ҳамма тарқалди. Хонада капитан Саидов билан Умаров қолишди.

– Бурҳон ака, нега кечаги ғалати фикрингизни айтмадингиз? – хайрон бўлиб қаради капитан Саидов.

Умаров бошини сарак-сарак қилиб кулимсиради:

– Йўк, капитан. Бизнинг соҳамизда тахминларга асосланиб бўлмайди. Ўша, мен сизга айтган тахминим эса минг бир эҳтимолдан бири ҳолос. Тўғри чиқмай қолса, ҳаммани чалғитиши мумкин. Шунинг учун индамадим. Яна ким биледи дейсиз?!

Умаров шундай дея, «кечирасиз, қўнғироклашадиган ерларим бор эди» деди-да, хонадан чиқиб кетди.

Капитан Саидов унинг орқасидан хаёлга чўмганча қараб колди...

Потаниш аёл бошқараётган «Ауди» икки чети каллакланган тут қаторли экинзорлардан иборат йўлдан ўтиб бораркан, машина ичида мусиқа садо-си янтрагандек бўлди. Йигитча кизиксиниб атрофга қараб қўйди

Аёл унга ёқимли жилмайиб, сумкачасидан жаж-жигина қўл телефонини олиб қулоғига тутди:

– Эшитаман? – деди овозини баянлаётган. – Ха-а, сенмисан Боря? Яхши. Жиннимисан? Қаёққа борардим? Ана шу машинанинг ташвиши билан юрибманда! Мен сенга неча маротаба айтгандим. Билиб-билмай машинани кавлаганинг учун мана энди, моторни ўт олиши ҳам қийин бўляпти. Тормоз у ёқда қолиб, энди бунисиям чиқди...

Аёл шундай деб ёнидаги йигитчага хижолатомуз қараб қўйди, – билмадим, аллақайси эҳтиёт қисмини алмаштириш керак дейишди... Энди билмадим жоним, ўзингга кара! Майли, Самарқандга самолётдами, поезддами кетаверамиз. Лекин барибир машинани тузатиш керакми? Кел, қўй, бошимни қотирма! Ха, хозир «Халка йўл» тарафдаман. Ёнимдами, – аёл ёнидаги йигитчага шўх нигоҳ ташлади, – бир йигит бор. Ха-а, кетворган йигит! Хархолда сен мункиллаган чолдан ёшроқ! Бўпти, кейин гаплашамиз. Ўзим қўнғироқ қиламан! Чао!..

Йигитча бу гўзал ва ёқимтой жувоннинг ўзини «кетворган йигит» деган мактовидан талтайиб ўриндикка ясланганча сўради:

– Эрингизми?

– Ха «Қаёқда юрибсан?» дейди, – жилмайди аёл. – Катта холангникида, демокчийдим, олдингизда айтолмадим. Нима, мен ўйнаб юрибман-ми?

Йигитчага аёлнинг гапи нашъа қилдими, ё унинг шаддодлиги, чўрткесарлиги ёқдими, мириқиб кулди.

Аёл ҳам унга қўшилиб қуларкан, киши билмас, хамроҳига кўз кирини ташлаб қўйди.

Унинг хавотирланганича бор эди. Чунки, шу лахзаларда бу – «бойвачча хоним» ролини ўйнаётган аёл лейтенант Жанна Микеладзегга эксперт Фуломов кўнғирок қилган, ундан «нима билан бандлиги, қаерда эканлигини» сўрагани.

Жанна «шунака, шунака, эҳтиёт қисмларнинг изига тушгандекман, фалон-листон жойдаман» дейиши мумкин эди, лекин буни очик айтилмади. Фақат унинг киска ва лўнда, ҳазиломуз сўзларидан «эҳтиёт қисмларни кидириш билан бандлиги, шу топда ёнида бегона одам билан, балки шу масалага алоқадор йигитча билан «Халқа йўл» тарафда бораётганига ишора қилгани холос.

Турган гап, йигитча буни сезмади, эътибор ҳам бермади. Жаннага эса айнан шу керак эди...

Унинг хавотири бошқа нарсадан, боя «Автосервис» ховлисида машинани кавлаштираётганда Жанна яширикча аккумулятор ёнига жойлаштириб қўйган ва моторнинг ўт олишига ҳалал бераётган симни кўриб қолишидан эди. Хайрият, у буни ҳам сезмади...

Айни шу соатларда уларнинг ортидан қорнига «ТуманГАЗ» деб ёзилган таъмирловчи-автолавка машинаси шошилмай эргашиб бормоқда эди.

Хайдовчининг ёнида газ тузатувчи уста қиёфасидаги лейтенант Собитов бошлиқ бир неча милиционерлар машина ичида шай бўлиб ўтирганидан эса хатто Жаннанинг ўзи ҳам беҳабар эди.

Буни ошқор қилиб бўлмасди. Сабаб – ҳаммаси табиий ва ишончли чиқиши керак эди...

Жанна хайдаб бораётган машина ўйдим-чуқурлардан ўтаётиб, ичида алланима тақиллагандай бўлдию, мотор ўчди. Аёл билан йигитча бир-бирларига қараб қўйдилар.

– Етиб келдик, шекилли? – деди аёл кулимсираб ва машинадан тушди. – Куриб кетсин, жонга тегди!

– Хеч қиси йўқ, бу ёғи яқин колди, – деди йигитча ҳам тушиб, – сиз ўтириб тулинг, мен ўзим бориб кела қоламан. Хув анави дарахтзор томондаги темир дарвоза... Айтинг, айтинг, шундан-шунга овора бўлиб келганимизда «Читтак» шу ерда бўлсин-да!

– «Читтак» бирон жойга учиб кетмагандир? – жилмайди Жанна.

– Билиб бўладими, сестра, – деди йигитча, – у «Читтак», Одам эмас!

Кулишишди. Йигитча шоша-пиша ўзи кўрсатган дарахтзор тарафга кетди.

Жанна машина капотини очиб, ичига энгашди, кейин йўлда пилдираб бораётган йигитча томонга тезгина қараб олиб, машина ичини кавлаштириб, қандайдир бир қарич келадиган йўғон симни суғуриб олиб четга улоқтирди. Яна рулга ўтирди. Моторни ўт олди. Ҳаммаси рисоладагидек, машина эгарланган отдек тайёр турарди.

«Куриб кетсин, – мийиғида кулимсиради Жанна, – атайин машинанинг ичига сим ё темир суқиб қўйиб, хар қандай машинани бузиб қўйиш мумкин». Шундан кейин у машинасини аста жилдириб йўл четига олди, қайтиш йўлига тўғрилаб қўйди. Эшикни очиб тушди ва ўзи ҳам йигитча кетган тарафга йўналди.

Йигитча айтган темир дарвоза занг босган, эски, бир тарафга қийшайиб колган бўлиб, чангалзордек ўсиб ётган чирмовуқлар, малинаю-наъматаклар орасида ташқаридан қараган кишига кўзга ташланиши ҳам қийин эди.

Жанна оёқ учида секин ўша тарафга ўтаркан, ичкаридан қуловига чалинган гап-сўзларни эшитиб котиб колди.

– Қип-қизил аҳмоқ бола экансан, – деди қандайдир дўриллаган овоз, – нега «клиент»ни бу ерга бошлаб келасан, галварс?

Бояги йигитча бўлса керак, унга жавобан, «бошлаб

келмадим, у анча нарида колди» дегандек минғирлаб кўйганди, бояги овоз дўриллаб яна сўкинди:

– Билиб кўй, агар бирон ишқал чикса, герингни шилиб оламан!..

Шундан кейин овозлар тинди. Улар ховлининг ичкарисига ўтишди шекилли, қадам товушлари ҳам узоклашди.

Жанна шоша-пиша четан деворлар ёкалаб юрди, йўл-йўлакай симтўрлар орасидан ичкарига мўралади.

Ховли қарийб қаровсиз, ташландик ахволда экани кўриниб турарди. Ичкаридаги дарахтлар чангалзор мисоли чигал бўлиб ўсиб кетган, ховлининг у ер-бу ерида бир гала товуклар қакалаб юришар, ховли ўртадаги баҳайбат дарахт тут бўлса керак, унинг тепаси қушларнинг чуғур-чуғурига тўлган эди.

Туйқус, Жаннанинг кўзлари уйчанинг орқа тарафидаги устига ёпилган целофанлар йиғиштириб кўйилган теплицага кўзи тушди-ю, ғалати бўлиб кетди. У иссиқхонада гул, ё помидор-бодринг ўстирилса, деган хаёлда эди, аммо унинг ичида турфа машиналарнинг сонсиз-саноксиз эхтиёт қисмлари уюлиб ётганини кўриб қотиб қолди. Секин орқасига қайтмоқчи эди, ховли этагидаги дарахтлар орасида бир чети кўзга ташланиб турган «Волга» машинасини кўрди, унинг устига ранги ўчиб кетаёзган чодир ташлаб кўйилган, аммо ҳаворанг тусли бир қаноти кўриниб қолганди. Жанна «ана халос» деб юборишига сал қолди ва чўнтагидан жажжи фотоаппаратини олиб уни суратга туширмоқчи эди, бояги дўриллаган овознинг «Чит-та-ак!» деган кичкиргини эшитиб, сергакланди. Яна ўзини панага олиб кузатувда давом этди.

Ертўланинг пастаккина эшиги очилиб, лилипутлардек ихчам жуссали, суяқлари бузук ўспирин чиқиб келди. Унинг юз-қўллари қора мойга беланган, афтидан ертўлада қандайдир устахона жойлашган ва у нима биландир банд эди.

– Кетаяпман, – деди у йўл-йўлакай норози оҳангда.

У иссиқхонага кираверишда боя Жаннани бошлаб келган йигитча билан сўрашди, кейин «Шу аҳволда, молларни бозорга чиқаролмай ўтирибмиз. Қайси куни бозорга «разведка»га чиққандим. «Хит»лар ўралашиб юрганини кўриб қайтиб кела колдим» дедими, ё Жаннанинг кулоғига шунака эшитилдими, хайтовур, «эксперт Умаровнинг тахминлари тўғри чиқяпти» хаёлидан ўтказдию, эҳтиёткорлик билан орқасига бурилди. Машинасига чиқиб ўтирди.

Эҳтиёт шарт сумкачасидаги ихчамгина тўппончасини ушлаб кўйди, кейин қўл телефонини олиб, рақамларни терди. Симнинг у тарафидан чўзиқ гудок товуш эшитилди.

– Ўртоқ капитан, мен Микеладземан, – деди у шошилиб. – Назаримда тўғри келаётганга ўхшаймиз. «Читтак» ҳам, хаворанг «Волга» ҳам шу ерда... «Халка йўли»дан ўтгач, дала ёқалаб бораётганда чапдан иккинчи кўча...

У шундай дея, ортикча фармойишларни ҳам кутиб ўтирмай, телефонни ўчирди, машинасини хайдаб орқага қайтди. Катта йўлга чиқиб олгачгина тезликни оширди.

Кўп ўтмай йўлда шу тарафга келаётган, ёнига «ТуманГАЗ» деб ёзиб қўйилган автолавка-машина унинг йўлини тўсиб чикди. Жанна машинасини аранг четга олишга улгурди. Тўппончасига ёпишди. Машиналар тўхтади.

“ТуманГАЗ” машинасидан сакраб тушган коржомо кийиб олган лейтенант Собитовни кўриб, чуқур уф тортиб, ўриндик суянчигига суянди. Негадир йиғлагиси келиб кетди шу топда...

Бу ёғи жуда тезлашиб кетди. Қидирилаётган жиноятчилар ҳеч нимага улгуролмай қолишди. Ҳаммаси ўз жойида қўлга олинди.

Жанна борган ховли ҳақиқатан ҳам ўша автоэҳ-

тиёт қисмлар ўғриларининг макони бўлиб, у қўрган ертўла махсус устахона вазифасини ўтар, у ерда ўғирлаб келтирилган эҳтиёт қисмлар – моторми, карбюраторми, бошқами, нима бўлишидан қатъи назар, қайта ишловдан чиқарилар, яъни қисмлари алмаштирилиб, давлат рақамлари ўчирилар ё кайтадан ёзилар, шундан кейин сотувга чиқариларкан.

“Читтак” лақабли ўғри аввалига қочишга, ихчамгина, қўлбола мотоциклда чиқиб кетишга уринди. Чиқиб кетди ҳам. Аммо узоққа боролмади. Уни «халқа йўл»да шай турган милиционерлар қўлга олишди.

Боя ичкарида дўриллаб, сўкиниб юрган басавлат киши шу «омбор» хўжайини экан. Унга нисбатан милиционер йигитлар айрим кураш усулларини қўллашга мажбур бўлдилар.

Жаннани ўша ерга бошлаб борган йигитча – Собит эса ҳайрон, нима бўлганини сира тушунолмасди. Афтидан ўзи машинасида чақчақлашиб келган «бойвачча хоним»нинг сигарет чекканча милиционерлар даврасида турганидан хангу-манг бўлиб колганди...

– Мен шундай бўлиб чиқишини сезгандим, – деди эксперт Умаров хушнуд қиёфада хонада у ёқдан-бу ёққа юраркан.

– Яна тахминларга ишониб бўлмайди, дейсиз? – ҳазиломуз кулимсираб қўйди капитан Саидов.

– Йўқ, – бош чайқади Умаров, – бировни айб-лаш осон иш эмас. Бизнинг соҳада инкор этиб бўлмайдиган далиллар керак.

– Бор эди-ку? – лукма ташлади лейтенант Собитов.

– Тўғри, лекин ҳар қандай далил-исбот талаб қилади, – деди Умаров. – Менинг тахминимга келсак...У шунчаки хаёлимга келган бир нарса эди, холос. Лекин биз тахминларга эмас ҳақиқатга асосланиб иш юритишимиз талаб қилинади.

– Қизиқ, «Читтак»нинг эҳтиёт қисмларни ўғирла-

ганини қандай сездингиз? – сўради сержант Қорабобоев. – Сиз уни кўрмаган, билмаган эдингиз-ку?

– Ана шуниси кизик-да, – илжайди Умаров. – Бир-икки кун ўша «Автосервис»да атрофида айланиб юрдим. Хабаринглар бор. Бир куни ўша ердан қайтаётиб, йўлда бир «Жигули» машинасининг юкхонасига бахайбат бир итни жойлашаётганини кўриб тўхтаб қолдим.... Машина кетди. Ва мени хаёлимга галати фикр келди. Бу ҳақда капитанга айтиб бергандим... У пайтда «Читтак» овига чикишимиз етти ухлаб тушимга ҳам кирмаганди...

Хамма жим. Сийраклашган сочлари шу соҳада оқарган бу кекса изкуварга хайрон қараб ўтиришарди.

– Шундай қилиб, ўйлаб қолдим, – давом этди Умаров. – Нега энди машина юкхонасига эшакдек итни жойлаш мумкину, ихчамрок одамни солиб, олинг масалан, «Автосервис»да қолдириш мумкин эмас? Яна денг, юкхонаси кенггина, каттагина «Волга» машинасида... Ва худди ўйлаганимдек бўлиб чиқди. «Читтак» лакабли пакана йигитча автосервисда атайлаб, гўё моторни созлаш учун бир неча кунга қолдирилган машина юкхонасига кириб олган ва ўша кеча ҳаммаёқ тинчигач, юкхонадан чиқиб, туфлиси тагига латта ўраб қўл фонари билан ишга киришган. Эҳтиёткорлигига эътибор беринглар! – хитоб қилди Умаров кўрсатгич бармоғини тепага ниқтаб. – Чунки, у бунақа «ов»га биринчи марта чикиши эмас. Шундан кейин эрталабгача бемалол бошка қолдирилган машиналару, устахонадаги киммат ва камёб эҳтиёт қисмларни машина юкхонасига жойлаган, ўзи тонг отишни кутган. Эрталаб «автосервис» дарвозаси очилгач, бошкаларга аралашиб кетган ва машинасини ҳайдаб чиқиб кетган. Турган гап, бу ерда ўша устахонада ишлайдиган кимларнингдир ҳам озми-кўпми қўли бор. Буниси кейин маълум бўлади. Сезяпсизларми, бир қараганда, оддийгина ҳодиса, шундай эмасми? Лекин бунинг учун ҳам «махорат» керак. Ўғриларга хос айёрлик, чакқонлик ва эҳтиёткорлик!..

У шундай дея Жаннанинг ёнига келиб тўхтади.

– Бу операцияда энг кизиги Жаннахон билан телефон оркали суҳбатимиз бўлди дейиш мумкин.

– Кўйсангизчи Бурхон Умарович, – кизаринди Жанна кўл силкиб.

– Йўк, нега? – илжайди Умаров. – Менга жуда ёқди. Нима дедингиз ўшанда? «Сенмисан, Боря?», «Жиннимисан?», «Ке кўй, бошимни котирма», «Ёнимда кетворган бир йигит бор. Ҳарҳолда сен мункиллаган чолдан ёшроқ»... Шунақами, Жанна?

– Мени кечиринг, Бурхон Умарович, – деди Жанна кафтлари билан юзини тўсиб. – Бошқа иложим йўк эди.

– Тўғри, – уни маъқуллади капитан Саидов, – бу хизматчилик. Лекин сизларга бир нарсани маълум қилиб қўйишим керак.

Ҳамма капитан тарафга қаради.

– Очигини айтиш керак, бу операциянинг том маънодаги қахрамонлари икки киши – эксперт криминалист Умаров ва кичик лейтенант Жанна Микеладзе бўлдилар, – давом этди капитан. – Улар ишлаб чиққан лойиҳа муваффақиятли амалга оширилди. Бошқарма маъмурияти сизларга алоҳида ташақкур эълон қилишни менга топширди. Қолган гапларни, бошқармада эшитамиз.

– Мукофот-пукофот беришармикан? – Умаровнинг шипшиб қўйгани эшитилди.

– Қанақа мукофот? – қизиксинди капитан Саидов.

– Масалан, уч-тўрт кунга Самарқандга туристик путёвка! – айёрона кўз қисиб қўйди Умаров ва Жаннага имо қилди. – Жанна билан бир айланиб келармидик!..

Ҳамма гур кулиб юборди.

– Нимаси ёмон? Яхши таклиф, – деди лейтенант Собитов. – Бутун гуруҳимиз билан айланиб келсак бўлади.

– Сизларни билмадиму, мен Жаннахон билан «Ауди»да бораман, – деди Умаров ва тегажаклик қи-

либ қўшиб қўйди. – Агар мункиллаб қолган «Боря» билан кетишга уялмаса?

Жанна унга яқинлашиб бўйнидан қучди-да, икки бетидан ўпиб қўйди.

– Ана мукофоту, мана мукофот! – деб юборди Умаров. – Бўлди, шаҳсан менга бошка нарса керакмас...

Шу топда, худди меҳрибон ота-бола янглиғ бир-бирларига меҳр билан боқиб турган кекса изқувар ва унинг шогирдининг шу хаяжонли лаҳзаларини суратга туширгилик эди. Аммо ҳозир бу нарса негадир ҳеч кимнинг хаёлига келмасди...

МУНДАРИЖА

Қиссалар

«Ажал хиёбони»	4
«Брассика» операциясининг сири	36
Тўхтаб қолган соат	70
Қопкон теварагидаги ракс	106
Бекинмачок	132
Тақдири азал	164
Қатортол томонларда	211

Ҳикоялар

Қоронғу хонадаги қора мушук	238
Гаров	259
«Чапа»нинг сирли ўлими	269
«Жиян»	280
Девордаги из	294
Атлас қўйлакли йигит	306
Ахлат қутисидаги мурда	314
Узук кўзидаги тилсим	334
Тунда юрган уч киши	343
Чаён қонуни	358
«Читтак» ови	369

ЭРКИН УСМОНОВ

АЖАЛ ХИЁБОНИ

*(Саргузашт детектив
қиссалар ва ҳикоялар)*

**«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2008**

Мухаррир *Рустам Бойтўра*
Бадий муҳаррир *Музаффар Аъламов*
Рассом *Дилмурод Иргашев*
Техник муҳаррир *Раъно Бобохонова*
Саҳифаловчи *Диана Габдрахманова*
Мусахҳихлар *Нодира Охунжорова, Шарофат Хуррамова*

Босишга рухсат этилди 6.05.2008. Бичими 84x108
«Петербург», гарнитураси. Офсет босма. Шартли босма табағи
20,16. Нашриёт-ҳисоб табағи 17,61. Адади 3000 нусха.
Буюртма № 4456. Баҳоси келишилган нарҳда.

**«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси босмахонаси,
100083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон, 41.**